[illegible]

[illegible]

॥ ॐ अर्हनमः ॥

॥ पन्यास श्रीमद् विजयकमलगणिभ्यो नमः ॥

સમ્યગ્ દર્શન.

લેખકઃ—

પંન્યાસજીમહારાજ કેશરવિજયજીગણિ.

મુ. અમદાવાદ.

તૈયાર કરી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શા. સોમચંદ ભગવાનદાસ.

ઠે. અમદાવાદ, પાનકોરને નાકે.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૧૧૦૦.

સંવત ૧૯૭૩. સને ૧૯૧૬.

કીંમત બાર આના.

રીચીરોડના પુલ નીચે આવેલા શ્રી જૈન વિદ્યાવિજય પ્રેસમાં
શા. ચુનીલાલ અમથાશાએ છાપ્યું.

ॐ अर्हनमः

પ્રસ્તાવના.

જ્યાં સુધી અશુદ્ધિ–મલિનતા–મનમાં વધારે હોય છે ત્યાં સુધી વસ્તુ તત્ત્વનું ખરૂં સ્વરૂપ બરોબર સમજવામાં આવતું નથી. બાળકનું મન જેમ જેમ વિકાશ કે વૃદ્ધિ પામતું જાય છે તેમ તેમ આ દુનિયાના પદાર્થોનું જ્ઞાન તેને વધારે પ્રમાણમાં થતું જાય છે. આજ દ્રષ્ટાંતે જેમ જેમ મનની મલીનતા ઓછી થતી જાય છે તેમ તેમ વસ્તુ તત્ત્વનું–આત્મ ધર્મનું જ્ઞાન આ જીવને વધારે પ્રમાણમાં પ્રગટ થતું રહે છે.

શરૂઆતમાં નીતિમય જીવન ગુજારવાથી મનની વિશુદ્ધિ થતી જાય છે. આ વિશુદ્ધિથી સત્ય શું છે? સત્ય શું હોઇ શકે? કર્ત્તવ્ય શું છે? પ્રાપ્તવ્ય શું હોઇ શકે? ઇત્યાદિ વિચારો સ્ફુરે છે. આ વિચારો પછી સત્ય શોધવા પ્રયત્ન કરાય છે. સત્ય સમજાયા પછી કર્ત્તવ્ય તરફ પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ ગ્રંથ સત્યને સમજાવનાર છે. કર્ત્તવ્યને ઓળખાવનાર છે. પ્રાપ્તવ્યને બતાવનાર છે. આ વાત વધારે વિશુદ્ધિ મેળવેલા માટેની છે. તેવી વિશુદ્ધિ નહિ ધરાવતા છતાં પણ તે પહેલાં કર્ત્તવ્યના કાર્યમાં જોડાયેલા જીવોએ ગૃહસ્થ ધર્મને લાયકનાં શુભ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. ઉદારતાનાં અને પરોપકારનાં કાર્યો કરતાં કરતાં તેમનામાં વિશુદ્ધિ વધતી જશે, તેમ તેમ તેઓ પણ સત્ય સ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટે લાયક થશે. દેવ, ગુરૂની ભક્તિ, ગુણાનુરાગ, દ્રવ્યનો સન્માર્ગે વ્યય, અને વિવિધ પ્રકારનાં તપ, જપ, નિયમ, વ્રતાદિ નિષ્કામ બુદ્ધિથી કરવાં. આ સર્વ મનના ઉત્તમ પ્રકારના વિકાશમાં ઉપયોગી સાધનો છે. આ સ્થીતિ પ્રાપ્ત થયા પછી આ ગ્રંથ તેમને વિશેષ ઉપયોગી થઇ પડશે.

આ કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે વિશુદ્ધ મનવાળાએ પ્રથમથીજ સત્ય આત્મસ્વરૂપને સમજવું અને તેના તરફ નિશાન રાખીને પછી ક્રિયાકાંડની પ્રવૃત્તિ કરવી. તપ, જપ, વ્રતાદિનો આરંભ પછીથીજ કરવો કેમકે મનની નિર્મળતા અને દુનિયાના વિષયોની અસારતા સમજાયા વિના ફરી બંધન ભૂત ન થાય તેવી નિષ્કામ ભાવથી ક્રિયા કરાતી નથી.

અથવા આવી મનની નિર્મળતા જેની ન થઇ હોય તેમણે નીતિમય જીવન ગુજારવા સાથે ગૃહસ્થ ધર્મને લાયક વ્રત, તપ, જપ, નિયમાદિ કર્મકાંડ કરવાની શરૂયાત પૂર્ણ લાગણીથી કરવી. અને તેમ કરતાં કરતાં મનને નિર્મળ વિચાર શક્તિને લાયક બનાવવું, ત્યાર પછીથી આત્માને ઓળખવા પ્રયત્ન કરવો. અને તે પ્રયત્ન ઘણી થોડી મહેનતથીજ પાર પડશે કારણકે તેનું મન તે વસ્તુ તત્ત્વને સમજવા અને ગ્રહણ કરવાને લાયક થઇ ચુકયું છે. એટલે આ ગૃહસ્થ ધર્મ પછી આ સમ્યક્‌દર્શન ગ્રંથ તેવા અધિકારીને ઉપયોગી છે. અથવા નીતિમય જીવન ગુજારનાર પવિત્ર વિચારવાળાને ગૃહસ્થ ધર્મનો આદર કર્યા પહેલાં આ ગ્રંથ ઉપયોગી છે.

આ ગ્રંથનું નામ સમ્યગ્‌દર્શન છે. અર્થાત્‌ વસ્તુને તેના મૂળ સ્વરૂપે, સત્ય સ્વરૂપે જાણવી–દેખવી તે છે. તે વસ્તુ તે આત્મ સ્વરૂપ છે. આ વસ્તુ તત્ત્વનો બોધ સર્વ કોઇને એક સરખો નહિં થાય કારણ કે જીવોના કર્મોનો ક્ષયોપશમ વિચિત્ર પ્રકારનો છે એકની એકજ વસ્તુ ટુંકી અને લાંબી દૃષ્ટિવાળાને એક સરખી જણાતી નથી. નિર્મળ નેત્રવાળા, પડળવાળા, કમળાવાળા, રતાંધળા, ફુલાવાળા વિગેરે મનુષ્યોને તે તે વસ્તુનું એક રૂપે એક સરખું ભાન નહિંજ થાય. હાથી ઘણું મોટું પ્રાણિ છે તથાપિ તેની આંખો એવી છે કે તેને સન્મુખ આવતી નાની વસ્તુપણ ઘણા મોટા પ્રમાણવાળી દેખાય છે આ સર્વ કર્મની અવિશુદ્ધિ અને વિશુદ્ધિનાજ ભેદો છે. સૂર્ય કે ચંદ્રનો ઉદય થયો હોય અથવા સન્મુખ વસ્તુ પડી હોય છતાં વર્ષાઋતુનો વખત, અંધારી રાત્રી, વાંદળની ઘનઘોર ઘટા, વૃદ્ધ માણસ, આંખે થોડું જોનાર ઇત્યાદિ વિરૂદ્ધ કારણોને લઈ વસ્તુનું યથા સ્થિત સ્વરૂપ તે મનુષ્ય નહિં જોઇ શકે, આથી વિપરીત રીતે ઉનાળાનો કે શરદ ઋતુનો વખત, અજવાળો પક્ષ કે દિવસનો વખત, નિર્મળ આકાશ, યુવાન મનુષ્ય, નિર્મળ નેત્રો ઇત્યાદિ અનુકુળ સંયોગોને લઇ તે મનુષ્ય ઘણી સહેલાઇથી તે વસ્તુનું જ્ઞાન કરી શકશે.

આજ દૃષ્ટાંતે મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ, દૂર ભવી અને નિકટ ભવી, ક્ષયોપશમ દર્શનવાળો અને ક્ષાયક દર્શનવાળો, ચરમ શરીરી અને અચરમ શરીરી ઇત્યાદિ અધિકારવાળા જીવોમાં વિવિધ પ્રકારની તારતમ્યતા દેખાય છે. આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય આત્મતત્ત્વ છે. તેને સમજવામાં જે મનુષ્યનું જેટલું હૃદય પવિત્ર થયું હશે, જેટલો કર્મનો ક્ષય, કે ઉપશમ થયો હશે, જેટલી આત્મદૃષ્ટિ વિકાશ પામી હશે તેટલા પ્રમાણમાં સત્ય તત્ત્વનો ખરો બોધ તેને પરિણમશે. ઉપર જણાવેલ હેતુઓ બરોબર

સમજવાથી આત્મ બોધમાં પણ અધિકારી ભેદે જે જે તારતમ્યતા રહેલી છે તે સહેલાઇથી સમજાશે.

વ્યવહારમાં પણ આજ અનુભવ થાય છે કે તળાવનું પાણી એકનું એકજ હોય છે છતાં પાત્ર ભેદે તે પાણીની અસર અને ફળ ઘણાંજ જુદા જુદા રૂપે પ્રગટ થાય છે જેમ કે તે પાણી ગાયના પેટમાં જવાથી દુધ થશે, સર્પના પેટમાં જવાથી ઝેરને પોષણ આપશે, આંબાને પાવાથી મીઠાં ફળો આવશે, લીમડાને પાવાથી કડવાં ફળ વિગેરે પ્રાપ્ત થશે. બાવળને પાવાથી કાંટા આવશે. ગુલાબ, મોગરો, માલતી આદિને પાવાથી સુગંધીવાળાં સુંદર પુષ્પો આવશે.

આત્મ માર્ગમાં પણ એકજ વસ્તુને પોતાની નિર્મળતા—પવિત્રતાના પ્રમાણમાં જુદા જુદા જીવો જુદા જુદા રૂપે અનુભવશે.

એક ગાયને દેખીને મહાત્માની દૃષ્ટિ તેની પવિત્રતા ઉપર જશે. ભરવાડની દૃષ્ટિ દુધ ઉપર જશે. કષાઇની દૃષ્ટિ માંસ ઉપર જશે ત્યારે ચમાર ઢેઢની—દૃષ્ટિ તેના ચામડા ઉપર જશે. આવીજ રીતે પવિત્ર હૃદય અને અપવિત્ર હૃદયવાળા અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા જીવો આ દુનિયાંની કોઇપણ વસ્તુને કે કોઇપણ ક્રિયા કે સાધનને જુદા જુદા રૂપે જોશે—અનુભવશે. એક જ્યારે તે સાધનનો ઉપયોગ વિષય ઉપભોગ માટે કરશે ત્યારે બીજો કર્મથી મુક્ત થવા અર્થાત્ આત્માને ઉજ્વળ કરવામાં વાપરશે અને અધ્યવસાયના પ્રમાણમાં ફળ તેવાંજ અનુભવશે.

આ સમ્યગ્દર્શન ગ્રંથમાં આત્મા સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખીનેજ સર્વ સાધનોની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. આત્માનેજ નિશાન રાખી સર્વ સાધનોનો ઉપયોગ તેની પ્રાપ્તિ માટેજ કરવાનું સુચવવામાં આવ્યું છે અને તેને લઇનેજ તેનું નામ સમ્યક્ દર્શન તે યથાર્થ ગુણ નિષ્પન્ન છે.

આ ગ્રંથ આત્મદૃષ્ટિથી લખવામાં આવેલ છે તેથી આવી દૃષ્ટિવાળા જીવોનેજ તે ઉપયોગી છે. તેઓજ આ ગ્રંથનો આશય સમજી શકશે. જેઓ શુક્લ પક્ષી, અલ્પ સંસારી, નીકટભવી, પવિત્ર હૃદયવાળા, આત્મ દૃષ્ટિવાળા યોગ્ય અધિકારી હશે. અર્થાત્ ધર્મ પ્રાપ્તિની ભરયુવાન્ અવસ્થા જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે તે સાથે વિવાહિત થવાને લાયક હશે અને તેમ કરીને જેઓ શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિરૂપ ફળને ઇચ્છતા હશે તેજ આ ગ્રંથના અધિકારી છે તેનેજ આ ગ્રંથ અમૂલ્ય ફાયદો કર્ત્તા થશે તે સિવાયના જે દુનિયાંના પુદ્ગલિક સુખના અભિલાષી હોઈ હજી ધર્મ પ્રાપ્તિ માટે

બાળક અવસ્થા અનુભવે છે તેને માટે આ ગ્રંથ નથી. તેઓ આ ગ્રંથના અધિકારી નથી એટલે તેવી કોટીના પુદ્ગલાનંદી જીવોએ આ ગ્રંથ વાંચવા માટે જરાપણ તસ્તી લેવી નહિં. કેમકે તેઓ અધિકારી ન હોવાથી આ શાસ્ત્ર રસાયણરૂપ છતાં, તેમના પેટમાં વિષયોની વાસના રૂપ મળ ભરેલો હોવાથી તે જ્યાં સુધી જુલાબ લઇ કાઢી નાખવામાં નહિં આવે તે પહેલાં આ રસાયણ તેમને ફુટી નીકળવાનીજ. મતલબ કે રસાયણ પુષ્ટિ કર્ત્તા છે પણ અધિકારી માણસનેજ. તે સિવાયના બીનઅધિકારીઓને તેમની અપવિત્રતાને અંગે તે દુ:ખરૂપજ થવાની તેઓ આ ગ્રંથમાંથી ગુણ લેવાને બદલે ઉલટા દોષો શોધશે.

આવા બીન અધિકારી જીવોએ તો નીતિમય જીવન અને ગૃહસ્થ ધર્મ જે આ ગ્રંથ પહેલાં તેવા અધિકારીઓ માટે લખાયેલા છે તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવા રૂપ ક્રિયા માર્ગનો જુલાબ લઇ મલીન વાસના રૂપ કર્મ મળને બાહાર કાઢી નાખવા પ્રયત્ન કરવો અને ત્યાર પછી આગળ આત્મ ધર્મમાં પ્રવેશ કરવા માટે આ ગ્રંથ વાંચવો ભણવો અને તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવું.

આ ગ્રંથ ઉત્તમ અધિકારી માટે છે છતાં તેની અંદર પણ ત્યાગ કરવા યોગ્ય, જાણવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય માર્ગજ બતાવેલો છે અશુદ્ધ વ્યવહારના માર્ગ કરતાં આ શુદ્ધ વ્યવહારનો માર્ગ છે અને તેને લઇને તે ઉત્તમ છે.

જે વિવિધ પ્રકારના જન્મ મરણથી, સંયોગ વિયોગથી, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી વિરક્ત થયેલ છે, જેને સત્યની જરૂર છે અને તે સત્ય પોતાનો આત્માજ છે તે મેળવવા માટે સર્વ પ્રકારની આશા કે ઇચ્છાઓને જેણે જલાંજલી આપી છે, દુનિયાના સર્વ પ્રકારના સુખ, વૈભવ, જાન, માલ, કીર્ત્તિ, માન આદિથી હાથ ધોઇ નાખ્યા છે અર્થાત્ તેની જેને પરવા નથી, અંતરના ઉંડા હૃદયથી તે આશાઓનો જેણે ત્યાગ કરેલ છે તે ગમે તો ગૃહસ્થ હોકે ત્યાગી હો તે ઉત્તમ અધિકારી છે. આ ગ્રંથનો અધિકારી પણ તેજ છે.

જૈન, શ્રાવક ઇત્યાદિ અધિકાર છે. તે અધિકાર કોઇ નાત, જાત, કે કુળની અપેક્ષા રાખતો નથી. પુદ્ગલિક વિષયોમાંથી આશક્તિ ઉડાવીને આત્માના સન્મુખ થવું તેનીજ તે અપેક્ષા રાખે છે.

જેની વિશાળદૃષ્ટિ જેટલી વિકાશ પામી હશે તેના પ્રમાણમાં આ

અધિકારો તેનેજ પ્રાપ્ત થશે. ખરી રીતે કહીએ તો જડ ચૈતન્યને ભિન્ન સમજીને આત્માના સન્મુખ વલણ થાય ત્યારેજ આ જૈનમાર્ગમાં પ્રવેશ કરી શકાય છે અને તેમાં આગળ વધ્યા પછીથીજ શ્રાવક અને શ્રમણ આદિની ભુમિકાઓ–અધિકારો–શરૂ થાય છે. આ શ્રાવકઆદિની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કર્યા પહેલાંજ આ ગ્રંથનો અધિકારી તે થઈ ચૂકે છે. આ ખરેખરા અધિકારનીજ વાત છે. બાકી ઉમેદવાર તરિકે પહેલાં તે ભૂમિકાને લાયક સદ્‌ગુણો મેળવવા કે ક્રિયા કરવા કોઇ પ્રયત્ન કરે તો કરી શકાય છે કેમકે તેવી લાયકાત આ ક્રિયા કે સદ્‌ગુણો દ્વારા પ્રાપ્ત થઇ શકે છે પણ મુખ્ય રાજમાર્ગ તો આજ છે કે, પુદ્‌ગલિક સુખ ઉપરની આશક્તિને દૂર કરી આત્માના સન્મુખ થઇને પછીજ આ માર્ગના ક્રિયાકાંડમાં પ્રવેશ કરવો.

આવો અધિકાર મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરી શકે તે માટે પ્રથમના પ્રવેશ દ્વાર જેવો આ ગ્રંથ છે. તેમાં જડ–ચૈતન્યની ભિન્નતા પ્રથમ બતાવી છે. સાચો હું કોણ છે ? તે સમજાવ્યો છે. કિલ્લાના અને જ્યોતિના દૃષ્ટાંતથી, જડ દેહથી ચૈતન્ય આત્માને જુદો હૃદયથી અનુભવાવા પ્રયત્ન કરાયો છે, અને ત્યાર પછી સમ્યક્‌દર્શનના સડસઠ ભેદો બતાવ્યા છે. આ ભેદોમાંથી સમ્યક્‌દૃષ્ટિ જીવોએ શું શું સમજવાનું છે ? શું શું ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે ? અને કેવી કેવી રીતે કેવા કેવા પ્રસંગોમાં વર્ત્તન કરવાનું છે ? તે તે બાબતો પ્રસંગોપાત દૃષ્ટાંતો સાથે બતાવવામાં આવી છે. ટુંકામાં હેય, જ્ઞેય, અને ઉપાદેય બાબતો સમજાવી છે. આ ગ્રંથનો ઘણા લાંબા વખત સુધી પરિચય કરી, તેમાં કહેલ તત્ત્વોને બરોબર સમજી, ખરેખર જેને સમ્યક્‌દર્શન કહીએ છીએ તેવું દર્શન પ્રાપ્ત કર્યા પછી, આગળની ભૂમિકા તરિકે આ પછીનો ગ્રંથ ‘ ધ્યાનદીપિકા ’ નામનો જે ચારિત્ર ગ્રંથ છે, તે વાંચી ભણી સમજીને પોતાનું જીવન તે માર્ગે પ્રવાહીત કરવું. આગળ વધવા માટે શું શું કરવું જોઇએ તે તે બાબતોને બતાવનારો તે ગ્રંથ છે તેનો અભ્યાસ કરી તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવું. તેથી ‘ સમ્યગ્‌દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર મોક્ષનો માર્ગ છે ’ એમ જે જૈન સિદ્ધાંતનું રહસ્ય છે તે પ્રાપ્ત થશે.

આ ઉપરથી એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે શરૂઆતના ગ્રંથ તરિકે નીતિમય જીવન, અને ગૃહસ્થ ધર્મ છે. તેથી મલીનતા દૂર થઇ, અશુભમળ ઓછા થશે. એટલે મલીન વાસનાને દૂર કરવા માટે જુલાબની ગરજ સારશે. ત્યાર પછી સમ્યક્ જ્ઞાન માર્ગને બતાવનારો આ સમ્યગ્‌દર્શન ગ્રંથ છે. તેથી સમ્યક્‌જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવા સાથેજ સમ્યક્‌દર્શન પ્રાપ્ત થશે. અને

ત્યાર પછી સમ્યક્ચારિત્રની જરૂરીયાત છે તે પ્રાપ્ત કરવા માટે ધ્યાનદીપિકા ગ્રંથ છે. આમ એક બીજાઓને સંબંધ હોવાથી આ ચારે ગ્રંથો લાંબા વખતના પરિશ્રમે એકી સાથે તૈયાર કરી બાહાર મૂકવામાં આવેલ છે. આ સાથે નીતિવિચાર રત્નમાલા નામનો ગ્રંથ પણ બાહાર મૂકવામાં આવેલ છે તે ગ્રંથમાં પોતાના કર્ત્તવ્યને સમજાવે તેવા જુદા જુદા એક હજાર ઉપરાંત વાક્યોનો સંગ્રહ કરેલ છે અને તે વાક્યોમાંથી પોતાને પોતાની ભૂમિકાને લાયક જે જે વાક્યો જણાય તે તે વાક્યો ગ્રહણ કરી તેના ઉપર લાંબા વખત સુધી મનન કરવામાં આવશે. ઉંડા વિચારો કરવામાં આવશે તો જરૂર તેની વિચાર દૃષ્ટિવિકાશ પામવા સાથે પોતાના ચાલુ માર્ગમાં તે વચનામૃતો અપૂર્વ મદદગાર સદ્ગુરૂની પણ ગરજ સારશે.

નિરંતર શુદ્ધ આત્મ સન્મુખ થયેલ સદ્ગુરૂના સમાગમમાં આવતા રહેવું. તેઓના અભાવના પ્રસંગમાં આ વાક્યો વાંચી, મનન કરી તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવું તેપણ ફાયદાજનક છે. આવાં વાક્યો પોતાના કર્ત્તવ્યને યાદ આવે છે. લક્ષને જાગૃત રખાવે છે અને વિક્ષેપવાળા પ્રસંગે વિક્ષેપને દૂર કરી પરમ શાંતિ આપે છે.

આ ગ્રંથ વિક્રમ સંવત ૧૯૭૧ ઓગણીસો એકોતેરનું ચોમાસું જ્યારે હું વાંકાનેરમાં હતો ત્યારે લખવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથ કાંઇ ખાસ ગ્રંથ તરિકે લખ્યો ન હતો પણ ત્યાં ઉત્તમ વિચારવાળા શ્રોતા સન્મુખ જે કાંઇ વંચાતું હતું તેનો સાર વાંચ્યા બાદ લખી લેવામાં આવતો હતો અને તેનો સંગ્રહ તે આ સમ્યગ્દર્શન તરિકે પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. તેમાંથી જે કાંઇ ભાગ અધુરો હતો તે આ ૧૯૭૨ ના ગોધાવીના ચોમાસામાં પૂર્ણ કરવામાં આવેલ છે.

વાંચનારને સત્ય સમજાય અને તે સત્ય સમજીને તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરી તેમનો આત્મા શાંતિ પામે એજ આ ગ્રંથ લખવાનો ઉદ્દેશ છે. લેખક અને વાચકના આત્માને પરમ શાંતિ મળો એજ હૃદયની પ્રબળ ઇચ્છા છે.

૧૯૭૩ માગસર વદ ૭

અમદાવાદ.

લી. પં. કેશરવિજયજી ગણિ.

સમ્યગ્દર્શનની અનુક્રમણિકા.

પન્યાસજી મહારાજ શ્રી કેશરવિજયજી કૃત પુસ્તકો નીચેના સરનામેથી મળશે.

યોગશાસ્ત્ર નવી આવૃત્તિ છપાય છે.	કીં. ૧—૪—૦
મલયા સુંદરી ,, ,,	૦—૧૨—૦
રાજકુમારી સુદર્શના ,,	૦—૧૨—૦

તેમનાં પોતાનાં બનાવેલાં નીચેનાં પુસ્તકો હાલ નવાં તૈયાર છે.

ધ્યાન દીપિકા	કીં. ૧—૦—૦
સમ્યગ્ દર્શન.	૦—૧૨—૦
નીતિમય જીવન અને ગૃહસ્થ ધર્મ.	૦—૧૨—૦
નીતિવિચાર રત્નમાલા.	૦—૬—૦

એસ. બી. શાહની કુંપની.

બુકસેલર અને પેપર મરચન્ટ.

પાનકોરને નાકેઃ—

અમદાવાદ.

એસ. બી. શાહની કંપનીમાં મળતાં પુસ્તકોની યાદી.

સુર્યકળા	૦—૧૨—૦
કુમુદકળા—પાકું પુંઠું	૧—૪—૦
હીરામાણેકની મોટી એક ખાણ	૦—૨—૦
સંસાર દર્પણ—પાકું પુંઠું.	૧—૦—૦
હમીરજી ગોહેલ—પાકું પુંઠું.	૦—૮—૦
સુવાસીની સરલા.	૦—૯—૦
સાચા મોતી.	૧—૦—૦
બોધોદય.	૦—૨—૦
સ્વામી સંવાદ.	૦—૨—૦
રામકૃષ્ણ વાક્સુધા	૦—૩—૦
અધ્યાત્મ ઉપનિષદ્ અથવા આનંદઘન ચોવીશી.	૧—૦—૦
મુદ્રીકાદય.	૦—૧—૬
કર્મયોગ.	૦—૧૦—૦
ભક્તિ યોગ	૦—૬—૦
સનાતન હિંદુધર્મ.	૦—૧—૦
હીપનોટીઝમ.	૨—૮—૦
હાજી બાવાનાં સહાસ કર્મો.	૧—૪—૦
પ્રભાત ચંદ્ર	૧—૦—૦
ટોડ રાજસ્થાન મોટું.	૫—૦—૦
ધી જેમ પોકેટ ઈંગ્લીશ ટુ ગુજરાતી ડી. પાકું પુંઠું.	૧—૮—૦
„ „ ગુજરાતી ટુ ઈંગ્લીશ ડી. પાકું પુંઠું.	૧—૮—૦
ધી પોપ્યુલર ઈંગ્લીશ ટુ ગુજરાતી ડીક્ષનેરી અધરવર્ડ સાથે.	૦—૧૦—૦
ધી સ્ટાર પોકેટ ઈંગ્લીશ ટુ ગુજરાતી ડીક્ષનેરી.	૦—૧૦—૦
રા. રા. ભગુભાઇ એફ. કારભારી કૃત.	
ધી જેમ ઈંગ્લીશ ટુ ઈંગ્લીશ ડીક્ષનેરી.	૦—૧૦—૦

૨૧. રેવરન્ડવેલ્સ કૃત પાઠમાળાના સમજુતીવાર ખુલાસા વધારાના ઇંગ્રેજી જ્ઞાન સાથે (કે. બી. નાણાવટીકૃત)

,,	,,	,,	ભા.	૧	૦—૨—૦
,,	,,	,,	ભા.	૨	૦—૨—૬
,,	,,	,,	ભા.	૩	૦—૩—૦
,,	,,	,,	ભા.	૪	૦—૩—૦

ઉપર લખેલાં પુસ્તકો સિવાય લાયબ્રેરીને લગતાં પુસ્તકો ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી સ્કુલોપયોગી પુસ્તકો ડ્રોઇંગ બુકો—એક્સરસાઇઝ ફુલ્સકેપ તથા છાપવાની પ્રીન્ટીંગ પેપર સ્ટેશનરી સામાન મોટા જથામાં લોટબંધ મલે છે વહેપારીને સારૂં કમીશન મલશે.

ॐ अर्हन्नमः

સમ્યગ્ દર્શન.

જડ ચૈતન્યની ભિન્નતા.

काष्टेयथाग्नि धरणीतलेकं सर्पियथादग्नि तिलेषुतैलं
आमोद बिन्दुकुसुमाकरेषु तथायमात्मांगि शरीर देशे. १

લાકડામાં જેમ અગ્નિ રહેલો છે, જમીનમાં જેમ પાણી રહેલું છે, દહીંમાં જેમ ઘી રહેલું છે. તલમાં જેમ તેલ રહેલું છે. પુષ્પોના બગીચાઓમાં જેમ સુગંધનુ બિન્દુ (ભાગ) રહેલો છે તેમ આ આત્મા પ્રાણિઓના શરીરોમાં રહેલો છે. ૧

આત્મા અને જીવ એ સંસારી જીવોના પર્યાય વાચક નામો છે. જીવ આદિ અને અંતવિનાનો છે. તેની ઉત્પત્તિ ક્યારે થઇ? તે કોઇપણ રીતે કહીશકાય તેમ નથી. એટલે અનાદિ છે. તેમ તેનો સર્વથા નાશ પણ થતો નથી એટલે અંતવિનાનો અર્થાત્ નાશ ન પામે તેવો છે. તેને અવિનાશી અક્ષય, ધ્રુવ, નિત્ય એવાં નામોથી પણ બોલાવાય છે.

આ જીવ મૂલ વસ્તુની અપેક્ષાએ એટલે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય છે. અને પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે. જેમ સુવર્ણથી મુગટ, કુંડલ આદિ પયાયો ઉત્પન્ન થાય છે. આમાં મૂલ દ્રવ્ય સોનું છે. અને મુગટ, કુંડલ, વીંટી, કડું ઇત્યાદિ નામ માત્રથી પર્યાયો જુદા છે. સોનું એ સામાન્ય છે. મુગટ, કુંડલાદિ પર્યાયો વિશેષ છે. આવી રીતે ચાર ગતિમાં પ્રવાસ કરતા જીવ રૂપ સોનાના, એકેંદ્રિય, બેઇંદ્રિય, ત્રણઇંદ્રિય, ચારઇંદ્રિય પશુ, મનુષ્ય, નારકી, દેવ. ઇત્યાદિ અનેક નામોવાળા અનેક પ્રકારના પર્યાયો થાય છે. તથા આ સર્વમાં જીવ દ્રવ્યતો તેનું તેજ કાયમ રહે છે. આ પર્યાયો-

ની અપેક્ષાએ જીવ અનિત્ય કહેવાય છે. કારણકે તે રૂપાંતરો પામે છે. વિવિધ નામ રૂપે બદલાતો રહે છે. છતાં પણ મૂલ જીવ દ્રવ્ય તે સર્વ પર્યાયોમાં કાયમ રહે છે તે મૂળ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવ નિત્ય છે.

જેમ પાંજરાથી પાંજરામાં રહેનાર પક્ષી જુદું છે. ઝાડથી ઝાડ ઉપર રહેનાર પક્ષી જુદું છે. પહેરેલ અંગરખા કે કોટથી પહેરનાર પુરૂષ જુદો છે. તેવીજ રીતે આ જીવ શરીરથી જુદો છે. આ સ્થુલ બુદ્ધિવાળા પણ સમજીશકે તેવાં દૃષ્ટાંતો છે. તેનાથી કાંઇક વધારે સુક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાઓ માટે આ દૃષ્ટાંતો છે કે, દુધ અને પાણી, તલ અને તેલ, પુષ્પ અને સુગંધ એઓનો ભેદ દેખાતો નથી છતાં તેઓ જુદાં જુદાં છે. તેમ આ દેહથી જીવનો અત્યંત ભેદ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇશકતા નથી તથાપિ તેઓ તેનાથી જુદાં છે.

જીવમાં એક સંકોચવિકાશ નામનો ગુણ રહેલો છે. તેને લઇને આ જીવ કેટલો મોટો છે ? કે કેટલો નાનો છે એ કહીશકાય તેમ નથી. એટલે તેને શરીર પ્રમાણ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો માનવામાં આવે છે. એક હાથીના શરીરમાં અને એક કંથવા જેટલા નાના શરીરમાં પણ તે રહીશકે છે. તેવીજ રીતે આ માનવ દેહમાં તેમજ આ સંપૂર્ણ લોકમાં સંકોચ વિકાશના કારણથી તે સમાઇશકે છે. તથાપિ સર્વ સ્થળે તેની પ્રદેશ સંખ્યા સરખીજ હોય છે.

કાળ જેમ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્ત્તમાન એ ત્રણે કાળમાં અનાદિ અનંત છે તેમ જીવ પણ ત્રણે કાળમાં અનાદિ અનંત છે. આકાશ જેમ અરૂપિ છે, તથાપિ જડ, ચૈતન્યને અવકાશ (માર્ગ) આપવાના ગુણથી ' છે ' તેમ જાણીશકાય છે. એવીજ રીતે જીવ અરૂપિ છે તથાપિ જ્ઞાન ગુણથી ' છે ' એમ જાણીશકાય છે.

આ પૃથ્વી જેમ બીજા દ્રવ્યોના આધારભૂત છે. તેમ જ્ઞાનાદિ ગુણોના આધારભૂત આ જીવ છે. આધારવિના આધેય ટકીશકતું નથી તેમ જીવવિના જ્ઞાનાદિ ગુણો ટકીશકતા નથી. અહીં આધાર બે પ્રકારના છે. એક સંયોગ રૂપ આધાર અને બીજો સમવાય સંબંધ રૂપ (તદ્રુપ) અધાર છે. પૃથ્વી અને તેના ઉપર રહેલા પદાર્થો તેમનો સંયોગ સંબંધ રૂપ આધાર છે. પણ પૃથ્વી અને તેમાં રહેલા, મીઠાશ, ખારાશ, ધોળાશ, રતાશ વિગેરે ગુણોનો

સમવાય સંબંધ છે. તદ્રુપ સંબંધ છે. તેમ આંહીં જીવ અને તેમાં રહેલા જ્ઞાનાદિ ગુણોનો સંયોગ સંબંધ નથી પણ સમવાય (તદ્રુપ) સંબંધ છે,

આત્મા દ્રવ્ય છે. દ્રવ્ય, ગુણપર્યાય સહિત હોય છે. નિત્ય સાથે રહે તે ગુણોનું લક્ષણ છે. તે દ્રવ્યમાં સદાકાળ વિદ્યમાન રહે છે. જ્ઞાન, દર્શનાદિ જીવના અસાધારણ ગુણ છે.

પર્યાયનું લક્ષણ ક્રમવર્ત્તિ છે. એટલે તે દ્રવ્યમાં અનુક્રમે ઉત્પન્ન થાય છે. નર, નારકી આદિ આકૃતિ રૂપ પર્યાયો અથવા સિદ્ધાકૃતિરૂપ પર્યાયને વ્યંજન પર્યાય કહે છે. અને રાગદ્વેષાદિ રૂપે પરિણમન અથવા ષટગુણ હાનીવૃદ્ધિ થવાવાળા પર્યાયને અર્થપર્યાય કહે છે.

આ નવીન અર્થપર્યાય કે વ્યંજન પર્યાયને ઉત્પાદ કહે છે. પૂર્વ પર્યાયના નાશને વ્યય કહે છે. અને ગુણની અપેક્ષાએ અથવા પર્યાયની અપેક્ષાએ જે પીળાપણું કે સુવર્ણત્વને કાયમ બની રહેવાપણું છે તેને ધ્રુવ કહે છે. દરેક દ્રવ્યમાં ઉત્પત્તિ, વિનાશ, અને ધ્રૌવ્ય, આ ત્રણેનું કાયમ રહેવાપણું છે. આત્મા આ ઉત્પત્તિ વિનાશ અને ધ્રૌવ્ય ત્રણ ગુણોસહિત છે.

આકાશ ત્રણે કાળમાં અક્ષય, અનંત અને અતુલ છે તેમ જીવ પણ ત્રણે કાળમાં અવિનાશી અને અવસ્થિત છે.

જેમ નોકર પોતાની નોકરી પુરતું કામ કરી, કામના પ્રમાણમાં, પગાર રૂપ ફળ મેળવે છે. ભોગવે છે. તેમ આ જીવ અનેક પ્રકારનાં કર્મ કરી તેનાં ફળો પણ અનેક રીતે પોતાની મહેનતના પ્રમાણમાં ભોગવે છે.

સૂર્ય જેમ દિવસે પ્રકાશ આપી પાછો અસ્ત થઇ જાય છે. અને અન્ય ક્ષેત્રોમાં પ્રકાશ આપતાં અમુક વખત સુધી આ સ્થળે પ્રકાશ કરતો દેખાતો નથી. સૂર્ય તેમ આ જીવ, આ દેહ રૂપ દિવસમાં પ્રકાશ આપી પાછો અન્યક્ષેત્રમાં—પ્રકાશ આપવા રૂપ ભવાંતરમાં—અન્ય દેહમાં જઇ પ્રકાશીત થાય છે. વળી આ સૂર્ય રૂપ જીવ અનેક દેહોમાં જઇને પ્રકાશીત થાય છે અને અસ્ત પાય છે. છતાં પણ સૂર્યનો જેમ અસ્ત થવાથી સર્વથા નાશ થતો નથી તેમ આ દેહનો ત્યાગ કરી અન્ય દેહને પ્રકાશીત કરનાર જીવનો પણ નાશ થતો નથી.

વિકાશીત પુષ્પ, કમલ, ચંદન, અગર, કસ્તુરી. ઇત્યાદિનો સુરભી ગંધ ગુણ નાસીકાથી ગ્રહણ કરી શકાય છે. છતાં તે ગંધોનું રૂપ દૃષ્ટિથી

દેખીશકાતું નથી. તેવીજ રીતે બુદ્ધિમાન્ જીવો જ્ઞાન ગુણથી જીવને જાણી-શકે છે. ગંધ તેમ જીવ, સુગંધ પદાર્થોથી અને જીવ દેહથી પ્રગટ જુદા દેખાડીશકાતા નથી. છતાં બન્ને જુદા છે. એમ અનુભવથી જાણીશકાય છે.

ભંભા, મૃદંગ, મર્દલ, પણવ, મકુંદ, શંખ. ઇત્યાદિનો કેવળ શબ્દ આપણા કાનથી સાંભળી શકાય છે. છતાં તે શબ્દોનું રૂપ આપણે જોઇ શકતા નથી. તેવીજ રીતે ગુણવડે જીવને જાણીશકાય છે પણ તેનું રૂપ પ્રત્યક્ષ દેખી શકાતું નથી.

ભૂત, પિશાચાદિથી અસાયેલો વળગાડવાળો મનુષ્ય પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. પણ પિશાચાદિ દેખાતા નથી તેવીજ રીતે દેહમાં રહેલો જીવ, હસે છે. રીસાય છે નાચે છે. ગાય છે. આનંદ કરે છે રૂવે છે. ઇત્યાદિ સુખ દુઃખ ને આ દેહમાં રહ્યાં છતાં વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટા દ્વારા પ્રકાશીત કરે છે. પણ નેત્રદ્વારા પ્રગટ જોઇ શકાતો નથી.

જેમ ખાધેલો આહાર જીવને ચરબી, લોહી, માંસ, હાડકાં, મજ્જા, મેદ અને વીર્ય રૂપ સાત ધાતુ પણે પરિણમે છે. તેમ જીવે ગ્રહણ કરેલું કર્મ જુદા જુદા જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકારે પરિણમે છે.

જેમ સોનાને અને પથ્થરને અનાદિકાળનો સંયોગ બનેલો છે. ખાણમાં સોનું અને પથ્થર ક્યારે સાથે જોડાયા ? તે કહી શકાતું નથી. મતલબ તેમનો સંયોગ આદિ વિનાનો છે તેમ જીવનો અને કર્મનો સંયોગ પણ અનાદિ છે. સોનાનો અને પથ્થરનો સંયોગ અનાદિ છતાં ઉપાયવડે બન્નેને જુદા પાડી શકાય છે. તેવીજ રીતે અનાદિ સંયોગવાળા કર્મ અને જીવને જ્ઞાન ધ્યાનાદિ ઉપાય દ્વારા જુદા કરી શકાય છે.

પહેલું કર્મ કે પહેલો જીવ?

" પહેલું કર્મ કે પહેલો જીવ ? એ માંથી એક પહેલું હોવું જોઇએ. " આમ પૂછનારાઓએ પ્રથમ આટલો ઉત્તર આપવો જોઇએ કે, પહેલી કુકડી કે પહેલું ઇંડું ? બોલો આનો શું ઉત્તર આપશો ?

જેમ ઇંડામાંથી કુકડી ઉત્પન્ન થાય છે અને ઇંડું કુકુડીમાંથી પ્રગટ થાય છે. આ બન્નેમાં પહેલું આ કે પેલું તે. એમ પૂર્વ—અપર ભાવ કહી શકાતો નથી તેમ કર્મ અને જીવના સંબંધમાં પણ પહેલું કર્મ કે પહેલો

જીવ એમ કહી શકાતું નથી. બન્ને અનાદિ છે. છતાં સોના અને પથ્થરના ઉપર કહેલ દૃષ્ટાંતથી ઉપાય દ્વારા બન્ને જુદાં થઇ શકે છે.

જ્યાં સુધી આત્મનેત્રો (અંતરચુક્ષુ) જ્ઞાન દ્વારા પ્રગટ થતાં નથી ત્યાં સુધી આ ચર્મચક્ષુવાળા જીવોએ, આત્માને અનુમાન–કે હેતુદ્વારા પ્રતીત કરવો જોઇએ. વીતરાગ દેવો તે આત્માને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનદ્વારા જાણી અનુભવી શકે છે. હે, ગુણવાન્ જીવો ! અનાદિ અક્ષય સ્વરૂપ આત્મતત્વનો તમે પુરૂષાર્થ દ્વારા પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરો.

જડ ચૈતન્યનો વિવેક.

દેહમાં આત્મા કેવી રીતે રહેલ છે ?

જે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ રીતે જુદી બતાવી શકાતી નથી તે વસ્તુ દૃષ્ટાંતની કલ્પનાવડે કેટલીકવાર સામાના હૃદયમાં ઘણી સારી રીતે ઠસાવી શકાય છે. અપ્રત્યક્ષ પણ અનુભવમાં આવતી વસ્તુ અન્યને સમજાવવા માટે ઘણીવાર શાસ્ત્રકારોએ તથા જ્ઞાનીઓએ વિવિધ પ્રકારનાં અનુમાનો, દૃષ્ટાંતો અને કલ્પનાઓ વડે બાળ જીવોને સમજાવી છે. તેમ આત્માને દેહથી પૃથક્ સમજાવવા ખાતર અહીં પણ એક કલ્પના કરવી પડે છે. તેનો સમજવા ખાતર ઉપયોગ કરવાથી તે વસ્તુ સારી રીતે સમજાશે. કલ્પનાને સિદ્ધાંત તરિકે માનવાની ભૂલ ન થાય પણ કાર્યરૂપ વસ્તુનો બોધ થાય એ તરફ વાંચનારાઓને ખાશ લક્ષ આપવા વિનંતિ છે.

કાચના કિલ્લાની કલ્પના.

એક જાડા, આંધળા કાચના કિલ્લાની કલ્પના કરો. તે ઉપરથી ઢંકાયેલો છે. શ્યામ, શ્વેત, લાલ, કે પીળાવર્ણનો તે છે. તેની અંદર એક બીજો ત્યારિક પાતળો પણ લાલવર્ણવાળા સ્વચ્છ કાચનો કિલ્લો છે. તેની અંદર

એક ત્રીજો સ્વચ્છ કાચનો કિલ્લો છે. આ કિલ્લો વિવિધ પ્રકારના પુદ્ગલોથી મલીન થયેલો છે. તેની અંદર એક સુંદર સ્વચ્છ જ્યોતિ પ્રકાશી રહેલી છે. આ જ્યોતિનો પ્રકાશ ત્રણે કિલ્લાઓને તે કિલ્લાની સ્વચ્છતા જાડાઈ અને વર્ણના પ્રણામમાં ભેદીને બાહાર આવે છે. તે જ્યોતિ પોતાના પ્રકાશવાળા કિરણો વડે પોતાનો પ્રકાશ તે કિલ્લાઓની બાહાર કાઢવા, બાહારના પદાર્થોને પ્રકાશીત કરવા, અથવા તેનું નિરક્ષણ કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. તથાપિ તે કિલ્લાની મલીનતાના વ્યવધાનને લઇને કે તેની અપારદર્શકતાને લઇને તે પદાર્થો જોઇ શકાતા નથી. પોતે બાહાર આવી શકતી નથી, છતાં તે કિલ્લામાં અમુક સ્થળે છિદ્રો પડેલાં છે. આ છિદ્રો વસ્ત્રમાં રહેલાં સુક્ષ્મ છિદ્રોથી પણ વધારે બારિક છે. કોઇ સ્થળે પારદર્શક કાચમાં રહેલાં છિદ્રો જેવાં છિદ્રો છે. કાચમાં છિદ્રો દેખાતાં નથી પણ પ્રકાશ તેને ભેદીને બાહાર આવે છે એથી નિશ્ચય કરાય છે કે પ્રકાશ જઈ શકે તેવાં છિદ્રો કાચમાં રહેલાં છે. તે કિલ્લામાં કોઇ સ્થળેનાના ગોખલા જેવાં પણ પારદર્શક જાળીવાળાં છિદ્રો રહેલાં છે તે દ્વારા જ્યોતિનો પ્રકાશ બાહારના પદાર્થોને જોઇ શકે છે તેનો અનુભવ મેળવે છે.

આ જ્યોતિ તે આત્મા પહેલો કિલ્લો તે આપણું આ ઉદારિક સ્થુળ શરીર બીજો કિલ્લો તે તેજસ્ શરીર. ત્રીજો કિલ્લો તે કર્મના સંસ્કારવાળું કાર્મણ શરીર આ ત્રણ કિલ્લાની અંદર આત્મ જ્યોતિ રહેલી છે. આ કિલ્લાઓ (શરીરો) ને ભેદીને આત્મ જ્યોતિનો પ્રકાશ બાહાર આવે છે. તેમાં પડેલાં છિદ્રો તે કર્મના ક્ષય કે ક્ષયોપશમની નિર્મળતા છે. આંખનાં છિદ્રો મોટા ગોખ જેવાં ગણાય છે. કારણ તે સ્થળે કર્મનો ક્ષયોપશમ વધારે હોવાથી વધારે પ્રકાશ શક્તિ બાહાર આવે છે. કાન, નાક, જીવ્હા એ છિદ્રો તેનાથી નાનાં છે અને બાકીનાં બારિક છિદ્રો તે સ્પર્શન ઇંદ્રિય કે જે દ્વારા સ્પર્શ થતાં શરીરના બધા ભાગમાંથી બાહારના હળવા ભારે, શીત, ઉષ્ણ આદિ પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય છે.

આ ત્રીજા કાર્મણ શરીર નામના કિલ્લાને તદ્દન નિર્મળ અને પવિત્ર બનાવવો જોઇએ તેમાં રહેલા મલીન સંસ્કારો, વિવિધ વાસનાઓ, જેમ જેમ ઓછી થાય તેમ તેમ તે નિર્મળ થાય છે. અને તેની નિર્મળતાથી આત્મજ્યોતિ વધારે પ્રમાણમાં બાહર આવે છે. પ્રકાશે છે. અનુભવે છે.

આ આત્મજ્યોતિનો પ્રકાશ ત્રીજા ઉદારિક સ્થુળ શરીર સુધીમાં,

પ્રકાશીત થાય છે. આવે છે. તે જાગૃત દશા છે. તેમાં રહીને જીવ અનેક પ્રકારના વ્યવહારિ અનુભવો કરે છે. નવીન બંધનો પણ—જ્યોતિને આવરણ રૂપ સંસ્કારો પણ આ સ્થિતિમાં તે વધારે મેળવે છે. તેમ તેને અટકાવવાના વ્યવહારૂ ઉપાયો પણ આ સ્થિતિમાં કરી શકાય છે.

આ શરીરમાં પ્રકાશ કરવાથી પાછો હઠીને તે જ્યોતિ તેજસ્ શરીર સુધીજ પ્રકાશ આપે છે, ત્યારે મનને સ્વપ્ન દશા થાય છે. જેમાં માનસીક સંસ્કારો અનેક પ્રકારના નાના મોટા આકારમાં રૂપો ધારણ કરી આત્માની સમક્ષ ખડા થાય છે, અને પ્રબળ વાસનાઓ કે જે સ્થુળ શરીરમાં અનુભવ કરવાનું કેટલાંક કારણોથી અશકય જેવું થયું હોય છે તેનો અનુભવ કરાવે છે.

આ શરીરમાંથી પણ તે આત્મ જ્યોતિ ગાઢ આવરણના કારણે (દર્શના વરણીય કર્મના ઉદયથી) પાછી હઠીને જ્યારે કેવળ કાર્મણ શરીરમાં રહે છે, ત્યારે મનને પણ ગાઢ નિદ્રા આવે છે. તે દશામાં મન પણ મુર્ચ્છિત થયેલું હોવાથી કોઇપણ પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ કરતું નથી. પણ કેવળ અજ્ઞાન દશાનો—આત્મા વિનાનો અંધકાર ફેલાઇ રહેલો હોય છે તે દશામાં બાહારના સઘળા વ્યાપારો કે આખું વિશ્વ તેને માટે તો હૈયાતિ વિનાનું હોય તેવું થઈ રહે છે. મતલબકે આ વિશ્વનું કાંઈ પણ ભાન તે સ્થિતિમાં થતું નથી.

અથવા એક નળી તે જ્યોતિની સાથે જોડવામાં આવી છે. આ નળી કાર્મણ, તેજસ્ કિલ્લાઓને (શરીરોને) ભેદીને ઉદારિક સ્થુળ શરીરમાં આવે છે. તે નળી દ્વારા આત્મ જ્યોતિનો પ્રકાશ ત્રણે શરીરને પ્રકાશીત કરે છે. સ્થુળ શરીરમાં પાંચે ઈંદ્રિયોની સાથે તે નળીનો જ્યારે સંબંધ થાય છે ત્યારેજ તે પ્રકાશીત હોય છે અર્થાત્ તે દ્વારા કરાતો વસ્તુનો જુદી જુદી રીતે બોધ યા નિર્ણય તે, નળીનો તે ઈંદ્રિયો સાથે સંબંધ થયો હોય તોજ થઇ શકે છે. જેમ પાણીનો નળ ખુલ્લો ન હોય તો પાણી બાહાર આવતું નથી અથવા મૂળ પાણીના દ્વાર સાથે સંબંધિત ન હોય ત્યારે તેમાંથી પ્રકાશ બાહાર આવતો નથી.

આ નળી તે મન છે. તે મન આત્મજ્યોતિ સાથે ઘણોજ નજીકનો સંબંધ ધરાવે છે. તે મન દ્વારાજ આત્મજ્યોતિનો પ્રકાશ આ શરીરોને

પ્રબોધિત કરે છે જાગૃત રાખે છે. મન ઈંદ્રિયો સાથે જોડાયેલુ નથી હોતું ત્યારે સાંભળવા, જોવા વિગેરે ઈંદ્રિયોનાં કાર્ય થતાં નથી.

આ મનનો ઈંદ્રિયો સાથેનો સંબંધ જ્યારે બંધ થાય છે ત્યારે નિદ્રા આવે છે. આ વખતે સ્થુળ શરીર સાથેનો મનનો સંબંધ તુટે છે તેથી ઈં-દ્રિયો સંબંધી કાંઇ બોધ તે વખતે થતો નથી. છતાં તેજસ્ શરીર સાથે હજી મનનો સંબંધ રહેલો છે તેથી સ્વપ્નાઓ આવે છે. આ સંબંધ પણ તુટતાં તે મનનો કાર્મણ શરીર સાથે સંબંધ રહે છે એટલે ગાઢ નિદ્રા આવે છે. આ કાર્મણ શરીરમાં લીન થયેલું—અજ્ઞાનમાં લીન થયેલું મન હવે કાંઇ પણ સંકલ્પ વિકલ્પની ચપળતા કરી શકતું નથી. આ પ્રસંગે મન આડોતો મહાન્ પડદો છે કેવળ જ્યોતિ પ્રકાશી રહે છે પણ તે કાર્મણના મલીન બંધનમાં ઝકડાયેલ હોવાથી હતી તેના કરતાં પણ વળી વધારે અંધકાર અ-જ્ઞાનમાં રહેલી છે. આ વખતે બહારના સમાચાર લાવનાર મનનો સંબંધ તુટી ગયો હોવાથી અથવા બંધ થયેલ હોવાથી મુંગી શાંતિજ હોય છે. પાછો તે મનનો જ્યોતિ સાથે સંબંધ જોડાતાં જાગૃત થયો એમ કહેવાય છે. સ્થુળ શરીર સાથેનો સંબંધ જોડાઇ જતાં ઈંદ્રિયોમાં ચૈતન્ય આવે છે અને મનનો તેઓ સાથે સંબંધ થતાં પોતાના વ્યાપારોમાં ઈંદ્રિયો લાગી જાય છે ઉજડ કે શૂન્ય થયેલું આ દેહ જગત્ પાછું સ્વસ્થ થઈ ચાલુ થઇ જાય છે.

આ દષ્ટાંતે વિચાર કરતાં દેહ ઈંદ્રિયો, મન એ સર્વનાં લક્ષણોથી આત્મજ્યોતિનું લક્ષણ કોઇ વિલક્ષણ યાને તદ્દન જુદું છે. અને તેઓ વચ્ચેનું આંતરૂં સહેલાઇથી સમજી શકાય છે. આવું ભેદ જ્ઞાન અને આત્મ જ્યોતિ તે હું એવું અભેદ જ્ઞાન જ્યારે થાય છે ત્યારે સમ્યગ્દર્શન થયું કહેવાય છે.

કાર્મણ તથા તૈજસ્ શરીરને સાથે લઇને તે જ્યોતિ આ ઉદારિક શરીરનો ત્યાગ કરી અન્ય ઉદારિક શરીરમાં ચાલીજાય છે. તેને મનુષ્યો મરણદશા કહે છે. કાર્મણ અને તેજસ્ તથા ઉદારિક શરીરને આંહીજ પડતા રહેવા દઇને તે જ્યોતિ તેનાથી તદ્દન અલગ ખસી જાય છે. તે નિર્વાણ યા મોક્ષદશા છે.

પૂર્વે કહેલી વ્યવહારની જાગૃત દશા તે આત્મભાન ભૂલાયેલી છે. આ

સ્થળે આ ત્રણે શરીરમાં રહેલ જ્યોતિજ પ્રકાશ કરે છે. આ તેનોજ પ્રકાશ અથવા બોધ—જ્ઞાન છે. ગમેતેવી સ્થિતિમાં પણ તે જ્યોતિજ દૃષ્ટા અને જ્ઞાતા છે. આ જ્યોતિની મદદ કે નિમિત્તથીજ શરીરાદિ દ્વારા કાર્ય કરાય છે.

જ્યોતિ પોતાના સ્વભાવમાં સ્વરૂપસ્થ રહે તેજ તેનો આનંદ અને તેજ તેનું કર્ત્તા ભોક્તાપણું છે.

વ્યવહાર આ સ્થુલ શરીરદ્વારા થાય છે. આત્મ ભાન ભૂલાયેલ આ દેહનો અભિમાની આત્મા તે આ વ્યવહારનો કર્ત્તા અને ભોક્તા છે.

આ મૂળ જ્યોતિ તરફ લક્ષ ખેંચાય. જ્ઞાતા અને દૃષ્ટા આ જ્યોતિજ મનાય, અનુભવાય—સમજાય. ત્યારે તેને સમ્યક્ જ્ઞાન તથા સમ્યક્ દર્શન થયું કહેવાય. આ જ્ઞાતા, દૃષ્ટા તેજ છે. અન્યમાં તે સામર્થ્ય નથીજ આવો દૃઢ નિશ્ચય થાય તેજ સમ્યક્ શ્રદ્ધાન છે. તે નિશ્ચય કર્યા પછી તે જ્યોતિ તેજ હું છું. એમ વારંવાર અનુભવવું. તેમાં વ્યવહારના પ્રસંગે ભાન ભૂલાઇ જાય, પાછી જાગૃતિ આવે એમ વારંવાર મંદ મંદ જાગૃતિ રહે તે ક્ષયોપશમિક સમ્યક્ત્વ છે. અંતર્ મુહુર્ત્ત (બેઘડી લગભગ) દેહાભિમાન છુટીજઇ તે જ્યોતિમાં મન લીન થાય. આત્માકારે મન પરિણમી રહે તે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ છે. તે આત્મ જ્યોતિનો બોધ કાયમ બન્યો રહે, ગમેતેવા વ્યવહાર પ્રપંચની જાળમાં પણ કે વિષમ પ્રસંગોમાં પણ હું તે શુદ્ધ આત્મજ્યોતિજછું. આમ દેહભાવ—દેહાધ્યાસ, દેહમાં આત્મભાન ભૂલી, આત્મામાંજ અખંડ આત્મભાન રહે તો તે ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ છે.

જેમ જાણ્યું છે તેમ વર્તન થાય. તે ચારિત્ર છે. એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જાણ્યા પછી ચારિત્રમાં આવતાં વખત લાગે છે. જાણવું-સત્ય સમજવું તે દર્શન મોહનીયના ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, કે ક્ષય ઉપર આધાર રાખે છે અને અનુભવવું વર્તનમાં લાવવું તેનો ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષય ઉપર આધાર છે.

આ આત્મ જ્યોતિને ભૂલીજઇ, જે દેહોવાળા કિલ્લાઓ, જેમાં આત્મજ્યોતિ પ્રકાશી રહી છે તે દેહાદિને જ્યોતિરૂપ માની તેમાં આશક્ત થવું તે મિથ્યાત્વ છે. આ ભૂલ—આત્મ ભ્રાંતિ અનેક ભૂલો ઉત્પન્ન કરાવે છે.

દેહનું ભાન ભૂલીજઇ, આત્મઉપયોગે નિરંતર ઉપયુક્ત રહેતાં, આ

દેહમાં રહેવા છતાં તે જ્યોતિની પૂર્ણ સત્તા શક્તિ ખીલીનીકળે, તેના ઉપરના કાર્મણ શરીરવાળા જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, અને વીર્ય (શક્તિ) ને રોકવાવાળા પડદાઓ પીગળીજઈ વિખરાઈજાય. તે કેવળજ્ઞાન છે.

તે અખંડ જ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્મા શુદ્ધઆત્મા આ દેહ નિવાસને મૂકીદઈ, બાકી રહેલ ચાર કર્મના બારિક પડદાઓને બાળીનાખી, આ દેહથી તદ્દન અલગ થઈ રહે, પ્રકાશ સ્વરૂપ બની રહે તે મોક્ષ છે.

આ જ્યોતિનો પ્રકાશ જ્યારે આત્મભાન ભૂલાયેલું હોય ત્યારે પણ પોતેતો જે સ્વરૂપે છે તેજ સ્વરૂપે પ્રકાશી રહેલ છે. તે હુંછું. એવું જીવને ભાન ન પણ હોય ત્યારે પણ તે દેહદેવળની અંદર પ્રકાશીતજ છે તે જ્યોતિ કોઈપણ વખત બુઝાતીજ નથી. છતાં માલીકને પોતાના ઘરમાં રહેલા ખજાનાનું ભાન ન હોય ત્યારે પૈસા ઘરમાં હોવા છતાં પૈસાથી મળતા ઉપભોગના સાધનોના અભાવે આનંદ મળીશકતો નથી તેમ સત્તામાં જ્યોતિ પ્રકાશીત હોવા છતાં અજ્ઞાનતાને લીધે તેના આનંદનો અનુભવ મળતો નથી આ અજ્ઞાન દશા કહેવાય છે. અને તેનું જ્ઞાન—જાણપણું થવું તેજ જ્ઞાન દશા છે. અજ્ઞાન દશાથી જ્ઞાન દશામાં આવતાં આટલો વખત લાગે છે, પણ આ જ્ઞાન—સ્પર્શજ્ઞાન અંતરને ભેદીને થવું જોઈએ. મતલબ કે મનને તેની ચોકશ ખાત્રી થવીજોઈએ પછી તે જ્ઞાનમાંથી પડવાનો કે આવેલ જ્ઞાન જવાનો પ્રસંગ કદાચ ભાગ્યેજ બનવા પામે છે.

તે જ્યોતિ જ્યારે ઘણાજ ગાઢ આવરણવાળા સ્થળમાં અજ્ઞાનતાથી પુરાય છે ત્યારે તેને એક ઇંદ્રિય કહે છે કારણ કે તે કિલ્લા રૂપ શરીર ઘણુંજ ગાઢ, મલીન, ઘટ્ટ છિદ્રોવાળું અને કર્મના ક્ષયોપશમ રૂપ ઉજવળતા વિનાનું હોય છે તેથી તે જ્યોતિનો પ્રકાશ સારી રીતે બાહાર પ્રકાશીત થઈ શકતો નથી.

તેથી સહેજ ઓછા ગાઢ આવરણવાળા તથા એક વધારે છિદ્રવાળા શરીર રૂપ કિલ્લામાં જીવ આવે છે ત્યારે તેને બે ઇંદ્રિય કહે છે. આમ કર્મના ક્ષયોપશમના પ્રમાણમાં વિશુદ્ધતા વધતાં એક એક ઇંદ્રિય, એક એક છિદ્રદ્વારા વધતા પ્રકાશવાળા શરીરમાં આ જ્યોતિ આવતાં તેને ત્રણ ઇંદ્રિય, ચાર ઇંદ્રિય, અને પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવો કહેવામાં આવે છે. મતલબ કે બાહારના જ્ઞાનમાં વધારો કરનાર ઇંદ્રિયોની પ્રાપ્તિથી તે તે ઇંદ્રિયોની જાતિથી તે ઓળખાય છે.

આત્મા પ્રકાશ સ્વરૂપ છે એમ જાણવા છતાં તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો નથી તેનું કારણ એ છે કે આ જાણુવા રૂપ જ્ઞાન તે પરોક્ષ જ્ઞાન છે. સ્ફાટિક લાલપુષ્પાદિની ઉપાધિથી લાલ દેખાય છે, ખરી રીતે તે લાલ નથી, એ જ્ઞાન જેમ મનુષ્યને શરૂયાતમાં થાય છે તેમ અત્યારે આત્મજ્ઞાન પ્રથમ શરૂયાતમાં તેવુંજ થાય છે પણ જેમ સ્ફાટિક પાસેથી પુષ્પાદિ લાલ ઉપાધી લઈ લેતાં અથવા દૂર થતાં તે સ્ફાટિકનું ખરૂં નિર્મળ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે તેમ આ કર્મની ઉપાધી જવા પછીથીજ સર્વથા જ્યોતિ સ્વરૂપ આત્માનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થશે તે સિવાય આત્મા શુદ્ધ છે એવું પરોક્ષ જ્ઞાનજ થાય છે.

જેવી રીતે આ પોતાના દેહમાં આત્મજ્યોતિ રહેલી છે તેવીજ રીતે આ પ્રત્યક્ષ જણાતાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, વિકલેંદ્રિય અને પાંચ ઇંદ્રિયવાળા સર્વ દેહોની અંદર પણ તેવીજ જ્યોતિ પ્રકાશી રહેલી છે. તે જ્ઞાન પણ પોતાના દેહની જ્યોતિનું જ્ઞાન કરવાની સાથે કરવાનું છે. અને તે સર્વમાં તે જ્ઞાન થવાથીજ ખરૂં સમ્યક્‌જ્ઞાન–દર્શન થાય છે. જો બીજા સર્વમાં તે જ્ઞાનનો નિશ્ચય કરવામાં નથી આવતો–અથવા તે સર્વમાં આત્મજ્યોતિ છે એવી લાગણી જાગૃત રાખવામાં નથી આવતી તો તે ઓ તરફ આત્મભાવવાળું વર્તન રાખી શકાતું નથી. તેમ તે પોતાના એક દેશ–એક ભાગનું જ્ઞાન થવાથી જગત્‌ના સર્વ જીવોનું જ્ઞાન થતું નથી. તેમ દરેક પ્રસંગે તેમના સહવાસમાં કે સ્મરણુ પથમાં આવતાં તેમાં જો આત્મ જ્યોતિની ભાવના કરવામાં નથી આવતી તો રાગદ્વેષની પરિણુતિ મંદ પડતી નથી. કેમકે આત્મજ્યોતિની લાગણી કે જાગૃતિ વિના આપણે સામાને દેહ ભાવેજ જોવાના. અને જેમ જેમ દેહભાવના ઉપયોગમાં વધારે રહેવામાં આવે છે તેમ તેમ દેહાધ્યાસ દઢ થાય છે. વળી એમ પણ બનવા યોગ્ય છે કે જેમ બીજાનું મુખ ઘણીવાર જોવામાં આવે છે અને પોતાનું મુખ તો કોઈકવાર જોવામાં આવે છે તેમ જેઓ બાહારના દેહોમાં રહેલ આત્માને જોઇ શકતો નથી તે પોતાના આત્માને કેવી રીતે જાણી શકશે ? અર્થાત્ સામો આરિસો છતાં જે તેમાં પોતાનું મુખ જોઇ શકતો નથી તે અંતર્‌ના આરિસામાં જોઈ નહિ શકે. કહેવાનો મતલબ એ છે કે જ્યાં બાહ્ય કોઇ પણ દેહ ઉપર દૃષ્ટિ પડી કે તે ઉપર દૃષ્ટિ ન ચોટાડતાં કે તે સંબંધી વિચાર ન કરતાં તે શરીરને ભેદીને તેની અંદર રહેલ જ્યોતિ ઉપર દૃષ્ટિ આપવી કે આ દેહ નથી પણ જ્યોતિ રૂપે છે અને તેમાં જે-

ટલું રટણ દૃઢ થશે તેટલુંજ પોતાના આત્માનું રટણ દૃઢ થશે. કારણ કે જેટલો વખત તે અન્ય શરીરોમાં પણ આત્મદર્શન કરે છે તેટલો વખત તે આત્મઉપયોગે રહેલ છે. તેનું મન આત્માકારે પરિણમેલ છે એટલે તે તેવે પ્રસંગે પણ આત્મ ભાન ભૂલેલ નથી. ત્યાર પછી તેને ફક્ત એટલુંજ કરવાનું બાકી રહે છે કે તે ઉપયોગને તે જ્યોતિ પરથી ખસેડી પોતાની જ્યોતિપર સ્થિર કરવાનો છે. આ પ્રમાણે સર્વમાં અને પોતામાં આત્મદૃષ્ટિનો અભ્યાસ કરતાં આત્મસ્વરૂપ થઇ રહેવાશે.

આ કાર્મણ શરીરની મલીનતા હઠાવવા નિમિતે શરૂયાતમાં વિવિધ પ્રકારનાં શુભ કર્મો કરવાની જરૂર છે, પણ ઉદ્દેશ સર્વ કર્માવરણોનો નાશ કરવા સિવાય બીજો કોઇ હોવો જોઇએ નહિં જેઓ દુનિયાંના સુખની ઇચ્છાથી શુભ કર્મો કરે છે તેને પુન્ય બંધ તો થાય છે. પણ તેનાથી આછો ધોળો મૂલ જ્યોતિની આડો પડદો મજબુત થાય છે. મતલબ કે તેનાથી જ્યોતિ દબાય છે પણ ખુલ્લી થતી નથી જેમ પાપનો પડદો કાળો છે. તેમ પુન્યનો પડદો ધોળો છે બન્ને આવરણ કરનાર છે. વળી પુન્યથી મળતા સંસારના સુખમાં દુઃખનાં બીજો રહેલાં છે. અને સુખ પાછળ દુઃખ, દુઃખ પાછળ સુખ આવી ઘટમાળા ચાલ્યાજ કરે છે. માટે પોતાનો ઉદ્દેશ કર્મ ક્ષય કરવાનો રાખી તે નિમિત્તે શરૂયાતમાં શુભ કર્મો કરવાં, તેથી કર્મની મલીનતા ઓછી થશે. ત્યાર પછી શુદ્ધ ઉપયોગ રૂપ આત્મ દૃષ્ટિથી સર્વ કર્મ મળનો નાશ થતાં શુદ્ધ, પવિત્ર, નિર્મળ, અખંડ આત્મ જ્યોતિ સદાને માટે ખુલ્લી થશે.

શુદ્ધ હું અને અશુદ્ધ હું.

નિરંજન, નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્ભય, સત્, ચિદ્, આનંદ. એ શુદ્ધાત્માનું સ્વરૂપ છે.

પોતાનું ભાન ભૂલીને પોતેજ વિસ્તારેલી પોતાની મનોમય જાળમાં આ જીવ ફસાય છે. પોતાનું ભાન પોતાને હોય તો તેવી જાળમાં થોડો વખત રમણ કરી પાછો પોતાના સ્વરૂપની શાંતિમાં વિશ્રાંતિ લઇશકે છે. ભાન ભૂલી કર્ત્તા, ભોક્તા થવા જતાં પોતાનાજ વિચારોની કે પોતેજ ઉભી કરેલી ત્રિપુટીની જાળમાં સપડાઇને અસહ્ય શારીરિક કે માનસીક દુઃખ અનુભવે છે.

જગત્ એટલે રચના. જગત્ બે પ્રકારનાં છે. આ દશ્ય થતું સ્થુળ, બાહ્ય જગત્ અને બીજું માનસીક કલ્પનાઓથી ઉત્પન્ન થયેલું, સુક્ષ્મ આકારવાળું મનોમય જગત્.

આ બાહ્ય દેખાતા જગત્ના જેવુંજ દરેક જીવ પોતાના મનોવિકાશ અને વિસ્તાર પામેલી ભાવનાના પ્રમાણમાં થોડે કે ઘણે અંશે અથવા પૂર્ણપણે મનોમય જગત્ બનાવીશકે છે. આ મનોમય જગત્ની ઉત્પત્તિ, અને તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો, અને વિવિધ આકૃતિવાળાં પુદ્ગલો તેની ઉત્પત્તિનું સ્થાન આ આત્મા સિવાય, બીજું કોઇ કલ્પી શકાતું નથી. આત્મપ્રકાશથી મનદ્વારા આ સર્વ મનોમય કાલ્પનીક જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે અને પાછું તેમાંજ વિલય પામે છે.

જાગૃતિવિનાનો અજ્ઞાની મનોમય જગત્નો કર્ત્તા. અભિમાની, આ મનોમય જગત્ના વિવિધ વિકારોને જોઇ ઇષ્ટા નિષ્ટમાં રાગદ્વેષ કે હર્ષ શોક કરી, મારૂં તારૂં માની, પોતાનીજ બનાવટને હિત—અહિત. શત્રુ, મિત્ર સમજી પોતાનીજ બાજીમાં રાગદ્વેષ અભિમાન કરી નવીન અજ્ઞાનતાને વધારનાર કર્મબંધ પામે છે. જેમ આ મનોમય જગત્ છે. તેમ બંધ પણ મનોમય છે. જો પોતાનું ખરૂં ભાન પોતાને થાયતો આ મનોમય જગત્ અને તેમાં કરાયેલા રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલો કર્મબંધ તે નાશ પામે. અને તે બંધનમાંથી મુક્ત થાય. મુક્તિ પામે.

જો પોતાને પોતાની જાગૃતિ હોય તો આ બાહ્ય જગત્ જે આ નેત્રોદ્વારા જોઇશકાય છે તે જરાપણ દુઃખરૂપ કે કર્મબંધનના કારણભૂત થઇ શકતું નથી. જો આ જગત્ કર્મબંધનું કારણ હોય તો જ્ઞાની પુરૂષોને પણ તેમ થવું જોઇએ. અને શાસ્ત્રોદ્વારા આપણને સમજાય છે કે તેઓ હજારો વર્ષ પર્યંત નિર્લેપપણે આ જગત્માં વિચારતા હતા. આ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે, પોતાનું ભાન ભૂલીને આ મનદ્વારા પ્રવૃત્તિ કરનાર પોતાની અજ્ઞાનતાને લઇનેજ પોતાની મનોકલ્પનાથી રાગ દ્વેષ કરી મનોમય જગત્ ઉત્પન્ન કરી (અનેક વિચારોની આકૃતિઓ ઉભી કરી) તેમાંથી કર્મબંધ ઉત્પન્ન કરે છે.

ખરો જ્ઞાતા તો સત્ય આત્માજ છે, અને વ્યવહારિક જ્ઞાતા, કર્ત્તા, ભોક્તા તે અંતઃકરણમાં પ્રકાશતો—બુદ્ધિરૂપ આત્મા છે. આ આત્માની પરાધીન સ્થીતિ છે એટલીજ અશુદ્ધતા છે. આંહી પર ઉપર આધાર છે.

બુદ્ધિ તથા મનના ચશ્મા દ્વારા તે પ્રકાશીત થાય છે. તેજ આડો મળ છે. બુદ્ધિ–મન જેટલાં મલીન–અશુદ્ધ, વિપરિત–તેટલુંજ તેમાંથી પ્રસાર થતું જ્ઞાન મલીન, અશુદ્ધ અને વિપરિત હોય છે.

બાહ્ય અનેક કર્ત્તાં, ભોક્તાઓ છે. અનેક દૃશ્ય વસ્તુઓ છે. છતાં આ મન તેમાં પરિણામ ન પામે તો તે સર્વ વસ્તુઓ કાંઈ પણ સુખ દુઃખ દેવાને સમર્થ નથી. જ્યારે આપણે ગાઢ નિદ્રામાં પડયા હોઇએ છીએ તે વખતે આ દુનિયામાં અનંત વસ્તુઓ રહેલી છે છતાં આપણું મન તેમાં તેટલા વખતને માટે પરિણામ પામતું નથી તો તે વખતે આ જગતની વિવિધતાની આપણા મન ઉપર જરા પણ અસર થતી નથી. વિશેષ એટલો છે કે આ નિદ્રાની સ્થીતિમાં આપણું મન અજ્ઞાનમાં લય પામ્યું છે. તેજ મન જો જાગૃત દશામાં આત્મજ્ઞાનમાં લય પામે તો આ દુનિયાની કોઇ પણ વસ્તુની વિવિધતાની અસર (રાગ દ્વેષ રૂપ પરિણતિ અને તેથી ઉત્પન્ન થતો હર્ષ, શોક વિગેરે) આપણા ઉપર થશેજ નહિં.

આ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે દુનિયાની સર્વ વસ્તુની ભલે કાયમ હયાતિ હો, પણ જો આ મન તેમાં પરિણમે છે (ખરી રીતે તે વસ્તુઓ તો જ્યાં જેવા રૂપે છે ત્યાં તેવાજ રૂપે રહેછે. પણ મન તેના આકારો પોતામાં ઉત્પન્ન કરે છે. તેના જેવા આકારો ઉત્પન્ન કરે છે. અને મન પોતે તેવા આકારે પરિણમી તેવી આકૃતિઓ મનમાં ઉત્પન્ન કરે છે. અને આત્મા આકૃતિઓમાં ભાન ભૂલી પરિણમે છે. આ આકૃતિઓ પોતાથીજ ઉત્પન્ન થયેલી છે. પોતે તે રૂપે છે, છતાં તે ભાન તેને ન હોવાથી તેમાં રાગ દ્વેષ ઉત્પન્ન કરેછે. કર્ત્તા, કર્મ, ક્રિયારૂપ થાય છે. ભોક્તા, ભોગ્ય અને ભોગના વ્યાપારરૂપ થાય છે. દૃષ્ટા, દૃશ્ય અને દૃશ્યના વ્યાપારરૂપ થાય છે. ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેય રૂપ થાય છે.) તોજ રાગ, દ્વેષ, અભિમાન, ઇચ્છા, આશા, હર્ષ, ખેદ, શોક વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. જો આ મન તેમાં–અગર તે રૂપે–પરિણામ ન પામે તો, અને આત્મા પોતાના નિરાકાર સ્વરૂપમાં જાગૃત હોય તો ગમે તેવી મોહક કે વિવાદ ઉત્પન્ન કરનાર વસ્તુ હોય તેની જરાપણ અસર મન ઉપર થશે નહિ. મતલબ કે દુનિયાં દુઃખ રૂપ નથી. પણ ભૂલાયેલું ભાન દુઃખરૂપ છે.

આવી મનની પ્રબળ ધુંચવાડાવાળી, મુંઝવણવાળી સ્થીતિ થઈ હોય, અનેક તર્ક વિતર્કો કરી મન થાકી ગયું હોય, પોતાના વિચારોએજ પો-

તાને નાસીપાસ કરી મહા ભયમાં લાવી મૂકયો હોય, એ વખતે જરાક ઉંચી દૃષ્ટિ કરી ખરા સત્ય સ્વરૂપ આત્મા સામી નજર કરો. જેમકે હું કોણ ? આ સર્વ દૃષ્ટા દૃશ્ય, ભોકતા ભોગ્ય, કર્ત્તા કર્મ, ધ્યાતા ધ્યેય ઇત્યાદિને જાણનાર કોણ ? આ સર્વ કોનાવડે પ્રકાસીત થાય છે ? આ સર્વ દૃશ્ય છે. મનનો વિષય છે, તો તે મનને જાણનાર કોણ છે? આ સર્વ વિચારો છે તે વિચારોને પણ જાણનાર કોણ છે ? આ સર્વને હું જાણી શકું છું. જે પદાર્થો છે. જે મન છે. જે વિચારો છે તે બધાનું ભાન મને થાય છે તો આ સર્વ મારા દૃષ્ટાથી દૃશ્ય છે. મારા જ્ઞાતાથી જ્ઞાત છે. જાણી શકાય છે. માટે આ સર્વને જાણનાર હું છું.

આ સ્થળે જે આત્મા મનમાં કે બુદ્ધિમાં આવીને પ્રકાશ કરતો હતો તે તેટલી પરતંત્રતા મૂકીને થોડે ઉંચો આવે છે. મન અને બુદ્ધિને પણ જાણનારો થાય છે. છતાં આ પણ એક ઉંચી પણ મનોવૃત્તિ છે, તથાપિ જાગૃતિવાળી મનોવૃત્તિ હોવાથી નીચલી ભાન ભૂલાયેલી મનોવૃત્તિને તે હઠાવી દેશે. આ સર્વનો હું દૃષ્ટા છું. આ સર્વ વિચારોને હું જાણનાર છું. આ સર્વ પર છે તેને પ્રકાશીત કરનાર–પ્રકાશ આપનાર હું છું. આટલી જાગૃતિ થતાં આ માનસીક વિચારો તથા માનસીક વિચારોથી મનમાં રચાયેલું વિવિધ આકૃતિવાળું જગત્, તત્કાળ વિલય થઇ જાય છે, નાશ પામે છે તેના જાગૃત દૃષ્ટામાં સમાવેશ પામી જાય છે. કેમકે તે પણ એક આધારને આધારે પ્રકાશીત થતું હતું. આધારનુંજ પરિણમન હતું. તે પાછું જેમ અનેક અલંકારો સુવર્ણમાં સમાવેશ પામી જાય છે તેમ સમાઇ જાય છે. અને દૃષ્ટા તેનાથી જુદો પડી જાય છે. આ વેળા એ જે માનસીક વિકારોથી અસહ્ય વેદના થતી હતી, મુંઝવણ થતી હતી તે શાંત થઇ જાયછે.

આ સ્થળે કર્ત્તા મનમાં પરિણામ પામી ભાન ભૂલ્યો હતો. અને આ કર્ત્તાના પ્રકાશથી પ્રકાશીત થઈ મન વિવિધ આકારે પરિણામ પામતું હતું તે સ્વપ્નના પદાર્થની માફક જાગૃત થતાં બધું વિખેરાઇ જાય છે.

સ્વપ્નમાં–જેમ મન વિવિધ પ્રકારની વાસના–ઇચ્છાઓને લઇને વિવિધ આકારો ધારણ કરે છે. જાગૃત થતાં તે સર્વ લય પામી જાય છે તેમ આ વ્યવહાર જાગૃતમાં મન વિવિધ આકૃતિઓ ધારણ કરી હર્ષ શોકમાં લીન થયું હતું તે આત્મા પોતે પોતામાં જાગૃત થતાં મનની બધી કલ્પનાઓ જાણે બીલકુલ હતીજ નહિ, પાયા વગરની હતી તેની રીતે વીલય થઈ જાય છે.

આ વિવિધ આકૃતિઓમાં ગોઠવાયેલા માનસીક ઉપયોગ વખતે આત્માનું શુદ્ધ નિરંજન સ્વરૂપ તે અંજનવાળું લેપાયેલું હતું. સુખ દુઃખના ભાનવાળું હતું. નિરાકાર સ્વરૂપ વિવિધ પ્રકારના આકારને ધારણ કરેલું પોતાને માનતું હતું. નિર્વિકાર સ્વરૂપ વિવિધ વિકારોને આધિન હતું. નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપ અનેક વિકલ્પો કર્યા કરતું હતું. નિર્ભય સ્વરૂપ અનેક ભયો ધારણ કરી વિહ્વળ થયા કરતું હતું–સત્ સ્વરૂપ છતાં અત્યારે અસત્ જેવું બન્યું હતું. જ્ઞાન સ્વરૂપ હોવા છતાં અજ્ઞાન કોટીનો આશ્રય લીધો હતો. અને આનંદ સ્વરૂપ છતાં દુઃખમાં ડુબેલું સ્વરૂપ અનુભવાતું. આ સર્વ સ્થળે 'હું' હતો. પણ તે અશુદ્ધ હું હતો.–મન–શરીર આદિને હુંપણે માનતો. અથવા તે હું–મન તથા શરીરમાં ભાન ભૂલીને પરિણમેલો હતો.

જ્યારે આ સર્વનો દૃષ્ટા–પ્રકાશક હું છું. તે સર્વ મારાથી દૃશ્ય તથા પ્રકાશ પામનારાં છે. આવા સાચા હુંની–વિશુદ્ધ હુંની જાગૃતિ થતાં આ સર્વ માનસીક–મનોમય પ્રપંચ વિલય પામે છે. સર્વ શાંત થઇ જાય છે. વિવિધ ઉપાધીઓ વિશ્રાંતિ લેછે.

છતાં હું જ્ઞાતા, સર્વનો દૃષ્ટા છું. આ પણ એક ઉંચી વૃત્તિ છે. તેટલો પણ વિકલ્પ છે. તે પણ શાંત કરી દઇ, તેટલું પણ મનદ્વારા કરાતું અભિમાન–યા–પરતંત્રપણું વચનદ્વારા બોલાતું હુંરૂપ વચન. તેટલી પણ પરાધિનતા છે–તેટલી પણ મલીનતા છે તે પણ વ્યવહાર શાંત કરી–સ્વરૂપમાં વિશ્રાંતિ પમાય. એટલે **નિરંજન નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ, નિર્ભય સત્–ચિદ્–આનંદ** સ્વરૂપ થઇ રહેવાય તેજ પૂર્ણતા છે. જ્યાં–મન વાણીના વિષયથી પાર જવાય–તેજ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. તેજ સ્વભાવ રમણતા છે. તેજ અભેદ સ્વરૂપ છે.

॥ ॐ अर्हँनमः ॥

સમ્યગ્ દર્શન.

जीवादिश्रद्दधनं सम्यक्त्वं जिनवरैः निर्दिष्टम् ।
व्यवहारात् निश्चयतः आत्मा भवति सम्यक्त्वम्. ॥१॥

सूत्रार्थं जिनभणितं जीवा जीवादि बहु विधमर्थम् ।
हेयाहेयं च तथा योजनाति सस्फुटं सद्‌दृष्टिः ॥२॥

મનરૂપિ ભૂમિ ખેડીને સાફ રાખવી. જેમ ખેડુતો અનાજ વાવવા પહેલાં જમીનને ખેડીને સાફ કરે છે. તેમાંથી કાંટા, કાંકરા, જાળાં ઝાંખરાં કાઢી નાખી તૈયાર કરે છે. હળદ્વારા જમીનમાં ઉંડી રાંપ (કોશ જેવું હથીયાર વિશેષ) નાખી જમીનને પોચી કરે છે અને તેમાં રહેલાં નિરૂપયોગી મૂળીયાં કે બીજોને બહાર કાઢી નાંખે છે. જમીન પોચી કરવાથી તેમાં વરસાદનું પાણી ઉંડું ઉતરીને ભરાઇ રહે છે, જે વાવેલાં બીજોના પોષણને માટે ઉપયોગી થાય છે. બીજાં મૂળીયાં કે બીજો ઉખેડી નાખવામાં આવે છે તેનું કારણ એ છે કે જે પોષણ તે પાણીદ્વારા, વાવેલા મૂળ બીજોને મળવું જોઇએ, તે આ નિરૂપયોગી મૂળીયાં કે બીજો લઇ લે છે, તેથી આ મૂળ બીજો વૃદ્ધિ પામતાં અટકી જાય છે અને આ ફાલતુ બીજો પોષાઇને વૃદ્ધિ પામે છે.

આવીજ રીતે ધર્મરૂપ બીજ વાવવા માટે આ મનભૂમિ ઘણી સાફ કરવી જોઇએ. તેમાં વિચારરૂપી હળની ઉંડી રાંપ નાખીને અંદર રહેલાં કામ, ક્રોધ, ભય, ઇર્ષા, ઇચ્છા, અભિમાન આદિ નિરૂપયોગી સંસાર પ્રવાહને આડે માર્ગે દોરનારાં બીજો છે તે કાઢી નાખવાં જોઇએ. અને તે મનોભૂમિને કાંઇક પોચી બનાવવી જોઇએ. આ જમીન નમ્રતા, અને સરલતાદ્વારાજ પોચી પડી શકે છે. જેમ જેમ નમ્રતા, અભિમાનનો અભાવ—હું કાંઇ જાણતો નથી તેવી ગુરૂ આગળ નમ્ર સ્થીતિ થાય છે, તેમ

તેમ આ પોચા—નમ્ર સરલ થયેલી હૃદયજમીનમાં ગુરૂના ઉપદેશરૂપ પાણીનો પ્રવાહ ઉંડો ઉતરે છે અને વ્રત, નિયમાદિ કે સત્ય સ્વરૂપના બોધરૂપિ બીજો તેમાં વવાય છે. તે આ ઉપદેશના પાણીદ્વારા પોષણ પામે છે. અને કાળાંતરે એક મહાન્ વૃક્ષતુલ્ય—મજબુત આત્મસ્વરૂપમાં સ્થીરતા થવારૂપ—વૃક્ષ બની આવે છે. જેનાં મીઠાં ફળો સ્વ—પરને ઉપકારી થઈ અનેક જીવોના ઉપભોગમાં આવે છે.

ચોમાસામાં કટાઇ ગયેલા તાંબાના વાસણને સાફ કરવા માટે ખાર, ખટાશ, કે મુંઝની કે નાળીયેરની દોરડીદ્વારા ઘસી ઘસીને સાફ કરવામાં આવે છે તો તેથી ઉપરનો મેલ—કાટ, ઉતરી જઇને તે વાસણ શુદ્ધ થાય છે, એટલે વાસણને શુદ્ધ કરવા આવા પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. એવીજ રીતે આ કામ, ક્રોધ, રાગ, દ્વેષ આદિ વિભાવ ઉપાધીથી મલીન અંતઃકરણને શુદ્ધ કરવાની જરૂર છે અને તે શુદ્ધિ આત્મદષ્ટિરૂપ ખટાશ, કે ખારવાળા, અગર ઘર્ષણ આપે તેવા પદાર્થદ્વારાજ થઇ શકે છે. આત્મદષ્ટિ થવી—આત્મ તરફ લક્ષ આપવું. દરેક પ્રસંગે આત્મ ઉપયોગની જાગૃતિપૂર્વક વર્તન કરવું, તેનું નામ સમ્યક્દર્શન છે. તે દ્વારા કર્મમળ દૂર કરી શકાય છે.

સુંદર ચિત્રો કાઢવા માટે—આળેખવા માટે પ્રથમ જમીનને શુદ્ધ કરવાની જરૂર છે. તે સિવાય કાઢેલાં ચિત્રો ઘણાં લાંબા વખત સુધી પહોચી (ટકી) શકતાં નથી તેમ વિશેષ શોભા આપવાવાળાં થતાં નથી, માટે ચિતારો પ્રથમ રાજા પ્રમુખની આજ્ઞાથી ચિત્રશાળામાં ચિત્રશાળાની જમીન સાફ કરે છે. અને પછી તે જમીન કે ભીંત ઉપર ચિત્ર કાઢે છે.

આવીજ રીતે આ સંસારમાં ચિતારા સમાન યોગ્ય જીવ, ગુરૂના ઉપદેશદ્વારા મનોભૂમિરૂપ ચિત્રશાળામાં ભૂમિના સંસ્કારરૂપ પ્રથમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરે છે, એટલે પોતાની સમ્યક્દષ્ટિ બનાવે છે. દષ્ટિને શુદ્ધ કરે છે. રાગ, દ્વેષરૂપ ખાડા, ટેકરાઓને ઘસી ઘસીને સાફ કરે છે. રાગ દ્વેષની મંદતા—અતિશય મંદતા, તેજ સમ્યક્ત્વ છે. તે દ્વારાજ સમ્યક્દર્શન થાય છે. રાગ દ્વેષની ઓછાશ થવાથીજ સમ્યક્દષ્ટિ પ્રગટ થાય છે. આત્મા અમુક દરજ્જે શુદ્ધ થાય છે તેનેજ સમ્યક્દષ્ટિ કહે છે. આ દષ્ટિ થયા પછીજ તેના ઉપર વિવિધ પ્રકારના ધર્મરૂપ ચિત્રો આળેખાય છે અને પછીજ તે ધર્મો શોભા આપે છે.

આ સમ્યક્દ્રષ્ટિની શુદ્ધિ માટે શ્રદ્ધાનાદિની જરૂર છે.

પરમાર્થ સંસ્તવ—૧ પરમાર્થ જ્ઞાતૃનું સેવન—૨ વ્યાપન્ન દર્શન વર્જન—૩ અને કુદર્શન વર્જન—૪ એમ ચાર પ્રકારે **શ્રદ્ધાન છે.**

પરમાર્થ સંસ્તવ.

તાત્વિક જીવાજીવાદિ પદાર્થો તેમનો પરિચય કરવો. પરિચય એટલે તાત્પર્યપૂર્વક જીવાદિ પદાર્થોને જાણવાનો અભ્યાસ કરવો.

પોતે આત્મસ્વરૂપ છે, પણ તે આત્મસ્વરૂપનું પ્રત્યક્ષ ભાન થાય ત્યારેજ. તે તરફ લક્ષ રાખીને આપણી પ્રવૃત્તિ જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધી આપણી સર્વ વિપરીત પ્રવૃત્તિ લક્ષ વિનાના ફેંકેલા બાણની માફક નિરર્થક છે. પ્રથમ આત્માનું જ્ઞાન કર્યા પછીજ તે બંધાયેલો છે અને તેને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરી શકાય છે.

આ જીવ અરૂપિ હોવાથી આ નેત્રાદિ દષ્ટિદ્વારા તેને જોઇ કે જાણી શકવો અશકય છે, એટલે તેને જાણવા માટે–અજીવ જે જીવનો પ્રતિપક્ષી છે તેને જાણવાથી, તેનો એટલે જીવનો બોધ સહેલાઇથી થઈ શકે છે. જે પદાર્થમાં કોઇપણ જાતનું કાળું, ધોળું, રાતું, પીળું કે લીલું રૂપ હોય છે. તે જડ પદાર્થ છે. જેમાં કોઈ જાતનો ખાટો, ખારો, તીખો, કડવો, કસાયેલો, મીઠો વિગેરે રસ હોય છે તે અજીવ પદાર્થ છે. જેમાં કોઇ જાતનો સુગંધી કે દુર્ગંધી ગંધ હોય છે તે જડ પદાર્થ છે. જેમાં કોઇ જાતનો હલકો, ભારે, સુંવાળો, બરસટ, ટાઢો, ઉનો, વિગેરે સ્પર્શ હોય છે તે જડ પદાર્થ છે, અને જે શબ્દ થાય છે તે શબ્દ જડ પદાર્થ છે. આ કહેવાથી રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દ જે જે દેખાય–અનુભવાય તે તે અજીવ–જડ પદાર્થ છે. આનાથી વિપરીત જે બાકી રહે છે. જેમાં જ્ઞાનશક્તિ છે. જેમાં જાણવાની શક્તિ છે. આ સર્વ જડ પદાર્થને જાણવાનું બળ જે ધરાવે છે. આ સર્વ જડ પદાર્થોની સત્તાનો નિર્ણય જેનાથી થઇ શકે છે તે આ સર્વ પદાર્થોને જાણનાર આત્મા છે.

આ દેહાધિષ્ટિત આત્મા મનની વૃત્તિઓદ્વારા જ્યારે અભિમાનપૂર્વક,

શુભ પ્રવૃત્તિઓ, તન, મન, ધનદ્વારા કરે છે ત્યારે તે જે કર્મ દલીયાને એકઠાં કરે છે તેને પુન્ય કહે છે.

જ્યારે મનની વૃત્તિઓદ્વારા અશુભ કાર્યમાં શરીરાદિની પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેમાં રહેલી રાગ, દ્વેષાદિની મલીનતાના પ્રમાણમાં, અભિમાન આદિની આશક્તિદ્વારા પ્રવૃત્તિ થાય છે ત્યારે ગ્રહણ કરેલ કર્મ અણુઓને પાપ કહે છે.

રાગાદિ પરિણામથી મન, વચન, શરીરના યોગદ્વારા પુદ્‌ગલ પરમાણુંનું આવવું થાય છે તેને સામાન્ય રીતે આશ્રવ કહે છે. આ આશ્રવ શુભાશુભદ્વારા જુદાં જુદાં ફળ આપે છે ત્યારે તેને પુન્ય, પાપ કહે છે. જે સુખ દુઃખના ફળોરૂપે અનુભવાય છે.

રાગ દ્વેષાદિ અશુદ્ધતાના નિમિત્તથી આવેલ આશ્રવરૂપ કર્મઅણુઓનું આત્મપ્રદેશ સાથે સંબંધીત થવું તેને બંધ કહે છે. આ સત્તામાં બંધિત થયેલાં કર્મઅણુઓ ઉદય આવી જીવોને વિવિધ પ્રકારના અનુભવો કરાવે છે. સુખ, દુઃખ, હર્ષ, શોક, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, યશ, અપયશ, ઉંચ, નીચ, ધનાઢ્ય, ગરીબ, દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારકી—ઇત્યાદિ અનુભવો કરાવતાં, આત્મભાન ભૂલાવી, હર્ષ, શોક કરાવી, અભિમાનદ્વારા નવીન બંધ કરાવે છે. આત્મસ્વરૂપના અજ્ઞાનને લઇને અજાગૃત દશાની પ્રવૃત્તિ બંધરૂપ થાય છે. જાગૃત દશાની પ્રવૃત્તિ બંધનમુક્ત કરાવે છે.

આત્મ ઉપયોગની જાગૃતિ જ્યારે બરોબર હોય છે ત્યારે આવતાં નવીન કર્મ અટકી જાય છે. વિભાવ પરિણમનના અભાવે એટલે રાગ દ્વેષાદિપણે પરિણમવાના અભાવવાળી જે આત્મસ્થીતિ હોય છે તેને સ્વરૂપ સ્થીતિ કહે છે તેમાં કર્મ આગમન થતું નથી તેથી તેને સંવર કહે છે.

આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપે વિશ્રાંતિ પામે ત્યારે આત્મબળ એટલે શુદ્ધ આત્મ ઉપયોગની તીવ્ર વિશુદ્ધિ પ્રગટ થાય છે તે દ્વારા પૂર્વ સંચિત કર્મના અમુક ભાગો ખરી પરી પડે છે તેને નિર્જરા કહે છે. અને સર્વથા તે કર્મઅણુઓનો આત્મપ્રદેશથી વિયોગ થવો, તેને મોક્ષ કહે છે.

જેમ સ્ફાટિકરત્નની પાછળ લાલ, લીલો, કે પીળો કોઇ કાગળ કે પદાર્થ ઉપાધી રૂપ રાખવાથી તે સ્ફાટિક રત્ન લાલ કે પીળા, યા લીલા રૂપે દેખાવ આપે છે. આ ઉપાધી છે, એમ જો કોઇ તેના જાણભેદુ આગળથી જાણ્યું હોય તો તે સ્ફાટિક અત્યારે લાલ કે પીળા આદિ રંગ રૂપે

દેખાય છે, છતાં તે તેવા રૂપે તાત્વિક રીતે નથી પણ શ્વેતરૂપે છે એમ જાણવારૂપે નિર્ણય થાય છે. છતાં તેના શ્વેતપણાનો ખરો બોધ તો જ્યારે તે ઉપાધી દૂર થાય ત્યારેજ અનુભવાય છે. તેમ આ જીવ જે સ્વભાવિક સ્ફાટિકની માફક શુદ્ધ નિર્મલ છે છતાં કર્મઉપાધીથી સ્ફાટિકની માફક વિવિધ પ્રકારની લાલ આદિ ઉપાધીવાળો દેખાય છે, તેના શુદ્ધ સ્વરૂપનો બોધ તેવા કોઇ જાણભેદુ જ્ઞાની ગુરૂદ્વારા આપણને થાય છે ત્યારે આપણે આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપે સ્ફાટિકની માફક માનીએ છીએ તથાપિ તેના ખરા શુદ્ધપણાનો અનુભવ તો તે કર્મ ઉપાધી જવા પછીજ થાય છે. આ કર્મઉપાધી હોવા છતાં સ્ફાટિકની માફક આત્માને ગુરૂના બોધદ્વારા આપણે શુદ્ધ માનીએ તે સમ્યક્દ્રષ્ટિ થવા જેવું છે. અર્થાત્ તેને સમ્યક્દ્રષ્ટિ કહે છે અને તે કર્મઉપાધીને દૂર કરી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો તે કેવલજ્ઞાન કે મોક્ષને સ્થાને છે.

આત્મા અને પુદ્‌ગલો આ બન્નેનું અન્યોઅન્ય પરિણમવાપણું—એટલે આત્મભાન ભૂલાઇને જે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે તેને લઇને—આ ચૈતન્ય અને જડ એ બે પદાર્થો હોવા છતાં તે મિશ્રણથી પુન્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, અને બંધ આવાં જુદાં જુદાં રૂપો ખડાં થાય છે. આત્મા આત્મભાવે પરિણમે અને પુદ્‌ગલ પુદ્‌ગલ સ્વરૂપે રહે એટલે પોતાને માટે નિર્વાણ થઈ ચુકયું સમજવું. આત્મા જો આત્મભાવે પરિણમે તો પુદ્‌ગલમાં એવું કોઇ બળ નથી કે પરાણે આત્માને વળગીને આ ઉપાધીઓ વિભાવ દશાઓ પ્રગટ કરી શકે.

આત્માનેજ વસ્તુગતે જાણવાની જરૂર છે. તેને જાણ્યો એટલે બીજું બધું જણાઈ જાય છે. આ માટેજ પહેલી શ્રદ્ધામાં જણાવ્યું છે કે "જીવાદિ પદાર્થોને જાણવાનો અભ્યાસ કરવો."—તે દ્વારા લક્ષ જાણવાથી પોતાના કર્ત્તવ્યની દિશા સમજાઇ શકાય છે. આંહી જે આત્મા કે જીવાદિ પદાર્થની, જે સહેજ રૂપ રેખા દોરવામાં આવી છે તેનો સદ્‌ગુરૂદ્વારા વિશેષ પ્રકારે અભ્યાસ કરવો. હવે બીજી શુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે.

પરમાર્થને જાણવાવાળાનું સેવન કરવું.

પરમાર્થભૂત જે જીવાજીવાદિ પદાર્થો, તેમનો આત્માની સાથે કેવા પ્રકારે સંબંધ થાય છે, અને તેનો વિયોગ એટલે છુટકારો કેમ થાય? આ

વાતને જાણવાવાળા આચાર્ય—સદ્ગુરૂ તેમની સેવા કરવી. આ સેવાનું ફળ વસ્તુતત્વનું યથાર્થ જ્ઞાન કરવું તે છે.

આ આચાર્ય કે ગુરૂ તે તત્વજ્ઞાનને જાણનારા—અનુભવનારા હોવા જોઇએ. અનુભવ વિના એકલા શાસ્ત્રપાઠી—ગુરૂઓ તે તત્વોનાં ખરાં રહસ્યોને જાણી શકતા નથી. તેમ એકલા ક્રિયાકાંડમાંજ મગ્ન થયેલા ગુરૂઓ પણ તત્વના ખરા રહસ્યને જાણી શકતા નથી. શાસ્ત્રજ્ઞાન અને ક્રિયામાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ. આ બન્ને દ્વારા જેમણે સ્વાનુભવવાળો બોધ મેળવેલો હોય છે તેવા ગુરૂઓજ મનુષ્યોને યોગ્ય રસ્તે આગળ દોરવી શકે છે.

આવા ગુરૂઓ આપણને એટલે તેમની નિશ્રાએ ગયેલા શિષ્યોને શું બોધ આપે છે તે તેનો અનુભવ લેનારનેજ ખબર પડે છે. પથ્થર જેવા હૃદયવાળાને પણ નવપલ્લવીત કરી આપે છે. મતલબ કે આત્મસ્વરૂપ ઓળખાવી, કર્મબંધન થવાની અને નિર્લેપ રહેવાની કુંચીઓ તેઓ બતાવે છે. ખરા માર્ગના રહસ્યોને તેઓ બતાવીને આગળ માર્ગ તરફ તેઓ ખેંચે છે; માટે તેવા ગુરૂઓની સેવા કરવી. આંહી સેવાનો ખરો અર્થ તેમના વચન ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધાન રાખવું અને તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્ત્તન કરવું. ટુંકામાં કહીએ તો તન, મન તેમને અર્પણ કરી દેવું. જ્યાં સુધી પૂર્ણ આધિનતા નથી આવતી ત્યાં સુધી નિર્મળતા નથી થતી. અને નિર્મળતાના અભાવે તેમના વચન પ્રમાણે વર્ત્તન કરવાની ઇચ્છા થતી નથી. માટેજ કહ્યું છે કે પરમાર્થના જાણ આચાર્યાદિ સદ્ગુરૂનું સેવન કરવું.

વ્યાપન્ન દર્શન વર્જન.

ત્રીજું શ્રદ્ધાન વ્યાપન્ન દર્શન વર્જન, એટલે સમ્યક્દષ્ટિ અમુક દરજ્જે થયા પ. પ્રબળ મોહના ઉદયને લઈ તે જેણે વમી દીધી છે, એટલે સમ્યક્દષ્ટિપણાના ગુણનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે અને સંસારની મોહજાળમાં જે ફસાયેલ છે તે. તેની સોબત ન કરવી.

કેટલાએક જીવો એવા હોય છે કે મોહના ઉદયને લઇ પોતે ઉત્તમ કોટીમાંથી ભ્રષ્ટ, કે પતિત થયા હોય છતાં અંતરમાં તેમને પશ્ચાત્તાપ હોય છે. પોતે પોતાની ભૂલ કબુલ કરે છે. પોતાની નબળાઇ પોતે સમજે છે,

તેવાઓને માટે તો આગળ વધવાનો રસ્તો ઉઘાડો છે. તત્વ ઉપર શ્રદ્ધાન નથી બેસતું, તથાપિ તેવાઓ મધ્યસ્થભાવે રહીને સત્યને સમજવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેઓ તો તે સ્થીતિમાંથી આગળ પાછા વધી શકે છે. પણ જેઓનાં હૃદયમાં તીવ્ર કષાયનો ઉદય થયેલો હોય છે તેઓતો પોતે પતિત થયા હોય છે છતાં, પોતાના સહવાસમાં આવનારને, થોડી ઘણી શ્રદ્ધાવાળાને પણ અનેક પ્રકારની કુયુક્તિઓથી પતિત કરી નાખે છે. માટેજ આંહી કહેવામાં આવ્યું છે કે જેઓએ સમ્યક્દ્દષ્ટિ એટલે આત્મશ્રદ્ધાન—આત્મપ્રેમનો ત્યાગ કર્યો છે અને તેને લઇનેજ જેને આ દુનિયાના પદાર્થોમાં સુખ ભાસ્યું છે—સત્ય જણાયું છે તેવા વિપરિત દ્દષ્ટિવાળા મનુષ્યોની સોબત ન કરવી.

મોહની કર્મની પ્રબળતા થયા સિવાય સત્ય માર્ગથી—સમ્યક્દ્દષ્ટિની સ્થીતિમાંથી પતિત થવાતું નથી. આ સમ્યક્દ્દષ્ટિથી પતિત થયેલ મનુષ્ય, મોહના જોરને લઇ, પોતાના દોષો છુપાવવા નિમિત્તે, નિર્દોષને પણ સદોષ રૂપે વર્ણવે છે. સુખકારી ધર્મ, ગુર્વાદિકને પણ દુઃખરૂપે કથન કરે છે. પોતે તો પતિત થયેલ છે પણ બીજાને પણ સન્માર્ગથી ભ્રષ્ટ કરે છે. માટે તેવાઓની સોબત ન કરવી. સોબત તેવી અસર થયા સિવાય રહેતી નથી. એટલે તેવાઓની સોબતથી દૂર રહેવું તે શરૂઆતના આત્મધર્મના અભ્યાસીઓને માટે યોગ્ય છે.

કુદર્શનવર્જન.

મિથ્યાત્વીઓની સોબત ન કરવી. જેને સમ્યક્દ્દષ્ટિ પ્રાપ્ત નથી થઇ તે મિથ્યાત્વી કહેવાય છે. પહેલામાં અને આમાં એટલો તફાવત છે કે પહેલાએ સમ્યક્દ્દષ્ટિ પ્રાપ્ત કરીને તેનો ત્યાગ કર્યો છે. તેનાથી પતિત થયેલ છે. અને આ મિથ્યાત્વીએ તો હજી સુધી તે સમ્યક્દ્દષ્ટિ મેળવી પણ નથી. ધર્મ એ શું વસ્તુ છે? તેની જરૂરીયાત શા માટે છે? તે સિવાય આપણને શું નુકશાન થાય છે? વિગેરે સંબંધી તેને કાંઇ વિચારોજ આવતા નથી. કદાચ ઓઘ સંજ્ઞાએ ધર્મ તરફ દોરવાય છે તો અસત્યમાં સત્યનો આગ્રહ કરી બેસે છે. આત્મદ્દષ્ટિ ખીલવ્યા સિવાય કેવળ ક્રિયાકાંડમાં મચી

રહી શુભ આશ્રવનો વધારો કરતો રહે છે. જેનાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે તે ન સમજતાં ઉલટું ધાર્મિકપણાનું અભિમાન રાખે જાય છે. ક્રિયાના અભિમાનને લઇ જ્ઞાની પુરૂષોની નિંદા પણ કરે છે. તેને પોતાને હજી સત્યનો માર્ગ હાથ આવ્યો નથી છતાં પોતે બીજાને આગળ વધારવા પ્રયત્ન કરી પોતે ડુબે છે અને બીજાને પણ ડુબાડે છે. જ્યાં સુધી આત્માને ઓળખી, આત્માને લક્ષ રાખી, વિશુદ્ધ થવાને ક્રિયા કરાતી નથી ત્યાં સુધી તે મિથ્યાત્વી ગણાય છે. સંસારનાં—પાંચ ઈંદ્રિયોના સુખમાં જેમને સત્ય સુખપણાની ભ્રાંતિ છે, અને તેને લઇ રાગ, દ્વેષ કે અભિમાનપૂર્વક તેને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે ત્યાં સુધી તે સત્ય માર્ગથી વેગળોજ રહે છે. અને મિથ્યાત્વ કે જે આત્મભાવથી વિપરિત છે તેને પોષણ આપતોજ રહે છે. અમુક મત, પંથના આગ્રહો છે તે પણ મિથ્યાત્વજછે. એક સત્ય સ્વરૂપ આત્મા તેને વિશુદ્ધ કરવા, તેને સમજવા, જેટલા જેટલા પ્રયત્નો કરાય છે, જે જે ક્રિયાઓ કરાય છે, જે જે સદ્‌ગુણોનું સેવન કરવામાં આવે છે, તે સર્વ સમ્યક્‌ક્રિયા છે, તે સમ્યક્‌દૃષ્ટિ છે. અને આત્મા સિવાય, આત્માની વિશુદ્ધિ કરવા સિવાય, વિષયોના પોષણને માટે માન પાનની તૃપ્તિ માટે, મત કદાગ્રહો વધારવા નિમિત્તે, મનાવા પૂજાવાની ઇચ્છાને લીધે, રાગદ્વેષ કે અભિમાનપૂર્વક આત્મલક્ષ ભૂલાઇને જે જે કર્મો કરવામાં આવે છે તે સર્વે મિથ્યાત્વની ક્રિયા છે અને બંધનને માટે થાય છે.

આવા મિથ્યાત્વીઓની સોબત કરવી નહિ. તેમની સોબત કરતાં જે કોઇ અંશે આપણામાં સમ્યક્‌દૃષ્ટિ પ્રગટ થઇ હોય છે, અથવા તે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા પ્રગટ થઇ હોય છે તે સર્વ નાશ પામે છે. કારણ કે મનુષ્યને ચડવાનાં નિમિત્તો કરતાં પડવાનાં નિમિત્તો વિશેષ ભૂલાવો ખવરાવનારાં થાય છે. ચડવાનાં નિમિત્તો તો કોઇ વખત અસર કરે છે પણ પડવાનાં નિમિત્તો તો જલદી અસર કરી દે છે. અનાદિ કાળથી વિષયવાસના તરફ જીવોની પ્રવૃત્તિ થયેલી હોય છે તેને લઇ અનુકુળ ઉપદેશ—કે અનુકુળ વર્ત્તનનું અનુકરણ કરવાનું સહેલાઇથી બની શકે છે. ગંગા નદીનું પવિત્ર અને મીઠું પાણી પણ સમુદ્રના ખારા પાણીની સોબતથી ખારૂં થઇ જાય છે. તેવીજ રીતે આવા મિથ્યાત્વીઓની સોબતથી મનુષ્યો પોતાનો પવિત્ર ગુણ ખોઇ બેસે છે અને ઉલટા પોતામાં દુર્ગુણોના સંચય કરી લે છે.

આ વાડ છે. નાનાં કુંમળાં ઝાડને—છોડવાને વાડની જરૂરીયાત છે. જેઓ મોટી સ્થીતિને મજબુત અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલાં છે તેવાં મોટાં

ઝાડોને વાડની કાંઇ પણ જરૂરીયાત હોતી નથી. તેમ હજી જેઓ આત્મજાગૃતિમાંથી મજબુત સ્થિર થયા નથી, તેવાઓને માટે તો આ પ્રતિબંધની વાડની જરૂરીયાત છે. કારણ કે યુક્તિ કરતાં કુયુક્તિઓ કેટલીક વખત બળવાન હોઇ સામા મનુષ્ય ઉપર અસર કરી નાખે છે, અને તેનું કારણ એ છે કે સામો મનુષ્ય હજી તેવો બુદ્ધિમાન, વિલક્ષણ કે આત્મમાર્ગમાં મજબુતાઇવાળી શક્તિ ધરાવતો હોતો નથી, એટલે અનાદિ અભ્યાસવાળા આ વિષય વિકારના વિચારો કે ઉન્માર્ગના વિચારો તેને પોતાના કર્ત્તવ્યમાંથી બીજી બાજુ તરફ ઘસડી જાય છે. જે મનુષ્યો આત્મનિશ્ચયમાં મજબુત થયેલ છે તેવાઓને માટે તો આ મિથ્યાત્વીઓની સોબત ત્યાગ કરવાનું કહેવાની કાંઇ જરૂર નથી. તે તો પોતાના સત્યની પ્રબળતાને લઈ સામાનું મિથ્યાત્વ પણ દૂર કરી ઉલટો તેને સન્માર્ગ તરફ ખેંચી લાવશે. એટલે તેના ઉપર આ આજ્ઞાની જરૂર નથી.

આ ચાર શ્રદ્ધાનમાં પહેલાં બે શ્રદ્ધાન, તત્ત્વનું જ્ઞાન કરવાનો અભ્યાસ કરવો અને તત્ત્વના જાણનાર ગુરૂની સેવા કરવી તે પોતાને સમ્યક્દૃષ્ટિ ન થઇ હોય તો થવાનાં નિમિત્તો છે. જો સમ્યક્દૃષ્ટિ થયેલી હોય તો તેને પોષણ આપનાર ઉત્તમ મદદગાર સહાયકો છે. પાછળનાં બે નિમિત્તો સમ્યક્દૃષ્ટિથી પતિત થયેલની સોબત ન કરવી, અને મિથ્યાત્વીની સોબત ન કરવી તે. પોતાના સમ્યક્દૃષ્ટિ ગુણનો બચાવ કરનાર છે. તથા ઉત્પન્ન થયેલ થોડા પણ ગુણનું રક્ષણ કરાવનાર છે. માટે આ ચારે શ્રદ્ધાનો વિશેષ ઉપયોગી હોઇ તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવાની ખાસ જરૂર છે.

ત્રણ લિંગ.

લિંગ એટલે ચિન્હ—નિશાની. જેમ ધુંવાડા ઉપરથી અગ્નિનો નિર્ણય કરાય છે. ધ્વજાદંડ ઉપરથી મંદિરનો નિશ્ચય કરાય છે, તેમ આ ત્રણ જાતના ચિન્હ ઉપરથી સમ્યક્ત્વનો—સમ્યક્દૃષ્ટિ થઇ છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરી શકાય છે.

ધર્મ સાંભળવાની જીજ્ઞાસા.

પહેલું ચિન્હ ધર્મ સાંભળવાની પૂર્ણ જીજ્ઞાસા હોવી તે છે. આ જીજ્ઞાસા ઘણીજ તીવ્ર લાગણીવાળી હોવી જોઇએ આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ તેજ ધર્મ છે. જેમાં પ્રબળ ક્રોધ, મન, માયા, લોભનો અભાવ છે તેજ સત્ય ધર્મ છે. આત્માની નિર્મળતા સિવાય આત્માનો બીજો ધર્મ શું હોઈ શકે? જેમાં પોતાનું કલ્યાણ રહેલું છે, જેમાં પોતાનો સ્વાર્થ રહેલો છે, અને જે પોતેજ પોતા સ્વરૂપે છે, તે પોતાનું સ્વરૂપ જાણવામાં મનુષ્યોને કેટલીબધી લાગણી હોવી જોઇએ? અનાદિ કાળથી પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલાયેલું છે, જેના અભાવે અનંતકાળથી વિવિધ પ્રકારનાં સુખ દુઃખનો અનુભવ કરતાં અનેક ભવો ધારણ કરવા પડયા છે. તે પોતાના સત્ય સ્વરૂપ–રૂપ ધર્મને જાણવાને ઓછી જીજ્ઞાસા શા માટે હોઇ શકે?

વ્યવહાર ધર્મ–કે જે આત્મ ધર્મપ્રાપ્તિના કેટલેક અંશે કારણભૂત છે, તે સાંભળવાના પ્રસંગો તો કેટલીકવાર આ જીવને મળી આવે છે અને તેનાથી વ્યવહાર માર્ગમાં સુખી થવારૂપ પુન્યબંધ થઈ શકે છે. પણ ખરેખર કર્મ નિર્જરાના કારણભૂત આત્મ ધર્મ છે તેની પ્રાપ્તિ થવી, કે તેને સંભળાવનાર આત્માનુભવી–આત્મજ્ઞાની ગુરૂઓ મળવા ઘણાજ મુશ્કેલ છે. તેનો સમાગમ પામીને આત્મ ધર્મ સાંભળવામાં જે પ્રમાદ કરે છે તેના જેવો નિર્ભાગી મનુષ્ય બીજો કોણ હોઇ શકે?

લોકલાજને લીધે, પોતાની મોટાઈ કહેવરાવવાના લીધે, હું પણ કાઇક જાણું છું આવી માન્યતાને લીધે, પ્રસંગે વાદવિવાદ કરવાને યુક્તિઓ કામ લાગે તેને લીધે, મનુષ્યો અનેકવાર ધર્મ સાંભળે છે. પણ તેમાં અભિમાનનો આડે બંધ હોવાથી તે ઉપદેશની અસર આ મલીન હૃદયમાં કાંઇ પણ થઈ શકતી નથી. ધર્મ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવા કે આત્મસ્વરૂપ જાણવા માટે, અજ્ઞાન હઠાવવા માટે, અથવા આત્મ શાંતિ અનુભવવા માટે જાણવાની કે સાંભળવાની જરૂરીયાત છે.

ધર્મ શ્રવણ કરવા પહેલાં હૃદયને બહુજ કોમળ બનાવવું જોઇએ. અભિમાન કે નિષ્ઠુરતા અથવા નિર્દયતાથી કઠોર રાખવું ન જોઇએ. નહિતર તેવા નિર્દય પથ્થર જેવા હૃદયોમાં ઉપદેશની અસર ટકતી નથી. હૃદય ખાંડ જેવું કે કાળી માટી જેવું બનાવવું જોઇએ કે જેમાં ઉપદેશનું

પાણી પડતાં—ઉપદેશાકારે—પાણી આકારે એક રસ થઈ જવું જોઇએ. તેવા હૃદયમાંજ ઉપદેશની અસર થઇ શકે છે. બાકી મગશેલીયા પથ્થર ઉપર હજારો વર્ષ સુધી વરસાદ વરસ્યા કરે તોપણ પાણી સુકાતાં કોરો ને કોરો રહે છે અંદર જરાપણ ભેદાતો નથી.

ધર્મ સાંભળતા હોઇએ ત્યારે આંખો ચારે બાજુ ભમતી હોય, મન ઘરવ્યવહારના કામકાજમાં ફરતું હોય, સહેજ સંચારવ થયો કે કોઈ આવ્યું હોય તો તરતજ કાન—કે દૃષ્ટિ તે તરફ દોરવાઈ જતી હોય, ઘરનું કાંઇ કામકાજ આવ્યું કે કોઇએ સામાન્ય પ્રસંગે બોલાવ્યો એટલે તરતજ ધર્મ કથા પડતી મૂકી ધર્મ શ્રવણથી તે કામને અધિક માની તે તરફ પ્રયાણ થતું હોય, ધર્મ સાંભળવા ઘરથી નીકળ્યો કે રસ્તામાં કાંઇ સહજસાજના પ્રસંગે રોકાઇ જવાતું હોય, પૂર્વાપર સંબંધ તુટી જાય તેની પણ પરવા ન રાખતાં ધર્મકથા ચાલુ થઇ ગયા પછી અવાતું હોય, અરધી ધર્મકથા સાંભળી ન સાંભળી તેટલામાં ઘરનું કાંઇ કામકાજ સાંભરી આવવાથી ચાલુ સમજવાની બાબતોને પડતી મૂકી ઘર તરફ ચાલ્યું જવાતું હોય, આ સર્વ કાંઇ ધર્મ સાંભળવાની જીજ્ઞાસા કે ઉત્કટ ઇચ્છા કહેવાય નહિ અને તેથી તે ઉપદેશ પરિણમે પણ નહિ ધર્મ શ્રવણ કરવો તે કાંઇ વ્યવહારની લેવડદેવડ જેવું કામ નથી. કે તેમાં ગમેતેમ ચલાવી લઇ શકાય. આતો પોતાનું ભલું કરવા માટેનું કામ છે તેતો લાગણીપૂર્વક થવું જોઇએ.

ધર્મ સાંભળવામાં એટલી પ્રબળ ઇચ્છા જોઇએ કે, જેમ કોઇ એક યુવાન પુરૂષ હોય, ધનાદિથી સુખી હોય, પૂર્ણ વિદ્વાન હોય, રાગ રાગણીના તાલ સુરમાં પ્રવીણ હોય, શરીર નિરોગી હોય, યુવાન સ્ત્રીના પરિવારથી પરિવરેલ હોય, અને ત્યાં દિવ્ય ગાયન સાથે નૃત્ય થતું હોય તે સાંભળવામાં તે યુવાન પુરૂષની જેટલી જીજ્ઞાસા હોય—જેટલી પ્રબળ ઇચ્છા હોય, તેના કરતાં પણ હજારગણી અધિક ઇચ્છા આત્મધર્મ સાંભળવાની હોય ત્યારે તે ધર્મશ્રવણની લાગણી કહેવાય છે. આવી લાગણીવાળાને ધર્મ જે પ્રકારે પરિણમે છે, તેનો જે પ્રકારે તેને લાભ થાય છે, તે લાભની તેવી લાગણી વિનાને શું ખબર પડે ? કાલે ધર્મના વ્યાખ્યાનમાં શું વાત આવી હતી ? તેટલી વાત પણ જેને યાદ રહેતી નથી, તે યાદ રાખવા માટે જેઓ પ્રયત્ન કરતા નથી, ધર્મકથા સાંભળ્યા પછી તે વાતને જેઓ યાદ કરી શકતા નથી, તેઓ તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરશે એવી આશા

તેના તરફથી રાખી શકાયજ નહિં. એટલે આવી લાગણી વિના ઉપર ઉપરનું, લોકલાજથી કે કોઇ તેવાજ કારણથી ધર્મકથાનું સાંભળવું થાય છે તે સાંભળનારને વિશેષ ફાયદાકારક થતું નથી. માટે ધર્મ સાંભળવામાં પૂર્ણ જીજ્ઞાસા રાખવી.

બીજું ચિન્હ.

ધર્મ કરવામાં પૂર્ણ પ્રીતિ.

આત્મધર્મ સાંભળ્યા પછીજ તે પ્રમાણે કરવાનું થાય છે. લક્ષ વિનાનું બાણ ફેંકવું તે જેમ નકામું છે તેમ આત્મ નિર્ણય કર્યા વિના તેને બંધનમુક્ત કરવા ક્રિયા કરવી તે પણ નિરૂપયોગી છે. ત્યારે ધર્મ શ્રવણ કરવાથી નિશ્ચય થયો કે આત્મા શુદ્ધ, નિર્મલ, સુખરૂપ છે. પણ તેટલું જાણવાથી કાંઇ તેનો અનુભવ થવાનો નથી. સત્તાગતે આત્મા તેવોજ શુદ્ધ સ્વરૂપે છે. પણ અત્યારે અનુભવ રૂપે તો વિવિધ પ્રકારની ઉપાધીગ્રસ્ત જણાય છે. અનુભવાય છે. આ ઉપાધી જ્યાં સુધી દૂર ન થાય ત્યાં સુધી તે આત્મસુખનો અનુભવ આપણને મળે નહિં. માટે કર્મ ઉપાધી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

ગુરૂશ્રી પાસેથી આપણે આપણા આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજ્યા એટલે સત્તાનો બોધ થયો. જેમ સ્ફાટિકરત્ન સ્વભાવથી શુદ્ધ છે, છતાં તેની પાછળ, લાલ, કાળી, કે લીલી જેવી કાગળ કે કાચ પ્રમુખની ઉપાધી મૂકી હોય તેવો તે દેખાય છે. એક અજાણ્યા મનુષ્યને કોઇએ સમજાવ્યું કે હું આ સ્ફાટિક ખરી રીતે આવો લાલ કે લીલો નથી પણ તેની પાછળ આ અમુક ઉપાધી મૂકી છે—રહેલી છે, તેથી તે તેમ દેખાય છે. આ ઉપરથી તે મનુષ્યને સ્ફાટિકના સ્વભાવની ખબર પડે છે પણ અત્યારે તેની દૃષ્ટિમાં તો તે ઉપાધી દેખાવાનીજ. તથાપિ તેના મનમાં નિશ્ચય થયો છે કે સ્ફાટિક ઉપાધી વિનાનો શુદ્ધજ છે. આવીજ રીતે સદ્‌ગુરૂદ્વારા આપણે જાણ્યું કે આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય, જ્ઞાન, આનંદસ્વરૂપ છે. પણ અત્યારે તો કામી, ક્રોધી, રાગી, દ્વેષી, અભિમાની, પ્રવૃત્તિ કરનાર વિગેરે અનેકરૂપે ભાસવાનોજ. છતાં તે બોધથી એટલો મનમાં નિશ્ચય તો થયોજ કે આ સર્વ

ઉપાધીને લઇનેજ વિવિધ પ્રકારના આભાસો આપણને દેખાય છે. જો આ ઉપાધી દૂર થાય તો આત્મા સ્ફાટિકની માફક શુદ્ધ સ્વરૂપ જેવો જાણવામાં આવ્યો છે તેવો અનુભવમાં આવી શકે.

આત્માને જેવા રૂપે જાણ્યો છે તેવા રૂપે અનુભવવા માટે આ મલીન કર્મમળની ઉપાધી દૂર કરવી જોઇએ. આ કર્મમળ ઉપાધિ દૂર કરવા પ્રથમ સારાં શુભ કાર્યો કરવાની શરૂઆત કરવી. મેલથી મેલ કપાય છે. આ ન્યાયે અશુભ કર્મ હઠાવવા માટે હાલ શુભ કર્મ કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવી તે વધારે યોગ્ય છે. આ વાત ખરી છે કે શુભ કર્મ એ પણ એક જાતનો મેલ છે. એક બશેર બોજા જેટલું સોનું ગળામાં પહેરો અને તેટલાજ પ્રમાણનો પથ્થર–કે લોઢાનું ઘરેણું ગળા ઉપર બાંધો તો બોજો તો પથ્થરનો કે સોનાનો સરખોજ છે છતાં સોનું પહેરતાં આનંદ થશે. અને લોઢું કે પથ્થર ગળામાં બાંધતાં ખરાબ લાગશે, કંટાળો આવશે. એટલે બંધને કે બોજામાં બન્ને સરખાં છે, છતાં સોનું વધારે સારૂં છે. તેમ પુન્ય તથા પાપ બંધન તરિકે કે ભોગવવા તરિકે બન્ને સરખાં છે, છતાં પુન્યથી સુખ થાય છે. પાપથી દુઃખ થાય છે. સુખ ગમે છે–પાપ ગમતું નથી. એટલે આ દુનિયામાં રહી દુઃખી થવું તેના કરતાં સુખી થવું તે હજાર દરજ્જે શ્રેષ્ટ છે.

બીજું કારણ એ છે કે, પાપને કાઢી નાખવું તે કામ મુશ્કેલ છે. છતાં પુન્યને કાઢી નાખવાનું કામ એક અપેક્ષાએ સહેલું છે. એક માણુસ આગળ લાખો રૂપિયાની મીલકત હોય તેને કોઇ ધર્માદા ખાતામાં કે, ગરીબોને અથવા સગાંવાહાલાંને આપી દેવામાં વાર લાગતી નથી; પણ એક સામાન્ય મનુષ્યને પાંચસો રૂપિઆ પેટપોષણ માટે કમાતાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. તેમજ કોઇ બળવાન રોગાદિને કાઢી નાખવો તે મુશ્કેલી ભરેલું લાગે છે ત્યારે ચક્રવર્તિ જેટલું છ ખંડનું રાજ્ય હોય તેનો ત્યાગ કરવો તે સહેલું કામ છે. મતલબ કે પુન્ય વધારે હશે તો તેને કાઢી નાખવાનું કામ સહેલું છે, ત્યારે પાપને કાઢી નાખવાનું કામ મુશ્કેલ છે. આ કહેવાનો આશય એ છે કે મનુષ્યો આત્મધર્મ સંબંધી કાંઇપણ ન જાણતા હોય તથાપિ પાપનાં કાર્યો કરી તેમણે દુઃખી થવું તેના કરતાં સારાં પુન્યનાં કાર્યો કરી સુખી થવું તે વધારે ઉત્તમ છે.

આત્મજ્ઞાનના માર્ગમાં ચાલનાર મનુષ્યે પ્રથમ અશુભ કર્મને હઠાવવા શુભ કર્મમાં ઘણોજ વધારો કરવો. આ શુભ કર્મનો કાંઈ દુનિયા સં-

બંધી પાંચ ઇંદ્રિયોને પોષણ આપનારાં સુખ ભોગવવા નિમિત્તે કરવાનો નથી. કેમકે તેની કોઈ પણ જાતની ઇચ્છા કે આશાથી તે કર્મ કરાતાં હોય તો તો તે પણ એક જાતના બંધન તરીકે પોતાનું ફળ આપ્યા વિના રહેશે નહિ. એટલે તે ભોગવ્યાથીજ છુટકો થશે—જો એમ કરવામાં આવશે તો તે શુભ કર્મો આવરણમાં વધારો કરનારાં થવા સાથે આત્મભાન ભૂલાવનારાં થશે. વળી તે કર્મોથી અશુભના જેટલી કે, પ્રસંગે તેનાથી પણ વધારે મુસ્કેલીમાં આપણને ઉતરવું પડશે. કારણકે મનુષ્યોને દુઃખના પ્રસંગે તો કોઇ પણ વખત પરમાત્માનું સ્મરણ થઈ આવે છે. દુઃખમાંથી આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરવાનાં ઘણા નિમિત્તો મળી આવે છે પણ સુખમાંથી તેવો માર્ગ ઘણા થોડાનેજ હાથ લાગે છે. દુઃખી મનુષ્યોજ ઘણા સારા શોધકો નિવડયા છે. પરમાર્થમાં પણ તેઓ આગળ વધેલા છે. દુઃખના પ્રસંગોથી આત્મબળ ઘણી સહેલાઇથી બાહાર આવી શકે છે. અનેક વિપત્તિઓ આવી પડવાથી વિચારવાનને તે મુસ્કેલીઓમાંથી બાહાર નીકળવાના માર્ગો જડી આવે છે. આવા પ્રસંગે કોઇ પણ મદદગાર ન હોવાથી તે પોતાની ભુજા ઉપર ઝુએ છે, તે મદદના અભાવે પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહેતાં શીખે છે. બધી બાજુનાં બંધનો દુઃખ વખતે છુટી જતાં હોવાથી તેનું હૃદય બાહ્ય વિષયોથી વિરક્ત બને છે અને તેને લઇને સુખી થવા માટે તે આત્મજ્ઞાનના માર્ગમાં ઘણી સહેલાઇથી પણ પુરજોસથી પ્રવેશ કરે છે. અને તે એક દૃષ્ટિથી પોતાનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે આ માટે દુઃખ તો ઉપયોગી છે.

છતાં આંહી શુભમાં જે વધારો કરવાનું કહેવામાં આવે છે તે એટલા માટે છે કે, તેના ફળની આશા કે ઇચ્છા રાખ્યા વિના, અભિમાન કે રાગદ્વેષની પરિણુતિ કર્યા વિના, આત્મ ઉપયોગની જાગૃતિ સાથે જો સારા કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે તો તેથી નવીન બંધ થતો નથી અને પૂર્વનાં અશુભ કર્મને ધક્કો લાગે છે. અશુભ કર્મ આ શુભ કર્મના ધક્કાથી ખસી જાય છે. અથવા શુભકર્મરૂપે બદલાઇ જાય છે. તે માટે આ શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની છે.

જેમ એક નદીના ધરા (ખાડા) માં પાણી ભરાઇ રહેલું હોય છે. તેમાં આવક ન હોવાથી તથા કચરો એકઠો થવાથી તે પાણી ગંધાઈ જાય છે. લીલુ ફુલ વિગેરે કારણોથી તે પાણી બગડી જાય છે. તેજ ખાડામાં ચોમાસાના ચાલુ પ્રવાહથી પાણીનો એકદમ તેમાં વધારો થાય છે ત્યારે

પૂર્વનું પાણી આ નવા પાણીના ધક્કાથી બાહાર નીકળી જાય છે અને તે મેલા પાણીની જગ્યા આ નવું શુદ્ધ—ચોખું પાણી લે છે. આવીજ રીતે શુભ કર્મની અધિકતાથી જુના ગંધાયેલા પાણી તરિકે સત્તામાં રહેલું પૂર્વનું પાપ ચાલ્યું જાય છે અને તેની જગ્યા પુન્ય—શુભ પ્રકૃત્તિ લેછે આ શુભ પ્રવૃત્તિ કાંઇ પણ આશા કે ઇચ્છા વિના, અશુદ્ધ અભિમાન રહિત કરાતી હોવાથી, તેમજ આત્મ જાગૃતિપૂર્વક કરાતી હોવાથી દુઃખદાઈ બંધનરૂપ થતી નથી.

અનેક પ્રકારની મલીન ઇચ્છાઓ મનમાં રહેલી હોય ત્યાં સુધી શરૂયાતમાં શુભ કર્મ કરવાની મનુષ્યોને ઘણી જરૂરીયાત છે. આ અશુભ પ્રકૃત્તિ વધારે હોય ત્યાં સુધી આત્મજ્ઞાનની અસર કાંઇપણ થતી નથી, માટે અનેક પ્રકારનાં વ્રત, તપ, જપ, નિયમો ગ્રહણ કરવાં, દાન દેવું અને વિવિધ પ્રકારના પરોપકારો કરવા એ આગળ વધવાનો ઘણો સારો માર્ગ છે.

આ પરોપકારનાં કાર્યો પોતાની શક્તિ અનુસારે તનથી, મનથી, વચનથી, ધનથી અનેક પ્રકારે કરી શકાય છે. તમારી પાસે દાનશાળા બંધાવવાની શક્તિ ન હોય તોપણ તમે ઘેર માંગવા આવેલા ગરિબ મનુષ્યોને રોટલાનો કકડો તો આપી શકો તેમ છો. તમે તળાવો ન બંધાવી શકો પણ તૃષાતુર માણસને પાણીનો કળશો તો પાઈ શકો તેમ છો. તમે દવાખાનાં બંધાવી ન શકો તોપણ ગરીબ પાડોશીને—કે નિરાધાર મનુષ્યને મરી, સુંઠ, કે હીંગાસ્ટકની ફાકી તો આપી શકો તેમ છો. તમે નવા રસ્તાઓ ન બંધાવી શકો તેમ હો તથાપિ કોઇને રસ્તો તો બતાવી શકો તેમ છો. તમે નવી પાઠશાળાઓ સ્થાપન ન કરી શકો તેમ હો તથાપિ કોઇને સારી સલાહ તો આપી શકો તેમ છો. તમે નવી લાઇબ્રેરીઓ સ્થાપી ન શકો તથાપિ તમારી પાસેનું વધારાનું પુસ્તક તો કોઇને વાંચવા આપી શકો તેમ છો. તમે નવી ધર્મશાળા બંધાવી ન શકો તોપણ કોઇ દુઃખી વટેમાર્ગુને તમારા ઘરના બાહારનો ઓટલો તો બેસવા આપી શકો તેમ છો. મતલબકે, તમે જાતે કરો. બીજા આગળ પરોપકાર કરાવો. તમારા સહવાસમાં આવનાર ધનાઢ્ય વર્ગને તેનો ઉપદેશ—કે સારી સલાહ આપો. એમ ગમે તે પ્રકારે શરીરથી, વચનથી, ધનથી—અને છેવટે કાંઇ ન બની શકે તો મનથી પણ સર્વકોઇનું સારૂં ઇચ્છો. પણ તમારા પોતાના ભલા માટે, તમારે પોતાને આગળ વધવા માટે તમે સારાં કામ કરો. આપો તો મળશે. તમને આગળ વધવા માટે બીજાની મદદની જરૂર છે તો તમે તમારી શક્તિ અનુસાર બીજાને મદદ આપો. આપો તેવું લ્યો—વાવો તેવું લણો.

આ વ્રત, તપ, જપ, નિયમ, પરોપકાર આદિ કાર્યમાં પુરતી લાગણી હોવી જોઇએ. જેટલા જોરથી અને જેટલી લાગણીથી તમારો ધર્મકાર્યમાં પ્રયત્ન ચાલુ હશે તેટલા પ્રમાણમાં તમને વહેલો આત્મલાભ મળશે. કર્મ મળ ધોવાઈ જશે. જેમ કોઈ બ્રાહ્મણ હોય, અટવી ઉતરીને આવ્યો હોય, દરીદ્ર હોય, ઘણા દિવસનો ભુખ્યો હોય, શરીર દુર્બળ થયું હોય, તેને કોઇએ ઘેબરનું કે લાડુનું ભોજન ખાવા આપ્યું હોય. હવે આ બ્રાહ્મણ ખાવામાં કાંઇ કચાશ રાખે ખરો કે ? એક તો જાતનો બ્રાહ્મણ એટલે લાડુ તરફ સ્વાભાવિકજ પ્રીતિવાળો હોય, તેમાં પાછો ગરીબ હોય, વળી ભુખ્યો હોય, અટવી ઓલંઘીને આવેલ હોય એક એકથી ચડીયાતાં નિમિત્તો તેને ભોજન કરવામાં મદદગાર છે. હવે તે બ્રાહ્મણ જો આ વખતે ખાવામાં કચાશ રાખે તો તેના જેવો બીજો કોઇ નિર્ભાગી ન ગણાય. તેવીજ રીતે અનાદિકાળથી દુનિયારૂપ અટવીમાં આથડતો આ જીવ, કોઈ વખત ધર્મ પ્રાપ્ત નહિ થયેલો એટલે ધર્મ વિનાનો ભુખ્યો થયેલ, વળી ધર્મરૂપ ધન વિનાનો એટલે નિર્ધન, તથા પોતે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે. એટલે બ્રાહ્મણની જેમ લાડુ તરફ પ્રીતિ, તેમ આત્મધર્મ તરફ સ્વાભાવિક પૂર્ણ પ્રીતિવાળો અને આંહીં સદ્ગુરૂ ધર્મ ઉપેદષ્ટાનો સમાગમ થવા સાથે, આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુળ, મનુષ્ય જન્મ, પાંચ ઈંદ્રિયપૂરી, નિરોગી શરીર, લાંબુ આયુષ્ય અને ધર્મ કરવાના નિમિત્ત ભૂત આ સર્વ સામગ્રી મળ્યા છતાં જો આ જીવરૂપ બ્રાહ્મણ હવે લાડુ ખાવારૂપ ધર્મકાર્ય કરવામાં પાછળ રહે તો તેના જેવો બીજો નિર્ભાગી કોણ ગણાય ? મતલબ કે આ લાડુ કે ઘેવર જમવામાં બ્રાહ્મણની જે પ્રીતિ છે તેના કરતાં આ જીવને ધર્મકાર્ય કરવામાં હજારો ગણી વિશેષ પ્રીતિ આ સમ્યક્દૃષ્ટિ થયા પછી થાય છે. આવી લાગણી કે ધર્મ કરવા તરફ પ્રીતિ હોય તો સમજવું કે સમ્યક્દૃષ્ટિ બરોબર થઇ છે. આંહી વિશેષ એટલો છે કે કોઇ પૂર્વકર્મના પ્રબળ ઉદયને લઇ આટલે દરજ્જે ધર્મકાર્ય ન કરી શકતો હોય તોપણ તેના મનથી ધર્મ કરવા તરફ પૂર્ણ અભિલાષા તો હોય છેજ. અને આવી તીવ્ર ધર્મ કાર્ય કરવાની ઇચ્છાથી તે થોડા વખતમાં પોતાનો માર્ગ ચાલુ કરી શકે છે. આ સમ્યક્દૃષ્ટિનું બીજું ચિન્હ છે.

ચીન્હ ત્રીજું.

દેવ ગુરૂની વૈયાવચ્ચનો નિયમ કરવો.

દેવ, આરાધન કરવા યોગ્ય વીતરાગ—તીર્થંકર દેવ, ગુરૂ—આચાર્ય—ધર્મોપદેશક આત્મસ્વરૂપમાં જાગૃત થયેલ—તેમની પૂજા તથા વિશ્રામણા. (ભક્તિ) કરવાનો નિરંતરને માટે નિશ્ચય કરવો.

દેવની પૂજા શા માટે કરવી ? અને ગુરૂની વિશ્રામણા—સેવા ભક્તિ શા માટે કરવી ?

દેવ થવા માટે દેવની પૂજા કરવી. અને ગુરૂસ્વરૂપ થવા માટે ગુરૂની ભક્તિ કરવી. દેવ શુદ્ધ સ્વરૂપ આત્મા છે. અને ગુરૂ શુદ્ધ સ્વરૂપનો ઉપાસક આત્મા છે. પહેલા પૂર્ણ છે. બીજા પૂર્ણતાના અભ્યાસી છે. પહેલા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનવાળા છે. બીજા પરોક્ષ જ્ઞાનધારક છે.

આપણા માટે આપણી દૃષ્ટિથી દેવ અગોચર છે. તેનું સ્વરૂપ અત્યારે આપણને પ્રત્યક્ષ નથી. કેમકે તેઓ દેહરહિત એટલે વિદેહ સ્થીતિ પામેલા છે. સર્વ કર્મથી મુક્ત—દેહાતિત થયેલ છે.

ગુરૂ—શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના ઉપાસક અત્યારે પ્રત્યક્ષ છે. એટલે તેની ઉપાસના આપણાથી અત્યારે થઇ શકે તેમ છે. જેની દૃષ્ટિ મનની પાર રહેલ પરમાત્માને જાણુવા, સમજવા, અનુભવવાને સમર્થ છે તે તેની આત્મ પૂજા કરે. અને જેની દૃષ્ટિ તે પરમાત્માના અગમ સ્વરૂપને પહોંચવાને સમર્થ નથી તેમણે પોતાથી અધિક જાગૃત દૃષ્ટિવાળા ગુરૂની વિશ્રામણા—ભક્તિ કરવી.

શ્રેણિક રાજાએ ભગવાન મહાવીર દેવની બાહ્ય તથા અંતર્પૂજા કરવાનો નિયમ લીધો હતો. તેમ સમ્યક્દૃષ્ટિવાળા જીવોએ તેવો અભિગ્રહ લેવાની જરૂર છે. કહે છે કે, ભગવાન મહાવીર દેવ જે દિશા તરફ વિચરતા હતા, તે તરફની શ્રેણિક રાજા પોતાના મનુષ્યોદ્વારા ખબર નિત્ય મેળવતો હતો. અને પ્રાત:કાળમાં તે દિશા તરફ દૃષ્ટિ આપી એકસો આઠ.સોનાના જવનો સાથીઓ કરી તેમની સ્તુતિ કરતો હતો. વ્યવહારીક પ્રસંગમાં પણ પર-

આત્માનું વિસ્મરણ ન થઈ જાય તે માટે પાસેના મનુષ્યોને કાર્ય પ્રસંગે વીરના નામથી બોલાવતો હતો, અને તે દ્વારા પણ પરમાત્મા મહાવીરનું સ્મરણ કાયમ માટે હૃદયથી કે વચનથી મુકતો ન હતો. જ્યારે જ્યારે વ્યવહારિક પ્રસંગથી તે ફારગત થતો હતો ત્યારે ત્યારે તે વીર પ્રભુના સ્વરૂપમાં પોતાનું મન મેળવી દઇ તદાકાર થઇ રહેતો હતો. જેટલો વખત તે રાજા મહાવીર પ્રભુના સ્વરૂપમાં લીન થઇ પોતાનું ભાન ભૂલી જતો હતો તેટલો વખત તે મહાવીરપ્રભુના સ્વરૂપે થઈ રહેતો હતો—મહાવીરના સ્વરૂપનોજ અનુભવ કરતો હતો. ખરી વાત છે. લોઢું જ્યારે અગ્નિની સોબતમાં આવી તદાકાર થઇ જાય છે ત્યારે પોતાનો લોઢાનો સ્વભાવ ભૂલી જઇ, અગ્નિનો દેખાવ અને સ્વભાવ ધારણ કરે છે. એટલે દેખાવમાં લાલ દેખાય છે, અને સ્વભાવમાં દાહકશક્તિ ધારણ કરે છે. એ અવસરે તે લોઢાની પાસે જે વસ્તુ મુકવામાં આવે છે તેને અગ્નિના સ્વભાવ પ્રમાણેનોજ ઇન્સાફ તે આપે છે. મતલબ કે તેને તે બાળી નાખે છે. આવીજ રીતે જ્યારે આ મન, આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં તદાકારે પરિણમે છે—લીન થઇ જાય છેત્યારે તેનામાં આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપની શક્તિ આવે છે.

મહારાજા શ્રેણિકનું આંતરજીવન—કે આંતરપરમાત્મપૂજન આવી જાતનું હતું, તે પોતાના મનને ભગવાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં ગાળી નાખતો હતો. દેહ સુદ્ધાંનું પણ ભાન ભૂલી તે પ્રભુના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં તદાકાર થઇ રહેતો હતો. આ કારણને લઇ તેણે તીર્થંકરનામકર્મ બાંધ્યું હતું.

જે મનુષ્ય જેની ઉપાસના કરે છે તે તેવા સ્વરૂપે પરિણમે છે—તેવા સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે. કામી મનુષ્ય પોતાનું મન કામવૃત્તિના આકારે પરિણમાવે છે તેથી તેના મનમાં અને શરીરમાં કામની ઉત્પત્તિ થાય છે. કોઇ મનુષ્ય ક્રોધની ઉપાસના કરે છે એટલે અમુક નિમિત્ત પામી પોતાના મનને ક્રોધ આકારે પરિણમાવે છે તેથી તેના આખા શરીરમાં ક્રોધ થઇ આવે છે. મહારાજા શ્રેણિકે ભગવાન મહાવીરના તીર્થંકર સ્વરૂપની ઉપાસના કરી હતી. અહોનિશ પોતાને મળતા વખતમાં તેવે આકારે મનને પરિણમાવ્યું હતું. તેનાજ વિચારો કર્યા હતા. તેનીજ ભાવના કરી હતી. તેનાજ દૃઢ સંસ્કારો હૃદયપર પાડયા હતા. તેથી તે સ્થીતિને લાયક કારણો મેળવ્યાં હતાં. અને આ કારણોના પરિણામરૂપ કાર્ય તે આગામી ચોવીશામાં તીર્થંકરપણે ઉત્પન્ન થશે. અને ભગવાન મહાવીર દેવની માફક શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કરી સ્વરૂપ સ્થિત થશે.

આ ઉપરથી આપણે પોતાને એ સમજવું છે કે, આપણને જે સ્થીતિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય અને અત્યારે આપણામાં જે સ્થીતિ પ્રાપ્ત કરવાની અનુકુળતાવાળી યોગ્યતા હોય તેનું તે પ્રમાણે આરાધન–પૂજન કરવું. મનને જે જાતનું શિક્ષણ મળે છે–જે જાતનું પોષણ મળે છે–જેવા સ્વરૂપે પરિણમાવવામાં આવે છે, જેવી વાત મનાવવામાં આવે છે, તે તે જાતનું અભિમાન લઇ મન, 'તે તે હું' છું, એમ માને છે. એક વ્યવહારિક દષ્ટાંત લ્યો. એક માણસ મજુરીનો ધંધો કરતો હતો. પોતે હુંશીયાર અને ચાલાક હતો. તેને પોલીસની જગ્યાએ નોકરી મળી. તે નોકરી મળી કે તરતજ પોતાને તે પોલીસ માનવા લાગ્યો અને બોલવું, ચાલવું, દરેષ વિગેરે સર્વ પોલીસ પ્રમાણેજ રાખવા લાગ્યો. ગુન્હેગારોને અટકાવવા, શહેર વિગેરેની દેખરેખ રાખવી, કોઇના ઉપર જરૂરીયાત જેટલો હુકમ કરવો, આ સર્વ તે કરવા લાગ્યો. તેનું મન અત્યારે પોલીસપણાનું અભિમાની થઇ રહ્યું હતું. પોતે પણ પોતાને પોલીસ માનતો હતો. લોકો પણ પોલીસ કહેતા હતા, અને કામ પણ પોલીસપણાનું કરતો હતો. તેના તેજ માણસને કેટલાક વખત પછી સારી નોકરી કરવાના બદલા તરિકે જમાદાર બનાવવામાં આવ્યો, ત્યારપછી તેને ફોજદાર બનાવવામાં આવ્યો; એટલે તેનું મન હવે ફોજદારપણાનું અભિમાની થયું. ગુન્હેગારોને મારપીટ કરી ગુન્હા મનાવવા. ઘોડેસ્વાર થઇ અનેક સ્થળે ગુન્હાઓ શોધવા માટે ફરવું, જુદા જુદા વેષો પાલટીને ફરવું, ઇત્યાદિ કાર્ય કરવા લાગ્યો. આ માણસ તો તેનો તેજ છે, શરીર પણ હજી તેનું તેજ છે, મન પણ તેજ છે, પણ અત્યારની તેની ક્રિયા બદલાણી છે, તેને લઇને લોકો તેને ફોજદાર કહે છે. તે કામ પણ તેવાં કરે છે. તેનું અભિમાની મન પણ પોતાને ફોજદાર માને છે. આવીજ રીતે ઉંચા ઉંચા હોદ્દા મળતા ગયા, અને એક વખત તે બધા સૈન્યનો ઉપરી સેનાધિપતિ થયો. આ સર્વ સ્થળે શરીર, મન અને જીવ તેજ છે. છતાં અમુક અમુક જાતનિ શક્તિઓ તેનામાં જેમ જેમ ખીલતી ગઇ તેમ તેમ અભિમાની મન તે તે હું છું એમ માનતું ગયું.

આવીજ રીતે પરમાર્થમાર્ગ તરફ નજર કરીએ તો ત્યાં પણ આજ ક્રમ જણાય છે. જીવ આનો આ છે. શરીર આનું આ છે. મન તેનું તેજ છે. છતાં જેમ જેમ પોતાની શક્તિઓ કેળવાતી જાય છે–વિકાશ પામતી રહે છે, તેમ તેમ તે જુદી જુદી જાતની પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને તે પ્રવૃત્તિના ક-

માણમાં લોકો તેને જુદાં જુદાં નામ આપે છે, અને અભિમાની મન તે તે હું છું એમ માનતું ચાલે છે. આ સર્વ નામ અને ક્રિયાઓમાં ફેરફાર થાય છે, માટે તે અનિત્ય છે. પણ જે ભીંતના ઉપર આ ચિત્રામણો કઢાય છે.–એટલે જે આત્મારૂપ આધાર ઉપર આ સર્વ નામ અને ક્રિયાઓ રૂપી ફેરફારો થયા કરે છે તે આત્મા તો તેનો તેજ છે. જેમ જેમ ક્રિયાઓ અને નામ બદલાતાં જાય છે, તેમ તેમ મન પોતાને ઉત્તમ–અધમ વિગેરે માને છે. છતાં આત્મા તો તેનો તેજ છે.

આ સર્વ વિકાશ એ એક જાતનો અભ્યાસ છે. જેવું જેવું આલંબન લઈ તે અભ્યાસ આગળ વધારવામાં આવે છે તેવી તેવી સ્થીતિનો અનુભવ મેળવાતો જાય છે. જ્યારે આ મન એક ગૃહસ્થધર્મને લાયક સદ્‌ગુણો મેળવીને તે પ્રમાણે જ્ઞાન ક્રિયામાં વધારો કરે છે ત્યારે તે શ્રાવક કહેવાય છે. તેજ મન જ્યારે સાધુપણાના ગુણો ધારણ કરે છે ત્યારે પોતાને સાધુ માને છે. ક્રિયા પણ તેવીજ કરે છે. લોકો પણ તેને સાધુ કહે છે. આ વખતે શરીર, મન, જીવ અને લોકો તે તો પૂર્વે હતાં તેનાં તેજ છે, પણ ક્રિયા–ગુણો બદલાતાં લોકો અને પોતે પોતાને તે તે રૂપે માને છે. ત્યાંથી આગળ ઉપાધ્યાયજીનું આલંબન સન્મુખ રાખી, મનને તેવા તેવા સદ્‌ગુણોરૂપે પરિણમાવે છે, આખા શરીરની ક્રિયા તેવા રૂપે થાય છે ત્યારે તે ઉપાધ્યાયજી કહેવાય છે. ત્યાર પછી આચાર્યશ્રીજીના સદ્‌ગુણનો આરિસો સન્મુખ રાખી મનને તેવા તેવા સદ્‌ગુણોરૂપે પરિણમાવે છે. શરીરથી તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે. અને તે સદ્‌ગુણોરૂપે સર્વથા એક રસ થઈ રહે છે ત્યારે લોકો તેને આચાર્ય કહે છે. પોતાનું અભિમાની મન પોતાને આચાર્ય માને છે. પ્રવૃત્તિ પણ સૂત્ર અર્થની વાચના આપવી, છત્રીશ ગુણ ધારણ કરવા, અને સમુદાયને સન્માર્ગે દોરવવો વિગેરે તે તે પ્રમાણેજ થાય છે.

આજ આચાર્ય શ્રી જ્યારે તીર્થંકરદેવનું આલંબન સન્મુખ રાખી તેનો જેવા થવા પ્રવૃત્તિ કરે છે. મનને તેવા તેવા આત્મભાવે પરિણમાવે છે. કામ, ક્રોધ, માયા, લોભ, રાગ દ્વેષાદિને સર્વથા કાઢી નાખે છે. પોતાને શુદ્ધ જ્ઞાન આનંદ સ્વરૂપ માને છે. તે પ્રમાણે અનુભવ કરે છે. આ અનુભવ થોડા વખત માટે નહિ પણ સદાને માટે આ સ્થીતિ બની રહે છે ત્યારે તે કેવલજ્ઞાની કહેવાય છે. અને દેહથી સર્વ કર્મો સાથે મુક્ત થતાં, સિદ્ધદશા પામ્યા–સિદ્ધસ્વરૂપ થયા. બ્રહ્મસ્વરૂપ થઈ રહ્યા–એમ કહેવાય છે.

આ સર્વ કહેવાનો મતલબ એવો છે કે આત્મા તો તેનો તેજ છે. પણ ઉત્તમ નિમિત્તોને પામી, ઉત્તમ આલંબન લઇ, તે તે પ્રમાણે અનુક્રમે ચડતો જાય છે. દરેક ભૂમિકાનો અનુભવ કરતો ચાલે છે. મનને તે તે પ્રમાણે પરિણમાવતો જાય છે ત્યારે આ આત્માજ-શ્રાવક, સાધુ, ઉપાધ્યાય, આચાર્ય, અરિહંત, અને સિદ્ધ થઈ શકે છે. સત્તાગતે આત્મા સિદ્ધસ્વરૂપે છે તેજ આંહી પ્રગટ અનુભવરૂપે સિદ્ધસ્વરૂપ થઇ રહે છે.

દેવ અને ગુરૂની પૂજા કરવી, વિશ્રામણ કરવી, તેનો નિશ્ચય-કે નિયમ ગ્રહણ કરવો તેનું અંતિમ (છેવટનું) પરિણામ આજ છે કે, તે તે રૂપે થવા માટે તે તે સ્થીતિમાં રહેલા મહાન્ પુરૂષોનું આલંબન લેવું. પૂજા કરવી-ભક્તિ કરવી. અને જેવી પોતાની લાગણી, મહાન્ પ્રયત્ન, તથા ઉત્તમ આલંબન, તેના પ્રમાણમાં તે તે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. માટે ઉત્તમ આલંબન લઈ તે પ્રમાણે, તદાકારરૂપે મનને પરિણમાવવાનો પ્રયત્ન અવશ્ય ચાલુ રાખવો જેના પરિણામે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થઇ રહે છે.

એમ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, મગધદેશના મહારાજા શ્રીમાન્ શ્રેણિક રાજાએ પોતાના મનને ભગવાન મહાવીરદેવના સ્વરૂપમાં લીન કરી દીધું હતું. તેના નામનું સ્મરણ અને તેના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ચિંતન કરવામાં પોતાની સાતે ધાતુને ભેદી નાખી હતી. આખું શરીર મહાવીરના નામને સ્મરણ કરતું હતું. જ્યારે તે મહારાજાના સબને (મૃતક દેહને) અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે ચિત્તામાં બળતા તેના શરીરમાંથી વીર ! વીર !! વીર !!! આવા શબ્દો નીકળતા હતા. આજ આરાધના ! આજ સેવન ! આજ વિશ્રામણા ! આજ ભક્તિ ! આવી રીતનુંજ પરિણમન ! અને તીર્થંકર નામકર્મ આવી તદાકાર ભક્તિથીજ બાંધી શકાય ! ધન્ય છે ! ધન્ય છે !! ધન્ય છે !!! તે મહાત્માને ધન્ય છે. જેના શરીર, વાણી અને મન એકાકાર-એકરસ થઈ રહ્યાં છે.

આંહી કોઈ શંકા કરે છે કે, મનને જ્યારે કોઈ ઉત્તમ ધ્યેયમાં જોડીએ છીએ, અથવા કાંઇ ઉત્તમ ધ્યેયાકારે પરિણમાવીએ છીએ, ત્યારે બીજા વિચારાંતરો આવીને તે ચાલુ પ્રવાહને તોડી નાખી, મનનું બીજા વિચારાંતરોમાં ઘસડાઇ જવું થાય છે. આનું કારણ શું હશે ?

આનો ઉત્તર એ છે કે, તમે પોતે જે જે ભાવનાઓ કરી છે, જે જે

વાસનાઓને પોષણ આપ્યું છે, જે જે ઇચ્છાઓને નિમંત્રણ આપ્યું છે, તે તે ભાવનાઓ–વાસનાઓ કે ઇચ્છાઓ વખત આવ્યે તમારી આગળ હાજર થાય છે.

તમે કદાચ એમ કહેશો કે તેઓ સર્વે બીજા કોઈ વખતે ન આવતાં કાંઈક પરમાત્મસ્મરણ, ધ્યાન, પૂજન, કે ઉત્તમ ક્રિયાઓમાં એકાગ્ર થતા હોઈએ ત્યારેજ શામાટે આવે છે અને બીજા વખતે કેમ નથી આવતી ?

આનો ઉત્તર એ છે કે, આ વિચારો તો નિમંત્રણા કરી જમવા બોલાવેલા તમારા માનવંતા પરોણા છે. તે તમારા વ્યવહારના પ્રપંચ :વખતે તમે કોઈ કામમાં રોકાયેલા હોય ત્યારે શેના આવે ? સારી સારી તૈયારી કરી તમે કાંઈ નવીન અનુભવ લેવાની–રસોઈરૂપ તૈયારી કરી હોય ત્યારેજ વચમાં જમવા માટે આવી, તમારા અંતઃકરણની નિમંત્રણાની ઇચ્છાઓ–વાસનાઓને તમારી આગળ રજુ કરતા હોય તેમ તમારી આગળ ખડા થાય છે. તે કહે છે કે તમે અમને ઘણીવાર યાદ કરતા હતા. વારંવાર અમને બોલવતા હતા માટે આ વખતે અમે આવ્યા છીએ. મતલબ કહેવાની એ છે કે મલીન વાસનાઓરૂપ મફતનો માલ, શુભકાર્ય કર્યાં વિના એકલા વિચારોથી ફલ મેળવી લેવાની ઇચ્છાઓ તે આપણા ભલા કામમાં કેવળ વિઘ્નરૂપ થાય છે.

તમે તમારા વિચારોનું પૃથકકરણ કરશો તો તમને સમજાશે કે જે વિચારોને તમે વધારે વખત પોષણ આપ્યું છે, જેની તમે પ્રબળ ઇચ્છા કરી છે, વારંવાર જેનું સ્મરણ કર્યું છે, જેમાં વધારે વખત દીલ ચોટાડયું છે, તેજ જાતના વિચારો તમને આવા ધર્મક્રિયાના વખતમાં હેરાન કરવા આવતા માલુમ પડશે.

ધાર્મિક ક્રિયાના ચાલુ વખતમાં વિચારો આવવાનું બીજું કારણ એ સમજાય છે કે, તમે અત્યારે ઉત્તમ વિચારોમાં, દેવપૂજનમાં, ઇષ્ટદેવના સ્મરણમાં, મનની એકાગ્રતામાં કે ઉત્તમ ધ્યેયાકારે પરિણમવાની ઉત્તમ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરી રહ્યા છો. આ ક્રિયામાં એક જાતનું પ્રબળ જોર છે. તેને લઈને તમારા તરફ શુભ પુન્યનાં પુદ્ગલો ખેંચાઈ આવે છે. તથા આ જાગૃતિપૂર્વક અભિમાન રહિત કરાતી ક્રિયામાં એક જાતની અગ્નિ રહેલી છે.—ગરમી રહેલી છે તે ગરમીને લઈને પૂર્વના મલીન સંસ્કારવાળા

અશુભ પુદ્દગલો પીગળવા માંડે છે. આત્મપ્રદેશથી ખસવા માંડે છે. તેનાથી સત્ય સ્વરૂપની ગરમી સહન થતી ન હોવાથી હવે તમારી પાસેથી ભાગવા માંડે છે. એ નાસતાં નાસતાં પોતાનું સ્વરૂપ તમને દેખાડતા જાય છે. તમને કહેતા જાય છે કે હવે અમે જઇએ છીએ. અમારી મુદત પુરી થઈ ગઈ છે. આ સ્થાન હવે અમારે રહેવા લાયક રહ્યું નથી એટલે હવે અમે જઇએ છીએ. તમારી ઇચ્છા હોય તો ફરી આમંત્રણ આપજો એટલે પાછા અમે આવીશું.

આત્મ ઉપયોગની જાગૃતિથી કર્મો નિર્જરી જાય છે. એ વાત અનુભવ તથા શાસ્ત્રસિદ્ધ છે. અને તેવા હલકા વિચારો ચાલ્યા જાય છે તે આ આંખથી જોઈ શકાય તેવા નથી, છતાં પવિત્ર મનવાળાને, વિશુદ્ધ અધ્યવસાયવાળાને તે આંતરદૃષ્ટિથી દેખાય છે—અનુભવાય છે. જાગૃતિ વિનાના અને મલીન મનવાળાને તે વિચારો આવે છે કે જાય છે તેનું ભાન હોતું નથી.

જાગૃતિપૂર્વક અભિમાનરહિત કરાતી ક્રિયામાં રહેલી ગરમી સંબંધી આ વાત થઈ. હવે ઓછી જાગૃતિવાળી પણ શુભ ક્રિયામાં—જાપમાં—કે તેવીજ માનસીક ક્રિયામાં પણ બીજી જાતનું જોર હોય છે તેને લઇને શુભ-પુન્યનાં પુદ્દગલો પોતા તરફ આકર્ષાય છે. તેને રહેવાને માટે સ્થાન તો જોઇએજ. આ શુભ ક્રિયાના જોરથી આવેલાં પુન્ય પુદ્દગલોના ધક્કાથી, જુનાં મલીન વાસનાવાળાં પુદ્દગલો,—અશુભ પાપનાં પુદ્દગલો ઠેલાય છે. બાહાર નીકળે છે. દેખાવ આપી વિસર્જન થાય છે. તેને લઇને પણ ઉત્તમ ક્રિયા કરતા હોઇએ તે વખતે આપણને હલકા વિચારો આવે છે. પણ આવા ચાલુ ક્રિયા સિવાયના નિરૂપયોગી વિચારો આવે તોપણ તમારે ગભરાવું કે અકળાવું નહિ—હિમ્મત હારી નાસીપાસ ન થવું. પણ તે વખતે ચાલુ વિચાર, જાપ, ધ્યાન કે કોઈ તેવીજ જે ક્રિયા કરતા હો તે ક્રિયા બંધ કરીને તરતજ તે આવેલા વિચારને પકડીને વિવેકજ્ઞાનથી તેને છિન્નભિન્ન કરી નાખી, તેનું નિરૂપયોગીપણું, તેનાથી થતા નુકશાન વિગેરેની મનને ખાત્રી કરી આપવી. જો આવી ખાત્રી મનને કરાવા આપ્યા સિવાય તે વિચારને એમને એમ ચાલ્યા જવા દેશો તો હમણાં જાગૃતિ અને ચાલુ ક્રિયાના બળને લઇ તમને હેરાન નહિ કરે પણ તેણે ઘર દીઠેલું હોવાથી સહજ નિમંત્રણ કરતાં, એટલે તેવું કોઇ નિમિત્ત મળતાં તમે તેને યાદ કરતાં તે ટે-

વાઇ ગયેલા હોવાથી તરત આવીને હાજર થશે. અને તે વખતે વિચારાદિનું બળ તમારૂં મંદ હશે, તમારી આત્મજાગૃતિ ઓછી હશે, તો પાછા તે તમને વિશેષ પ્રકારે હેરાન કરશે, અને હલકી વાસના ઉત્પન્ન કરાવી તેમાં તે પ્રવૃત્તિ કરાવશે. આ માટે તે વિચારને તમારે આખા ને આખા જવા ન દેવા પણ પ્રતિપક્ષી વિચારોથી તેનો કચડઘાણ કાઢી, ખોખરા કરી કાઢી મૂકવા કે જે ફરીને તમારી પાસે આવતાં વિચાર કરે.

આ ઠેકાણે તમારે ગફલતમાં ન રહેવું કે, આ વાત ઉપરજ ચોક્કસ લક્ષ બાંધી ન બેસવું કે આપણા શુભ કર્મના જોરથી નબળા વિચારો બહાર નીકળે છે તેજ આ હલકા વિચારો ધ્યાન વખતે આવે છે. તમારી કસોટી કરવા માટે પણ વિચારાંતરો આવે છે. તમે કેટલા આગળ વધ્યા છો ? તમારામાં વિચારાંતરોને કાઢી શકવાનું કેટલું બળ આવ્યું છે ? તેની કસોટી માટે પણ વિચારાંતરો આવે છે. જુઓ કે આવા વિચારો પણ સત્તામાં મલીન વાસના હોય તોજ આવે છે સત્તામાંથી મલીનતા સર્વથા નીકળી ગઇ હોય તો વિચારાંતરોને તમારી મરજી સિવાય તમારી પાસે આવવાનો જરાપણ હક નથી. આવી શકેજ નહિં. એટલે જે આવે છે તે તમારી પાસેનાજ વિચારો આવે છે.

ગમે તે કારણથી વિચારાંતરો આવતા હોય તથાપિ તેને કાઢવાને માટે આ ઉપર કહી આવ્યા તેજ રસ્તો છે. શુભ કે શુદ્ધ લાગણીઓ વધારો. વિચારજાગૃતિ રાખો. આત્મબળ વધારો. ઉત્તમ લાગણીઓને પોષણ આપો. અને વિચારથી વિચારોને-હલકી વાસનાઓને-ઇચ્છાઓને તોડી નાખો.

આ પ્રમાણે વર્ત્તન થવાથી તમારા આત્મ સંબંધી વિચારોમાં, કે ઉત્તમ ધ્યેયરૂપે પરિણમવવામાં કે માનસીક જાપ આદિ કોઇ પણ કાર્યમાં વિચારાંતરો આવીને પછી હરકત કરતા નહિં થાય. અને તમારો ચાલુ અખંડ પ્રવાહ ઇચ્છાનુસાર વહન થયાજ કરશે.

દર્શનવિનય.

અરિહંત, સિદ્ધ, ચૈત્ય, શ્રુતજ્ઞાન, ધર્મ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, સંઘ, સમ્યક્દૃષ્ટિ.-આ દશનો વિનય કરવો તેને દર્શનવિનય કહે છે.

અરિહંત એટલે તીર્થંકર. ૧. સિદ્ધ એટલે આઠ કર્મ રહિત શુદ્ધ આત્મા. ૨. ચૈત્ય એટલે જીનેશ્વર ભગવાનની મૂર્ત્તિ. ૩. શ્રુતજ્ઞાન એટલે આગમ–સિદ્ધાંત. આત્માદિના સિદ્ધાંતને કહેનારાં શાસ્ત્રો. ૪. ધર્મ–ક્ષમાદિ દશ પ્રકારનો ધર્મ. ૫. આચાર્ય–ગચ્છના નાયક. ૬. ઉપાધ્યાય–સૂત્રના ભણાવનાર. ૭. સાધુ–આત્મસાધન કરનાર, ત્યાગીનો વર્ગ. ૮. પ્રવચન એટલે સંઘ સમુદાય. ૯. સમ્યક્દૃષ્ટિ એટલે સમ્યક્દર્શન ધારણ કરનાર સામાન્ય વર્ગ. ૧૦. આ દશનો વિનય કરવો.

વિનય એટલે ભક્તિ કરવી. સન્મુખ જવું, આસન આપવું, આવે ત્યારે ઉભા થવું, જાય ત્યારે થોડી ભૂમિ સુધી પાછળ જવું, અન્નાદિ યોગ્ય વસ્તુની નિમંત્રણા કરવી, વિગેરે. આ બાહ્ય ભક્તિ છે. તેનું બહુમાન કરવું, મનમાં તેના ઉપર અત્યંત પ્રીતિ રાખવી, તેમના અતિશયવાળા ગુણોનું વર્ણન કરવું, તેમની આગળ સ્તુતિ કરવી, તેમની પાછળ તેમના ગુણ બોલવા, તેમના કોઇપણ જાતના અવર્ણવાદ ન બોલવા, મન, વચન, શરીરદ્વારા કોઈપણ જાતની આશાતના ન કરવી, તેઓ પ્રત્યે પ્રતિકુળ પ્રવૃત્તિ ન કરવી, આ સર્વનું નામ દર્શનવિનય છે.

સમ્યક્દર્શન જેનામાં પ્રગટ થયું છે તેનામાં આ વિનય હોય છે. આ અત્યંત માનસીક લાગણીવાળો બાહ્ય અને આંતર્‌વિનય તેવી સમ્યક્દૃષ્ટિને પ્રાપ્ત થયેલા મનુષ્યોમાં હોય છે, માટે તેનું નામ દર્શનવિનય રાખવામાં આવેલ છે.

વિનય શાટે કરવો ? ઉત્તર એ છે કે વિનય એ, જેના તરફ કરવામાં આવે છે, તેના ગુણ તરફ કે ગુણોમાં આપણી પૂર્ણ પ્રીતિ છે તેને સૂચવનારી એક પ્રકારની લાગણી છે. તે ગુણો યોગ્ય છે, હિતકારી છે, આપણું કલ્યાણ કરનાર છે, આપણને રૂચે છે, તે ગુણો અમારામાં આવે તો ઠીક. આ હેતુથી તે ગુણોને ધરાવનારા મહાન્ પુરૂષોની આગળ આપણે તન, મન, અને ધનને નિર્માલ્ય ગણી, તેના કરતાં પણ આ મહાન્ પુરૂષોને અધિક ગણી, તેના તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ ધારણ કરી, આ તન, મન, ધન તેમના ઉપયોગમાં આવે તો પોતાને કૃતાર્થ માની, ગમે તે ઉત્તમ પ્રકારે આપણી લાગણીઓ દર્શાવી તેમનો પ્રેમ આપણા તરફ ખેંચવો, તેમની સેવામાં હાજર થવું, અને તેમનામાં પ્રગટ થયેલા સદ્‌ગુણો તેમની

કૃપા અને આપણા પ્રયત્નદ્વારા આપણામાં પ્રગટ કરવા આ વિનય કરવાનો હેતુ છે.

ખરી રીતે તપાસીએ તો આપણે જે સ્થિતિમાં હોઇએ, તે સ્થિતિની લાયકતાના પ્રમાણમાંજ આપણે મહાન્ પુરૂષોની ખરી ઓળખાણ કરી શકીએ છીએ. ઉપરથી ભલે આપણે તીર્થંકર સુધીની ઉંચી કોટીવાળા આત્માઓ ઉપર પ્રેમ રાખતા હોઇએ, અને તેને ઓળખવાનો દાવો કરતા હોઇએ. તથાપિ ખરી રીતે આપણે તેને ઓળખી શકતા નથી. જેટલા પ્રમાણનું પાત્ર હોય તેટલા પ્રમાણમાંજ તેમાં પ્રકાશ પડે છે. તેટલા પ્રમાણમાંજ વસ્તુની ઓળખાણ થાય છે. ઓઘથી ઝવેરાતને ઓળખનાર તો ઘણા હોય છે, પણ તેની કીંમત તો ખરો ઝવેરીજ કરી શકશે. તે સિવાયના વેપારીઓ સામાન્ય રીતે ભલે ઝવેરાતને જાણવાનો દાવો કરે. પણ તેની કીંમત તો રાત દિવસ તેના સંસ્કારથી, પરીચયથી તેનો અનુભવ મેળવનાર ઝવેરીજ કરી શકશે. તેવી રીતે અહોનિશ આત્મ વિચાર કરનાર, સત્સંગ કરનાર, હૃદયને પવિત્ર કરનાર, તેનું અનુકરણ કરનાર, તેવા મહાન પુરૂષોના સંગમાં આવનાર મનુષ્યજ ઉંચી કોટીના મનુષ્યોને ઓળખી શકે છે, અને તેથીજ તે હૃદયના બહુમાનપુર્વક તેઓનો વિનય કરી શકે છે.

અધિકાર સિવાય જ્ઞાનીને ઓળખી નજ શકાય. આંહી કોઇને શંકા થશે કે અમે આગળ હજારો વર્ષ ઉપર થઈ ગયેલ મહાત્માઓને ઓળખીએ છીએ, નહિંતર તેઓનું સ્મરણ, પૂજન, નમન, વંદન કેમ કરીએ ? આ કહેનારે યાદ રાખવું જોઇએ કે તમે તેને ઓળખી શકયાજ નથી. લોકોના કહેવાથી કે કુળ ધર્મના આગ્રહથી, કે પુસ્તકોદ્વારા તમે તેને ઓળખી શકયા છો. પણ કદાચ અત્યારે તે મહાપુરૂષો સાક્ષાત્ વિચરતા હોય તો તેને ઓળખનાર તેવી સ્થીતિ વિનાના, કે કાંઇ હૃદયની નિર્મળતાથી અધિકાર પામેલાઓ સિવાયના મનુષ્યો તેને નહિંજ ઓળખી શકે. અરે ! એટલુંજ નહિ પણ તેની નિંદા કરવામાં, તેના અવર્ણવાદ બોલવામાં, અને તેને હેરાન કરવામાં ઉલટા તમે સામેલ થશો. અત્યારના દાખલા ઉપરથીજ તપાસો. એક સાપ નીકળ્યો હશે તો તેને પકડવા દોડશો. તેથી પણ આગળ વધીને લોકો તેને મારી પણ નાખે છે. અને નાગચોથને દિવસે માટીના નાગો કરી તે લોકો નાગને પૂજે છે. કેટલાએક ઠેકાણે ચરમાળીયાની પથ્થર કે માટીની મૂર્ત્તિઓ કરી પૂજે છે. જ્યારે જીવતા નાગના તો

બેહાલ કરે છે અને તેના તે નાગને બાહાને તેનાં પુતળાં કરી પુજે છે. જ્ઞાનીઓના સંબંધમાં પણ આમજ છે. જ્ઞાનીઓ જીવતા નાગના જેવા છે. લોકોને તે ડસે છે, એટલે વચનદ્વારા તેમની અજ્ઞાનતા ભરેલી માન્યતાને તોડી પાડે છે. લોકોને તે ઝેર ભરેલા સાપ જેવા જ્ઞાનીઓ લાગે છે. તેમના ચાલુ વ્યવહારીક પ્રપંચમય જીવનથી તેઓ વિરૂદ્ધ એટલે જુદીજ જાતનું વર્ત્તન કરે છે, અને લોકોને તે ગમતું નથી. પરિણામે તેમની નિંદા કરે છે. કેટલાક તો આગળ વધીને તેને મારી નાખવા સુધીના પ્રપંચો કરે છે. પણ તે દેહ છોડી ગયા પછી તેના વચનો સાંભરે છે. તેની સત્યતાની કોઇ અધિકારી પાસે કસોટી થાય છે, અને તેના કહેવાથી લોકો તેને યોગ્ય જ્ઞાની માનતા થાય છે, પછી તેની છબીઓ બનાવીને પૂજે છે. જયંતિઓ ઉજવે છે. પણ જીવતા મહાત્મા મળ્યા છતાં જેનાં કલ્યાણ ન થયાં તે પછી તેમની છબીને પૂજે કે જયંતિઓ ઉજવે શું કલ્યાણ થાય ? કારણ તેના ઉપર જે શ્રદ્ધા છે તે તાત્વિક નથી. પોતે વિચારપૂર્વક નિર્ણય કરીને કરી નથી પણ આગળથી ચાલી આવે છે તેમ માની અથવા કોઇના કહેવા કે કરવા પ્રમાણે દેખાદેખીથી તે કરાય છે.

શ્રીમાન્ ભગવાન મહાવીરદેવના સંબંધમાં પણ આમ કહેવાય છે કે તેમના વ્યાખ્યાનમાં સંખ્યાબંધ મનુષ્યો આવતા હતા તેમાં કોઇને શ્રદ્ધા બેસતી અને કોઇ ઇંદ્રજાલીક, માયિક, પાખંડી વિગેરે પણ કહેતા હતા. બહાર જઇ નિંદા પણ કરતા હતા. આવા જ્ઞાની પુરૂષોને ઓળખનાર કોઇ નિર્મળ હૃદયનો અધિકારીજ હોય છે. આ ઉપરથી કહેવાનો આશય એ છે કે, જેમ જેમ પોતામાં ગુણો વધતા જાય છે, તેમ તેમ ઉંચી ઉંચી સ્થીતિના મહાત્માઓના આત્મિક ગુણો તેને સમજાતા જાય છે. તે સિવાય ઉંચી સ્થિતિના મહાત્મા કે તેના સદ્ગુણો સમજી પણ નથી શકાતા, તો તેઓનો યોગ્ય વિનય પછી કયાંથીજ બની શકે. આ કારણથી પ્રથમ આંહી ઉલટા ક્રમે વિનય સંબંધી વિચાર કરવામાં આવે છે.

પ્રથમ સમ્યક્દૃષ્ટિ જેની થઇ છે તેવા આત્મશ્રદ્ધાળુ મનુષ્યોની ભક્તિ કરવી, વિનય કરવો, વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે—આત્માને આત્મારૂપે જાણ્યા સિવાય આત્મમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી, એટલે જેને સમ્યક્દૃષ્ટિ થઇ છે તેવાઓનો વિનય કરવાની જરૂર છે.

સ્ફટિકરત્ન ઉપાધીના કારણથી વિવિધ રંગવાળું દેખાય છે છતાં ખરા સ્વરૂપે તો તે શુદ્ધ નિર્મળજ છે. તેવી રીતે વિવિધ પ્રકારની ઉપાધીથી

વિવિધ પ્રકારનાં દેહને ધારણ કરનાર અને દેહ ધારણ કર્યાં પછી પણ વિવિધ પ્રકારની વૃત્તિઓદ્વારા હર્ષ, ખેદ, રાગ દ્વેષ કરનાર છતાં આ સર્વ જેના પ્રકાશથી થાય છે, જેના પ્રકાશથી સમજાય છે–જણાય છે, તે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા આ ઉપાધીઓથી ભિન્ન શુદ્ધ નિર્મળ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે. આ જડ પદાર્થોથી ભિન્ન સ્વરૂપે આત્માને જાણનારા સમ્યક્દર્શનવાન્ છે. આ સમ્યક્દષ્ટિની પહેલી ભૂમિકા છે. આત્મા તરફ વલણ થવાની, પ્રીતિ કરવાની, જડ પદાર્થ તરફ ઉપેક્ષા કરવાની, સત્યને સત્યરૂપે સમજવાની આંહીથી શરૂયાત થાય છે. આ સમ્યક્દર્શનને ધારણ કરનાર જીવોની ભક્તિ કરવી–બહુમાન કરવું. આંતર્ની પ્રીતિ રાખવી, ગુણની સ્તુતિ કરવી, આશાતના ન કરવી; ઇત્યાદિ બાહ્ય અને આંતર્ વિનય કરવો.

આંહી કોઇને શંકા થશે કે બીજા બધા દેહધારી જીવોમાં આત્મા તો રહેલો છે. તથાપિ તેમની ભક્તિ વિનય શા માટે ન કરવો ?

ઉત્તર આ પ્રમાણે છે કે, ખરી વાત છે. સર્વ દેહધારીઓમાં આત્મા રહેલો છે, પણ હજી તેમને તે બાબતનું અજ્ઞાન છે. પોતે પોતાને તે ઓળખતા નથી, ઓળખવા પ્રયત્ન પણ કરતા નથી, ઓળખે છે તો દેહને આત્મારૂપે માને છે, ઇંદ્રિયોને આત્મારૂપે માને છે. કોઇ મનને આત્મારૂપે માને છે. કોઇ પ્રાણને–શ્વાસોશ્વાસને આત્મારૂપ માને છે, કોઇ આત્માને દેહથી ઉત્પન્ન થયેલા વિકારરૂપ માને છે અને દેહના વિયોગ થવા પછી તે પણ મરણજ પામે છે એમ માને છે. આ તેમનું અજ્ઞાન છે. આ અજ્ઞાનને લઇ તેઓ દુનિયામાં ઇચ્છાનુસાર અયોગ્ય વર્ત્તન ચલાવે છે. ઇંદ્રિયના સુખોમાં આશક્ત બને છે, કે કર્ત્તવ્યના બદલાની દરકાર રાખ્યા સિવાય નિર્દયતાભરેલું વર્ત્તન ચલાવે છે. નબળાઓને મારીને પોતે માલીક થઈ બેસે છે. અભિમાનપૂર્વક અજ્ઞાનતાવાળું વર્ત્તન ચલાવી અનેક જન્મ મરણને તે પામે છે. ટુંકામાં કહીએ તો તેને હજી પોતાના સ્વરૂપનું ભાન થયેલું ન હોવાથી, તેનો વિનય કરવાથી, તેની સ્તુતિ–બહુમાન કરવાથી તેનામાં મીથ્યા અભિમાનની વૃદ્ધિ થાય છે. તેની ભક્તિ કરવાથી અજ્ઞાનને પોષણ આપવા જેવું થાય છે. સત્ય અસત્યનો–સારા નઠારાનો ભેદ તોડી નાખી એક રસ એક સરખું કરવા જેવું થાય છે. જે આ પ્રવૃત્તિ શરૂયાતના જીવોને લાભ કરવા કરતાં નુકશાનકર્ત્તા વધારે થાય છે. સત્યનો માર્ગ બંધ કરવા જેવી આ પ્રવૃત્તિ છે. અસત્ પ્રવૃત્તિવાળાને સ-

ત્યમાં આગળ વધતો અટકાવવા જેવી આ પ્રવૃત્તિ છે. સારાસારનો વિચાર કરતાં અટકાવવા જેવી આ પ્રવૃત્તિ છે. જો તે મનુષ્ય આ સમ્યક્દૃષ્ટિવાળા મનુષ્યોનો વિનય, બહુમાન, ગુણસ્તુતિ વિગેરે કરતાં સાંભળશે તો તેના મનમાં વિચાર કોઈપણ વખત થશે કે આનું કારણ શું? આનામાં કઈ જાતનો ગુણ છે કે લોકો તેના તરફ ઘણુંજ મમતાવાળું વર્ત્તન ધરાવે છે? ઇત્યાદિ વિચારદ્વારા તેને કોઇપણ વખત આગળ વધવાનો માર્ગ મળી આવશે.

એટલી વાત આ સ્થળે ધ્યાન રાખવાની છે કે, જેમ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળાની પ્રશંસા કરવાની નથી, તેમ તેના અવગુણો બોલવા કે, નિંદા પણ કરવાની નથી, તેની નિંદા કરવાથી આપણને કે તેને કશો પણ ફાયદો થવાનો નથી, ઉલટો તમારા તરફ સહજસાજ લાગણી ધરાવતો હશે તેટલાથી પણ તે વિશેષ વિરૂદ્ધ જશે. દૂર રહેશે. દ્વેષ ધારણ કરશે. જ્ઞાની પુરૂષો ઉપર દ્વેષ કરવો એજ મિથ્યાત્વ છે. અનંતાનુબંધ કષાય તેનુંજ નામ છે. જ્ઞાની પુરૂષોથી વિમુખ થવું એજ સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે. તે મિથ્યાત્વીની નિંદા કરવી તે તો ઉલટો પડેલા ઉપર પાટુ મારવા જેવું થાય છે. તેને આગળ વધારવાની વાત તો દૂર રહી પણ ઉલટો વિશેષ પાછળ હઠાવ્યો છે. સમ્યક્દૃષ્ટિવાળા જીવો આવી પ્રવૃત્તિ કદી પણ કરતા નથી. તેમનાં હૃદયો ઘણાંજ દયાળુ અને કોમળ હોય છે. તેઓ તો તેને ગમે તે પ્રકારે યોગ્ય રસ્તા ઉપર લાવવા પ્રયત્ન કરે છે. અને ખરી દયા પણ તેજ છે કે, સત્યના માર્ગમાં જીવોને આગળ વધારવા. નિંદાઓ કરી તેમને સત્માર્ગથી વિમુખ કરવા તે જ્ઞાનીઓનો રસ્તોજ નથી. કાંતો તેવા બીન અધિકારીઓની ઉપેક્ષા કરવી, અથવા તેને રસ્તાપર લાવવા પ્રયત્ન કરવો. આ સિવાય તેમની નિંદા કરવી, કે સંઘ બાહ્યાદિના શસ્ત્રો ફેંકવાં તે જ્ઞાનીઓના માર્ગથી વિરૂદ્ધ રસ્તો છે.

આ કારણથી મિથ્યાદૃષ્ટિની પ્રશંસા ન કરવી, અને સમ્યક્દૃષ્ટિનું બહુમાન કરવું વિગેરે કહેવામાં આવ્યું છે.

બીજી ભક્તિ કે વિનય પ્રવચનનો કરવાનો છે. પ્રવચનનો અર્થ આંહી શ્રી સંઘ કરવામાં આવેલ છે. સંઘમાં સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, એ ચારનો સમાવેશ થાય છે.

સમ્યક્દૃષ્ટિ થયા પછી શ્રાવકની સ્થીતિમાં અવાય છે એટલે શ્રાવ-

કની સ્થીતિ પ્રાપ્ત કરવા શ્રાવક, શ્રાવિકાનો વિનય કરવો. સાધુઓનો વિનય આગળ ઉપર જુદો બતાવવામાં આવ્યો છે, તે સાથે સાધ્વીજીના વિનયનો સમાવેશ થાય છે એટલે આંહી સંઘ શબ્દથી શ્રાવક, શ્રાવિકા એનો વિનય ગ્રહણ કરવાનો છે.

પૂર્વે કહી આવ્યા છીએ તેમ સ્ફટિક અને તેની ઉપાધી જુદી જાણવારૂપ દેહ અને આત્માને જુદા જાણવારૂપ સમ્યક્દષ્ટિ થયા પછી તે કર્મ-ઉપાધીને દૂર કરવાનો પ્રત્યન અમુક હદમાં કરનાર પુરૂષને શ્રાવક તથા સ્ત્રી જાતિને શ્રાવિકા કહે છે. શ્રાવક એ કોઈ જાતિ કે કોમ નથી. અમુક કુળમાં જન્મ્યો તેને શ્રાવક કહેવામાં આવતો નથી. શ્રાવક એ એક પદવી છે—અધિકાર છે. સમ્યક્દષ્ટિ કરતાં થોડી ભૂમિકા આગળ વધેલાને ઓળખવાનો ઇલ્કાબ છે. સમ્યક્ દષ્ટિવાળાને શ્રાવક કહેવામાં આવે છે. પણ આને તો દેશવિરતિ શ્રાવક કહેવામાં આવે છે. ગમે તે નાત, જાત, કોમમાં રહેનારની આવી દષ્ટિ કે પ્રવૃત્તિ થતી હોય તેને સમ્યક્દષ્ટિ અને દેશ વિરતિ કહેવામાં આવે છે. આ ઇલ્કાબો કાંઇ વારસામાં ઉતરતા નથી, પણ સદ્ગુણો ઉપર આધાર રાખે છે. લાયકાત પ્રમાણેનો અધિકાર મળે છે. સરકાર પણ અમુક લાયકાતવાળાને—જે. પી. રાવબહદાર—સર—નાઇટ—આદિ ઇલ્કાબ આપે છે પણ તેના પછી તેના દીકરાને તે ઇલ્કાબ લાયકાત વિના અપાતો નથી.

આ શ્રાવક કે શ્રાવિકાનું નામ કે પદવી ધારણ કરનારે આ ઉપરથી વિચારવું જોઇએ કે સમ્યક્દષ્ટિ આપણને થઈ છે કે નહિં ? અને ત્યાર પછીની ભૂમિકા તરિકે દેશવિરતિ ગુણ અમારામાં પ્રગટ થયો છે કે ફોગટ શ્રાવકનું નામ ધારણ કર્યું છે ?

શ્રધા, વિવેક અને ક્રિયા. આ ત્રણ અક્ષરો ઉપરથી શ્રાવક નામ પડે છે તો આત્મ શ્રદ્ધા પોતાને છે ? હું પોતેજ આત્મા છું એ નિર્ણય તમને થાય છે ? પછી તમારામાં સત્ય અસત્યને સમજવાનો વિવેક આવેલો છે ? સાર અસારનો—નિત્ય અનિત્યનો—દુ:ખરૂપ કે સુખરૂપનો ભેદ સમજવાનો—કે પારખવા સુધીના તમે વિચારો કરી શકો છો ? ત્યાર પછી સત્ય માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ અને અસત્ય દુ:ખરૂપ માર્ગમાંથી નિવૃત્તિ (પાછા હઠવા રૂપ) કરવાની ક્રિયા તમે કરી શકો છો ? જો આ તમારાથી બની શકતું હોય તો ખરેખર તમે આ માર્ગના પથિક થવાને લાયક બન્યા છો.

તમારૂં શ્રાવક કે શ્રાવિકારૂપ પદ—કે અધિકાર—યા—બિરૂદ તમને મળ્યું છે તે યોગ્યજ મળ્યું છે. જો આ માંહીલું તમારાથી ન બની શકતું હોય તો અત્યારથી તે સફલ કરવા પ્રયત્ન કરો.

આ પ્રમાણે સમ્યક્‌દૃષ્ટિથી એક ભૂમિકા આગળ વધેલા—એટલે અમુક મર્યાદામાં, ઇચ્છાનુસાર પણ ઇચ્છાઓ ઉપર કાબુ મેળવનાર, વિષય કષાયોને અમુક હદમાં નિયમિત કરનાર—અટકાવનાર—પોતાને આધિન કરનાર, તથા પોતાની ભૂમિકા અનુસાર વ્રત, તપ, જપ, નિયમમાં વર્ત્તન કરનાર, શકત્યાનુસાર પરોપકાર કરનાર, આત્મ સમાન સર્વ જીવોને જેનાર શ્રાવક, શ્રાવિકાનો વિનય કરવો, તેમનું બહુમાન કરવું, હૃદયથી તેમના ઉપર પવિત્ર પ્રેમ રાખવો, ગુણની સ્તુતિ કરવી, આશાતના ન કરવી, ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારે તેમની ભૂમિકાનુસાર વિનય કરવો.

સાધુ વિનય.

શ્રાવકની ભૂમિકા, સિદ્ધ થયા પછી સાધુની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરાય છે. એટલે સાધુનો વિનય કરવાની જરૂર છે.

શ્રાવકો કરતાં પણ એક ભૂમિકામાં આગળ વધેલા સાધુઓ છે. આત્માનું સાધન કરે તે સાધુ કહેવાય. ઉપાધીવાળા સ્ફાટિકની માફક આત્મા ઉપર લાગેલી કર્મઉપાધીઓ તેને વિશેષ પ્રકારે દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરનારા સાધુઓ કહેવાય છે. સાધુના ગ્રહણથી સાધ્વીઓનું પણ ગ્રહણ આ ભૂમિકામાં થઇ જાય છે.

આત્માને વિશુદ્ધ કરવો એજ જેનું પરમ લક્ષ છે. દરેક ક્રિયા તેને ઉદ્દેશીનેજ કરાય છે. મલીન વાસના કાઢવા માટે આત્મ લક્ષ સર્વત્ર જાગૃત હોય છે. નવીન મલીન પાપ મળનો પ્રવેશ ન થાય તે માટે અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ, એ મહાવ્રતોનું બરોબર પાલન કરાય છે. જગતના સર્વ જીવોને મિત્ર સમાન આ ભૂમિકામાં માનવામા આવે છે. કોઇ સાથે વેર વિરોધ રહેતા નથી. સર્વ જગત્ જીવોનું એટલે કોઇ પ્રભુ જીવોને બાદ કર્યા સિવાય હિત ચિંતવવામાં આવે છે. દયા અને

કરૂણાનો અખંડ ઝરો વહેવરાવવામાં આવે છે, તેમાં કોઇ જીવને બાતલ કરાતો નથી નાત, જાત કે ધર્મના કોઈપણ જાતના તફાવત રાખ્યા સિવાય સર્વ જીવોપર અખંડ પ્રેમ રાખવામાં આવે છે. કારણ કે આખું જગત્ તે અમારૂં અને અમે આખા જગત્ના છીએ, એવી જેની વિશાળ અને પવિત્ર માન્યતા છે. પોતાનું કે પારકું હવે તેમને કાંઈ રહેલું નથી. આમ થવામાં કારણ એ છે કે, તેમનું લક્ષ બિન્દુ આત્મા છે, અને અનાત્મા જડની અદ્વેષભાવે ઉપેક્ષા કરવાની છે. તેમાંથી મોહ, મમત્વ ખેંચી લેવાનો છે. અને ત્યાગ પણ તે મમત્વનોજ કરવાનો છે. આત્માનો તો ત્યાગ કરવાનો નથીજ. તેમના ઉપર તો પૂર્ણ પવિત્ર પ્રેમ હોય છે. તેમનું જેમ ભલું થાય તેમ તેમ તે સત્યનો માર્ગ બતાવવાનો હોય છે. વળી જે પોતાની વસ્તુ હોય તેનોજ ત્યાગ બની શકે છે, પારકી વસ્તુનો ત્યાગ શાનો ? વગર ત્યાગે તેનો તો ત્યાગજ હોય છે. દેહથી લઇ અન્ય જડ સર્વ વસ્તુ તેમાંથી એક મમત્વને ખેંચી લેવો તેજ ખરો ત્યાગ છે. તે ત્યાગ એજ જેનું ખરૂં જીવન છે. અભિમાન રહિત તેમની પ્રવૃત્તિ હોય છે. પ્રારબ્ધયોગે સુખ દુઃખ આવી મળે તેમાં હર્ષ, શોક-કે રાગ દ્વેષ વિના અનુભવ કરી લેવાનો હોય છે. પોતે આત્મજાગૃતિમાં જાગૃત થવું, અને બીજાઓને જાગૃત કરવા એ જેમનો અહોનિશનો વ્યાપર હોય છે. પ્રારબ્ધ પ્રમાણે દેહની પ્રવૃત્તિ હોય છે તે પણ આત્મ જાગૃતિપૂર્વક અને અભિમાન રહિત હોય છે.

આ મહાન્ ગુરૂઓનો-સાધુઓનો વિનય કરવો. હૃદયથી પૂર્ણ પ્રેમ રાખવો, તેમનું બહુમાન કરવું, ગુણની સ્તુતિ કરવી, સર્વ પ્રકારે આશાતનાનો ત્યાગ કરવો, સાધુઓની ભૂમિકા અનુસાર આંહી વિનય કરવો. સાધુઓના સરખી ભૂમિકાવાળા પણ વિશુદ્ધિ, જાગૃતિ અને જ્ઞાનદશામાં તેનાથી વિશેષ આગળ વધેલા ઉપાધ્યાયજી તથા આચાર્યશ્રીજી તેમનો વિનય કરવો.

ઉપાધ્યાયજી શિષ્યોને સત્યના મૂળ મુદ્દાઓ સમજાવે છે, ત્યારે આચાર્યશ્રી તે સત્ય માર્ગનો રહસ્યો સાથે સ્પષ્ટ અર્થ સમજાવે છે. પોતાની અપ્રતિમ બુદ્ધિપ્રભાથી અનેક યોગ્ય જીવોને આત્માનો વિશુદ્ધ માર્ગ બતાવી પોતે નિર્મળ થાય છે. અને બીજાઓને પણ નિર્મળ થવામાં નિમિત્તભૂત થાય છે.

ધર્મવિનય

ધર્મ દશ પ્રકારે છે–ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, અકિંચન, અને બ્રહ્મચર્ય. આ દશ પ્રકારનો ધર્મ છે.

આત્માનો વિશુદ્ધ સ્વભાવ તે આત્મધર્મ છે. તેમાં પ્રવેશ કરવામાં અટકાયત કરનાર જે મલીન પ્રવૃત્તિઓ છે, તે વૃત્તિઓને અટકાવવામાં, આ દશ પ્રકારનો ધર્મ વિશેષ મદદગાર થાય છે. ખરી રીતે કહો તો આ દશ પ્રકારનો ધર્મ તે પાપની મલીન વૃત્તિઓની સામે યુદ્ધ કરવાને અને તેને તોડવા માટે ઉભી કરવામાં આવતી શુભ સાત્વિક મનોવૃત્તિઓ છે. જેમકે ક્રોધ, તેને બદલે ક્ષમા. ૧. અભિમાન તેને બદલે નમ્રતા, ૨. માયા-કપટ તેના સામી સરલતા. ૩. લોભ તેના સામો સંતોષ. ૪. મનની વિવિધ પ્રવૃત્તિવાળી ઇચ્છાઓ તેના સામે ઇચ્છાઓનો નિરોધ કરવારૂપ તપ ૫. મમત્વવાળી ઇંદ્રિયોની પ્રવૃત્તિ તેના સામે રાગ દ્વેષ સિવાયની મર્યાદિત પ્રવૃત્તિવાળો સંયમ. ૬. અસત્યના સામે સત્ય. ૭. અપવિત્રતા (મન, વચન, શરીરની અપવિત્રતાવાળી પ્રવૃત્તિ) તેમની સામે મન, વચન, શરીરની પવિત્ર પ્રવૃત્તિવાળી શૌચતા. ૮. વિવિધ પ્રકારની ઉપાધિમાં વધારો કરનાર ધનાદિકનો સંચય, તેના સામે આશક્તિના અભાવવાળી ત્યાગદશા. ૯. અબ્રહ્મચર્ય તેના સામે બ્રહ્મચર્ય. ૧૦.

આ દશ પ્રકારનો ધર્મ છે, તે ધર્મ ધર્મિ સિવાય–આધાર સિવાય રહી શકતો નથી, એટલે આ ધર્મ પ્રમાણે વર્ત્તન કરનારનો વિનય, બહુમાન, હૃદયપ્રેમ, ગુણ સ્તુતિ અને આશાતનાનો ત્યાગ કરવારૂપ વિનય કરવો. અથવા આ દશ પ્રકારના ધર્મ ઉપર પ્રતિ રાખી, હૃદયના પ્રેમથી, બહુમાનપૂર્વક તેને ગ્રહણ કરવો–તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી, તે ધર્મવિનય છે.

શ્રુતવિનય.

ઉપર જણાવેલ ધર્મ, જ્ઞાન વિના હોઇ શકે નહિ, એટલે જ્ઞાનનો વિનય કરવો. મહાન્ પુરૂષોએ તત્ત્વનો નિશ્ચય કરેલો હોય છે તે સ્વાનુભવપૂર્વક વસ્તુના કરેલા નિશ્ચયને શ્રુત–સિદ્ધાંત કે આગમ કહેવામાં આવે છે.

સર્વ મહાન્ જ્ઞાની પુરૂષોનો એકજ સિદ્ધાંત હોય છે, અને તે એ છે કે, આ જડ, ચૈતન્યમય જગત્ છે. તેમાં ચૈતન્યરૂપ આત્મા એજ જ્ઞાતવ્ય એટલે જાણવાયોગ્ય છે. અને પ્રાપ્તવ્ય-પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય પણ તેજ છે. જડ ત્યાગ કરવાયોગ્ય છે, તેમાં કરાયેલી આશક્તિ તજવાયોગ્ય છે.

વસ્તુનું સ્વરૂપ સામાન્ય અને વિશેષ બે પ્રકારે સમજી શકાય છે. વસ્તુના અસ્તિત્વરૂપે એકજ વસ્તુ છે જેને મહાસત્તાસામાન્ય કહેવામાં આવે છે. આ સ્થળે કાંઇપણ કોઇને બોલવા જેવું રહેતું નથી. વાદવિવાદના સર્વ ઝઘડાઓનો આ મહાસત્તાસામાન્યમાં અંત આવે છે. બધા વિશેષોનો સામાન્યમાં અંતર્ભાવ કરી દેવામાં આવે છે ત્યારે "અસ્તિ છે." એ સિવાય બીજો ઉચ્ચાર પણ કરવાનો રહેતો નથી, ઉચ્ચાર, ઉચ્ચારકરનાર અને ઉચ્ચાર કરવા લાયક વસ્તુ તે ત્રિપુટીનો પણ આ મહાસત્તાસામાન્યમાં અંતર્ભાવ થઇજાય છે.

જ્યારે આ મહાસત્તાસામાન્યમાંથી :વિશેષ ઉપર આવીએ છીએ ત્યારે વિકલ્પ ઉઠે છે કે, "છે" અસ્તિ. એ વાત ખરી. પણ શું છે? શેની હૈયાતિ છે? આ વિકલ્પવાળો પ્રશ્ન તે મહાસત્તાસામન્યના બે કકડા કરી નાખે છે કે, જે છે તે એક ચૈતન્ય છે. અને બીજું ચૈતન્યથી ઈતર જડ-માયા છે. આ વિશેષરૂપ અવાંતરસામાન્યમાંથી પાછો વિકલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે કે, આ ચૈતન્ય એકજ સ્વરૂપે છે કે વિવિધ ભેદો વાળું છે? ત્યારે વળી તેના અવાંતરસામાન્ય તરફ નીચે ઉતરીને બોલાય છે કે, ચૈતન્ય બે પ્રકારનાં છે શુદ્ધ અને અશુદ્ધ. શુદ્ધ, સિદ્ધદશાવાળા આત્મ સ્વરૂપો અને૰ અશુદ્ધ કર્મ મળની ઉપાધીવાળા અથવા અજ્ઞાન દશાવાળા જીવો. તેમાંથી પાછા પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થતાં તેનાં અવાંતરસામાન્યો, પાછાં તેનાં અવાંતરસામાન્યો, પાછાં તેનાં અવાંતરસામાન્યો, એમ કરતાં કરતાં છેવટે દરેક જીવો જુદા જુદા છે. અનંત જીવો છે તેવા તદ્દન વિશેષ ઉપર અવાય છે. તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.

શુદ્ધ જીવોમાં ભેદ નથી. અશુદ્ધ જીવોમાં દેહધારી જીવો ગણાય છે, તેના ઇંદ્રિયોની અપેક્ષાએ જુદા જુદા પેટાસામાન્ય ભેદો થાય છે. જેમકે પાંચ ઇંદ્રિયવાળા, ચાર ઇંદ્રિયવાળા, ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા, બે ઇંદ્રિયવાળા, અને એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો.

આ પાંચ ઇંદ્રિય આદિવાળા પેટાસામાન્યમાંથી પાછા જુદા જુદા

ભેદો થાય છે. જેમકે દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકી, આ દેવ વિભાગના સામાન્યમાંથી ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ, વિમાનીક આવા પેટાસામાન્ય વિશેષ ભેદો થાય છે. આ પેટાસામાન્ય વિશેષમાંથી પાછા જુદી જુદી જાતિની અપેક્ષાએ ભેદો પડતાં, વિશેષ વિશેષ ભેદો કરતાં છેવટે દરેક દેવ જુદા જુદા ગણીએ ત્યારે દેવનું છેવટનું વિશેષ આવે છે.

આવીજ રીતે મનુષ્યજાતિ તેની પેટા જાતિ, તેની પેટા જાતિ, એમ વિશેષ કરતાં છેવટના વ્યક્તિગત વિશેષ ઉપર આવવું થાય છે.

આવીજ રીતે તિર્યંચ અને નારકીના ભેદો થાય છે, છેવટે દરેક વ્યક્તિગત વિશેષ સુધી પહોચાય છે.

આજ પ્રમાણે ચાર ઇંદ્રિયવાળા, ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા, બે ઇંદ્રિયવાળાના ભેદો સમજવા. એક ઇંદ્રિયવાળા જીવોના પૃથ્વીસંબંધી, પાણીસંબંધી, અગ્નિસંબંધી, વાયુસંબંધી અને વનસ્પતિસંબંધિ જાતિઓ, પેટાજાતિઓ, અને સામાન્યનું વિશેષ કરતાં કરતાં છેવટે એક એક વ્યક્તિ ઉપર અવાય છે.

જેમ ચૈતન્ય સંબંધી તેમ જડ સંબંધી સામાન્યનું વિશેષ કરીએ ત્યારે છેવટે દરેક અણુ—પરમાણુ. અને અરૂપિ અજીવના છેવટના પ્રદેશ સુધી પહોચાય છે.

આ સર્વ વિશેષ થયા. આ વિશેષોની અંદર વિવિધ પ્રકાર (ભેદ) હોવાથી તેમાં જુદી જુદી માન્યતાને લઇ, જુદી જુદી અપેક્ષાઓને ન સમજવાથી મત, મતાંતરો, ધર્મના ભેદો અને ઝઘડાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. કામ ક્રોધ, રાગ, દ્વેષાદિની પરિણતિઓ પણ આ વિશેષમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે આ વિશેષોને તે તે જાતીઓમાં સમાવેશ કરતાં વિશેષનું સામાન્ય કરતાં કરતાં આગળ ચાલો. જે ક્રમે મહાસત્તાસામાન્યમાંથી નીચા ઉતર્યા હતા તેજ ઉત્ક્રમે (અવળી રીતે) હવે આગળ પાછા વધો. વિશેષોને પેટાસામાન્યમાં સમાવો. અને પેટાસામાન્યનો તેના ઉપરના સામાન્યમાં સમાવેશ કરો. એમ કરતાં કરતાં જડ અને ચૈતન્ય બે જાતિ રહેવા દ્યો અને તેને પણ એક મહાસત્તામાં સમાવી દ્યો. હવે પછી તપાસ કરો. તમે ક્યાંછો ? એક 'અસ્તિ' છે. તેનીજ હયાતિ જણાશે. અને તે 'છે' ની હયાતિને જાણનારા તમેજ રહેશો. આ ઠેકાણે જે 'છે' તે તમેજ છો. કારણ કે હવે 'અસ્તિ, 'છે' તે સિવાય એક પણ વિકલ્પ રહેતો નથી. આમાં વિકલ્પ ઉઠે તો વિ-

શેષજ થઇ જવાનો. વિકલ્પો સમાવવા માટે તો આ મહાસત્તાસામાન્યમાં આવ્યા છીએ એટલે પોતાને માટે અત્યારે પોતા સિવાય બીજું કાંઇ રહેતું નથી. આ સ્થિતિમાં જેમ વિશેષ વખત સ્થિરતા થાય તેમ કરવા પ્રયત્ન રાખવો. આ સ્થીતિ તે સ્વરૂપ સ્થિતિ છે. 'છે' તે વિકલ્પનું પણ અભિમાન ભૂલાઈ જવાય ત્યારે સ્વરૂપ સ્થિતિજ થઇ રહે છે. એમ મહાત્મા પુરૂષોનો અનુભવ અને સિદ્ધાંત છે. આ ધ્રુવ સત્તામાં સ્થિરતા છે.

દરેક પદાર્થો ઉત્પત્તિ, વિનાશ, અને ધ્રુવ આ ત્રણ સ્થીતિરૂપે છે, તે ત્રણમાંથી આ મહા સત્તા સામાન્યમાં ઉત્પત્તિ, વિનાશના પર્યાયને ગૌણ કરી ધ્રુવ સત્તાસામાન્યમાં સ્થિરતા કરવામાં આવી છે. ધ્રુવ સત્તા એ મૂળ દ્રવ્ય છે. ઉત્પત્તિ અને વિનાશ એ પર્યાય છે. પર્યાય ઉપર દૃષ્ટિ આપતાં વિકલ્પો ઉઠે છે. મૂળ સ્વરૂપમાં વિકલ્પો નથી. સોનું એ મૂળ દ્રવ્ય છે. અલંકારો એ વિશેષ છે. વિશેષમાં વિવિધતાને લઇ સારૂં નઠારૂં, હલકું ભારે, લાંબુ, ટુંકું, વિગેરે વિકલ્પો દેખાય છે તથાપિ તેનું મૂળ દ્રવ્ય જે ધ્રુવસત્તારૂપ છે તેના સામું લક્ષ આપશો એટલે તે સંબંધી વિકલ્પ ને અવકાશ મળશેજ નહિ. કારણ સર્વ અલંકારોમાં સોનુંજ છે તે સિવાય અન્ય જણાશેજ નહિ. આજ રીતે ધ્રુવસત્તામાં લક્ષ આપવાથી વિકલ્પો શાંત થઈ સ્વરૂપ સ્થિરતા થશે.

આમ કરવાથી દુનિયાના ધર્મો, મત, મતાંતરોનો લયતો થઇ જશે. એટલુંજ નહિ પણ તમારા મનના સંકલ્પ વિકલ્પોનો પણ લય થઇ જશે. આ સ્થિતિમાં-આ મહાસત્તાના ધ્યાનમાં, સંકલ્પ વિકલ્પ વિનાની સ્થિતિનો અનુભવ થાય છે એક સ્થળે ચિદાનંદજી મહારાજ કહેછે કે,

" ધન્ય જીનોને ઉલટ ઉદધીકું એક બિંદુમેં ડાર્યા. "

આ વિશેષરૂપ સમુદ્રને ઉલટાવીને સત્તાસામાન્યરૂપ એક બિન્દુમાં જેઓ નાખી પરમશાંતિ અનુભવે છે તેઓને ધન્ય છે.

જ્ઞાની પુરૂષોનો સિદ્ધાંત-વસ્તુ તત્વોનો નિર્ણય આછે. આમાં વાદવિવાદ જેવું ક્યાં રહે છે? સ્વધર્મ, પરધર્મ કે વિધર્મ જેવું ક્યાં રહે છે? ટંટા-ઝઘડાને અવકાશજ ક્યાં છે? સ્વદર્શન, પરદર્શન જેવું ક્યાં છે? છે-હા. આ સર્વ છે, પણ તે વિશેષમાં છે. સામાન્યમહાસત્તાને નહિ જાણનાર, કેવળ પર્યાયનો આશ્રમ કરનાર-કેવળ વ્યવહારને માનનાર, નિશ્ચયને ભૂલી જનારમાં આ સર્વ છે. જેની દૃષ્ટિ મહાસત્તાસામાન્ય સુધી

લંબાયેલી છે, તે જ્ઞાની પુરૂષોને સ્વ-પર જેવું કાંઇ લાગતું નથી. તેમનો સિદ્ધાંત, સ્વરૂપસ્થિત થાવું તેજ છે. ગમેતે રસ્તે પણ મૂળને પહોચવું તે છે. જ્યારે જ્યારે આ દુનિયાંની ઉપાધીઓ વિષમ સ્વરૂપ પકડે છે, આત્મભાન ભૂલાવી હર્ષ, શોક કરાવે છે, ત્યારે ત્યારે મહાત્માઓ આ મહા સામાન્યસત્તામાં તે સર્વને ગાળીનાખી પોતાને પણ તે મહાસત્તામાં લીન કરીદે છે, એટલે તેને આ ઉપાધીઓ નડતી નથી પરમશાંતિ અનુભવાય છે.

આત્મધ્યાનનો ક્રમ પણ કાંઇક આવોજ છે. આ મહાસત્તાસામાન્યમાં સર્વ જગત્‌ને ગાળીનાખવાની જેને ટેવ પડીગઇ હોય છે, તેનો જેને અનુભવ થઇરહેલો હોય છે, તે પરમ સુખી છે. રાગદ્વેષો તેને હેરાન કરીશકતા નથી. તે મહાન્ પરામાનંદને ભોગવે છે, આ સર્વ શ્રુતજ્ઞાન છે. તે મહાત્માઓના સિદ્ધાંત છે. તેનો વિનય કરવો. જ્ઞાન જ્ઞાનીવિના રહેતું નથી. આધારવિના આધેય હોય નહિ. ઉપચારથી પુસ્તકોમાં લખાયેલ જ્ઞાનને જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે અથવા તેને સ્થાપના જ્ઞાન કહે છે.

આ જ્ઞાનને સાચવવું, આશતના ન કરવી, બીજાને સમજાવવું, વાંચવા આપવું, તેનું બહુ માન કરવું. તે સર્વ કરવા યોગ્ય છે, છતાં તેનાથી વિષેશ લાભ મેળવવા માટે આનાં કરતાં જેનામાં તે જ્ઞાન છે તેવા જ્ઞાની પુરૂષોનો વિનય કરવો, બહુ માન કરવું, આશાતના ન કરવી, ગુણોની સ્તુતિ કરવી, હૃદયથી પ્રેમ રાખવો તે વધારે શ્રેષ્ટ છે. કારણ આ પુસ્તકમાં લખેલ જ્ઞાન તે જ્ઞાનની સ્થાપના છે. ત્યારે અજ્ઞાન ધારણ કરનાર પુરૂષો તો સાક્ષાત્ જ્ઞાન છે. જ્ઞાની છે. તેના વિનયથી તત્કાળ અપૂર્વ, અનુભવ ગમ્યબોધ મળે છે. લખેલ પુસ્તકો કરતાં જ્ઞાની પુરૂષ-અનુભવી પુરૂષ વિશેષ ઉપકારક છે. તેમના ઉપદેશથી તત્કાળ અજ્ઞાન દૂર થાય છે. કેમકે તે સર્વ રસ્તાઓ તેના અનુભવવાળા છે, માટે સહેલાઇથી તે આપણને આગળ વધારીશકે છે.

ચૈત્યવિનય.

ચૈત્ય શબ્દે આંહી અરિહંત તીર્થંકરની પ્રતિમા સમજવી. સાક્ષાત્ તીર્થંકરના અભાવવાળા વખતમાં તે અરિહંતના સ્વરૂપને સૂચવીઆપે છે.

અરિહંત એ શુદ્ધ આત્મા છે. તેની સ્થીતિ કેવી હોય તે આ પ્રતિમાની શાંતિવાળી આકૃતિ જોયાથી નિર્ણય થઇશકે છે. કોઇપણ જાતના પક્ષપાતવિના શુદ્ધ આત્માનું ધ્યાન જેને કરવું હોય તેને આ અરિહંતની મૂર્તિ ઘણી આલંબન માટે ઉપયોગી થાય તેમ છે.

તે મૂર્તિ પદ્માસને બેઠેલી હોય છે. તેની દૃષ્ટિ શાંત રસમાં મગ્ન થયેલી નાશીકાના અગ્રભાગ ઉપર હોય છે. બાહાર અરધાં ખુલ્લાં નેત્રો દેખાય છે અને તેની અંતર્દૃષ્ટિ હૃદયમાં કે બ્રહ્મરંધ્રમાં હોય તેવો ભાસ થાય છે. તેનું મુખ સમરસભાવમાં ઝીલતું હોય તેવું દેખાય છે. તેનો ચેહેરો વીતરાગભાવને સૂચવતો હોય તેમ જણાય છે. આજુબાજુ વિકારી વૃત્તિને સૂચવનારાં સ્ત્રી, શસ્ત્રાદિ સાધનો બીલકુલ જણાતાં નથી. પણ કેવળ ત્યાગ—પરમત્યાગને સૂચવનાર ઉપાધીરહિત શરીર ઉપરનો ભાગ જણાય છે. તે એમ સૂચવે છે કે બધી બાજુએથી તમારી વૃત્તિઓને ખેંચીલઇ એક શુદ્ધ આત્મા હુંછું. તે ઉપર લક્ષ બાંધો. તે શુદ્ધ સ્થીતિ મેળવવા માટે આ વિવિધ પ્રકારની ઉપાધીઓનો ત્યાગ કરો. રાગના ચિન્હો ધન, સ્ત્રીઆદિનો ત્યાગ કરો. દ્વેષનાં ચિન્હ શસ્ત્ર તથા ક્રોધ, અભિમાન આદિ વિકારી ભાવનાઓને કાઢીનાખો. અજ્ઞાન અથવા મોહનાં ચિન્હ તરિકે 'કાંઇ પણ કરવું છે' એવી તમારી ભાવનાને કાઢીનાખો. નિરાલંબન શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ તે તમેજછો, એમ માની તે સ્વરૂપમાંજ સ્થીર થઇ જાઓ.

ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારના ભાવોને પ્રગટ કરનાર આ શાંત સ્વરૂપ મૂર્ત્તિને નિહાળવાથી તે શુદ્ધ આત્મા—તીર્થંકર દેવના ખરા સ્વરૂપનું ભાન કરાવે છે. આ પ્રતિમાદ્વારા તે શુદ્ધાત્માનું ધ્યાન, સ્મરણ, નમન, પૂજન કરવું તે શરૂયાતમાં આગળ વધવામાં ઉપયોગી આલંબન થઇ પડે છે, અને આ સાકાર પ્રતિમાદ્વારા જ્યારે નિરાકાર—શુદ્ધ—જ્ઞાનાનંદમય આત્માનું આલંબન લેવાનું બળ આવે છે ત્યારે આ આલંબન મૂકીદઇ નિરાલંબન સ્વરૂપમાં લીન થવું.

આ શુદ્ધાત્મા તીર્થંકર દેવની મૂર્ત્તિને આલંબનભૂત ગણી તે દ્વારા તીર્થંકર દેવને નમન, વંદન, પૂજન, ગુણકીર્ત્તન, આશાતના ત્યાગ વિગેરે વિનય કરવો.

અરિહંતનો વિનય.

રાગદ્વેષરૂપ અરિ—શત્રુઓ-વિભાવ પરિણતિમાં પરિણમવારૂપ મનના ધર્મો, તથા અજ્ઞાનજન્ય મોહાદિ. તેનો જેમણે સર્વથા નાશ કર્યો છે અને પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જેમણે પ્રગટ કર્યું છે. તે અરિહંત. અનેક અતિશયોને ધારણ કરનારા, અરિહંત દેવ—દેવાધિદેવ કહેવાયછે. તેમને લોકાલોક પ્રકાશક કેવળજ્ઞાન હોય છે. જ્ઞાનબળથી હસ્તામલકવત્ ભૂત, ભવિષ્ય, વર્ત્તમાનને તેઓ જાણે છે. જેઓ સાક્ષાત્ આ પૃથ્વીતળ ઉપર વિચરતા હોય છે. આ દુનિયાના સર્વજીવોને પરમશાંતિના માર્ગમાં પથિક બનાવું એવી પ્રબળ ભાવના અને કર્ત્તવ્ય બળથી જેમણે તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત કર્યુંછે તેવા પરમકૃપાળુ, સર્વ જગત્ જીવોનું હિત ઇચ્છનાર, ઉપદેશદ્વારા અનેક ભવ્ય જીવોને પરમશાંતિનો માર્ગ દેખાડનાર, નિર્યામક, સાર્થવાહ આદિ અનેક યોગ્ય બિરૂદ ધારણ કરનાર તે અરિહંત દેવનો વિનય કરવો. ભક્તિ કરવી, બહુ માન કરવું, હૃદયથી પ્રીતિ રાખવી, ગુણોનું સ્તવન કરવું, આશાતનાનો ત્યાગ કરવો. ઇત્યાદિ વિવિધપ્રકારે અરિહંતનો વિનય કરવો.

સિદ્ધનો વિનય કરવો.

આજ અરિહંતદેવ સર્વ કર્મ ખપાવીને સિદ્ધ થાય છે. આ દેહે કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મુક્ત સ્વરૂપ થઇ પૃથ્વીતળ પર વિચરી અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કરે છે, ત્યાં સુધી તે અરિહંત કહેવાય છે. દેહાતિત થવાથી તેઓ સિદ્ધ કહેવાય છે. આઠે કર્મનો નાશ કરીને સ્વરૂપસ્થ થઇ રહેલા, અનંતજ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, વીર્ય, સુખમાં મગ્ન થયેલા, રૂપાતિત, નિરંજન, નિર્વિકાર, નિરાકાર, નિર્ભય, અવ્યય, નિર્વિકલ્પ, ઇત્સાદિ અનેક ગુણોદ્વારા ઓળખી શકાતા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ સિદ્ધ પરમાત્માનો વિનય કરવો. તેઓના ગુણ ઉપર પ્રીતિ કરવી, બહુ માન રાખવું, તેમના છતા ગુણોની સ્તુતિ કરવી. ઇત્યાદિ યથાયોગ્ય વિનય કરવો તે સિદ્ધનો વિનય કહેવાય છે.

આ દશ પ્રકારના વિનયમાં મુખ્યપણે આત્મમાર્ગના રસ્તાપર ચાલનારા અને તેમાં મદદ કરનાર સાધનો, તથા શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેલા એવા સર્વ મહાન્ પુરૂષોનો સમાવેશ થઇશકે છે.

જુદા જુદા અધિકારીઓ, તથા સંપ્રદાયવાળાઓ તેમને જુદા જુદા નામથી ઓળખાવે છે તથાપિ આત્મમાર્ગમાં ચાલનારા અને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પહોંચેલા મહાન્ પુરૂષો તેઓ સર્વનું સ્થાન એકજ છે. પ્રાપ્તવ્ય એકજ છે. રસ્તાઓ જુદા જુદા દેખાય છે અને અધિકારી પરત્વે સાધનો, રસ્તાઓ તો જુદા જુદા રહેવાનાજ. તથાપિ આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું, પરમશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી, જન્મ મરણરહિત સ્થીતિ મેળવવી, આ કર્ત્તવ્ય–પ્રાપ્તવ્યતો સર્વનું એકજ છે. નિશાન એક છે. રસ્તાઓ જુદા જુદા છે. સર્વ જીવો સુખના અભિલાષી છે. આત્મા નિશાન રાખી તે તરફ ધીમે ધીમે કે ઉતાવળથી પ્રયાણ કરનાર અવશ્ય તે સ્થાનને વેહેલા કે મોડા પણ પ્રાપ્ત કરીશકે છે. આ વાતમાં તાણખેંચ કે મતમતાંતર રાખવાની જરાપણ જરૂર નથી. ઝઘડા કરનારાઓ પાછળ રહીગયા છે અને હજી વધારે પાછળ રહેશે. પ્રયાણ કરનાર પહોંચી ગયા છે, અને પહોંચીજશે. માટે મારૂં તારૂં નહિ કરતાં, ગમેત્યાંથી પણ સત્ય સમજી સત્યનેજ લક્ષમાં રાખી તે દિશા તરફ ચાલવાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખો.

ત્રણશુદ્ધિ.

પરમશાંતિના માર્ગમાં ચાલવામાં મદદગાર આ ત્રણ શુદ્ધિ છે. મનની શુદ્ધિ, વચનની શુદ્ધિ, શરીરની શુદ્ધિ, વસ્ત્રમેલું હોયતો પાણી, સાબુ, ખાર વિગેરે વસ્તુની મદદથી તે શુદ્ધ થાય છે. વાસણ ઉપર મેલ–કાટ, ચડેલો હોયતો, ખટાશ, ખાર, અને કાથા વિગેરેની દોરી કે નાલીયેરની છાલ વિગેરેની મદદ સાથે પાણીથી તે શુદ્ધ થાય છે. ઘર, ચુનો ખડી વિગેરેથી શુદ્ધ થાય છે. ઓશરીઆદિ ઘરના નિચલા વિભાગો, સાવરણીઆદિથી ધુળ કે કચરા વિગેરેને દૂર કરવાથી શુદ્ધ થાય છે, અને આ દુનિયા ઉપર જે મલીન દુર્ગંધતા આદિ મળ એકઠો થયેલો હોય તે સૂર્યના તાપથી શુદ્ધ થાય છે, તેવીજ રીતે આપણા મન, વચન, શરીરના આંતર્મળો વિચારદ્વારા શુદ્ધ થાય છે.

કામ, ક્રોધ, માયા, લોભ, રાગદ્વેષ, ઇચ્છા, ઈર્ષા, અભિમાન, હર્ષ, શોક, મોહ, અજ્ઞાન. ઈત્યાદિ મનની અશુદ્ધિ છે. મનના દોષો છે.

અપ્રિય, કઠોર, નિંદાયુક્ત, કલેશવાળું, અસત્યભાષણ, પાપનો ઉપદેશ કરવો—વિપરિત માર્ગનો બોધ આપવો–ઈત્યાદિ વચનના દોષો છે.

અન્યને દુઃખ દેવું, માર મારવો, પીડા કરવી, જીવની હિંસા કરવી, ચોરી કરવી, જારી કરવી, જુગાર રમવો, માંસ, મદિરાનું ભક્ષણ કરવું, વેસ્યાગમન કરવું, નિર્દોષ જીવોનો શિકાર કરવો ઇત્યાદિ શરીરની અશુદ્ધિ છે. શરીરના દોષો છે.

વિચાર અને વર્ત્તનદ્વારા આ અશુદ્ધિનો નાશ થઇ શકે છે. જેને સમ્યક્દ્રષ્ટિ થઈ છે તેવા જીવો આ શુદ્ધિ ઘણી સહેલાઇથી મેળવી શકે છે. તેઓ વિચાર કરે છે કે આ દુનિયામાં સારભૂત શું છે? તેઓ પોતાની દ્રષ્ટિ આ દુનિયાના સર્વ પદાર્થો તરફ દોડાવે છે અને તેમાં સાર શું છે તેની તપાસ કરે છે. તપાસ કરતાં આ દુનિયાના સર્વ પદાર્થો ક્ષણિક, અનિત્ય, વિયોગશીળ, સંયોગ વિયોગ ધર્મવાળા, અને પુન્ય, પાપને આધિન રહેલા તેમને જણાય છે. તેમાં આશક્તિ કરવાથી જન્મમરણ આપનારાં અનેક દુઃખો ઉત્પન્ન થાય છે. પરાળ કે ફોતરાંને કુટવાથી કોઇ વખત તેમાંથી સારભૂત ચોખા આદિ પદાર્થ નીકળેજ નહિ, તેમ સંયોગ વિયોગ ધર્મવાળા, જડ પદાર્થમાંથી સારભૂત ચૈતન્ય—જ્ઞાન—આનંદ વિગેરે મળી શકેજ નહિ. વિચારાદ્વારા છેવટ તેમને શુદ્ધ આત્મા એજ સારભૂત લાગે છે. શુદ્ધ આત્માનો સ્વાનુભવ સિદ્ધ ઉપદેશ આપનાર વીતરાગ—દેવાધિદેવ, સારભૂત લાગે છે. તેમનું કહેલું બંધનથી મુક્ત કરનાર તત્ત્વજ્ઞાન સારભૂત લાગે છે. અને તે માર્ગમાં પ્રયાણ કરનાર પથિકો—મહાત્મા પુરૂષો તેને સારભૂત લાગે છે. એટલે, વિતરાગ દેવાધિદેવ શુદ્ધ આત્મા, તેનાં નિરૂપણ કરેલ તત્ત્વો, શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનાં સાધનો, અને તે માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર મહાત્મા પુરૂષો આ ત્રણ સિવાય બીજી કાંઇપણ વસ્તુ સારભૂત લાગતી નથી. તે સિવાય બધું ભવપરિભ્રમણનું કારણ લાગે છે. આત્મભાન ભૂલાવનાર કારણો લાગે છે. તે સિવાયના સર્વ પદાર્થોમાંથી મિથ્યામોહ—મમત્વ ખેંચી લેવો તે તેમને યોગ્ય લાગે છે. આત્મા સિવાય અન્ય સર્વમાંથી આશક્તિ કાઢી નાખવી તે તેને વધારે સારૂં લાગે છે. તે પોતાની પ્રવૃત્તિનો માર્ગ બદલે છે. સર્વ જીવો તરફ પ્રીતિ રાખે છે. પોતાના સમાન

તેમને ગણે છે. પોતાના આત્મબંધુએને આગળ વધવાનો માર્ગ બતાવે છે. તેમને નડતી મુશ્કેલીઓ પોતાની શક્તિઅનુસાર દૂર કરે છે. દરેક પ્રકારની યથાયોગ્ય મદદ તેમને આપે છે. પોતે જાતે મદદ આપે છે. ઉપદેશદ્વારા બીજા આગળથી મદદ અપાવે છે. મદદ આપનારાઓને ઉત્સાહિત બનાવે છે. પોતાને આગળ વધવા માટે મહાન પુરૂષોની મદદની જરૂર છે એટલે પોતાની પાછળ રહી ગયેલાને તેટલા આગળ વધારવાની તેની પોતાની ફરજ છે. આપ્યાથીજ મળે છે. લેવાની આશા છે તો આપવુંજ જોઇએ. પોતાથી પાછળ રહેલાને મદદ આપવાથી પોતામાં આગળ વધવાની યોગ્તા વધે છે. દુનિયામાં જેને સારામાં સારાં કામો કહે છે તે આજ છે કે સર્વ જીવોને શાંતિ મળે. યોગ્ય માર્ગે આગળ વધે. આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધીથી મુક્ત થાય. પોતે પોતાને ઓળખે. અજ્ઞાનથી છુટે, અને આનંદથી પરમશાંતિમય જીવન ગુજારે. આ કામોમાં પોતાથી બનતી મદદ, પોતાના આત્મબંધુઓસમાન સર્વ જીવો જે પાછળ પડી ગયા છે, પોતાનું ભાન ભૂલીગયા છે, અજ્ઞાનમાં સડયાકરે છે, મોહમાં રીબાયાકરે છે તેમને આગળ વધારવામાં આવે છે. તન, મન, અને ધન તેમના ભલા પાછળ હોમે છે. ત્યારે તે પોતાની ફરજ બજાવી સમજે છે, અને તેટલા પ્રમાણમાં તેના મન, વચન અને શરીરની શુદ્ધિ થાય છે. તેટલોજ તે આગળ વધે છે.

આ સમ્યક્દૃષ્ટિવાળો જીવ પોતાની શુદ્ધિ કરવા માટે એમ માને છે અને બોલે છે કે, જીવો પોતેજ પોતાની આગળ—પાછળ ફુલનાં ઝાડો—કે કાંટાનાં ઝાડો વાવે છે અને તેમાંથી સુગંધ લે છે. અથવા કાંટાનાં ઝાડોમાંથી કાંટાનાં દુઃખો અનુભવે છે. શુદ્ધ આત્માના આરાધનથીજ નિર્દોષ સુખ મળે છે, તે સિવાય પુદ્ગળ—જડવસ્તુના આરાધનમાંથી, તેની સેવા કરવાથી, ઇચ્છા કરવાથી, તે માટે પ્રયત્ન કરવાથી તેણે કદી સુખની—પરમશાંતિની આશા રાખવીજ નહિ. જે વસ્તુમાં જે ગુણ હોય-જે સ્વભાવ હોય તેજ તેમાંથી પ્રગટ થાય છે. હજારો મણ વેળુને પીલો, પણ તેમાંથી તેલનો એક છાંટો પણ નીકળવાનો નહિ. ઝેરમાંથી કદાપિ અમૃત નિકળશેજ નહિ. તેમ જડ—માયામાં આશક્તિ રાખવાથી જરાપણ આત્મસુખની આશા નજ રાખવી.

આ સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવને પૂર્વકર્મના ઉદયને લઇ પોતાને માથે અનેક પ્રકારની આપત્તિ, સંકટ કે દુઃખ આવી પડે છે, તથાપિ તે તેનાથી ડરવાનો નહિ. તે તો સદા નિર્ભયજ રહેવાનો. તે કર્મના ઉદયને લઇ છેદાશે, ભેદા-

શે, પીડાશે, દહન થશે, તથાપિ આત્મભાવમાં અડગજ રહેવાનો. તેમજ તેનો દોષ કોઇને માથે આપવાનોજ નહિ. તે તો એમજ સમજે છે કે કર્યા સિવાય કાંઈ થતું નથી. કોઇ મને સુખ કે દુઃખ આપી શકેજ નહિ. મેં પહેલાં કોઇને દુઃખ કે સુખ આપ્યાં છે તેનો બદલો અત્યારે મને આ મનુષ્યોદ્વારા મળે છે. આ મનુષ્યો ખરી રીતે મને સુખ દુઃખ આપતાંજ નથી. તે તો બિચારાં એક નિમિત્ત માત્ર છે. ખરી રીતે તો જાણતાં કે અજાણતાં, આ જન્મમાં કે અન્યજન્મમાં કરેલા મારા કર્મનો બદલો છે, અને તે તો ગમે ત્યારે અને ગમે તેદ્વારા મારે ભોગવવાનો છે. તે કર્મનો ઉદય અત્યારે મારી અનુકુળ જાગૃતદશામાં આવી ગયો છે તે ખાતર મારે પરમાત્માનો ઉપકાર માનવાનો છે. કારણ અજાગૃત અવસ્થામાં તે દુઃખો જો આવ્યાં હોત કે સુખો આવ્યાં હોત તો તેનો અનુભવ કરતાં અજ્ઞાનદશામાં અભિમાને કરી રાગદ્વેષ કરવાવડે અનેક નવીન કર્મ હું ઉપાર્જન કરત. માટે જે થાય છે તે યોગ્ય થાય છે. આગળ વધવા માટે થાય છે.

વળી તે, આ દુઃખ આપનાર ઉપર જરા પણ ખેદ કે ક્રોધ કરવાનોજ નહિં. તેમનો બદલો લેવાનો કે વાળવાનોજ નહિ. તે સમ્યક્દૃષ્ટિ હોવાથી એમ વિચાર કરી શકે છે કે, મને દુઃખ આપનાર મારાં કર્મોજ છે. મારી સત્તામાં આ કર્મો નજ હોત તો મને દુઃખ કોણ આપી શકે તેમ છે? અને જો તેવાં કર્મ કર્યા સિવાય પણ દુઃખ સુખ ભોગવાતાં હોય તો, આ દુનિયાંની વ્યવસ્થાજ અવ્યવસ્થિત થઈ પડે. કોઈ કર્મ કરે અને બીજો કર્મ ભોગવે, એમ થાય તો કોઇ સુખી કે કર્મમુક્ત થઈ શકેજ નહિં. તેમ થતું નથી, માટે જે કર્મ કરે તેજ ભોગવે. આ નિયમ બરાબર રીતે સર્વને લાગુ પડે છે. માટે ખરો ગુન્હેગાર હુંજ છું. જે અજ્ઞાનદશામાં મોહભાવે, અભિમાનવડે, મેં કર્મ બાંધ્યાં છે તે મારેજ ભોગવવાં જોઇએ. જો મારા કરેલા શુભકર્મને ભોગવવાનો મારો અધિકાર છે તો પછી દુઃખને ભોગવવામાં બીજાનો અધિકાર શા માટે હોઈ શકે? જો સુખ મારાં કરેલ શુભકર્મથી મળે છે તો દુઃખ બીજો આપે છે એમ માનવાનો મને શું અધિકાર છે? તેમ માનવામાં મજબુતીવાળાં ક્યાં કારણો છે? કોઈજ નહિં.

તે સમ્યક્દૃષ્ટિ અધિકારી આ પ્રમાણે માને છે કે, મને દુઃખ આપવામાં નિમિત્તકારણ મનુષ્ય મારો પરમઉપકારી છે. ખરેખર તે એક ન્યાયાધિશ જેવો છે. જેમ કોઈ મનુષ્યે ગુન્હો કર્યો હોય અને ન્યાયની

કોરટમાં તેની તપાસ ચાલતાં ન્યાયાધિશ તેને ગુન્હેગાર ઠરાવી અમુક શિક્ષા કરે તેમાં ન્યાયાધિશનો શો દોષ છે? તેના ઉપર કોપ શા માટે કરવો જોઈએ? ભૂલ માત્ર મારી પોતાની છે કે આત્મભાન ભૂલી, મોહ કે અજ્ઞાનને લઈ મેં પ્રવૃત્તિ કરી. જે ઇચ્છા કે આશાને લઈ પ્રવૃત્તિ કરી હતી તે ન્યાયપૂર્વક નહોતી. જો ન્યાયપૂર્વક હોત તો મને શિક્ષા મળતજ નહિં. આ શિક્ષા કરનાર–અથવા શિક્ષા ભોગવરાવવામાં નિમિત્તકારણ થનાર મનુષ્યે મારા તરફ ન્યાયાધિશના જેવું વર્ત્તન કર્યું છે. કેમકે ગુન્હાનો બદલો તો ગમે તે વખતે ભોગવવોજ પડવાનો હતો. હું હાથે કરીને તો મને પોતાને શિક્ષા કરત નહિં. ગુન્હાની શિક્ષા ભોગવવાનું મને પોતાને, પોતાને હાથે તો સારૂં લાગતજ નહિં, ત્યારે આ ન્યાયાધિશ સમાન નિમિત્તકારણ થયેલા મનુષ્યે આ શિક્ષા ભોગવવાની અનુકુળતા કરી આપી, મારા ગુન્હાને શોધી કાઢી શિક્ષા આપનાર તે થયો. મારી ભૂલ શોધી આપી, મારા ગુન્હાનો બદલો આપી મને તેણે શુદ્ધ કર્યો, નિર્દોષ કર્યો, તેટલાં મારાં અશુભ કર્મ ઓછાં કરાવ્યાં. હવે કહો તમે, મારે આને મારો ઉપકારી મિત્ર માનવો કે શત્રુ માનવો? ઉપકારી મિત્રજ માનવો.

આમ વિચારદ્વારા, શુભપ્રવૃત્તિદ્વારા, પોતાની ફરજ બજાવવાદ્વારા, અને પરોપકાર કરવાદ્વારા મન, વચન અને શરીરની શુદ્ધિ કરીને તે સમ્યક્દ્રષ્ટિ સાધક આગળને આગળ વધતો જાય છે.

સમ્યક્દ્રષ્ટિમાં લાગતાં દૂષણ.

પ્રથમ દૂષણ શંકા.

જીવાદિ સર્વ પદાર્થો અનેક સ્વભાવવાળા છે. એ વાત શંકારહિત ચોક્કસ છે. જીનેશ્વરો વીતરાગ હોવાથી તેઓ અસત્ય બોલતા નથી. આ વાત તેમણે પોતાના અનુભવપૂર્વક જણાવેલી છે.

રાગદ્વેષ વિનાના યથાર્થ ઉપદેષ્ટા સર્વજ્ઞના વચનોમાં શંકા કરવી–સંશય રાખવો, તે સમ્યક્દ્રષ્ટિને દૂષીત કરનાર છે. સર્વજ્ઞ જેવા જ્ઞાનધારક ઉપદેષ્ટાનો તો અત્યારે અભાવ છે. જ્યારે તેમની હૈયાતિ હતી ત્યારે પણ

તેમને ઓળખનારા ઓછાજ હતા. આવા પુરૂષોના અભાવે સર્વ પ્રકારની શંકાઓનું સમાધાન ન થાય, તેમનાં કહેલાં તત્ત્વોનાં ખરાં રહસ્યો જાણવામાં ન આવે તે બનવાયોગ્ય છે. આનો અર્થ એવો નથી થતો કે અત્યારે તેવા પુરૂષોનો અભાવ છે; માટે જે પુસ્તકપાનામાં લખ્યું હોય તે માની લેવું, તેમાં જરા પણ તર્કવિતર્ક ન કરવા, કે શંકાનું સમાધાન ન માગવું. ભલે તમે તેમ ન માનો, તર્કવિતર્કો કરો. અને શંકાનું સમાધાન માગો. પણ આમ શંકા, તર્કો અને વાદવિવાદ તમે કર્યાજ કરો તેના કરતાં કોઇ પણ ઠીક લાગે તેવા, તમારી બુદ્ધિ કબુલ કરે તેવા યોગ્ય માર્ગ તરફ તમે ચાલવાનું શરૂ રાખો, તોજ તમને ફાયદો થશે. તમને હથેળીમાં રહેલ વસ્તુની માફક પરમાત્મા—કે તમારો આત્મા બતાવનાર કોઈ નથી અને એમ તે બતાવી શકાય તેવી વસ્તુ પણ નથી. વળી તમે તેટલી લાયકાત વિના તેને જોઈ પણ નહિજ શકવાના, માટે શરૂયાતમાં કોઈ પણ ગુરૂ, શાસ્ત્ર, કે પરમાત્માના વચનો ઉપર થોડીઘણી પણ શ્રદ્ધા રાખીને પ્રયત્ન કર્યા સિવાય તમારો છુટકોજ નથી. આત્મા, જીવ, કર્મ, બંધ, મોક્ષ, આ સર્વ નામો પણ તમે કોઇના કહેવા, સાંભળવા, કે વાંચવા આદિથીજ જાણવા કે બોલવા શીખ્યા છો. શરૂયાતમાં થોડીઘણી કોઇપણ વ્યક્તિ ઉપર શ્રદ્ધા રાખ્યા પછીથીજ પ્રવૃત્તિ કરી શકાય છે, અને તેના કહ્યા મુજબ વર્ત્તન કરતાં ધીમેધીમે તમને પ્રતિતિ થાય તેવાં કારણો મળ્યાં કરે તો પછી આગળ ઉપર તમારૂં વર્ત્તન શરૂ રાખો. તમે જે કાર્ય શરૂ કરો તેનું થોડુંઘણું પણ પરિણામ આંહી તમને મળવુંજ જોઇએ. એક બીજ વાવ્યા પછી પાંચ, સાત દિવસે તેના અંકુરાઓ જણાય છે. આ અંકુરાઓ જણાયા પછી તમારી ખાત્રી થશે કે, વાવેલ બીજનું શરૂયાતમાં આટલું પણ કાર્ય દેખાય છે તો કાળાંતરે આનાં મીઠાં ફળો આવવાંજ જોઇએ. આટલી નાની પણ પ્રતિતિ થવા પછી તમારી શ્રદ્ધામાં ચોક્કસ દઢતા અને વધારો થશે, અને તેને લઇ તમારો ઉત્સાહ વૃદ્ધિ પામતાં તમારો પ્રયત્ન વિશેષ પ્રકારે તે માર્ગમાં ચાલુ રહેશે, પણ જો મહીનો કે પંદર દિવસ થઇ જાય છતાં તે બીજમાંથી અંકુરો ફુટેલો બહાર તમારા દેખવામાં ન આવે તો તમારે માની લેવું જોઇએ કે કાંતો જમીન ખારી છે, અથવા બીજ બળી ગયેલું છે. જો એમ ન હોય તો અંકુરો પણ શામાટે ન ફુટે? ભલે ફળો કાળાંતરે એટલે લાંબી મુદતે આવે પણ અંકુરો તો હમણાં ફુટવોજ જોઇએ.

આવીજ રીતે તમે કોઇપણ વસ્તુ કે કર્ત્તવ્યનો નિર્ણય કરી તેના બતાવનાર ગુરૂ, દેવ, કે શાસ્ત્ર ઉપર શ્રદ્ધા ન રાખી તમારી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરો. તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવાનું ચાલુ રાખો. તેનાં તાત્કાલીક ફળ તરિકે એટલે અંકુરા ઉગવા જેટલી પણ પ્રતિતિ કરાવનારા, સત્યના માર્ગ ઉપર તમે ચાલો છો તેનો નિશ્ચય કરાવનારા ફળ તરિકે તમારા પરિણામમાં સુધારો થવો, રાગદ્વેષ ઓછા થવા, વિષયકષાયો મંદ પડવા, દયા કોમળતાની લાગણીઓ પ્રગટ થવી, પોતાની ભૂલો જણાવી, હઠકદાગ્રહ ઓછો થવો, સત્યના સન્મુખ થવું, અસત્યથી વિમુખ થવું, પરોપકારી લાગણીઓ સ્ફુરવી, સમભાવ આવવો, વિકલ્પો ઓછા થવા, ખેદ, ઇર્ષા કે અભિમાન પાતળું પડવું, સર્વજીવ ઉપર ભ્રાતૃભાવ આવવો, અન્યને સારે રસ્તે ચડાવવો, ગુણીઓ તરફ બહુમાન રાખવું, સત્યનો પક્ષ કરવો, દુઃખીઓ ઉપર દયા આવવી, તેને મદદ આપવા યથાશક્તિ પ્રયાસ કરવો, પાપીઓની ઉપેક્ષા કરવી, આંતરલાગણીથી તેને સન્માર્ગે ચડાવવા પ્રયત્ન કરવો. ઇત્યાદિ તમારૂં હૃદય શુદ્ધ થયાના, તમારા મનની મલીનતા ઓછી થયાના, તમારાં કર્મો પાતળાં પડવાનાં, તમારી સાત્વિક લાગણીઓ સ્ફુરવાના, તામસીક વૃત્તિઓ ઓછી થવાના, અને આત્મજ્ઞાનના માર્ગમાં તમે આગળ વધો છો તેની નિશાની બતાવનારા આ પૂર્વે કહ્યા તે સદ્‌ગુણો ખીલવારૂપ અંકુરાઓ થોડે દરજજે પણ જો તમારામાં પ્રગટ થતા તમને દેખાય તો તમારે જરૂર સમજવું કે તમે સત્યના રસ્તા ઉપર છો. તમને રસ્તો બતાવનાર સાચો છે. તમે આત્મજ્ઞાનના માર્ગમાં આગળ પ્રયાસ કરી રહ્યા છો. આ તમારો માર્ગ આગળ લંબાવો તેમાંથી સારાં ફળો તમને અવશ્ય મળશેજ.

આ પૂર્વે કહ્યા તેમાંહીલા કોઇપણ ગુણ તમને ન જણાતા હોય પણ ઉલટી તમારી તૃષ્ણા વધતી જતી હોય, તમારી ઇચ્છાઓ લંબાતી હોય, કામ ક્રોધમાં વધારો થતો હોય, સહનશીલતા ઘટતી જતી હોય, ઇર્ષા ને અભિમાન વધતાં જતાં હોય, મતકદાગ્રહ મજબુત થતો હોય, મોહ અજ્ઞાનતા જાડાં થતાં હોય અને ટુંકામાં કહીએ તો આત્મજાગૃતિ મંદ થતી હોય—ભૂલાતી જતી હોય તો જાણવું કે તમે સત્યના રસ્તા ઉપર નથી. તમને સત્ય માર્ગ કોઇએ બતાવેલ નથી પણ ઉલટે રસ્તે ચડાવ્યા છે. અગર તમે ઉન્માર્ગ તરફ તમારૂં પ્રયાણ શરૂ કર્યું છે. આ સ્થળે બે વાતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, તમને સાચો માર્ગ કોઇએ બતાવ્યો નથી કે,

તમે તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરી શકતા નથી ? ઘણી વખતે એમ પણ બને છે કે માર્ગ તો સાચો હોય છે એટલે બીજ તો ઉગવાની શક્તિવાળું હોયછે, પણ જમીન ખારી હોય છે, એટલે બીજ બળી જાય છે. આમાં માર્ગ બતાવનારનો દોષ ઓછો છે પણ જમીન ખારી એટલે તે ઉપદેશરૂપ બીજને ઉગવાને કે વૃદ્ધિ પામવાને લાયક યોગ્યતા ન હોય તેથી ઉપદેશ બીજ બળી જાય છે, નિષ્ફળ નિવડે છે. આ સ્થળે પોતાને સમજાય અને વિચારદ્વારા સમજાશેજ કે, ઉપદેશક બરોબર છે, પણ પૂર્વકર્મની પ્રબળ વાસનાને લઈ, મારાથીજ યોગ્યવર્ત્તન બની નથી શકતું.

કદાચ આમ બનતું હોય તોપણ ગભરાવું નહિ. ઉપદેશક બરોબર ન હોય તો ઉપદેશક બદલાવવો. અને પોતાની તેટલી ઉંચી કોટી પ્રમાણે વર્ત્તન કરવાની લાયકાત ન હોય તો શરૂયાત ટુંકાથી કરવી. પોતાની યોગ્યતામાં વધારો થાય, તેવાં કારણો સદ્‌ગુરૂદ્વારા જાણી, હાલ તુરત માટે સત્સંગમાં વધારો કરવો અને અખંડ જાપ–ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવાનું ચાલુ રાખવું. આ બે નિમિતોદ્વારા પોતાની મલીન વાસના ઓછી થતાં, યોગ્યતામાં એકદમ સુધારો થશે.

આ કહેવાથી એમ જણાવાયું કે પ્રથમ શરૂયાતમાં કોઈપણ લાયક વ્યક્તિ–ગુરૂ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી આગળ વધવું. બાકી જીવતા–જાગતા ગુરૂ વિના માર્ગ મળવો મુશ્કેલ છે. પુસ્તકોથી કે દેવપૂજનથી પ્રાયે માર્ગ મળતો નથી. તે બન્ને નિમિત્તો તો માર્ગ મળ્યાપછી આગળ વધવામાં આલંબન તરિકે ઉપયોગી નિમિત્તો છે. બાકી શરૂયાત તો જ્ઞાન અને ક્રિયામાં પ્રવીણ ગુરૂદ્વારાજ કરી શકાય છે, અને તેથીજ ફાયદો આપે છે. અનુભવ જ્ઞાન વિના પુસ્તકપઠન કરનારા વિદ્વાનો ગણાશે. વસ્તુતત્ત્વના નિર્ણયોની વાતો કરશે, પણ કયે રસ્તે થઇ પરમશાંતિ અનુભવવી ? અમુક માર્ગ લાગુ ન પડયો તો બીજો કયો માર્ગ લેવો ? આગળ અમુક ભૂમિકા સુધી જઇને અટકયા છીએ ત્યાર પછી આગળનો માર્ગ કેવી રીતે ચાલુ કરવો? ઇત્યાદિ નિશ્ચયો તો તે રસ્તે ચાલીને અનુભવ કરનાર ગુરૂ સિવાય બીજો કોઈ કહી શકવાનોજ નથી. દીવાથીજ દીવો થાય છે. અંધકારથી પ્રકાશ નજ થાય.

ગુરૂઆદિમાં શ્રદ્ધા રાખ્યા સિવાય માર્ગ હાથ લાગવો મુશ્કેલ છે. રસ્તો ભૂલેલો માણસ કાદાચ શોધખોળ કરતાં અચાનક મૂળ રસ્તા ઉપર આવી જાય છે એમ કદાચ બનવાયોગ્ય છે, પણ તેવા દાખલા તો

વીરલજ બને છે. રસ્તો બતાવનાર ઉપર શંકા રાખનાર ત્યાંથી આગળ વધી શકતો નથી. તેના મનમાં શંકા થાય છે કે આ રસ્તો નહિ હશે તો ? આ શંકાને લઇ તે ત્યાંથી આગળ વધતો અટકે છે એટલુંજ નહિ પણ કોઇ વખત તો, તે સ્થાનેથી એટલે અરધે રસ્તેથી પણ તેને પાછું હઠવું પડે છે. માટે તેમ ન કરતાં જે માણસને જેટલો અનુભવ હોય તેટલો અનુભવ તેની આગળથી લેવો. તેટલા આગળ વધવું, અને ત્યાર પછી તેનાથી આગળ વધેલાને પૂછવું. આટલો રસ્તો તમે આગળ ચાલ્યા છો તેથી તમારા હૃદયમાં વિશુદ્ધ થવીજ જોઇએ. આ વિશુદ્ધિના બળથી તમને તમારો રસ્તો બતાવનારા, તમારાથી અધિક આગળ વધેલા ગુરૂ અવશ્ય મળવાજ જોઇએ. આ વાતનો ચોકસ નિશ્ચય રાખો. ઇચ્છા છે ત્યાં માર્ગ છે. વિશુદ્ધિ છે ત્યાં પરમાત્મા પણ હાજર થાય છે, તો બીજાની વાત શી કરવી ?

વળી અત્યારે આપણને પૂર્ણ સ્થિતિના ગુરૂઓ કામ પણ લાગવાના નથી. એકડા આવડતા ન હોય ત્યાં બી. એ. થયેલ માસ્તર પોતાનું જ્ઞાન આપણામાં શી રીતે નાખી શકશે ? તેમના પ્રૌઢ વિચારોની અસર આ બાળક જેવા હૃદય ઉપર શા કામની છે ? માટે અત્યારે તમારાથી અધિક ગુણવાન—રસ્તો જાણનાર તમને જે એકાદ પગથીયું આગળ ચડાવવાને સમર્થ હોય તેના ઉપર તેટલી શ્રદ્ધા રાખી એક પગથીયું પણ આગળ આવો. તમે એક પગથીયું પણ આગળ આવ્યા એટલે બીજે પગથીએ ચડાવવા માટે તમારા સારૂ બીજા મહાત્માઓ તૈયાર ઉભા છે. તમારી રાહ જોઈ તે ખોટી થાય છે, પણ તમારે એક પગથીયું ચડવું નથી અને ખોટી બડાઇની વાતો હાંકવી છે કે અત્યારે તેવા ગુરૂ નથી. ગુરૂ આવા છે ને તેવા છે. તો પછી તમારા માટે બીજો કોઇ રસ્તોજ નથી. માટે ઇચ્છા થઇ હોય, પરમાત્માના માર્ગમાં ચડવાને તૈયાર હો તો આગળ આવો. માહાત્માઓ તમને મદદ દેવા તૈયાર છે.

આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું. અજ્ઞાનને હઠાવી જ્ઞાની થવું. મોહને હઠાવી નિર્મોહી થવું. કર્મને હઠાવી નિષ્કર્મ થવું. આવરણને હઠાવી નિરાવરણ થવું. ભ્રાંતિને દૂર કરી ભ્રાંતિરહિત થવું, માયાને હઠાવી સ્વરૂપસ્થ થવું. પ્રકૃતિથી પર થવું. બ્રહ્મસ્વરૂપ થવું. સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ કરવું. ઈત્યાદિ અનેક જુદા જુદા શબ્દોમાં કહેવાતા એક લક્ષ્યને પ્રાપ્ત થવું. આમાં કોઇને કોઈ જાતનો વાંધો નથી. વાંધો કે શંકા માત્ર જે થાયછે તે સાધનમાં ફેર છે. આ સાધનનો ફેર તો રહેવાનોજ. કારણ અધિકારી—સાધકો

જુદા જુદા અધિકારવાળા હોવાથી દરેકને એકસરખુંજ સાધન હોય તેમ બની શકેજ નહિ. જેને જેટલો જે જાતનો રોગ હોય તેને તેટલી હલકી કે ભારે તે તે જાતની દવા લાગુ પડવાની. એક તાવના દરદીમાં પણ વિવિધ જાતની પ્રકૃતિવાળા દરદીને અનુસાર જુદી જુદી દવાઓ આપવામાં આવે છે. કફનો તાવ, પિત્તનો તાવ, અજીર્ણનો તાવ, પરિશ્રમનો તાવ, ગરમીનો તાવ અને વિષયવિકારનો તાવ–એટલે મોહનો તાવ–ઇત્યાદિ તાવના પ્રમાણે દવા પણ કોઇને જુલાબની, કોઇને કવીનાઇનની, કોઇને ભુખ્યા રાખવાની, કોઇને વિશ્રાંતિથી નિદ્રા લેવાની, કોઇને કીરયાતાના ઉકાળાની, અને કોઇને ઇષ્ટ મનુષ્યનો સમાગમ કરી આપવાની–એમ જુદી જુદીજ અપાય છે.

આવી રીતે કોઇ મલીન વાસનાવાળાને કર્મકાંડની (ક્રિયા કરવાની) જરૂરીયાત હોય છે. કોઇ વિશેષ વિષય વિકારવાળા અધિકારીને તપ કરવાની જરૂરીયાત હોય છે. કોઇ કોમળ અને શ્રદ્ધાળુ હૃદયવાળાને ભગવાનની સેવા ભક્તિરૂપ ઉપાસના કરવાની જરૂર છે, અને કોઈ તેનાથી આગળના અધિકારીને આત્મજ્ઞાનનોજ બોધ આપવાની જરૂરીયાત હોય છે. ગુરૂઓ તો તેની યોગ્યતાનો નિર્ણય કરી કોઇને ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે, કોઇને ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરાવે છે, કોઇને તપ કરાવે છે, કોઇને તપનો નિષેધ કરી જ્ઞાનમાં જોડે છે. આમ અધિકારીપરત્વે ઉપદેશ અપાયેલો હોય છે. આ ઉપદેશ આપતી વખતે એક માર્ગની મુખ્યતા કરવામાં આવે છે, ત્યારે બીજા માર્ગની ગૌણુતા કરવામાં આવે છે, એકને ક્રિયાનો વિષેધ કર્યો અને જ્ઞાનની મુખ્યતા કરી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરાવી. આ પ્રવૃત્તિ નિષ્કારણ કરાવી નથી. અધિકાર વિનાનાઓ તે વાત ન સમજી શકતાં શંકા કરે તે બનવાયોગ્ય છે. પણ જે વાતનો ગુરૂએ નિષેધ કર્યો છે તે વાતનો નિષેધ તે અધિકારી માટેજ કર્યો હોય છે કાંઇ સર્વ અધિકારી માટે તે નિષેધ કર્યો નથી. તે અધિકારી ક્રિયાકાંડ કરી શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો થયો હોય છે, ભક્તિ કરી સ્થિર ચિત્તવાળો થયો છે, હવે તેને જ્ઞાનમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરાવી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો બોધ આપી સ્વરૂપમાં સ્થિર કરવાનો હોય છે. આ વાત બીન અધિકારી ગુરૂ–કે શિષ્ય ન સમજીને, પુસ્તકમાં લખેલી તે તે બીના ઉપર ભાર મૂકીને તે તે સાધનની મુખ્યતા કરી બીજાનો નિષેધ કરે છે. ક્રિયામાર્ગ ઉથાપે છે, અથવા જ્ઞાનમાર્ગ ઉથાપીને કેવળ ક્રિયામાર્ગ થાપે છે, આમ કરતાં તેઓ મોટો અન્યાય કરે છે. આવા બીન અધિકારી મનુષ્યોનાં બનાવેલાં શાસ્ત્રો, કે

પ્રવર્ત્તાવેલા મત, પંથો એ શંકાના સ્થાન બને છે. જેઓ પોતે વસ્તુસ્વરૂપનો પાર પામ્યા નથી તે પરને પાર કેમ ઉતારી શકે ? આ એક વસ્તુનો નિષેધ અમુક અધિકારી પરત્વે કરતાં તે ગુરૂના હૃદયમાં તેથી જુદી જાતના અધિકારી પરત્વે તેનો વિધિ પ્રતિપાદન કરવાનો આશય હોય છેજ. પણ કેટલીક વખત અમુક અધિકારીને ઉદ્દેશીને જે બોલાયું કે લખાયું હોય છે તે પ્રમાણે તેનો આશય ન સમજનારાઓ પાછળથી તેવી મુખ્ય ગુરૂની માન્યતા હતી આમ માની તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ ચલાવે છે જેથી આજ કાલ એકજ સાધ્યમાં અને એકજ ધર્મમાં અનેક મત-પંથો ઉભા થયે । જણાય છે.

ખરી રીતે વિચાર કરીએ તો એકી વખતે લખવા કે બોલવામાં બધી બાજુઓની પૂર્ણ હકીકતો આવી શકતી નથી. એક લખાતી કે બોલાતી બાબતમાં બીજી કહેવાની કે લખવાની બાબતો ઘણી રહી જાય છે, પણ મુખ્ય, ગૌણપણે જ્યારે જે પ્રસંગ ચાલતો હોય કે જે અધિકારીને ઉદ્દેશીને વાત ચાલતી હોય છે તેજ મુખ્ય રીતે બોલાય છે, આથી તેના હૃદયમાં બીજી બાબતો કહેવાની ન હતી કે આજ કહેવાની હતી અને બીજી નિષેધવાની હતી, આવું ધોરણ કદી નક્કી કરી ન નાખવું. શંકાઓ આ વિવિધ સાધનોમાંથી ઉઠે છે છતાં મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ રાખી પૂર્વાપર વિચાર કરી અધિકારીની મુખ્યતા, ગૌણતા સમજી વિચારવાન્ સાધકે આ વાતનો નિશ્ચય કરવો એટલે સર્વ શંકાઓનું સમાધાન સ્વભાવિક થઇ જશે. સમ્યક્દૃષ્ટિવાળો મનુષ્ય, ગમે તે અપેક્ષાથી વાત કરાણી હશે તે અપેક્ષાને આ દિશાએ એટલે આ ઉપર કહેલી ગૌણ મુખ્ય અધિકારી અનધિકારી બાબતનું લક્ષ ધ્યાનમાં રાખી તેનું નિરાકરણ કરી લેશે તો શંકાને અવકાશ મળશેજ નહિ.

કાંક્ષા-ઇચ્છા. બીજું દૂષણ.

સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ આલોક કે પરલોક સંબંધી પુન્યના ફળની આકાંક્ષા-ઇચ્છા કરતા નથી કેમકે તે પુન્ય-ફળો ઇંદ્રિયો તથા મનને વ્યાકુળ કરાવનારાં અને આશક્તિ કે અભિમાન કરાવી પરિણામે દુઃખ આપનારાં છે.

આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું છે. જન્મ, મરણ રહિત પરમશાંતિ અનુભવવી છે. આ નિશાન મજબુત બાંધી તેના તરફ આગળને આગળ ચાલવાનો પ્રયત્ન શરૂ રાખો. તમારા આ નિશ્ચયને ડોલાવવા આડાં અનેક વિઘ્નો આવશે. અનેક લાલચો આડી આવી ઉભી રહેશે, વિવિધ પ્રકારના ચમત્કારો અનુભવવાની ઇચ્છાઓ થશે, પણ તેના તરફ તમે જરા પણ લલચાયા–તમારા ચાલુ નિશ્ચયથી ડગ્યા તો જરૂર સમજજો કે તમે તમારા માર્ગમાંથી પતિત થવાનાજ. અને પાછા આ ચાલુ પરમશાંતિના માર્ગમાં આવવાને તમને હજારો મૈલનું આંતરૂં પડી જશે. હજારો વર્ષ સુધી પાછા પ્રયત્નો કરશો ત્યારે આ મૂળ માર્ગ મેળવી શકશો કે નહિ પણ મેળવી શકો. કારણ એ છે કે, મોહ, અજ્ઞાન, મમતા ઈંદ્રિયોના વિષયો એ એટલા બધા આકર્ષક છે, એટલા બધા આત્મભાન ભૂલાવનારા છે, એટલા બધા સત્ય નિશાનથી કે કર્ત્તવ્યથી દૂર ખેંચી જનારા છે, કે તેનો ખરો નિશ્ચય ઘણાજ સુક્ષ્મ–બારિક વિચાર વિના થઈ શકે તેમ નથી. અથવા તેનો અનુભવ જેને થયો હોય છે તેનેજ ખબર પડે છે. અથવા મહાત્મા જ્ઞાની પુરૂષોજ જાણે છે.

એક ભૂલ અનેક ભૂલો ઉત્પન્ન કરે છે. જેમ જેમ આવરણ વધતું જાય છે, તેમ તેમ સુક્ષ્મજ્ઞાન ઢંકાતું જાય છે. તિવ્ર બુદ્ધિ ચાલી જાય છે. સદ્ અસદ્‌નો વિવેક નાશ પામે છે. કર્ત્તયાકર્ત્તવ્યનું ભાન રહેતું નથી. પરિણામે આવરણના મહાન્ બોજાથી સંસારના પ્રવાહમાં તણાવું પડે છે.

આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું તે ધર્મ છે. આ સિવાય બીજું કાંઇ પણ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરવી તે અધર્મ છે. આ ઇચ્છા ક્યારે થાય છે કે જ્યારે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ ઉપર અનાસ્થા થાય છે, તેના ઉપરની પ્રીતિ ઓછી થાય છે, તેમાં ખરૂં સુખ ભાસતું નથી, અને પુદ્‌ગલ–જડ પદાર્થ–અનાત્મ વસ્તુને વિષે સત્ય સુખ ભાસે છે, તેને લઇને અન્ય અન્ય મત, પંથો તરફ તે દોરાય છે જેમાં કોઈ પણ મંત્રતંત્રનો ચમત્કાર જણાય છે; કાંઇ લબ્ધિ, સિદ્ધિઓનો અનુભવ જણાય છે, તેવા ગુરૂઓનું શરણ લે છે. તેવા દેવ, દેવીઓને માને છે. ઉપાસના કરે છે, અને મનની ઇચ્છાઓને જ્યાં તૃપ્તિ મળે તેવા માર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે. પણ આ બાબતમાં તે ઠગાય છે. પ્રયત્ન વિના વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાં પણ પ્રયત્ન તો કરવો પડે છેજ. પુન્યની અધિકતાથી તે વસ્તુ મળે છે. પુન્યના અભાવે તેવી શક્તિઓ મળતી નથી. કદાચ પ્રબળ પ્રયત્ને તે શક્તિ-

એ મેળવે પણ છે તથાપિ જન્મ, મરણ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધી ઓછી થતી નથી. પરમ શાંતિ મળતી નથી. તે વસ્તુ કે સત્તાના ઉપભોગથી વાસના વૃદ્ધિ પામે છે. અભિમાન અધિક થાય છે. ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટના સંયોગથી રાગ દ્વેષ થાય છે. પરિણામે અશાંતિ, અને જન્મ મરણ થયા કરે છે.

આમ જે અનિત્ય વસ્તુ છે. દુઃખરૂપ છે, અનાત્મસ્વરૂપ છે, તે વસ્તુ મેળવનારા સર્વ પ્રયાસો દુઃખરૂપ નિવડે છે. તૃષ્ણા વૃદ્ધિ પામે છે. અને સત્ય સુખ માટે ફરી ફરીને પણ પાછા તે સત્યના રસ્તાપરજ આવવાની તેને ફરજ પડે છે. કેટલીક વખત જુદા જુદા અધિકારીઓને જુદાં જુદાં સાધનો સેવતાં જોઇને તે તે સાધનો સેવવાની ઇચ્છા થાય છે એટલે સદ્ગુરૂએ તેને જે માર્ગ—સાધનો બતાવ્યાં હોય છે તેને પડતાં મૂકી, અરધાં અનુભવેલાં—સેવેલાં સાધનોનો ત્યાગ કરીને તે અન્ય અધિકારીથી સેવાતાં સાધનો સેવવા લાગે છે, પણ પોતાની અલ્પ બુદ્ધિથી આ માર્ગમાં ચાલતાં તે ઠગાય છે. આ સત્યના માર્ગમાં ભોમીયાની પુરણ જરૂરીયાત છે. બાળક, યુવાન, રોગી, નિરોગી અને વૃદ્ધ એ સર્વનો એક રસ્તો હોતો નથી. સર્વને એક સરખું સાધન હોતું નથી. એકજ માર્ગમાં સર્વે ચાલી શકેજ નહિં. તેમની લાયકાત જોઇને અનુભવી ગુરૂ તેમનો માર્ગ નકી કરી આપે છે કે તમારે તો આજ રસ્તે ચાલવું. આ સડક છોડવી નહિ—રસ્તો ભલે ચકાવાનો છે પણ તમારા માટે તેજ ઉપયોગી—હિતકર્તા છે. પણ આ જીવ તે કબુલ કરતો નથી. કારણ કે પોતાની આગળ ઉભે માર્ગે—આડે રસ્તે મોટા પથરાઓને ઠેકતા, વિકટ માર્ગોને ઓળંગતા, વગર ચક્રાવો લીધે જેમ આબુજી કે સિદ્ધગીરીજીના પાહાડ ઉપર અનેક માણસો ચાલ્યા જાય છે તેમ તેમને ચાલતા જોઇને તે પણ તે રસ્તે જવા ઇચ્છે છે. પરિણામ એ આવે છે કે એકાદ મોટો પથ્થર આડો આવતાં તે અટકી જાય છે—ઉભો રહે છે. તેને ઓલંઘવાનું બળ હોતું નથી એટલે તે રસ્તે તે જેટલો ચડયો હતો ત્યાંથી તેટલો નીચો ઉતરીને પાછો મૂળ ચક્રાવાનો માર્ગ ગ્રહણ કરે છે, અને પોતાના સહાયકો—સાથે ચાલનારાઓથી પણ પાછળ પડી જાય છે. આટલો ચક્રાવો લીધા પછી તેને ભાન થાય છે કે, મને ગુરૂએ આ રસ્તે ચાલવાને જે ફરમાવ્યું હતું તે મારા હિતને માટે હતું. મારી શક્તિના પ્રમાણમાં યોગ્ય હતું. આ વિકટ માર્ગને ઉલ્લંઘન કરનારા ઉત્તમ અધિકારીઓ બળવાન હતા, તેમણે અત્યારે હું જે સાધનો સેવું છું

તે પહેલાં સેવેલાં હતાં, આ રસ્તાદ્વારા પોતાનું બળ કેળવ્યું હતું, પોતાના મનની મલીનતા દૂર કરી હતી, એકાગ્ર વૃત્તિ તેમણે સિદ્ધ કરી હતી, મલીન વાસનાઓનો ત્યાગ કર્યો હતો, તેને લઇને આ વિકટ પણ નજીકનો-નિરાલંબનતાવાળો-નિરાધાર માર્ગ તેમને માટે યોગ્યજ હતો. આટલી શક્તિ કે પવિત્રતાના અભાવે મારા માટે તે માર્ગ દુર્ગમ હતો, અને છે. હવે મારૂં ડાહાપણુ એક બાજુ મૂકી દઇ સદ્‌ગુરૂ મને જે કહેશે તે માર્ગેજ પ્રયાણુ કરીશ. છેવટે તે આ નિર્ણયપર આવેછે અને ઉંચા અધિકારનાં પુસ્તકો વાંચી લઇને, કે કોઇ ઉત્તમ અધિકારીની વાતો સાંભળી લઇને અધિકાર આવ્યા સિવાય તે રસ્તે ચાલવાનું બંધ કરી પોતાના અધિકારનો માર્ગ ગ્રહણુ કરે છે.

અસ્થિર કે ચપળ મનવાળા અશ્રદ્ધાળુમનુષ્યો આ માર્ગમાંથી વારંવાર પાછા હઠે છે. આના કરતાં કોઇ સહેલો માર્ગ હશે ? આથી કોઇ સુગમ માર્ગ બતાવશે ? એમ માની એક સાધન થોડો વખત સેવી તે હજી પૂરૂં થયું નથી, તેટલામાં સાંભળ્યું કે અમુક મહાત્મા પુરૂષ છે તે યોગ્ય અને સહેલો રસ્તો જાણે છે એટલે પોતે તેની પાસે જઇને માર્ગ પૂછે છે. મહાત્માઓ તો દયાળુ હોય છે એટલે તેને રસ્તો બતાવે છે કે આ પ્રમાણે વર્તન કરજો. તે પ્રમાણે ચાર છ માસ પ્રયત્ન કર્યો, પણુ અશ્રદ્ધા ને અસ્થિરતાને લઈ જોઇએ તેવો પ્રયત્ન ન થવાથી ફાયદો બરાબર તરત ન જણાયો, એટલામાં સાંભળ્યું કે અમુક મહાત્મા યોગવિદ્યા જાણે છે અને મનને વશ કરવાના પ્રાણાયામાદિ સારા રસ્તા બતાવે છે, અને સિદ્ધિઓ પણુ હાલ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવી વાતો કરતા હતા વિગેરે. આ વાત લોકના મુખથી સાંભળી તે સાધનને પડતું મૂકી ગયો તે ગુરૂની પાસે. ગુરૂ પણુ યોગની અને સિદ્ધિઓની ઇચ્છાવાળો જાણીને ઇચ્છાનુસાર ગુરૂપૂજન કરાવી, લાંબી લાલચો બતાવી, પોતાની હાજતો-જરૂરીયાતો તેની પાસેથી પૂરી પાડે છે ત્યારપછી રસ્તો બતાવે છે, પણુ આંહી ક્યાં જમવાની વાત હતી ? આતો તેના કરતાં પણુ વિકટ માર્ગ. છ-બાર મહીના અભ્યાસ કરી થાક્યો, પરિણામ શૂન્ય આવ્યું. અને શૂન્ય આવવુંજ જોઇએ. કારણ કે આતો ઉન્માર્ગ હતો-વિપરિત માર્ગ હતો-અભિમાનનો માર્ગ હતો-શક્તિની, સિદ્ધિઓની ઇચ્છાનો માર્ગ હતો. અભિમાન વધારનાર માર્ગ હતો. કેવળ દેખાવડો આડંબરનોજ માર્ગ હતો. છેવટે ગુરૂએ હાથ ખંખેર્યા કે હું શું કરૂં ? તમે અભ્યાસ ક્યાં કરો છો ? તમારોજ

વાંક છે. અમારા માર્ગમાં તો ઘણીજ શક્તિ છે પણ તમે અધિકારી નથી કે ઉત્સાહી નથી. આ બાનાં બનાવી હાથ ખંખેરી નાખ્યા. થઈ રહ્યું. લાંબા વખતની મહેનત, વખતનો ભોગ, ધનનો ભોગ આપ્યા છતાં અસ્થિરતા અને આત્મમાર્ગમાં દોરનાર ગુરૂના અભાવે પરિણામ છેવટે શૂન્યજ આવે છે.

આમ અનેક આશા,ઇચ્છાને લઇ આ જીવ સદ્દગુરૂ અને સન્માર્ગના અભાવે અનેકવાર પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ નિવડે છે, પણ જ્યારે સર્વ ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરે છે. દુનિયામાં મનાવાની, પૂજાવાની, મોટા કહેવડાવવાની, ધર્મપંથો ચલાવી માન ખાટવાની, ઇત્યાદિ સર્વ આશાઓને તિલાંજળી આપવામાં આવે છે. સર્વ ઇચ્છાઓથી નિરાશ થઇ જાય છે. કેવળ આત્મસ્વરૂપજ પ્રાપ્ત કરવું છે પોતાનું અજ્ઞાનજ હઠાવવું છે તે સિવાય બીજા બધા કર્ત્તવ્યોને રજા આપે છે ત્યારે યોગ્ય સદ્દગુરૂ મળે છે. તેના વચન ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી, તે નિસ્પૃહ, નિરાભીમાની ગુરૂ જે માર્ગ બતાવે છે તેને પૂર્ણ પ્રેમથી આદરે છે ત્યારે આ જીવ પૂર્ણ શાંતિ પામે છે. પોતાને કૃતાર્થ માની નિર્ભય બને છે. આ સિવાય આશા—ઇચ્છાઓને લઇને પરિભ્રમણજ કરવું પડે છે. આ સમ્યકૃદૃષ્ટિનું દૂષણ કહેવાય છે. તેનો ત્યાગ કરવો એ સમ્યકૃદર્શનનો માર્ગ છે.

વિચિકિત્સા—નિંદા. ત્રીજું દૂષણ.

આત્માના માર્ગમાં ચાલનાર મહાન્ પુરૂષોની નિંદા ન કરવી, દુઃખદાયક સંયોગોથી ઉદ્દ્વેજીત ન થવું, અપવિત્ર પદાર્થોની દુગંછા ન કરવી, આનું નામ અવિચિકિત્સા કહે છે આથી વિપરીત વર્ત્તનને વિચિકિત્સા. આ વિચિકિત્સા સમ્યકૃદૃષ્ટિને દુષિત કરનાર હોવાથી દુષણરૂપ છે. ઘણી વખત મનુષ્યોમાં ધર્મને નામે ધર્માંધપણું હોય છે, તેને લઇ પોતે જે ધર્મના નેતાઓને કે અનુયાયીઓને માનતો હોય છે તેનાથી બીજા ધર્મના નેતાઓ કે ધર્માનુયાયી મહાન્ પુરૂષોની નિંદા કરવામાં તે જીવ જરાપણ શંકા ખાતો નથી, કે પાછો હઠતો નથી. સત્યને માર્ગે ચાલનાર મહા પુરૂષની નિંદા કરવી તેના જેવું બીજું કોઇ પાપ નથી. તે મનુષ્ય પોતાને દુર્લભબોધી

..ર છે એટલે તેને સત્યનો માર્ગ કદી હાથ લાગતો નથી, કારણકે તેને સત્યના ઉપરજ દ્વેષ થયો છે. આ દ્વેષ એજ અનંતાનુબંધી કષાય છે. આના જવા સિવાય ધર્મની પ્રાપ્તી થઇ શકેજ નહિ.

જ્યારે મનુષ્ય અન્યની નિંદા કરે છે ત્યારે તે પોતામાં એક જાતનો મળ એકઠો કરે છે. જ્યારે બીજા મનુષ્યની કાળી બાજુ જોવામાં આવે છે, ત્યારે તે મલીન મળને કે દુર્ગુણને આમંત્રણ કરાય છે. જુઓ કે આ દુર્ગુણ જોનાર મનુષ્ય ભાન ભુલેલો હોવાથી એટલે આત્મભાવમાં જાગૃત ન હોવાથી, સામાના દુર્ગુણ તપાસતાં શું શું ક્રિયા પોતામાં થઇ તેનું તેને ભાન હોતું નથી. છતાં મનુષ્યની આ કાળી બાજુ તપાસતાં તેના મલીન સંસ્કારો તેના હૃદયમાં પડે છે. આ મળ જેમ જેમ એકઠો થાય છે તેમ તેમ તેના હૃદયમાં વિવિધ પ્રકારના વિક્ષેપો ઉત્પન્ન થયા કરે છે. જેમ પેટમાં મળ એકઠો થયેલો હોય, સારી રીતે જામી ગયેલો હોયતો વિવિધ પ્રકારના રોગ ઉત્પન્ન કરે છે. પેટમાં દુખાવો આદિ થયા કરે છે તે મળને જુલાબ લેવાથી કે ઉપવાસાદિ કરવાથી કાઢી શકાય છે. આ મળ જવા પછીથીજ તેના પેટમાં શાંતિ રહે છે. નહિતર તે મળ ભરેલો હોય ત્યાંસુધી અવ્યવસ્થિત સ્થીતિ શરીરની થયાજ કરે છે.

આવીજ રીતે અન્યની નિંદા કરવી, કે દોષ ગ્રહણ કરવા, તેરૂપ એક જાતનો મળ મનમાં એકઠો થાય છે. આ મળ—મનનો મેલ જ્યાં સુધી હૃદયમાં હોય છે ત્યાંસુધી કોઇપણ ધાર્મિક ક્રિયામાં મન સ્થિર થતું નથી. તેમાં વિવિધ પ્રકારના વિચારરૂપિ વિક્ષેપો આવ્યા કરે છે. આ ઠેકાણે જેમ શરીરનો મળ દૂર કરવા જુલાબ કે લાંઘણ કરવારૂપ ઉપચાર કરવો પડે છે, તેમ મનને પણ શુદ્ધ કરવા માટે પોતાના દોષ તપાસવા અને અન્ય વ્યક્તિમાંથી ગુણ ગ્રહણ કરવારૂપ જુલાબ લેવો જોઇએ. અન્ય સર્વ વ્યક્તિમાંથી જેમ જેમ ગુણ ગ્રહણ કરવામાં આવશે, તેમ તેમ આ જુલાબના જોરથી પોતાના દોષરૂપ મળ બહાર નીકળી પડશે. અને તેમ થતાં મન પણ શરીરની માફક મળ વિનાનું થવાથી નિર્મળ અને સ્વસ્થ થશે.

અવિચિકિત્સાનો બીજો અર્થ દુઃખદાયક સંયોગોથી ઉદ્વેજીત ન થવું તે થાય છે. આ વાત ખરી છે કે કર્મનો ઉદય હાથમાંથી છુટેલા બાણની માફક આપણે આધિન નથી. જેવી જેવી લાગણીથી જે જે કાળે કર્મ બંધ કર્યો છે તેવા તેવા પ્રબળ કે નિર્બળ, તીવ્ર કે મંદરસે તે કર્મ ઉદય આવવાનુંજ. અને તે તે પ્રમાણે સુખ દુઃખનો અનુભવ થવાનોજ. ઇચ્છા

હો કે ન હો તેનો ઉપભોગ તો કરવો પડવાનોજ. કરેલાં કર્મ ભોગવ્યા સિવાય તીર્થંકરદેવ કે અવતારી પુરૂષો જેને ગણવામાં આવે છે તેવાઓનો પણ છુટકો થતો નથી, તો બીજા પ્રાકૃત (સામાન્ય) મનુષ્યોની તો વાતજ શી કરવી ? મતલબકે કર્મવિપાક સર્વને ભોગવવો પડે છે.

આંહી એટલો વિશેષ છે કે જેને સમ્યક્દૃષ્ટિ થયેલી છે તેણે તો આ સ્થળે બહુ સાવચેત રહેવું જોઇએ. જે જે દુઃખદાયક સંયોગો ઉત્પન્ન થાય છે તે સર્વ સંયોગો આપણા કર્યા સિવાય તો પ્રાપ્ત થતાજ નથી. કોઇનું કરેલું કોઇ ભોગવતોજ નથી. અન્યનું કરેલું અન્યને મળી શકેજ નહિ. આ નિયમ બરોબર સમ્યક્દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં–જાણવામાં હોય છે, આ નિયમનો નિશ્ચય થાય છે ત્યારે તો સમ્યક્દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ નિશ્ચયને લઇ સમ્યક્દૃષ્ટિ કદી પણ કિલષ્ટ કર્મના ઉદયથી હિમ્મત હારતો નથી, પણ ઉલટો સાવચેત થાય છે. તે ચોક્કસ મનમાં માને છે કે જે મનુષ્યમાં આ કર્મ પેદા કરવાનું બળ હોય છે. તેને તોડવાનું, કે અનુભવવાનું, એટલે સહન કરવાનું પણ બળ તેનામાં હોય છે. વિશેષ એટલો છે કે અજાગૃત દશામાં, ભાન ભૂલાયેલી અજ્ઞાન દશામાં આ કર્મો બંધાયેલાં છે. અત્યારે હવે જાગૃતદશા છે તો તે સર્વ કર્મો મારે સમભાવે ભોગવી લેવાં. કર્મ તોડવાનું જે બળ કહેવામાં આવ્યું છે તે વાસનારૂપ કર્મ માટે છે, એટલે જેનો નિકાચિત બંધ બાંધેલો નથી, તેને માટે તે વાત છે. અજાગૃત અવસ્થામાં કરાયેલા સંકલ્પો, વિવિધ પ્રકારની લાગણીઓ, ઇચ્છાઓ, રાગ દ્વેષ, અભિમાનની વૃત્તિઓ, તે સર્વનાં બંધ પાડયા સિવાયનાં માત્ર એકઠાં થયેલાં પુદ્ગલો હોય છે તે, સદ્વિચારોથી, જડ ચૈતન્યના વિવેકથી, સત્પુરૂષોની સોબતથી, કે પશ્ચાતાપરૂપ તપની મદદથી તોડી શકાય છે—તે કર્મોને વિખેરી નાખી શકાય છે, પણ જે કર્મ નિકાચિતભાવે દૃઢ કરવામાં આવ્યું છે, પ્રારબ્ધરૂપે નિર્માણ થઈ ચુકયું છે તે કર્મ તો ભોગવવાથીજ છુટી શકે છે. તેને માટે ભોગવ્યા સિવાય બીજો રસ્તો નથી.

આ સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ આ કર્મ ભોગવતી વખતે એક મહાન્ લાભ મેળવે છે અને તે એ છે કે, તેને આત્મબળ ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોવાથી તે કર્મના ઉદયને આવકાર આપે છે, અને કહે છે કે તમે મારી પાસે ભલે આવ્યા. તમારે જે કરવાનું હોય તો સુખેથી કરો. જે સુખ દુઃખ આપવાનું હોય તો ભલે તમારી ઇચ્છાનુસાર આપો. અમે તમે જે કરો, કે કરાવો તે કરવાને તૈયાર છીએ, પણ યાદ રાખજો કે હવે ફરીને તમારે આધિન અમે થવાના નથી. કારણ પૂછો તો એજ જવાબ છે કે તમને

ભોગવતાં અમે જાગૃત છીએ. જરા પણ આનાકાની કર્યા સિવાય અમે ભોગવીએ છીએ. તમારા આવવાથી અમે જરા પણ રાગ, દ્વેષ, હર્ષ, શોક કરવાનાજ નથી. તમે અમારા ભલા માટે આવ્યા છો એમ અમે માનીએ છીએ. તમારા આવવાથી અમારો આવરણનો બોજો ઓછો થવાનો છે, અમારી સ્વરૂપ જાગૃતિ વિશેષ તીવ્ર થવાની છે. અજ્ઞાનીઓની માફક અમે તમારાથી ભય પામવાના નથી કે હાયવોય કરવાના નથી કે તમારો તિરસ્કાર કરી ગર્વિત પણ થવાના નથી. અમે તો જે છીએ તે છીએ. તમને પણ જોનારા છીએ. તમારા આવવાની કે જવાની જરા પણ અસર અમારા સ્વરૂપ ઉપર થવાની નથી.

આ કારણોથી સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ ગમે તેવા વિષમ પ્રસંગો કે, પ્રતિકુળ સંયોગોથી ઉદ્વેજીત થતો નથી.

આ વિચિકિત્સાનો ત્રીજો અર્થ એ કરવામાં આવ્યો છે કે તે અપવિત્ર પદાર્થોની દુગંચ્છા કરતો નથી. આ સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ સમજે છે કે તે અપવિત્ર પદાર્થોમાં અનેક સ્વભાવો રહેલા છે. પોતપોતાના સ્વરૂપને તે પદાર્થો આ જીવો સમક્ષ રજુ કરે છે, એટલે તે પદાર્થો એમ જણાવે છે કે, અમે અમારો સ્વભાવ તમારી સમક્ષ પ્રગટ કર્યો છે. તમને યોગ્ય લાગે તો ગ્રહણ કરો—યોગ્ય ન જણાય તો ઉપેક્ષા કરો. અમને તમે માનજ આપો કે ગ્રહણુજ કરો એમ કહેવાનો અમારો જરા પણ આગ્રહ નથી. જેવા સ્વરૂપે અમે છીએ તેવા સ્વરૂપે તમારી સન્મુખ હાજર થયા છીએ. કહેવાનો આશય એવો છે કે પદાર્થોમાં અનેક સ્વભાવો છે. જે ઉત્તમ પદાર્થો દેખાય છે તે નિમિત્ત પામીને થોડાજ વખતમાં અધમ સ્વભાવે દેખાવ આપે છે. જેઓ ઘણાજ અધમ સ્વરૂપવાળા દેખાય છે તે બીજા નિમિત્તને પામી પોતાનું સ્વરૂપ બદલાવી ઉત્તમ સ્વરૂપમાં તમારી સન્મુખ હાજર થાય છે. જે પદાર્થ તમે ઘણીજ ઇચ્છાપૂર્વક તેની સુંદરતા અને મીઠાશને લઈ હમણાંજ ખાધો હતો તેનો વિચાર કરો કે, તમારા પેટમાં જવા પછી તેની શી વ્યવસ્થા થઇ છે? વિષ્ટા થઇ છે. જે બાહાર નીકળ્યા પછી તમે તમારા હાથને પણ ઘસી ઘસીને ધોઇ નાખો છો, તેજ વિષ્ટા પાછી ખેતરમાં ખાતરરૂપે ભળી, વાવેલ છોડવામાં પરિણામ પામી, સુંદર શાક, અનાજ કે વસ્ત્રાદિરૂપે તમારી સન્મુખ નાટકનાં પાત્રોની માફક સુંદર સ્વાંગ (વેષ) ધારણ કરી પાછો પોતાનો પાઠ ભજવે છે. ત્યારે તમેજ પહેલાં તેનો તિરસ્કાર કર્યો હતો તે વાતને ભૂલી જઇ, આ માયાના મોહક સ્વરૂપને આધિન થઇ પાછો ફરી હર્ષપૂર્વક તેનો આદર કે સ્વિકાર

કરો છો. આ તો એક નમુના તરિકે એકજ દ્રષ્ટાંત છે. આવી રીતે આખી દુનિયાંની સર્વ વસ્તુઓ માટે વિચાર કરશો તો આવીજ દિશામાં તમને સર્વ વસ્તુઓનો આવોજ નિશ્ચય થઇ શકશે.

હવે આ વસ્તુઓને તમે પૂછો કે તમે આમ કેમ? લીમડાને પૂછો કે તું કડવો કેમ છે? આંબાને પૂછો કે તું મીઠો શા માટે? આનો જવાપ તે શું આપશે? તેતો એમજ કહેશે કે આ કાંઇ તમારૂં પ્રશ્ન છે? અમારો સ્વભાવજ એવો છે. એનો ઉત્તર બીજો કાંઇ નથી. તમે જ્ઞાતા હોવાથી અમે અમારો સ્વભાવ તમારી સમક્ષ દેખાડી આપ્યો છે, તમને યોગ્ય લાગે તો અમારો સ્વીકાર કરો. યોગ્ય ન લાગે તો ઉપેક્ષા કરો. અમારૂં નામ કેટલાએક સંપ્રદાયવાળાઓ માયા કહે છે, તે વાત ખરી છે. કારણ કે અમે વિવિધ પ્રકારની આકૃતિઓમાં અમારૂં સ્વરૂપ બદલાવ્યા કરીએ છીએ, અને આ અમને જાણનાર અમારો પતિ આત્મા તેને આધિન કરવા માટે વિવિધ પ્રકારે તેની આગળ નાચ્યા કરીએ છીએ. તે જ્યારે જાગૃત હોય છે ત્યારે અમારા હાવ ભાવ, અને વિવિધતામાં મોહ ન પામતાં અમને તટસ્થ રહી જોયા કરે છે. જ્યારે તે આત્મભાન ભુલાયેલો હોય છે ત્યારે અમારો સ્વિકાર કે તિરસ્કાર કરી રાગ દ્વેષમાં ફસાય છે. રાગ દ્વેષ કરે છે. આ તેની ભૂલના બદલામાં અમે તેનું વિશેષ ભાન ભૂલાવીને અમારા જેવી સ્થિતિમાં લાવી મૂકી એટલે વિવિધ પ્રકારનાં શરીરો ધારણ કરાવી આ ભવમંડપમાં અમારી જોડે નચાવીએ છીએ—ફેરવીએ છીએ. તે જ્યારે જાગૃત થાય છે ત્યારે પાછો અમારી સોબત મૂકી દઇ, તટસ્થ દૃષ્ટા તરિકે અમને જોયા કરે છે. આ અમારી સ્થીતિ છે.

આ સર્વ કહેવાની મતલબ એ છે કે, સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ આ જડ પુદ્ગલના ધર્મોથી સારી રીતે માહેતગાર હોવાથી તેના સારાં કે નઠારાં રૂપોથી, સુગંધી કે દુર્ગંધ સ્વભાવોથી કોઇપણ રીતે આશ્ચર્ય કે ખેદ પામતો નથી. તેમાં રાગ દ્વેષ કરતો નથી. તેની વિવિધ પ્રકારની આકૃતિઓમાં લેપાતો નથી. અને તે સર્વની ઉપેક્ષા કરી પોતાના સ્વરૂપ તરફ લક્ષ આપી, સમભાવે પ્રવૃત્તિ કરતો રહે છે, એટલે ઇષ્ટ પદાર્થોને આદર આપતો નથી, અનિષ્ટ પદાર્થોનો તિરસ્કાર કરતો નથી. આ કારણથી તે પોતાની નિર્મળતામાં વધારો કરતો રહે છે. શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ લક્ષ હોવાથી આવરણને તોડતો રહે છે.

કુદૃષ્ટિની પ્રશંસા ન કરવી.

જે જીવોની દુનિયાના વિષયો તરફ દૃષ્ટિ છે, ઇષ્ટાનિષ્ટ પદાર્થો તરફ પ્રીતિ અપ્રીતિ છે, સુંદર અસુંદર પદાર્થો તરફ રાગ દ્વેષની લાગણી છે, ઇંદ્રિયોના વિષયો મેળવવા માટે વિવિધ પ્રકારનાં વ્રત, તપ, જપાદિ અનુષ્ટાન કરી રહેલા છે, મનને ગમે તેવા દેવ, મનુષ્યાદિના ઉત્તમ અધિકારો અને વિષયોને મેળવવા માટે અનેક પ્રકારના ત્યાગ વૈરાગ્યના માર્ગો ગ્રહણ કરી તે માટે વિવિધ પ્રકારે કષ્ટક્રિયા કરી રહ્યા છે. આ સર્વ કુદૃષ્ટિ કહેવાય છે. અને જેઓ આત્માને શુદ્ધ કરવા માટે ગૃહસ્થધર્મમાં રહીને, કે ત્યાગમાર્ગ ગ્રહણ કરીને અનેક પ્રકારે પોતાના અધિકાર અને વિશુદ્ધિના પ્રમાણમાં પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે સુદૃષ્ટિ છે.

જડ–પુદ્દલ–માયા તેમાં જ્ઞાન નથી. વિવિધ સ્વરૂપે તેના આકારો બદલાયા કરે છે. મતલબ કે એક સ્વરૂપે તે રહી શકતા નથી તેનો જડ સ્વભાવ છે.

આત્માનો ચૈતન્ય સ્વભાવ છે. તે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. સર્વકાળે તેની હયાતિ હોય છે. જ્ઞાનસ્વરૂપ અને ચૈતન્ય સ્વભાવવાળો હોવા છતાં આત્મા, જડ –પુદ્ગલમાં ભ્રાંતિથી આકર્ષાય છે—ખેંચાય છે. તેને મેળવવા મથે છે. તે મળવાથી હર્ષ પામે છે. નહિ મળવાથી ખેદ ધરે છે. તેનો વિયોગ થવાથી રડે છે, માટેજ તેને કુદૃષ્ટિ કહે છે. કેમકે તે પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી, પોતાની જાતને ભૂલી, વિજાતીય પદાર્થ તરફ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે. ઉત્તમ જાતિવાન્ હોવા છતાં નિચ જાતિવાળી પ્રવૃત્તિ કરનાર અધમ કે નીચ ગણાય છે. તેમજ આત્મા સુદૃષ્ટિ હોવા છતાં તેની વિજાતીય તરફની પ્રવૃત્તિને લઇ તે કુદૃષ્ટિ કહેવાય છે. આવી કુદૃષ્ટિને ધારણ કરનાર મનુષ્યો કે જીવો કુદૃષ્ટિ કહેવાય છે. તેમની પ્રશંસા ન કરવી. વિપરિત માર્ગે ચાલનાર મનુષ્યની પ્રવૃત્તિની પ્રશંસા કરવી તે તેના માર્ગને ઉત્તેજન આપવા બરોબર ગણાય છે, અને તેથી પ્રસંશા કરનારને સમાજ તરફથી કે, લોકો તરફથી શાસન–કેદંડ ભોગવવો પડેછે. તેમજ આ આત્મા, આ જડ વસ્તુઓ તરફ પ્રીતિ રાખી તેને મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તે પોતાના સ્વરૂપથી વિપરીત માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરે છે તેની પ્રશંસા કરનાર–તેને અનુ-

મોદન આપનાર તેના આ વિપરિત વર્ત્તનને અનુમોદન—ઉત્તેજન આપે છે. તેને આંતરે ધર્મસમાજ તરફથી તેના સમ્યક્દષ્ટિપણાને મલીનતા પ્રાપ્ત થવારૂપ કે નાશ થવારૂપ દંડ મળે છે. મતલબ કે જે મનુષ્યો આ કુદષ્ટિઓની પ્રશંસા કરે છે. તેનામાં જો સમ્યક્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયેલી હોય તો તે મલીન થઇ જાય છે, અને તે પ્રાપ્ત ન થઇ હોય તો તેના આડે મજબુત કર્મ આવરણની ખડક કે દીવાલ ઉભી થાય છે કે જેથી તેને પોતાના સ્વરૂપનું ભાન, કે આત્મપ્રકાશ મળવો મુશ્કેલ થઇ પડે છે.

આત્મસ્વરૂપને ઓળખ્યા સિવાય, તેને વિશુદ્ધ કરવાની લાગણી સિવાય, આલોક કે પરલોકના સુખને માટે, લાંબા આયુષ્ય માટે, ધનને માટે, અધિકાર માટે, પદવી માટે, માન મહત્વને માટે, યશઃ કીર્ત્તિને માટે, સ્ત્રી માટે, પતિ માટે, પુત્ર માટે, શત્રુનો નાશ કરવા માટે, રાજા, ચક્રવર્ત્તિ, વિદ્યાધર, દેવ, ઇંદ્ર કે ઇત્યાદિ પદ માટે જે જે તપશ્ચરણ કરવામાં આવે છે, જે જે ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે, જે જે વ્રત, અનુષ્ટાનો કરવામાં આવે છે તે સર્વેમાં ઇંદ્રિયોના વિષય સુખની કે અભિમાનની લાગણીનાં ઝેરી બીજ હોવાથી તેને કુદષ્ટિવાળી પ્રવૃત્તિ કહે છે. આ પ્રવૃત્તિથી સંસારની વૃદ્ધિ પામે છે. કર્મના બીજોનો નાશ થતો નથી પણ ઉલટું તેને પોષણ મળે છે. માટે આ પ્રવૃત્તિને સુદષ્ટિની પ્રશંસા કરવાવડે તથા આત્મા તરફ પ્રવૃત્તિ કરવાવડે અટકાવવી.

વગર નિશાનના કે વિપરિત નિશાનવાળા ક્રિયા અનુષ્ટાન ને અનુમોદન આપવાથી આ અજ્ઞાની મનુષ્યના અજ્ઞાનમાં વધારો થાય છે. અજ્ઞાનને લઇ વિપરિત ક્રિયામાં સત્યમાર્ગનું અભિમાન થાય છે. તેથી તેને ઉલટું બમણું નુકશાન થાય છે. એક મનુષ્ય માર્ગ જાણતો ન હોવાથી તેજ સ્થળે ઉભો છે. બીજો મનુષ્ય તે સત્ય માર્ગથી ઉલટા રસ્તે પ્રયાણ કરે છે, એટલે ઉત્તરમાં જવું જોઇએ તેના કરતાં દક્ષિણ તરફ પ્રયાણ શરૂ કરે છે. આ બેમાં શ્રેષ્ટ કોણ ? વહેલો કોણ પોચશે ? આ જે આંહી ઉભો છે તેજ. જે ચાલે છે તેના કરતાં આ ઉભો છે તેને કોઇ રસ્તો બતાવનાર મળીઆવતાં તે વહેલો પહોચશે. બીજાને તો તે જે સ્થળેથી આવ્યો હતો ત્યાં પાછું આવ્યા પછીજ પ્રમાણ શરૂ કરવું પડશે.

આવીજ રીતે આ વિપરિત માર્ગે ચાલનાર, અસત્યમાં સત્યના અભિમાનીની સ્થીતિ થાય છે.

ઘણી વખત આવા અજ્ઞાન ક્રિયા કરનાર કે કાંઇ લાલચથી તપશ્ચર્યા કરનારની લોકો અનુમોદના કરે છે. આ અનુમોદનાથી કે તેને ઉત્તેજન આપવાથી પોતે ડુબે છે અને સામાને આ અજ્ઞાન ક્રિયા કે તપશ્ચર્યાનું ખોટું મિથ્યા અભિમાન કરાવીને સામાને ડુબાવે છે. આનું નામ કુદષ્ટિ પ્રસંસા છે.

આવી તપશ્ચર્યા કે અજ્ઞાન ક્રિયાને બહાને મદદ આપવા કરતાં તેને સત્ય માર્ગ બતાવવા—સત્ય આત્મસ્વરૂપ સમજાવવા પ્રયત્ન કરતો હોય અથવા ગરીબ મનુષ્ય હોય તો અનુકંપા જાણીને તેને પોતાની મેળે કમાઈ-ખાય તેવા યોગ્ય વ્યવહારના માર્ગે, ચડાવવામાં આવે તો પહેલી ક્રિયા કરતાં આ બીજી ક્રિયાથી વિશેષ ફાયદો થશે. અજ્ઞાનના માર્ગને પોષણ આપવાથી, પોતાનો કે પરનો અથવા શાસનનો ઉદય કદી પણ થયો નથી કે થવાનો પણ નથી.

ત્યાગી હોય કે સંસારી હોય, પણ આવા વિપરીત પ્રવૃત્તિવાળા અજ્ઞાની સમુદાયને ધર્મબુદ્ધિથી પોષવાં તેનાથી કોઇ દિવસ કોમનો કે ધર્મનો ઉદય થયો નથી અને થવાનો નથી, પણ ઉલટી ધર્મની કે દેશની અધોગતિ થાય છે.

કુદષ્ટિનો સંસર્ગ ન કરવો.

પૂર્વે કહી આવેલ કુદષ્ટિ, તેમની સાથે ધર્મનિમિત્તે આલાપ સંલાપ બોલવા ચાલવાનો સંબંધ ન રાખવો, તેમની પાસે ધર્મનિમિત્તે બેસવા ઉઠવાનો—કે જવા આવવાનો સંબંધ ન રાખવો, તેમનો પરિચય રાખવાથી સમ્યક્દૃષ્ટિ—આત્મધર્મના શુદ્ધ વિચારો મલીન થાય છે.

આ કુદષ્ટિ જીવોને વિષયોનો પરિચય અનાદિ કાળથી છે. વ્યવહારના માર્ગમાં તેઓ ફસાયેલાજ હોય છે. વૃક્ષની છાયા નીચે છાયા માટે—શીતળતા માટેજ બેસવાનું મન થાય છે. જો તે વૃક્ષની છાયા પાસે જવાથી ઉલટી વધારે ગરમી થતી હોય તો તેના કરતાં તે વૃક્ષની પાસે ન જવું તેજ વધારે શ્રેયકારી છે.

જેને શીતળતાની જરૂર છે તેને માટે આ વાત થાય છે, પણ જેમને ગરમીની જરૂરીયાત હોય તેઓ ભલે તેમની પાસે જાય, બેસે, અને ઇચ્છાનુસાર આનંદ લે.

આત્મજ્ઞાની મહાત્માઓ શીતળ વૃક્ષ જેવા છે, તેમની પાસે જવાથી સંસાર પ્રપંચના વિષમપણાથી ઉત્પન્ન થયેલા ત્રિવિધ તાપની તેમના સત્યશાંતિના ઉપદેશથી શીતળતા આવે છે. તૃષ્ણા તાપ બુઝાય છે.

આ મહાત્માઓ પણ કેવળ નામ ધારણ કરનાર મહાત્માઓ જો હોય, પાંચ ઇંદ્રિયના વિષયો માટેજ પ્રવૃત્તિ કરનારા હોય, અજ્ઞાનદશામાંજ ડુબેલા હોય, આત્મજ્ઞાનથી વિમુખ થયેલા હોય, કામ, ક્રોધ, અભિમાન, લોભનાજ ઇચ્છક હોય તો તેની સોબતથી શું ફાયદો થવાનો? પ્રપંચજ્વાળાની ગરમીનો તાપજ મળવાનો કે ત્રિવિધ તાપની શાંતિ મળવાની? કદી નહિ. શાંતિની આશા કદી પણ રાખવીજ નહિ. જ્ઞાનદષ્ટિ ખુલ્યા સિવાય શાંતિની આશા કોઇએ જરાપણ રાખવીજ નહિ. પાણીની માફક જીવને ઢોળાવ તરફ—નીચાણ તરફ પ્રવૃત્તિ કરવાનો લાંબા કાળનો અભ્યાસ પડેલો છે. વ્યવહારિક આશાઓથી આ કુદષ્ટિઓની સોબત કરતાં તે જીવ નીચા માર્ગ તરફ પ્રવૃત્તિ કરે છે. કાંઇક સારી આશાથી—શાંતિ મેળવવાની ઇચ્છાઓથી આ સ્થળે આવવું થયું હોય તોપણ જે સ્થળે તે આવ્યો હતો, જ્યાં પ્રકાશની આશા હતી ત્યાંતો અંધારૂંજ હતું. તે અજ્ઞાની જીવ પોતે અંધકારમાં ડુબતો હોય ત્યાં તેના તરફથી પ્રકાશની—જ્ઞાનની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. સમ્યક્દષ્ટિ થયેલી હોય તેવા મનુષ્યો, આ લોકના પાસમાં સપડાતા નથી, છતાં લાંબા વખતના પરિચયથી ધીમે ધીમે ભાન ભૂલાતું જાય છે. સોબત તેવી અસર થાય છે. પરિણામે સમ્યક્ત્વરત્ન હારી જવાય છે, અથવા લાયકાત ગુમાવી બેસાય છે. આ માટે જ્ઞાની પુરૂષો વારંવાર જાગૃતિ આપે છે. સાવચેતી આપી જણાવે છે કે, ભૂલેચુકે પણ કુદષ્ટિઓનો પરિચય ન કરશો. તમારા વ્યવહાર માર્ગના લેવડ દેવડ—વ્યાપાર ધંધા માટે ગમે તેમ કરો, ત્યાં કાંઇ ધર્મનો સ્વાલ નથી, છતાં ત્યાં પણ જાગૃતિ ન હોય તો સોબતની અસર થયા સિવાય રહેતી નથી. આ સોબતના નિવારણ માટે જ્ઞાની પુરૂષો કહેછે કે જેમ કુદષ્ટિની સોબત ન કરવી, તેમ સમ્યક્દૃષ્ટિવાળા જ્ઞાની, સાધુ, સંત મહાત્માઓની સોબત વારંવાર કરવી. આ સોબત થવાથી વ્યવહારાદિ પ્રસંગની હલકી સોબતથી થયેલી મંદતા—શીઘ્રી-

ક્ષતા દૂર થશે. જાગૃતિને પોષણ મળશે. કુદૃષ્ટિની અસર નાબુદ થશે, પણ જો કુદૃષ્ટિની સોબતમાં રહ્યા કરશો અને સમ્યક્દૃષ્ટિની સોબતથી વિમુખ રહેશો તો ઉત્પન્ન થયેલો સમ્યક્દૃષ્ટિપણાનો ગુણ નંદનમણીયારની માફક ખોઇ બેસસો.

નંદનમણિયાર.

રાજગૃહી નગરીમાં નંદનમણિયાર નામનો એક ધનાઢ્ય ગૃહસ્થ રહેતો હતો. એક વખત ભગવાન્ મહાવીરદેવ શહેર બહાર વનમાં આવીને રહ્યા હતા. ધર્મ શ્રવણ અને વંદન કરવા નિમિત્તે ત્યાંનો શ્રેણિક રાજા તથા બીજા પણ શ્રદ્ધાળુ લોકો ત્યાં આવ્યા. તે વખતમાં એક દુર્દરાંક નામનો દેવ તે સભામાં આવ્યો. તેણે વિવિધ પ્રકારે દેવકુમાર અને દેવકુમારીઓને પોતાની શક્તિથી પ્રગટ કરી, નૃત્ય ગાયન કરી, પોતાની દેવશક્તિ સર્વ સભાને બતાવી. આ શક્તિ બતાવવાનો હેતુ કાંઇ પોતાની શક્તિ કે રિદ્ધિનું અભિમાન ન હતું પણ ધર્મના ફળમાં સંદેહ કરનારા જીવોને દઢ કરવાની નિમિત્તે અને જીવો પોતાના આત્મબળથી અનંતશક્તિઓ મેળવી શકે છે તે જણાવી ધર્મ કાર્યમાં ઉત્સાહિત કરવા નિમિત્તે, તથા જે મહાપુરૂષના બોધથી પોતે આ શક્તિને પામ્યો હતો તેની કાંઇપણ ભક્તિ કરવી આ નિમિત્તે તેનો પ્રયાસ હતો.

દેવ આ પ્રમાણે ભક્તિ, સ્તુતિ, વંદન, નમન કરીને પોતાને સ્થાનકે ગયો. ત્યારે જાણવા છતાં પણ સભાના લોકોને ધર્મમાં સ્થીર કરવા નિમિત્તે ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાન્ મહાવીરદેવને પૂછ્યું કે પ્રભુ ! આ દેવે આટલીબધી રિદ્ધિ અને શક્તિ ક્યા શુભ કર્ત્તવ્યથી મેળવી ? ખરી વાત છે. શુભ કર્ત્તવ્યથી નાના પ્રકારની રિદ્ધિ, સિદ્ધિ મળે છે. જીવોનું મૂળ લક્ષ તો આત્મવિશુદ્ધિ ઉપરજ હોય છે, છતાં જેમ અનાજ નિમિત્તે 'અનાજ વાવવા છતાં ઘાસ, કડબ, વગેરે સ્વભાવિક—અનિચ્છાએ પણ થાય છે, તેમ આત્મવિશુદ્ધિ કરવાના પ્રયત્નમાં પુન્ય કર્મ સ્વભાવિક થાય છે અને તેને લઇને બધી અનુકુળ સામગ્રીઓ મળી આવે છે, છતાં મૂળ ઉદ્દેશ તો વિશુદ્ધતાનો હોવો જોઇએ.

ભગવાન્ મહાવીરદેવે જવાપ આપ્યો કે, ગૌતમ! આ દેવનો જીવ, આ રાજગૃહીનગરીમાં નંદનમણિયાર નામે એક ધનાઢય ગૃહસ્થ હતો. એક દિવસ હું આંહી આવ્યો હતો, ત્યારે મારો ઉપદેશ સાંભળી તે સમ્યક્દૃષ્ટિ પામ્યો હતો, વળી તેણે ગૃહસ્થધર્મને લાયક વ્રત, નિયમો મારી પાસે ગ્રહણ કર્યાં હતાં. કેટલાક વખત સુધી તેણે આ ગૃહસ્થધર્મ સારી રીતે પાળ્યો, પણ પાછળથી કુદૃષ્ટિ–ઉન્માર્ગ ગમન કરનાર, પાંચ ઈંદ્રિયોના વિષયોમાં આશક્તિવાળા મનુષ્યોનો સંસર્ગ તેને વધારે થવા લાગ્યો અને તેની સમ્યક્દૃષ્ટિને પોષણ આપનાર–વૃદ્ધિ પમાડનાર, તથા શુદ્ધ માર્ગમાં ટકાવી રાખનાર સાધુઓની–આત્મનિષ્ટ ગુરૂઓની સોબત બીલકુલ રહી નહિ. સાધુ પુરૂષોની સોબતના અભાવે તેનામાં મિથ્યા બુદ્ધિનો વધારો થતો રહ્યો અને સદ્બુદ્ધિ–સમ્યક્દૃષ્ટિ ધીમે ધીમે મંદ મંદ ભાવને પામવા લાગી. કાંઈક મિશ્ર પરિણામે તે કાળક્ષેપ કરવા લાગ્યો.

એક વખત ઉનાળાના દિવસમાં અઠમ (ત્રણ) ઉપવાસપૂર્વક પૌષધ લઇને તે ધર્મક્રિયા કરતો હતો. ઉપ–સમીપે–વસનં–વાસ–ઉપવાસ–આત્માની સમીપે રહેવું તે ઉપવાસ. ઉપવાસનો ખરો આંતર્ગર્ભિત અર્થ, આત્માની સમીપે રહેવું તે થાય છે, અને પૌષધનો અર્થ, આત્માને પોષણ આપનાર, પુષ્ટિ આપનાર, આત્માની વિશુદ્ધિમાં વૃદ્ધિ કરનાર, એ અર્થ થાય છે.

અનાજનો તથા પાણીનો ત્યાગ કરી ભુખ્યા રહેવું તેટલો સાંકડો ઉપવાસનો અર્થ નથી. તે અર્થ તો ઉપવાસનું બાહ્યરૂપક છે. વ્યવહારીક અર્થ એવો થાય છે ખરો, પણ તેના આંતર્જીવન સિવાય આ વ્યવહારિક અર્થ ઉપયોગી થતો નથી. સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવમાં તે ઉપવાસનું આંતર્જીવન હોય છે. આ આંતર્જીવનના અભાવે, બાહ્ય સ્વરૂપવાળો ઉપવાસનો અર્થ ચોખા કાઢી લીધા પછી બાકી રહેલા ફોતરાં જેવો છે. આત્માની સમીપે રહેવું તે ચોખા જેવું છે, ત્યારે ખાવું નહિ તે ઉપવાસનો અર્થ ઉપરનાં ફોતરાં જેવો છે. આ ફોતરાં ઉપયોગી છે. ચોખાનું રક્ષણ કરનાર છે, પણ ચોખાવિનાના એકલાં ફોતરાં બાળી નાખવા, કે ફેંકી દેવા સિવાય વધારે શું ઉપયોગી છે? તેની શું કીંમત છે? કાંઇ નહિ. આત્માની સમીપે નિવાસ કરવારૂપ આંતર્જીવન સિવાય આ એકલા ઉપવાસને લાંઘણ કહેવામાં આવેછે.

આ શરીર એક રાફડા જેવું છે. ત્યારે કામ, ક્રોધ, રાગદ્વેષ, ઇર્ષા,

અભિમાન, ઈત્યાદિ સર્પ સમાન છે. મારવો છે સર્પ અને તાડવો છે રાફડાને. તેથી શું ફાયદો થાય? જેમ રાફડાને તાડના કરાય છે, તેમ સર્પ અંદર ઉંડો પેસતો જાય છે. ખરી રીતે કામ, ક્રોધ, ઈર્ષા, અભિમાનને હઠાવવાનાં છે. આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશથી તે હઠી શકે છે. તેને ભૂલી જઇ એકલા શરીરને શોષી નાખવાથી—સુકાવી નાખવાથી ઉલટું સાધન નબળું પડી જાય છે. સાધનને નબળું પાડી નાખવાથી કાંઇ અજ્ઞાન હઠી શકતું નથી.

આ નંદનમણિયાર અઠમ—ત્રણ ઉપવાસ કરી શરીરને નબળું પાડતો હતો, પણ તેના કામ, ક્રોધાદિ નબળા પડતા ન હતા. કારણ કે તેનામાંથી સમ્યક્‌દષ્ટિ ચાલી ગઇ હતી અને મિથ્યાદષ્ટિ આવી બેઠી હતી. સમ્યક્‌દષ્ટિ એ આંતર્‌જીવનનો ગર્ભ છે, તે ચોખા સમાન છે. તેના અભાવે આ ઉપવાસ કરવારૂપ ફોતરાં શું ઉપયોગી થાય? આમ ઉપવાસથી નબળું પડેલું શરીર બીજા દિવસે ભોજન કરવાથી પાછું હતું તેવી સ્થીતિમાં આવી જવાનું. એકાદ મહિના સુધીના ઉપવાસ કરાયેલા મનુષ્યનું શરીર એકાદ બે માસ પછી પાછું પૂર્વની સ્થીતિમાં આવી જાય છે ત્યારે તેના ક્રોધાદિ કષાયો તો ઉપવાસના દિવસોમાં પણ પ્રસંગે અધિક દીપિ નીકળે છે. ત્યારે આ ઉપવાસોથી—એકલા ઉપવાસોથી—આત્માની પાસે રહેવા સિવાયના ઉપવાસોથી કાંઇપણ ફાયદો થયેલો માલુમ પડતો નથી.

બાહ્ય ઉપવાસો, આંતર્‌પ્રવૃત્તિમાં આવતાં વિઘ્નો—અડચણોને દૂર કરવા માટે છે. ખાવા પીવાનો વખત બચાવવા માટે છે. ખાવાને લીધે બાહાર જંગલ પાણી જવાનું થાય છે, આળસ આવે છે, ઉંઘ વધે છે, વ્યવહારના કામમાં પ્રવૃત્તિ વધે છે. આ સર્વ અટકાવવાનો ઉદ્દેશ બાહ્ય ઉપવાસનો છે.

ઉપવાસને દિવસે આરંભ ઓછો કરાય છે. ઉપવાસના કારણે પ્રવૃત્તિ—વ્યવહારની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ ઓછી કરાય છે. વિષયની ઈચ્છાઓ ઉપર કાબુ મેળવાય છે. આળસ, ઉંઘ, જંગલ, પાણી, અને ખાવાપીવાનો ત્યાગ—ઈત્યાદિ કારણોને લઇ બચેલા વખતનો ધર્મધ્યાનમાં ઉપયોગ લેવામાં આવે છે.

આજે મારે ઉપવાસ છે. એ ભાવનાને લઇ જાણીજોઇને હલકી પ્રવૃત્તિ કરતો જીવ અટકે છે. ઈત્યાદિ કારણે બાહ્ય ઉપવાસ ઉપયોગી છે, પણ આ ઉપયોગીપણું જેની આંતર્‌દષ્ટિ ખુલેલી હોય તેનેજ કામ લાગે છે. જે-

ની આત્માની પાસે રહેવાની પૂર્ણ ઇચ્છા છે તેને ઉપયોગી છે, તે સિવાય-નાને તો આ મળેલો વખત પણ વિકથાદિમાં નિષ્ફળ જાય છે.

એક પરમાત્માની મૂર્ત્તિ જ્યાં પધરાવેલી હોય તેવા મંદિરમાં જવાને માટે પણ પવિત્ર હૃદય કરવાની જરૂર છે. બારણા આગળ ઉભા રહીને હું સર્વ વ્યવહારના કાર્યોનો મન, વચન, શરીરથી નિષેધ કરૂં છું. (નિસ્સિહી, નિસ્સિહી, નિસ્સિહી.) આમ ત્રણવાર બોલવામાં આવે છે. દેરાસરમાં ગયા પછી પણ કોઇની નિંદા ન કરવી, ખરાબ દૃષ્ટિ ન કરવી, વ્યવહારિક વાતો ન કરવી, ક્રોધ કષાયાદિકને તો અવકાશજ કયાંથી અપાય? આટલી પવિત્રતા હોય છે તો તેનાં દરશન શુદ્ધ થાય છે. તે પ્રભુનાં દરશન કરવાનો અધિકાર મળે છે ત્યારે તેજ પરમાત્માની—તેના સત્ય સ્વરૂપની પાસે નિવાસ કરવાનો અધિકાર તો આપણે કેટલા બધા પવિત્ર થયા હોઇએ ત્યારે મળી શકે? આ સર્વ અધિકાર સમ્યક્દૃષ્ટિવાળાને મળી શકે છે. તે સિવાયના એટલે મિથ્યાદૃષ્ટિવાળાના ઉપવાસો આત્માની સમીપે રહેવાને ઉપયોગી થતા નથી.

એક રાજાની પાસે જવું હોય કે રાજાને આપણે ઘેર પધરાવવો હોય તો આપણે કેટલા બધા સ્વચ્છ થઇએ છીએ? કેટલાં બધાં ઉત્તમ વસ્ત્રો ધારણ કરીએ છીએ? તે વખતે મેલાં કે ગંધાતાં વસ્ત્રો તમારાં હોય, તમારૂં શરીર ગંધાતું હોય તો શું તમને રાજા મુલાકાત આપશે? શું તમે તે રાજાની પાસે બેસી શકશો? અથવા રાજાને તમારે ઘેર પધરાવી શકશો? નહિંજ. જ્યારે એક વ્યવહારમાર્ગમાં ઉપયોગી રાજાની મુલાકાત માટે પણ જ્યારે તમને આટલી બધી સ્વચ્છતા રાખવી પડે છે તો પછી આતો રાજાનો પણ રાજા—દેવાધિદેવ—પરમાત્મ સ્વરૂપ તમારો શુદ્ધ આત્મા—કે પરમાત્મા તેને તમે તમારા હૃદયમાં કયારે પ્રગટાવી શકો? તમારા હૃદયમાં તે કયારે બેસી શકે? અગર તમે કયારે તેની પાસે જઇને બેસી શકો? તમે તેના જેવા ત્યારે થઈ શકો કે જ્યારે તમારા હૃદયમાં રહેલી વિષય કષાયની વાસના—મલીનતા કાઢી નાખો, તમારૂં અભિમાન ફેંકી દ્યો, તમે સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાઓને દેશવટો આપો, શુભાશુભ કર્મ ઉપરની મમતાને રજા આપો, છેવટે આ દેહ ઉપરના પણ મોહ મમત્વનો ત્યાગ કરો. આવી પવિત્રતા જ્યારે તમારી થઇ શકે ત્યારે તમે ખરેખરો ઉપવાસ કરી શકો. આ ખરો ઉપવાસ છે. આત્માની પાસે ત્યારેજ નિવાસ કરી શકાય છે.

સમ્યક્દષ્ટિવાળા જીવો આ ઉપવાસ કરી શકે છે. એકાદ દિવસને માટે પણ આવી પ્રવૃત્તિ કરવાથી ધીમે ધીમે તેના માર્ગમાં આગળ વધી શકાય છે.

આ બાહ્ય ઉપવાસનો નિષેધ કરવાનો આંહી જરાપણ ઉદ્દેશ નથી. ઉદ્દેશ માત્ર સમ્યક્દષ્ટિ તરફ દોરવવાનો છે. સમ્યક્દષ્ટિ સાથે આ બાહ્ય ઉપવાસ અમુક દરજજે ઉપયોગી છે તે કહેવાનો છે. આત્મા તરફનું લક્ષ જાગૃત થયા વિના કેવળ અજ્ઞાનદશાથી, દેહનો નાશ કરી નખાય ત્યાં સુધી કરાતા ઉપવાસો અયોગ્ય નથી તે કહેવાનો છે, કેવળ આ બાહ્ય ઉપવાસ ઉપર આગ્રહ કરી આંતર્દષ્ટિને ભૂલી જવામાં આવે છે, તેને જાગૃત કરવાનો ઉદ્દેશ છે.

નંદનમણિયાર ત્રણ ઉપવાસ કરીને બેઠો હતો પણ મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી આ ઉપવાસનું રહસ્ય તેના જાણવામાં ન હતું, પૂર્વે સમજાયેલો બોધ મિથ્યાદષ્ટિઓના વિશેષ પરીચયથી ભૂલાઈ ગયો હતો. ઓઘસંજ્ઞાએ પોતે અમુક ધર્મ પાળનાર છે, એટલે મારે આમ કરવું જોઇએ આ કારણે તેની આ પ્રવૃત્તિ હતી.

આત્મસ્વરૂપના માર્ગમાં ચાલનાર મહાન્ ગુરૂઓના અભાવે જીવોને ખરો રસ્તો હાથ લાગતો નથી. હૃદયની વિશુદ્ધિ વિના તે સત્ય તત્ત્વો સમજાતાં નથી. હૃદયની ઉંડી લાગણીવાળી પ્રવૃત્તિ વિના તે સત્યતત્ત્વો આ હૃદયમાં પ્રગટ થતાં નથી.

સમ્યક્દષ્ટિ થયા સિવાયની ક્રિયા બંધનના હેતુભૂત થાય છે. ભલે પછી તે શુભ ક્રિયા હોય, તથાપિ આત્મ જાગૃતિ વિનાની તે ક્રિયા છે. કોઇ પણ આશા કે ઇચ્છાથી તે ક્રિયા કરાય છે. વિપરિત પ્રસંગો આવી પડતાં દુઃખદાઈ પ્રસંગો આવી મળતાં સમભાવ રહી શકતો નથી. આર્ત્ત, રૌદ્ર પરિણામ થઇ આવે છે. આ સ્થળે સમ્યક્દષ્ટિ તેનો સવળો અર્થ લે છે. વિચારદ્વારા વિષમને પણ સમરૂપે પરિણમાવે છે. દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી કાઢે છે. પૂર્વકર્મનો ઉદય જાણી આકુળતારહિત ઉદયને વેદે છે. નંદનમણિયારમાંથી આ સમ્યક્દષ્ટિ રીસાઈ ગયેલી હોવાથી અને મિથ્યાદષ્ટિ ત્યાં હાજર હોવાથી વિકટતાના પ્રસંગે આત્મભાન ભૂલાયું.

બનાવ એવો બન્યો કે, ઉનાળાનો વખત હોવાથી રાત્રીના વખતે તેને ખુબ તૃષા લાગી, તેને લઈ વિવિધ પ્રકારના વિચારો ઉઠવા લાગ્યા. આ-

ત્મભાન તો હતું ઓછું. તેમાં તૃષાને લઇ આર્ત્તધ્યાન વૃદ્ધિ પામ્યું. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ધન્ય છે તેઓને ! કે જેઓ કુવા, વાવ, તળાવો બંધાવે છે. ધર્મોપદેશકોએ પણ આને ઉત્તમ ધર્મ ગણ્યો છે. જેઓ આને ધર્મ ગણુતા નથી પણ તેમાં દોષ બતાવે છે તેઓનું કહેવું મિથ્યા છે. ઉનાળાના તાપથી તૃષાતુર થયેલાં અનેક પ્રાણીઓ પાણી પીને શાંતિ પામે છે. હું પણ એક સુંદર વાવ હવેથી બંધાવીશ, મને પણ પુન્યબંધ થશે, વિગેરે.

પોતાને માથે કાંઇ સંકટ, કે વિપત્તિ આવી પડવા પહેલાં બીજાના દુઃખો દૂર કરવા માટે જેઓ કોઇપણ જાતના બદલાની આશા રાખ્યા સિવાય, પોતાની સ્થીતિ અને અધિકારના પ્રમાણમાં પરોપકારના કાર્યમાં પ્રયત્નશીલ થાય છે, તેઓ ઉત્તમ ગણાય છે, છતાં પોતાને તેવી સ્થીતિનો અનુભવ થયા પછી પણ જેઓ બીજાના દુઃખોને કે હાજતોને જાણુતા થાય છે અને તેઓને મદદ આપવા પ્રયત્ન કરેછે તે પણ ઠીક ગણાય છે.

નંદનમણિયારની અત્યારની પાણી વિના દુઃખી સ્થીતિએ, પોતાની માફક ગ્રીષ્મઋતુમાં અનેક જીવો પાણી વિના પ્રાણ ત્યાગ કરે છે, દુઃખી થાય છે, પીડાય છે, માટે તેને મારે મદદ કરવી જોઇએ, એ સ્થીતિનું ભાન કરાવી આપ્યું. તેની અત્યારની સ્થીતિને માટે તે વિચારો યોગ્ય હતા, પણ પોતે તે જે ઉપવાસ કરી—પૌષધ ગ્રહણ કરી—આત્માની નજીકમાં રહેવાનો તથા આત્મગુણને પોષણ મળે તેવી આવરણ વિનાની સ્થીતિમાં આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરવા નિમિત્તે બેઠો હતો, નિર્ણય કર્યો હતો—અથવા તેવા સામર્થ્ય વિના પણ તેવા સામર્થ્યને સૂચવતો હોય તેવા દેખાવવાળો જે પ્રયત્ન કરાતો હતો તેને લાયકના—તે વાતને મદદ કરનારા અત્યારના તેના વિચારો ન હતા.

આ વિચારોમાં બદલાની આશા હતી, હું વાવ બંધાવી અન્યને પાણી આપું, તેના બદલામાં પુન્ય બંધાય. તે પુન્યના કારણથી હું આગળ ઉપર સુખી થાઉં. કાર્ય કરી બદલો માંગવા જેવું આ કામ હતું. આ વ્યાપાર લેવડદેવડના જેવો હતો. આમાં દુનિયાના સુખની આશા હતી—પુન્યની ઇચ્છા હતી. વાવ બંધાવવાનું અભિમાન હતું. આ આશયને લઇને તે કાર્ય આવરણ તોડનાર ન હતું પણ પુન્યનું પણ આવરણ લાવનાર હતું.

વાવ, કુવા, તળાવો બનાવવાથી અનેક જીવો પાણી પીઇને શાંતુ

થાય છે—સુખી થાય છે. તેમ તેમાં માછલાં અને નાના અનેક જંતુઓનો નાશ પણ થાય છે. બગલાં આદિ પ્રાણીઓ તથા પારધી–માછીમાર આદિ મનુષ્યો તરફથી તેમાં રહેલા જીવોને ઉપદ્રવ પણ થાય છે, એટલે જેમ તે કામ અનેક જીવોને સુખી કરનાર છે તેમ દુઃખી કરનાર પણ છે. જો પુન્યનું અભિમાન છે, પુન્ય લેવાની ઇચ્છા છે તો પાપ પણ આવવાનુંજ. આ કારણને લઈ તે ક્રિયા તદ્દન નિર્દોષ નથી, છતાં તે તે ભૂમિકામાં રહેલા જીવોને કરવાલાયકનું તે કાર્ય છે.

જ્ઞાની મહાત્માઓનું કહેવું એમ છે કે, તમે પરોપકારનાં કાર્ય ભલે કરો, પણ તેમાં આશક્તિ રાખ્યા વિના કરો, તેના બદલા તરિકે ફળની આશા રાખ્યા વિના કરો. લોકો તમને 'સારા કહેશે' તેવી ઇચ્છા વિના કરો. મતલબ કે કોઇપણ જાતના માન–મહત્વ કે બદલાની આશા વિના કરો, તો તે કાર્યોમાંથી તમને બંધન કરનારાં બીજ નાશ પામશે. તમે તમારી ફરજ બજાવી ગણાશે, પણ કોઈ આશા કે ઇચ્છા રાખીને અભિમાનથી કે અજ્ઞાનદશાથી દોરવાઇને કાર્યની શરૂઆત કરશો તો તમે જરૂર બંધાવાનાજ. પછી શુભ કામ હશે તો પુન્યથી બંધાવાના, અશુભ કામ હશે તો પાપથી બંધાવાના, અને શુભાશુભ હશે તો પુન્ય પાપ બન્નેથી બંધાવાના. એ વાતમાં તમારે જરા પણ શંસય ન રાખવો.

નંદમણીયારે પ્રાતઃકાળે ઉપવાસનું પારણું કર્યું, ત્યાર પછી પોતાના સંકલ્પાનુસાર તે નગરીના શ્રેણિક મહારાજા આગળ જઇ, ભેટણું મૂકી એક મોટી વાવ બંધાવવા માટે જમીનની માગણી કરી. રાજાએ તેની ઇચ્છાનુસાર વૈભારગીરિ પાહાડના નીચાણના પ્રદેશમાં જમીન આપી. નંદનમણિયારે તે સ્થળે એક મહાન્ સુંદર વાવ બંધાવી. તેની ચારે બાજુ અનેક વૃક્ષોવાળા ચાર બગીચા બનાવ્યા, એક અન્નક્ષેત્ર ખોલ્યું, એક ધર્મશાળા અને દેવકુળ બંધાવ્યું.

આ વાવમાંથી અનેક મનુષ્યો પાણી ભરતાં, સ્નાન કરતાં, વસ્ત્રો ધોતાં હતાં, વટેમાર્ગુઓ વિશ્રાંતિ લેતા અને ગરીબ, ભિક્ષુકો આદિ આશ્રમ ત્યાં લેતા હતા.

નંદનમણીયાર અવારનવાર ત્યાં આવતો. લોકોના મુખથી આ વાવ આદિ બંધાવનારની પ્રશંસા કરાતી સાંભળી ખુશી થતો હતો. સમ્યક્દૃષ્ટિ

થયા સિવાય ખરૂં નિસ્પૃહપણું આવતું નથી. કરેલ કર્મનો બદલો મેળવવાની ઇચ્છા શાંત થતી નથી. નિંદાસ્તુતિથી ખેદ કે હર્ષ થયા સિવાય રહેતો નથી. લોકોના મુખથી કરાતી પોતાની પ્રશંસાથી તે ખુશી થતો. કોઈ ભિક્ષુકોને પોતાની ઇચ્છાનુસાર ત્યાંથી દાન મળતું ન હતું તો નિંદા કરતા હતા તે સાંભળી ખેદ પણ પામતો હતો.

આંહી આવનાર આત્મદષ્ટિ વિનાના અનેક મનુષ્યોનો તેને સંગ થતો હતો. મહાત્મા—આત્મજ્ઞાની—પુરૂષ તો કોઇક ભાગ્યેજ આવતા હતા અને આવતા હતા તોપણ તેમને ઓળખવાની કે તેમની સેવા કરવાની અથવા તેમની પાસેથી ધર્મ શ્રવણ કરવાની તેની (આ વાવ, બગીચા આદિના વ્યવસાયમાં ધુંચવાયેલો હોવાથી) ઇચ્છા પણ થતી ન હતી. વખત પણ મળતો ન હતો. ઘણા લાંબા વખતના આ કુસંગનું પરિણામ એ આવ્યું કે તેની સમ્યક્દષ્ટિ સર્વથા નાશ પામી અને મિથ્યાદષ્ટિ, આત્મપ્રશંસા, વિષયોમાં આશક્તિ, કર્ત્તવ્યનું મિથ્યાઅભિમાન અને ઇષ્ટનિષ્ટથી હર્ષ ખેદ ઇત્યાદિ વૃદ્ધિ પામ્યાં. આવી સ્થીતિમાં પૂર્વકર્મના પ્રબળ ઉદયથી તેના શરીરમાં વિવિધ પ્રકારના મોટા સોળ રોગો ઉત્પન્ન થયા. આ બાહ્યરોગ અને મિથ્યાત્વરૂપ આંતર્‌રોગ આ ઉભય રોગથી તેના આર્ત્તધ્યાનમાં વધારો થયો.

આ બનાવેલી સુંદર વાવ ઉપર તેને વિશેષ આશક્તિ હતી. અહા ! આ સુંદર વાવ, આ બગીચાઓ, આ દેવકુળ અને ધર્મશાળા, આ સુંદર હવેલી, આ ધન, માલ, મીલકત મૂકીને જવું પડશે ? ઓ વૈદ્યો ! આ રોગનો પ્રતિકાર કરી મને બચાવો. તમે માંગો તેટલું ધન આપું. પણ કોણ બચાવે ? તુટીની બુટી કયાં છે ? મિથ્યાદષ્ટિને લઇનેજ આ મિથ્યા પદાર્થો પર આશક્તિ થાય છે. સમ્યક્દષ્ટિ વિચારદ્વારા જાગૃત હોય છે. આત્મસિવાય સર્વ વસ્તુ તેણે અન્ય—મિથ્યા—ત્યાગ કરવા યોગ્ય માનેલી હોય છે. સમ્યક્દષ્ટિ થતાંજ તે સર્વ વસ્તુ ઉપરથી તેણે મોહ મમત્વ કાઢી નાખ્યો હોય છે. વિષ્ટાનો ત્યાગ કરવો તે જેટલો સહેલો અને ઇષ્ટ છે તેટલોજ આ દુનિયાંના સર્વં પદર્થોનો ત્યાગ સમ્યક્દષ્ટિને સહેલો હોય છે. અહોનિશ આત્મા એજ તેનું લક્ષબિન્દુ હોય છે. મોહ, મમત્વ, અજ્ઞાન, અભિમાન, રાગદ્વેષ ઇત્યાદિ શત્રુઓનો તેણે પહેલેથીજ પરાજય કરેલો હોય છે તેથી આ છેવટની સ્થીતિમાં તેને કોઈ નડતું નથી. તે સર્વ જીવોને આત્મસ્વરૂપ માને છે, એટલે મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ કરનાર નિમિત્તો પોતાના આત્મબળ આગળ એક પણ ટકી શકતાં નથી. વળી તેને નિરંતર સાધુ પુરૂ-

ષોનો સંગ હોય છે તેને લઇને પોતાની આત્મ જાગૃતિ નિરંતર વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. આ નંદનમણીયારને તેવી ઉત્તમ સંગતિ ન હતી કે, જેને લઈ આ છેવટની સ્થિતિમાં પણ કોઇ તેને જાગૃતિ આપે. વાત ખરી છે કે જે મનુષ્ય પહેલાંથી જાગૃત થયો નથી તે આવી છેવટની-પ્રયાણ વખતની વળવળતી સ્થીતિમાં જાગૃત થઇ શકતો નથી.

નંદનમણિયાર આ દેહનો ત્યાગ કરી, તે વાવ ઉપરની આશક્તિને લીધે આર્ત્તધ્યાને મરણ પામી તે વાવમાં દેડકાપણે ઉત્પન્ન થયો.

यामतिसागतिः મરણ વખતની જેવી બુદ્ધિ હોય—જેવી લાગણી હોય તે પ્રમાણે ગતિ થાય છે. આ છેવટની મતિ, પણ આ જીંદગીના કર્ત્તવ્ય અને લાગણીઓ ઉપરે આધાર રાખે છે. પુદ્ગલ ઉપરના મોહ મમત્વને લઇ તેમાં મમતા રહી જતાં, તે તે સ્થાને ઉત્પન્ન થવું પડે છે. નિધાન ઉપરના મમત્વને લઇ કેટલીકવાર તે નિધાનના રક્ષક તરિકે સાપ કે ઉંદર આદિપણે પણ આ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્ઞાની પુરૂષો આ છેવટની સ્થીતિ માટે ઘણી ભલામણ કરે છે કે, તેવા પ્રસંગે મોહ ઉત્પન્ન કરનારાં નિમિત્તોને દૂર રાખવાં અને મોહ, મમત્વને ઓછો કરાવનાર આત્મજ્ઞાની મહાત્માઓને પાસે રાખવા. સમ્યક્દષ્ટિ જીવ પોતે જાગૃત હોય છે, એટલે બીજા જ્ઞાની મહાત્માઓની મદદની જરૂર નથી પડતી છતાં કાંઇક મંદ જાગૃતિ હોય તો અવશ્ય આત્મજ્ઞાની પુરૂષોને છેલટની સ્થીતિમાં પાસે રાખવા. સ્વાભાવિક પણ તેવા પુરૂષો પાસે હોય તો કોઇ અલોકિક જાગૃતિ રહ્યા૫કરે છે. આત્મજ્ઞાની પુરૂષો પણ આ માયા—કે પુદ્ગલોનો મોહ કે મમત્વનો જરા પણ ભરોંસો રાખી તેને વિશ્વાસે રહેતા નથી. આ દેખાવો સહજવારમાં આત્મભાન ભૂલાવી દે છે તો પછી જેની જીંદગીનો મોટો ભાગ તે દશ્ય વસ્તુના ઉપભોગમાંજ ગયો હોય છે તેવા પ્રમાદિ જીવો કોઇ પણ ઉત્તમ આલંબન સિવાય છેવટની સ્થિતિમાં જાગૃત રહે તે બનવું અશકય છે.

વાવમાં ગર્ભજ દેડકાપણે ઉત્પન્ન થયા પછી પોતાના નિત્યના પરિચયવાળી અને વિશેષ આશક્તિવાળી વસ્તુરૂપ વાવને જોતાં તર્કવિતર્ક—ઉહાપોહ કરતાં—વિચારણા કરતાં—આવું મેં કોઇ વખતે જોયું છે, તે સંબંધી ધારણા કરતાં તેને પાછલા જન્મનું જ્ઞાન થવારૂપ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું.

ઘણા પરિચયવાળી અને થોડા વખતના આંતરાવાળી વસ્તુની સ્મૃતિ જલદી થવા સંભવ છે. જેમ કોઇ ભૂલાયેલી વસ્તુ આપણુને સાંભરી આવે છે તેમ આનંદન મણિયારના જીવ દર્દુર–દેડકાને પોતાની વાત દેખી પાછલી સર્વ વાત યાદ આવી. પોતાની આ ગતિ થવાથી તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો અને તેનું મૂળ કારણુ શોધતાં વાવ આદિ જડપદાર્થો ઉપરની આશક્તિ સમ જાણી અને આશક્તિનું કારણુ શોધતાં અસદ્દદૃષ્ટિવાળા જીવોના પરિચય, અને સદ્દદૃષ્ટિવાળા જીવોના સંબંધનો અભાવ તેને સમજાયો. ભૂલ સમજાણી. પોતાના પૂર્વધર્માચાર્ય યાદ આવ્યા. તેના સદ્દવચનોથી વિમુખ થવાનું ફળ મળ્યું. હવે પશ્ચાત્તાપ કરવો નકામો છે. પોતાની ભૂલ સમજાણી તે પણુ કાંઇ ઓછા આનંદની વાત નથી. ઘણુા મનુષ્યોને પોતાની ભૂલ સમજાતી નથી અને કદાચ સમજે છે તો તે સુધારતા નથી. હવે તો જાગ્યા ત્યાંથી સવાર ગણીને પોતાનો માર્ગ શરૂ કરવો તે તેને યોગ્ય લાગ્યો. પૂર્વે સાંભળેલ, અને તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરેલ વ્રત, નિયમો મનથી ગ્રહણુ કર્યા. પોતાના સદ્દગુરૂ તરિકે વીરપરમાત્માને હૃદયમાં ધારણુ કર્યા. કોઈપણુ સજીવ દેહનો આહાર ન કરવાનો નિયમ લીધો. નિર્દોષ મેલ આદિ ખાઈ આજીવીકા કરવી, અને તે વીર પ્રભુનું અહોનિશ સ્મરણુ કરી આ જીવન પૂર્ણ કરવું એ નિશ્ચય કર્યો.

ખરી વાત છે થોડા વખતના પણુ મહાત્મા પુરૂષોના સંગનો બદલો મળ્યા સિવાય રહેતો નથી. કર્યું કયાંઇ જતું નથી. સમ્યક્દૃષ્ટિ તો સમ્યક્દૃષ્ટિજ. થોડો પણુ પ્રકાશ–થોડું પણુ આવરણુનું ઓછું થવું તે આ જીવને વિષમ પ્રસંગોમાં પણુ જાગૃત કર્યા સિવાય રહેતું નથી, તો જેને અહોનિશ સત્પુરૂષોના સંગ હોય છે, અહોનિશ સમ્યક્દૃષ્ટિવાળી જાગૃતિ હોય છે, તેઓના આનંદનું–સુખનું અને સ્વરૂપસ્થિતિના ભાન વિષેનું તો પુછવુંજ શું ? તે તો અહોનિશ આનંદમાં ઝીલતાજ હોય છે.

મહાવીર પ્રભુ કહે છે ગૌતમ ! હમણાં હું આંહી આવીને રહેલો છું તે વાતની ખબર તે વાવમાં પાણી ભરવા અને સ્નાન કરવા ગયેલા લોકોની વાતો ઉપરથી તેણે સાંભળી. તેથી તેના આનંદનો પાર ન રહ્યો. “ મારો ધર્મગુરૂ ! મારો તારક નાથ ! આંહી આવેલ છે. જરૂર હું ત્યાં જાઉં તેનાં દર્શન કરૂં. અને મારૂં જીવન સુધારૂં. ” આ લાગણીથી તે વાવમાંથી બાહાર નીકળ્યો. રસ્તામાં મને વંદન નિમિત્તે આવતા શ્રેણિક રાજાના

ઘોડાના પગ નીચે દબાઇને તે દેડકો મરણ પામ્યો. તેની ઇચ્છા-તેની આશા-તેના મનોરથો મનમાં રહી ગયા. તેણે પોતાના મનનો એક તાર મારા દેહ ઉપર નહિં પણ મારા આત્મા ઉપર બાંધ્યો હતો. તેજ તેનું એક લક્ષબિન્દુ-સાધ્ય હતું. તે મારા ધ્યાનમાં એક રસ થઈ ગયો હતો. "તે કૃપાળુ પ્રભુ પાસે ત્યાં જાઉં અને મારા ધર્મગુરૂનાં દર્શન કરી પાવન થાઉં." આ લાગણીમાં મરણ પામી તે દર્દુર (દેડકો) સૌધર્મ દેવલોકમાં મહર્ધિક વિમાનીક દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ઉત્પન્ન થયા પછી તરતજ તેણે વિચાર કર્યો કે, હું આંહી કયા સુકૃતથી ઉત્પન્ન થયો છું? કયા સારા કર્તવ્યથી આ દેવની રિદ્ધિ મને મળી છે? અવધિ જ્ઞાનથી તપાસતાં પોતાનો પૂર્વ વૃત્તાંત સમજાયો. સર્વ કામ પડતાં મૂકી, દર્શનની તીવ્ર લાગણીથી તે આંહી આવ્યો અને વિવિધ પ્રકારના નાટક-દેખાવ-દેખાડવારૂપ ભક્તિ કરી વંદન નમન કરી તે દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો.

ગૌતમ! આ દર્દુરાંક દેવના જીવન ઉપરથી આ સભાના લોકોને ઘણું સમજવાનું અને જાણવાનું મળે તેમ છે. કુસંગતીનું પરિણામ અને સુસંગતીનાં ફળો પ્રત્યક્ષ રીતે આ દેવે અનુભવ્યાં છે. આ જીવોને પોતાની અનેક જીંદગીઓમાં આવા અનેક અનુભવ થયા હોય છે કે થાય છે, તથાપિ જેઓ પોતાની ભૂલોને સુધારતા નથી તેઓ આ વિષમ સંસારના પ્રવાહમાં અથડાયા કરે છે, અને વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખો અનુભવે છે. વળી જેઓ પોતાની ભૂલો સમજીને તેમાં સુધારો કરે છે, નિરંતર સત્સંગતિમાં રહે છે, આત્મદૃષ્ટિ જાગૃત કરી તેના છેવટ સુધીનો અનુભવ મેળવે છે તેઓ આ વિષમ સંસારસાગર તરી જાય છે-તેનો પાર પામી જાય છે, અને જન્મ મરણનો પ્રવાહ બંધ કરી આત્મશાંતિમાં સ્થિર થાય છે.

શાસન પ્રભાવક.

શાસન-તીર્થંકરદેવની પવિત્ર આજ્ઞા તેનો દુનયામાં વિસ્તાર કરવો, અનેક જીવોને તેનાં રહસ્યો સમજાવવાં અનેક જીવોને તેમાં પ્રવર્તાવવા, અનેક જીવોને પોતાના આત્મબળથી તે તરફ આકર્ષવા, લાગણી ઉત્પન્ન

કરાવવી, અનુમોદન કરતા બનાવવા, તેનાં નિશ્ચિય કરેલાં સિદ્ધાંતો—તત્ત્વનાં રહસ્યો, વિવિધ પ્રકારે જીવોના હૃદયમાં ઉતારવાં, દેશની સર્વભાષામાં બોલનારા જીવોના કાન પર્યંત તેનો અવાજ પહોંચાડવો. આ સર્વ શાસન પ્રભાવના કહેવાય છે.

સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવો જેમ જેમ આ પોતાના માર્ગમાં વધુને વધુ આગળ ચાલતા જાય છે, તેમનાં હૃદયો જેમ જેમ વિશેષ પવિત્ર થતાં જાય છે, તેમનામાં આત્મબળ જેમ જેમ અધિક વિકાશ પામતું જાય છે તેમ તેમ તેઓ વિશેષ શાસનની પ્રભાવનામકરી શકે છે. તેઓમાં શાસન પ્રભાવના કરવાનું, દુનિયામાં પરમાત્માના શાસનની ઉપયોગીતા સમજાવવાનું બળ વિશેષ વિશેષ પ્રગટ થતું જાય છે.

આત્મ વિશુદ્ધિને લઇ અનેક પ્રકારની શક્તિઓ તેનામાં પ્રગટ થાય છે અને તે વિવિધ પ્રકારની શક્તિઓનો ઉપયોગ, તે તે પ્રકારના લાયક—અધિકારી જીવો ઉપર તે અજમાવે છે, અને તેમાં તે વિજય પામે છે. ગમે તે પ્રકારે આ દુનિયાના જીવોને સત્ય સમજાવવું, સત્યને માર્ગે દોરવવા, પરોપકાર કરવો, પરોપકારી બનાવવા, શાંતિ મેળવવી, જીવોને શાંતિ આપવી, આજ તે સ્થિતિને પામેલા સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોનો ઉદ્દેશ હોય છે.

રોગથી ઘેરાયેલા બાળક પ્રત્યે માતાની જે કાળજી તેનો રોગ દૂર કરવા માટે હોય છે તેથી પણ અધિક કાળજી આ સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોની પોતાના આત્મબંધુ સમાન સર્વ જીવો પ્રત્યે હોય છે. કડવું ઓસડ જ્યારે બાળક પીતો નથી ત્યારે વિવિધ પ્રકારની લાલચો બતાવીને પણ તેના ભલા માટે વહાલી માતા તેને ઔષધ પાય છે. પરિણામે બાળક નિરોગી બને છે. તેવીજ રીતે જ્યારે આ દુનિયાના અજ્ઞાન રોગથી ઘેરાયેલા જીવો, સીધી રીતે કડવાં ઓસડ સમાન પણ પરિણામે હિતકારી સત્ય આત્મમાર્ગ તરફ પ્રયાણ નથી કરતા, ત્યારે તેને લલચાવવા સમાન વિવિધ પ્રકારની આત્મશક્તિના ચમત્કારો બતાવીને પણ તે તરફ આકર્ષે છે, અને છેવટે સત્યના માર્ગ ઉપર લાવવારૂપ નિરોગી બનાવે છે. આ ઉદ્દેશથી પણ સાકરના કકડાની લાલચ સમાન આત્મચમત્કાર—વિવિધ પ્રકારની શક્તિઓનો ઉપયોગ તેઓ કરે છે છતાં તેઓ નિર્દોષ છે. નિર્લેપ રહે છે. આનું કારણ માત્ર અભિમાન કે કોઇ પણ જાતના સ્વાર્થ સિવાય, કે મત—પંથને ખોટી રીતનું ઉત્તેજન આપવાની ઇચ્છા સિવાય કેવળ પરમાર્થ-

વૃત્તિથી અન્યના ભલાને નિમિત્તેજ તેમની પ્રવૃત્તિ હોય છે. આવી લાલચો-દ્વારા પણ અન્યને જાગૃત કરી સત્યના માર્ગ તરફ પ્રવૃત્તિ કરાવવી એ સિવાય તેમનો ઉદ્દેશ હોતો નથી. જો થોડો પણ સ્વાર્થની કે અભિમાનની વૃત્તિવડે મલીનતાવાળો તેમનો ઉદ્દેશ હોય છે તો તેઓનો કાયમનો વિ-જય કદી પણ થતો નથી. શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રભાવકો ગણ્યા છે, પણ તે સામાન્ય વાત છે. બાકી અનેક રીતે પ્રભાવક થઇ શકે છે. જેટલી રીતિએ શાસનનો વિસ્તાર સત્યના માર્ગમાં વધારી શકાય તેટલી રીતના પ્રભાવકો કહી શકાય.

દરેક જીવો પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં શાસન સેવા કરી શકે છે. સત્યના માર્ગને પ્રાપ્ત થયેલ પ્રત્યેક મનુષ્ય એક એક મનુષ્યને પણ જો સ-ત્યનો માર્ગ સમજાવી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે તોપણ પોતાના ઉપકારનો બદ-લો વાળી શકે છે તનથી, ધનથી, મનથી, વચનથી, સત્તાથી, અધિકારથી, લાગવગથી, પણ સત્યના માર્ગ તરફ મનુષ્યોને પ્રવર્ત્તાવી શકાય છે. સુધા-રી શકાય છે. અને તેના જીવનમાં ઉચ્ચું દિવ્ય જીવન ઉત્પન્ન કરાવી શકાય છે. શાસન પ્રભાવના કરવા માટે કાંઇ સર્વ મનુષ્યોએ એકજ રસ્તો લે-વાનો નથી.

સિદ્ધાંતનાં રહસ્યો જાણનાર મનુષ્યે, તે રહસ્યોનો પ્રચાર દુનિયામાં જેમ વધારે ફેલાવો પામે તેમ કરવો જોઇએ. ઉંચા તત્ત્વોને લાયક ઉંચી કોટીના જીવો તેનો લાભ લઇ શકશે. મધ્યમ અધિકારી કે કનિષ્ટ અધિ-કારી જીવોને લાયક તે તે જાતનાં પુસ્તકોદ્વારા તથા સમાગમમાં આવતા જીવોને પોતાની વચનશક્તિદ્વારા તેનો લાભ આપવો.

ધર્મકથન કરનાર સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ વિવિધ પ્રકારની વક્તૃત્વ શૈલી-થી જીવોની આંતર્ નાડી તપાસી બોધ આપે તો તેની યોગ્ય અસર થયા સિવાય રહેતીજ નથી. એક વસ્તુને વ્યવહાર તથા નિશ્ચયદ્વારા તેના બાહ્ય તથા આંતર્સ્વરૂપે સમજાવવી. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, તથા ભાવની અપેક્ષાએ તેનું પૃથક્ સ્વરૂપ સવિસ્તર સમજાવવું. મૂળ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય સ્વરૂ-પ—સ્થિર સ્વભાવ, અને ગુણ પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય સ્વરૂપ—પલટન—પરિવર્ત્તન સ્વભાવ સમજાવવો.

એકાંત નિત્ય, કે અનિત્યમાં પરસ્પર આવતા વિરોધો સમજાવી, ગૌ-

ણુ, મુખ્ય કરવાની અપેક્ષાએ પરસ્પર થતો વિરોધ દૂર કરી, પરસ્પર અ-વિરોધી વસ્તુ સ્વરૂપ સમજાવવું. એક બીજાની નિંદારૂપ ખંડન મંડન ન કરતાં, એકાંત પક્ષમાં રહેલી વિરૂદ્ધતા અને અનેકાંત પક્ષમાં રહેલી અવિરોધિતા તથા અધિક સ્પષ્ટતા ન્યાય કે દલીલપૂર્વક સમજાવી સામામાં રહેલ એકાંત પક્ષનો આગ્રહ તે આ શ્રેષ્ટતાદ્વારા હૃદયમાંથી દૂર કરવો.

પ્રસંગે આત્મબળથી થતું સ્વાભાવિક સુખ, તેની ઉત્તમતા–શ્રેષ્ટતા સમજાવવી અને દુનિયાના સુખની અસારતા સાથે વિયોગશીળતા અને વારંવાર અનુભવાતી વિષમતા સમજાવી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ અભિલાષા–ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરાવવી.

વળી કોઇ વિષયસુખમાં અત્યંત આશક્તિવાળા જીવ હોય તો તેની તે આશક્તિ તોડાવવા–ઓછી કરાવવા નિમિત્તે વિષયોથી થતા ગેરફાયદા, ભાવી તે નિમિત્તે અનુભવાતા દુઃખો, તેનું મજબુત વર્ણન કરી વિષયોની વિષમતા, તથા સંસારની અસારતા સમજાવી વિષયોમાંથી કે સંસારમાંથી આશક્તિ ઓછી કરાવવી. ઈત્યાદિ વિવિધ પ્રકારની ધર્મકથાદ્વારા મનુષ્યોને સત્ય માર્ગ સમજાવી તે માર્ગના પથિક બનાવી શાસનની પ્રભાવના કરવી.

આત્મવિશુદ્ધિદ્વારા ઉત્પન્ન થયેલી બુદ્ધિની તિક્ષણતા વડે તથા સત્ય જ્ઞાનના અનુભવ વડે, વાદવિવાદ કરતા વાદીઓને સત્ય વસ્તુનો નિર્ણય કરાવી આપી ને સત્ય માર્ગે દોરવવા–ચડાવવા–તે પણ વાદીપણાની લબ્ધિદ્વારા સમાજની સેવા કરી શકાય છે.

સમ્યક્દર્શનથી થયેલ વિશુદ્ધિ વડે વસ્તુના ઉંડા–સુક્ષ્મ–ગર્ભીત સ્વરૂપને સમજી કોઇ તેવા નિમિત્તદ્વારા બોધ પામે તેવો નિર્ણય થતો હોય તો "ભાવી આમ બનશે" તે નિમિત્તનો નિશ્ચય આગળથી કહી બતાવી અન્યને આશ્ચર્યચકિત કરવો. ત્યાર પછી તેને સન્માર્ગે ખેંચવો. વળી તેને સ્પષ્ટ સમજાવી આપવું કે આ ભાવી વસ્તુનું જ્ઞાન કરાવનારી શક્તિ પણ આત્મ વિશુદ્ધિદ્વારા થઇ શકે છે. આ શક્તિ બતાવતાં પોતે બીલકુલ તેનું અભિમાન નહિ લેતાં, શુદ્ધ આત્મશક્તિમાં અનંત શક્તિઓ રહેલી છે, તેના વિશાળ પ્રદેશમાંથી આ સર્વ ચાલ્યું આવે છે. આમ પોતે માની, અન્યને કહી, પોતે નિર્‌અભિમાન રહી, અન્યને આત્મશક્તિ ઉપર વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવી, પવિત્ર ભાવે આત્મમાર્ગ ઉપર પ્રેરીને શાસન પ્રભાવના કરવારૂપ સમાજની સેવા કરવી.

પોતામાં જો તપોબળ અધિક હોય તો તે તપોબળ સાથે જ્ઞાનબળનો વધારો કરી, તપોબળથી ઉત્પન્ન થયેલી વિશુદ્ધિદ્વારા ઉત્પન્ન થયેલી આત્મ-શક્તિ વડે પણ પરોપકાર કરી શાસનની પ્રભાવના-ઉન્નત્તિ કરવારૂપ સમાજ સેવા કરવી.

સમ્યક્દૃષ્ટિ થવાથી પ્રગટ થયેલી વિશુદ્ધિદ્વારા, તથા મનની એકાગ્રતાથી કરેલી ઉપાસના વડે જો પોતામાં કોઇ અતિશયવાળી શક્તિ પ્રગટ થઇ હોય તો તે શક્તિ વડે, અનેક જીવોને આત્માના વિશુદ્ધ માર્ગમાં પ્રવર્તાવવા પ્રયત્ન કરી, શાસનની ઉન્નતિ કરવારૂપ સમાજસેવા કરવી.

સમ્યક્દૃષ્ટિ થતાં મનની એકાગ્રતા સહેલાઈથી થઈ શકે છે. આ એકાગ્રતાદ્વારા કોઇએ પાર્થીવ દ્રવ્યોમાંથી વિવિધ અંજનવાળા યોગો અને ચમત્કારિક પ્રયોગો સિદ્ધ કરેલા હોય તો તેના પ્રયોગ વ્યવહારમાર્ગમાં ન કરતાં, પારમાર્થીક જીવન ગુજારતાં કોઇ વિપત્તિ આદિના પ્રસંગે મનુષ્યોનો બચાવ કરવા કે તેવાજ મનુષ્ય હિતના કામમાં કરવા. અને પછી તે રૂણથી (ઉપકારથી) આભારિત થયેલા લોકોને આત્માનો સત્ય માર્ગ બતાવી વિશેષ પ્રકારે આત્મમાર્ગમાં જોડવા. પરોપકારી મનુષ્યના પરોપકારના બદલામાં દબાયેલા લોકો તેનાપર વિશ્વાસ રાખી તેના કહ્યા મુજબ વર્તન કરવાના. આ લોકોની આધિનતાનો દુરૂપયોગ નહિ કરતાં તે જીવોને આત્મહિતનો માર્ગ બતાવવો. અને તે દ્વારા પરોપકાર કરવારૂપ શાસન પ્રભાવના કરી સમાજસેવા કરવી.

આવીજ રીતે કવિત્વાદિક શક્તિ કે જે આત્મવિશુદ્ધિમાંથીજ પ્રગટ થાય છે તે દ્વારા પણ અનેક ગ્રંથો લખી સમાજનું હિત થાય તેવા ઉત્તમ માર્ગો બતાવી જનસેવા કરવારૂપ શાસન પ્રભાવના કરવી.

આજ માર્ગની પ્રણાલીકાએ ધનવાનોએ પોતાના ધનના વ્યયથી અનેક ઉપદેશકો, કે જેઓ આત્મહિતનો માર્ગ જાણનાર, તેમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર સમ્યક્દૃષ્ટિવાળા જીવો હોય છે તેઓ દ્વારા વિવિધ સ્થળે સંપ્રતિ રાજાની માફક સત્ય ધર્મના તત્ત્વો ફેલાવવાં. લોકોને તેનાથી વાકેફ કરવા. આત્મમાર્ગમાં જાગૃત કરવા-ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારે પોતાની જેટલી શક્તિ હોય તેના પ્રમાણમાં શાસનની પ્રભાવના કરવી. અમુક જાતની શક્તિ આવે ત્યારે શાસન સેવા કરવી એવો પ્રતિબંધ ન રાખતાં, વર્તમાનકાળે જેટલી શક્તિ હોય તેના પ્રમાણમાં શાસનસેવા કરવા દરેક સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવે પુરતો

પ્રયત્ન કરી જનસેવા બજાવવી. વિશેષ એટલો છે કે મનુષ્યોએ કે સેવા કરનારાઓએ વખત ઓળખવાની ઘણી જરૂર છે. શાસ્ત્રમાં પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ ઓળખી તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવા વારંવાર ભલામણ કરી છે. અત્યારના જમાનાને ઓળખી, જમાનાનો પ્રવાહ જે દિશા તરફ વહન થઇ રહ્યો છે તે ધ્યાનમાં લઇ, બાહ્ય આડંબરો તરિકે કરાતાં અનુપયોગી ખર્ચો બંધ કરવાં જોઇએ. અત્યારના વિચારશીલ જમાનામાં બાહ્યાડંબરની જરૂર ઘણી ઓછી છે. હવે તો સત્ય શું છે તે તમે પોતે જાણો અને બીજાને સમજાવો.

મોટાં મોટાં મંદિરો બંધાવવાં, ઉજમણાંઓ કરવાં અને નોકારશી કે સ્વામીવત્સલને નામે હજારો રૂપિયાનાં ખર્ચો કરવા કરાવવા કરતાં અત્યારે પોતાના સ્વધર્મી ભાઇઓને મદદ આપી આગળ વધારવા તે વધારે ઉપયોગી કર્ત્તવ્ય છે. આ જમાનો હરીફાઇનો છે. તેમાં જે નબળો રહેશે તેનો નાશ થશે. તે પાછળ પડી જવાનો, અને વખતના ઝપાટામાં સપડાતાં તે ધર્મ કે કોમ સર્વથા નાબુદ પણ થઇ જાય, માટે હવે મંદિર આદિપૂર્વની મીલકતો સાચવી રાખો. નવો વધારો ન કરતાં તે મંદિરના નાયક-સ્વામી પ્રભુને માનનાર-પૂજનારને બચાવો. તેનો વધારો કરો. પ્રજાના અભાવે રાજા કેમ હોઇ શકે? તેમજ જીનેશ્વરને માનનારાના અભાવે આ ધર્મજ કેમ-કેવી રીતે ટકિ રહેશે? માટે ખરો સ્વામીવત્સલ-ખરૂં શાસનહિત-ખરી શાસન પ્રભાવના એજ છે કે તે મહા પ્રભુના કથન કરેલ સત્યનો દુનિયામાં ફેલાવો કરો.

પાંચ ભૂષણ

૧-અર્હદ્ દર્શનમાં કુશલપણું.

ધર્મનાં તત્ત્વો જાણવાની જરૂરીયાત પહેલાં કહી આવ્યા છીએ તે-વીજ રીતે, અર્હદ્ દર્શનમાં ચાલતી સર્વ ક્રિયાઓ, તેમાં કુશલતા મેળ-

વવી એટલે તે ક્રિયાનાં રહસ્યો હેતુપૂર્વક સમજવાં અને તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવું. આને ભૂષણ કહેવાનો હેતુ એ છે કે, જેમ ભૂષણથી શરીરની શોભામાં વધારો થાય છે તેમ ઉત્તમ વર્ત્તનથી—યથાયોગ્ય વર્ત્તનથી સમ્યક્‌દ્રષ્ટિરૂપ શરીરની શોભામાં વધારો થાય છે. ભીંતપર આળેખેલા ચિત્રમાં વિવિધ પ્રકારનો રંગ ભરવાથી તેની શોભામાં અલોકીક વધારો થાય છે તેમ યથાસ્થિત વસ્તુતત્ત્વને જાણવા પછી ઉત્તમ વર્ત્તન કરવાથી સોના સાથે સુગંધ મળવાની માફક કે, ચિત્રમાં રંગ ભરવાની માફક તે તત્ત્વનું જ્ઞાન દીપી નીકળે છે—શોભી ઉઠે છે અન્ય લોકો ઉપર પણ તેની અલોકીક અસર થાય છે.

આત્મસ્વરૂપ જાગૃત કરવા માટે શુદ્ધ પરમાત્મસ્વરૂપ અરિહંત દેવને ઓછામાં ઓછું ત્રણવાર વિસ્તારથી વંદન કરવું. મનની વિશુદ્ધિ માટે ત્રણ વખત પૂજન કરવું. અને કર્મમળ દૂર કરવા માટે અનેકવાર તેમના નામરૂપ પવિત્ર મંત્રનું સ્મરણ કરવું. તેમના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ચિત્ર મનથી આલેખી, તેમાં મનની સર્વ વૃત્તિઓનો લય કરવારૂપ ધ્યાન કરવું. અર્થાત્ તેમના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મનનો લય કરી પોતે શુદ્ધ સ્વરૂપ થવું અથવા શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો.

દિવસમાં ત્રણ વખત ગુરૂને વંદન કરવું. તે વખતે પંચાંગ ખમાસણાં ત્રણ આપી, શરીર તથા સંયમ સંબંધી સુખશાંતિ પૂછવી, અને તેમને પડતી અડચણો દૂર કરી જ્ઞાન ધ્યાનમાં સરલતા થાય તેવી અનુકુળતા કરી આપવી. અનુકુળતાના વખતે ગુરૂ પાસે જવું. ધર્મચર્ચા કરવી. આત્મ વિશુદ્ધિનો માર્ગ પૂછવો અને તેમની આજ્ઞા મુજબ વર્ત્તન કરવું.

સમ્યક્‌દ્રષ્ટિ જીવોએ કોઇ પણ નિરપરાધી જીવોની હિંસા ન કરવી, અસત્ય ન બોલવું, ચોરી ન કરવી. બનતા પ્રયત્ને બ્રહ્મચર્ય પાળવું. અને ધનાદિ સંબંધી મૂર્ચ્છા—આશક્તિ ઉપર કાબુ મેળવવો. ઓછામાં ઓછી બે ઘડી સુધી આત્મવિચારણા કરવારૂપ સામાયિક કરવું. અથવા બેઘડી સુધી મનને કોઇ ઉત્તમ નિર્વિકારી સ્વરૂપમાં એકાગ્ર કરવું. અથવા આત્માનું જેવું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે તેવી સ્થિતિમાં રહેવાની ટેવ પાડવારૂપ રાગદ્વેષ વિનાની નિર્મળ, પવિત્ર સમભાવની સ્થીતિમાં બેસવું. સાંજ સવાર બે વખત પોતાના વર્ત્તનની સમોલાચના-તપાસણી કરી જવી કે, નિયમિત કરેલા જીવનથી વિરૂદ્ધ વર્ત્તન થયું છે કે નહિં ? સમ્યક્‌દ્રષ્ટિને લાયકની ક્રિ-

યાથી વિરૂદ્ધ ક્રિયા, મન, વચન, શરીરદ્વારા કાંઇ પણ થઇ હોય તો તે સંબંધી પોતાની ભૂલ કબુલ કરી, તે બાબત ક્ષમા માગી, ફરી તેમ વર્ત્તન ન થાય તેમ તે જાગૃતી રાખવા પ્રયત્ન કરવો, અને વિશેષ વિરૂદ્ધ વર્ત્તન થયું હોય તો તે માટે પ્રાયશ્ચિત પણ કરવું. ઇંદ્રિયો તથા મનને કાબુમાં રાખવા નિમિત્તે યથાશક્તિ તપશ્ચરણ પણ કરવું. વિકાર ઉત્પન્ન કરનાર ખોરાક ન ખાવો. સાત્વિક ખોરાક લેવો તે પણ નિયમિત-શરીર નિર્વાહ સુખપુર્વક થઇ શકે તેટલો લેવો. દારૂ, માંસ એ ક્રૂરતા-નિર્દયતા ઉત્પન્ન કરનાર તામસી ખોરાક છે તેનો ત્યાગ કરવો. બીજા પણ તામસી પ્રકૃતિમાં વધારો કરનાર જમીન કંદનો ત્યાગ કરવો. રાત્રીએ બને ત્યાં સુધી ભોજન ન કરવું. બે કોળીઆ પણ ઓછું જમવું, તેથી શરીર નિરોગી રહે છે વિકાર ઓછો થાય છે. નિદ્રા ગાઢ આવતી નથી. પ્રભુ સ્મરણ કે આત્મવિચાર ઘણા આનંદથી કરી શકાય છે. અજીર્ણ થતું ન હોવાથી શરીર પણ નિરોગી રહે છે, ઇંદ્રિયો વિકાર ન કરે તે માટે બલિષ્ટ વિકૃતિનો ત્યાગ કરવો. તિથિને દિવસે, તીર્થંકરોના કલ્યાણીકને દિવસે અને બીજાં મોટાં પર્યુષણાદિ દિવસે યથાશક્તિ ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યા કરવી. આ ઉપવાસથી શરીર નિરોગી રહે છે. વખત ઘણો મળે છે. મનના વિકારો ઓછા થાય છે. ઇંદ્રિયો નિયમિત રીતે કાબુમાં રહે છે. આત્મવિચાર કે પ્રભુસ્મરણ ઘણી એકાગ્રતાપુર્વક શાંતિથી કરી શકાય છે. વિશેષ ક્લિષ્ટ વિકારોને દબાવવા માટે વિચાર સાથે તપશ્ચર્યા વિશેષ ઉપયોગી છે. છતાં તે સંબંધે પોતાના શરીરની શક્તિનો વિચાર કરી, આર્ત્તધ્યાન ન થાય, ઇંદ્રિયો કે શરીર હદથી વધારે નબળું ન પડે અને યથાયોગ્ય પોતાનાં નિયમિત વ્યવહારીક કે ધાર્મિક કાર્ય બની શકે તેમ તપશ્ચર્યા કરવી.

સમ્યકદ્દષ્ટિ જીવોએ પોતાની આર્થીક સ્થીતિના પ્રમાણમાં દાન આપતા રહેવું. ત્યાગ એ આત્મવિશુદ્ધિ માટે ઘણોજ ઉપયોગી ઉપાય છે. તેમ ગૃહસ્થાશ્રમનો ધર્મ પણ એ છે કે પોતાના દ્વાર આગળ આવીને કોઇએ અનાજની-ભોજનની યાચના કરી તો તેને નિરાશ કાઢવો નહિં. થોડું પણ આપી સંતોષ પમાડીને જવા દેવો. જેને જે જાતની યોગ્ય જરૂરીયાત હોય તેને તે યોગ્ય જરૂરીયાતો બનતા પ્રયત્ને પુરી પાડવી; એટલે વસ્ત્ર, પાત્ર, અનાજ, પાણી, દવા વિગેરે આપવાં. ત્યાગી, અનાથ, નિરાધાર, અપંગ, અંધ, વૃદ્ધ, રોગી, અશક્ત, આફતમાં સપડાયેલા-ઇત્યાદિ દાન લેવાના

અધિકારી છે. ભક્તિ અને અનુકંપા. આ બે ભાવો પાત્ર વિશેષને અનુસરીને દાન આપવામાં પ્રધાનતા ભોગવે છે.

બીજાં પણ નિરાધાર, દુ:ખી જીવોને યોગ્ય માર્ગે ચડાવી આપવા-જીંદગીની જરૂરીયાતો, કોઇ હુન્નર ઉદ્યોગો કરી પોતાની મેળે મેળવી શકે તેવી સગવડ કરી આપવારૂપ પરોપકાર કરવો. દુ:ખીઓને દિલાસો આપવો. નાહિમ્મત થયેલાઓને હિમ્મત આપવી. નિરાધારોને આધાર આપવો. રોગીઓની માવજત કરવી. સલાહ માગનારાઓને સારી સલાહ આપવી. કલેશીઓના કલેશો દૂર કરી આપી યોગ્ય રીતે વર્ત્તન કરવાની સાચી સલાહ આપવી. આડોશીપાડોશી, સગાસંબંધી, નાતિલાઓ, સ્વધર્મી બંધુઓ, સ્વદેશવાસીઓ, મનુષ્યજાત અને છેવટે જનાવર આદિ તમામ જીવો, તેમને તનથી, મનથી, વચનથી, ધનથી કોઇ પણ રીતે પોતાની શક્તિ ન છુપાવતાં યથાયોગ્ય કીમતિ મદદ આપવી.

દુર્ગુણી, વ્યસની, નિંદાખોર, પાપકર્મી અને તેવીજ હલકી નીચ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યોને યથાયોગ્ય બોધ આપી, શીખામણ આપી, યોગ્ય સલાહ આપી સન્માર્ગે ચડાવવા પ્રયત્ન કરવો.

સત્શાસ્ત્રો વાંચવાં, વિચારવાં, સદ્‌ગુરૂ સમીપે સાંભળવાં, તેનું મનન કરવું, સરખા વિચારવાળાના સહવાસમાં આવી તે સંબંધી ચર્ચાઓ કરવી, પોતે સત્યનો નિર્ણય કરવો, અન્યને નિશ્ચય કરાવવો-ઇત્યાદિ અનેક સદ્‌ગુણો-યોગ્ય વર્ત્તનો, સમ્યક્‌દૃષ્ટિ જીવોનાં હોય છે. આ સર્વ બાબતોનાં ઉંડાં રહસ્યો પોતે જાણવાં. તે સર્વ બાબતોમાં હેતુઓ રહેલા છે. કોઇપણ બાબત નકામી નથી. પોતાને આગળ વધારનાર છે. આ સર્વ બાબતના હેતુઓ ગુરૂ પાસે જાણવાથી અર્હદ્દર્શનમાં કુશલતા મેળવી શકાય છે. આ સર્વ બાબતોનાં રહસ્યો જાણી તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવાથી સમ્યક્‌દૃષ્ટિની શોભામાં અલોકીક જાતનો વધારો થાય છે.

માથે પાઘડી સો રૂપિઆની કીંમતની બાંધી હોય અને નીચે દોઢ હાથની લંગોટી પહેરી હોય તો પાઘડીને પણ શરમાવા જેવું થાય છે. મતલબ કે પાઘડી શોભતી નથી. પાઘડીની શોભા તો ત્યારેજ ગણાય છે કે નીચે દશ રૂપિઆની કીંમતનું ધોતીયું પહેર્યું હોય. આવીજ રીતે સમ્યક્‌દૃષ્ટિ આત્માને ઓળખનાર, અને તે સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા કે પ્રગટ કરવાનો

પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્યમાં તે નિર્દોષ આચરણ ન હોય તો, લંગોટીની માફક પાઘડીને પણ–ધર્મને પણ લજાવનાર થાય છે, માટે ઉપર કહેલ આચરણો સાથે, ક્ષમા–સહનશીલતા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ, નિસ્પૃહતા, દયાળુતા, ઉદારતા, વિરક્તતા, અવાચાળતા, ગુણગ્રાહકતા, સત્યવક્તૃત્ત્વતા ઇત્યાદિ વિશાળ ગુણોનો ભંડાર પોતાની પાસે રાખવો જેથી સ્વપર લાભ થવા સાથે પરમશાંતિ પ્રાપ્ત થશે.

સમ્યક્દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થવા છતાં યોગ્ય વર્તન ન હોય તો લોકમાં નિંદાપાત્ર થવાય છે અને તે જ્ઞાન કે ધર્મને અથવા તે જાણપણાને લોકો ધિક્કારે છે. પોતાના હલકા વર્ત્તનથી અનેક જીવોને પોતા ઉપર કે તે તે ધર્મ અથવા જ્ઞાન ઉપર હલકો મત બંધાવવાના નિમિત્તભૂત થવાય છે, તેથી પોતે પતિત થાય છે તથા અન્યને પતિત થવાના કે નિંદા કરાવવાના નિમિત્તભૂત થવાય છે, માટે સ્વપર ઉપકારી સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોએ યોગ્ય કર્ત્તવ્યતાનું ભૂષણ પહેરવું જોઇએ.

તીર્થ સેવા.

જેનાથી–અગર જે વડે તરાય તે તીર્થ–દ્રવ્ય તીર્થ, અને ભાવતીર્થ અથવા સ્થાવર તીર્થ, અને જંગમ તીર્થ. સ્થીર રહે તે સ્થાવર. હાલે ચાલે તે જંગમ. શત્રુંજય, ગીરનાર, શમેતશીખર. અષ્ટાપદ આદિ સ્થાવર તીર્થો કહેવાય છે. અને આત્મજ્ઞાની મહાન્ ગુરૂઓ–સાધુઓ તે જંગમ–હાલતું ચાલતું તીર્થ છે. સ્થાવર તીર્થને બતાવનાર–પ્રકાશ કરનાર ચૈતન્ય સ્વરૂપ સદ્ગુરૂઓ–જ્ઞાની મહાત્માઓ દરેક સ્થળે વિહાર કરી, અધિકારી જીવોને આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવાનો માર્ગ બતાવે છે એટલે તેને ભાવતીર્થ કહેવામાં આવે છે. અને જે સ્થળે રહી અનેક મહાત્મા જ્ઞાની પુરૂષોએ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે તેવાં શાંતિવાળાં પવિત્ર સ્થળો જડરૂપ હોવાથી તેને દ્રવ્યતીર્થ કહે છે.

અથવા તીર્થ એટલે ચતુર્વિધ સંઘ–સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા તેમની સેવા કરવી તે સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોનું ભૂષણ છે. તેના આત્મગુણને

પોષણ આપનાર છે. જેમ નાના વૃક્ષોનું ભૂષણ પાણી, હવા, ખાતર વગેરે છે, તેથી તે વૃક્ષોની શોભામાં અલૌકિક વધારો થવા સાથે પોષણ પામી તેમાં છેવટે ઉપયોગી અને સ્વાદિષ્ટ ફળો આવે છે, તેમ આ સમ્યક્‌દષ્ટિ જીવ આ, દ્રવ્ય તથા ભાવતીર્થની સેવા કરવાવડે, પોષણ પામી આત્મગુણમાં અલૌકીક વધારો કરવા સાથે છેવટે નિર્વાણ—પરમશાંતિરૂપ ફળ મેળવે છે.

લેવું અને દેવું એમ બે પ્રકારે સેવા થાય છે. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવિકા એમને યથાયોગ્ય અનુકુળતા કરી આપી તેમને શાંતિ આપવા અને આત્મજ્ઞાનના માર્ગમાં આગળ વધારવાં તેને પણ સેવા કહેવામાં આવે છે. બીજી રીતે તેમની સેવા ભક્તિ કરી, તેમનો સત્સંગ કરી, તેમના તરફથી અપાતી યોગ્ય સૂચનાઓ ઉપર ધ્યાન આપી, તેમના અપાયેલા ઉપદેશ પ્રમાણે વર્ત્તન કરી પોતે આગળ વધવું આ પણ સેવા છે. બન્નેમાં આપવાની મુખ્યતા, તો લેવાની ગૌણુતા—અને લેવાની મુખ્યતા તો આપવાની ગૌણુતા રહેલી છે. તે સર્વ સમ્યક્‌દષ્ટિ હોવાથી તેનાથી નીચલી નીચલી ભૂમિકાવાળાને જ્ઞાનાદિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને ઉપલી ઉપલી ભૂમિકાવાળા આપવાના અધિકારી છે. તેઓ તેનાથી આગળની ભૂમિકાવાળા પાસેથી જ્ઞાનાદિ મેળવે છે. આમ અન્યોઅન્ય આગળ વધવું, અને અન્યને આગળ વધારવું. આવી મદદ આપ્યા કરે છે. આ સેવા છે.

શ્રાવક શ્રાવિકાઓ પણ સમ્યક્‌દષ્ટિ હોવાથી તેનાથી નીચલી ભૂમિકાવાળાને મદદ આપી શકે છે. આપણે આગળ કહી ગયા છીએ તેમ શ્રાવક કોઇ કોમ નથી પણ તે એક અધિકાર છે. આ અધિકારી પોતાથી નીચલા અધિકારીને આગળ વધારી શકે છે માટે તેની પણ સેવા સમ્યક્‌દષ્ટિને ભૂષિત કરનાર છે. ગુણવિના અધિકાર મળતો નથી શ્રાવકના કુળમાં જન્મ લેવાથી, કે ઉપરના ટીલાં ટપકાંવાળા આડંબરથી શ્રાવક, શ્રાવિકાની ભૂમિકા પ્રાપ્ત થતી નથી, પણ આત્માને જાણી તેના ઉપર **શ્ર** એટલે શ્રદ્ધા કરવાથી તથા **વ** ના । વિવેક. જડ—ચૈતન્યનો વિવેક કરવાથી, તથા **ક** નામ ક્રિયા. ત્યાગ કરવા યોગ્યનો ત્યાગ, તથા ગ્રહણ કરવા યોગ્યને ગ્રહણ કરી તે પ્રમાણે ઉત્તમ વર્ત્તન કરનારને શ્રાવક, શ્રાવિકા કહે છે.

દ્રવ્યતીર્થની સેવા એટલા માટે કરવાની છે કે, તે પવિત્ર સ્થળે અનેક મહાન પુરૂષોએ આત્મજ્ઞાન પ્રગટ કરી પરમશાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રય-

ત્ન કરેલો હોય છે. તે તે સ્થળોને જોતાં તે તે મહાન પુરૂષો યાદ આવે છે. તેમનો કરેલો ભગીરથ પ્રયત્ન, અખંડ ધ્યાન, ઘોર તપશ્ચરણ, પ્રબળ નિર્જરા, શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ ઈત્યાદિનું સ્મરણ થતાં રોમેરોમ ઉલ્લાસ પામે છે, તેવા સ્થળે બેસી આત્મધ્યાન, સ્વરૂપવિચારણા, મનની એકાગ્રતા, ઈત્યાદિ કરતાં પ્રબળ ઉત્સાહ વૃદ્ધિ પામે છે. મન નિર્મળ થાય છે. આવરણ તુટે છે. સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ થાય છે.

તેવા પવિત્ર તીર્થ સ્થળોમાં કોઇ મહાત્મા પુરૂષો આત્મધ્યાન કરતા હોય છે. પરમ સમાધિદશા ભોગવી રહ્યા હોય છે. આત્મસ્વરૂપમાં જાગૃત થયેલા હોય તેવા સત્પુરૂષો, સિદ્ધ પુરૂષો, મહાત્મા પુરૂષોનો સમાગમ થાય છે. તેમની આગળથી આત્મસ્વરૂપ જાણવાનું બને છે. પોતાનું કર્ત્તવ્ય સમજાય છે, અને ત્યારપછી આવા પરમ પવિત્ર સ્થળમાં રહી તે આત્મસ્વરૂપાનુસંધાન કરવા પ્રયત્ન કરતાં ઘણી સહેલાઇથી આત્મમાર્ગમાં પ્રવેશ કરી શાંતિ મેળવી શકાય છે.

સ્થાવર તીર્થે જવાનો મુખ્ય આજ ઉદ્દેશ છે. વ્યવહારના પ્રપંચમાં રહેનારા જે ગૃહસ્થોથી પોતાના ઘરમાં રહી વિશેષ વખત અને અનુકુળતાના અભાવે આત્મસાધન ઓછું બની શકે છે, તેવા મનુષ્યોને આ તીર્થસ્થાનો, આત્મસાધન તથા સત્સંગ કરવાને વધારે ઉપયોગી થઇ પડે છે. આ માટેજ આ તીર્થસ્થાનોની ઉપયોગીતા ગણવામાં આવી છે. જો એમ ન હોય તો તે સ્થાવર તીર્થ છે. તેથી પ્રત્યક્ષ ગુરૂસમાન ઉપદેશનો લાભ મળી નજ શકે. વળી—જંગમતીર્થ સમાન મહાત્મા પુરૂષોના સહવાસથીજ આ ભૂમિ પણ તીર્થ સમાન ગણાણી છે. તે મહાત્મા પુરૂષોના ઉપદેશનો પ્રથમ જેમને અભાવ છે, તેમજ આ તીર્થમાં પણ તેવા પુરૂષોનો સમાગમ જેઓ કરી શકતા નથી, તેમનો તીર્થે આવવાનો ઉદ્દેશ સફલ થતો નથી.

સ્થાવર તીર્થની સેવા કરવા છતાં પણ જેમના કામ, ક્રોધ, રાગ, દ્વેષ, ઇચ્છા, અભિમાન, માયા, લોભ વિગેરે ઓછા થતા નથી, તેઓ કડવી તુંબડી સમાન ભલે અનેક તીર્થમાં સ્નાન, દર્શન કરે પણ આંતર મેલ ધોયા વિના, આત્મ વિચારણા કર્યા વિના અને સદ્‌ગુરૂ—આત્મજ્ઞાનીનો સમાગમ કર્યા સિવાય—તેમનો બોધ લીધા સિવાય તેઓની કર્મરૂપ કડવાશ કદી ઓછી થનાર નથી. તેઓના નિશાન વિનાના ફેંકાતા બાણો સમાન સર્વ પ્રયત્ન નિષ્ફલ નિવડે છે.

એક સ્તવનમાં કહ્યું છે કે "તપ જપ ધ્યાનથી કર્મ ખપાવે–ગીરીવર દરશન વીરલા પાવે" આ ગીરવરનાં દર્શન વીરલા કોઇકજ પામે છે. તેઓ ત્યાં જઇ તપ કરે છે, જપ કરે છે, ધ્યાન કરે છે, અને તેમ કરી કર્મ ખપાવે છે. આ સ્તવનને આ લોકો મોઢે બોલે છે છતાં તેઓનું વર્ત્તન બહુધા તેવું હોતું નથી. નદીઓમાં સ્નાન કરવાથી કદી પાપ જતું નથી. સ્નાન, ઉપરનો મેલ કાઢે છે. અંદરનો મેલ કાઢવા માટે દયા, કરૂણા, કોમળતા, નમ્રતા, ઇત્યાદિ જોઇએ. તીર્થ ઉપર ચડ ઉતર કરવાથી જેવી રીતે પગને તથા શરીરને ઘસારો લાગે છે, તેવી રીતે મન ઉપર વિચારનો–ઉત્તમ ધ્યાનનો ઘસારો પડવો જોઇએ. હૃદય શીતળ થવું જોઇએ. ક્ષમા–સહનશીળતા વધવી જોઇએ. અંતરનાં કર્મો તપીને પીગળી જવાં જોઇએ રોમ રોમમાં આત્માનો આનંદ છાઇ રહેવો જોઇએ.

પોતાની પોતાને ખાત્રી થવી જોઇએ કે તીર્થમાં જઇને અમને આટલો ફાયદો થયો છે. વેર વિરોધ ત્યાગ કર્યો છે. સર્વ જીવોને હું આત્મબંધુતુલ્ય ગણું છું. દેહાભિમાનનો ત્યાગ કર્યો છે. પરિગ્રહની મમતા ઘટાડી છે. પરોપકાર નિત્ય કરવો તેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. ગમે તે દુઃખી મનુષ્યને મદદ આપવાને હું તૈયાર છું. વિશ્વાસઘાત, દગો ફટકો કરવાનો નિયમ લીધો છે. સર્વના ગુન્હા માફ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, પાડોશી સાથે કજીયો કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. ઘરનાં કે કુટુંબનાં મનુષ્યો સાથે હળીમળીને રહેવાની બાધા કરી છે. ટુંકામાં તીર્થયાત્રા કરી હૃદયમાં પરમ શાંતિ પ્રગટાવી છે. જો આમ બન્યું હોય તો તીર્થસેવા ઉપયોગી થઇ છે.

તીર્થમાં જવાનો પહેલો ઉદ્દેશ એ હોવો જોઇએ કે કોઇ જ્ઞાની મહાત્મા આંહી છે કે કેમ? તેની પહેલી તપાસ કરવી. તેને વંદન, નમન કરી પૂછવું, કે અમે તીર્થયાત્રા કરવા આવ્યા છીએ. અમારે આંહી આવીને શું કરવું જોઇએ? કેવી રીતે વર્ત્તન કરવું જોઇએ? અમારા આત્માનો ઉદ્ધાર કેવાં કેવાં કર્ત્તવ્યો કરવાથી થાય? વિગેરે કર્ત્તવ્યો પ્રથમ તે ગુરૂદ્વારા જાણવાં, અને પછી જેટલા દિવસ ત્યાં રહો તેટલા દિવસ તેમનાઃ કહેવા પ્રમાણે વર્તન કરો. તેમની બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે જીવન વ્યતિત કરો. તેમની તથા તમારી અનુકુળતાના પ્રસંગે સત્સમાગમ કરી ધર્મચર્ચા કરતા રહો. ધર્મચર્ચામાં પણ જે તમને હાલ વિશેષ જરૂરનું હોય તેજ પૂછો. તેની વાત છેડો. હું કોણ? મારૂં કર્ત્તવ્ય શું? કર્મ કેમ છુટે? આત્મજ્ઞાન કેમ

પ્રાપ્ત થાય ? પરમશાંતિ શાથી મળે ? ઇત્યાદિ ઉપયોગી બાબતો પૂછવા કે ચર્ચવા સિવાય તેમનો અમૂલ્ય ટાઇમ ન લ્યો, નિશ્ચય થતાં તે પ્રમાણે ત્યાં રહો તેટલા દિવસ તો ઘણીજ લાગણીથી ક્રિયામાં મૂકો. પછી ઘેર જઇ વખતના નિયમો કરી એટલે કામના ભાગ પાડી આત્મસાધનનો અમુક વખત નિશ્ચય કરી તે પ્રમાણે વર્ત્તન કર્યા કરો.

ખરૂં તીર્થ—ઉપયોગી તીર્થ મુનિ મહાત્માઓ—આત્માનુભવી જ્ઞાની પુરૂષો છે. આ દ્રવ્યતીર્થ આત્મ અનુભવ કરવામાં સાહાયક સ્થાન સમાન છે. આત્મજ્ઞાન વિના આ તીર્થથી વિશેષ લાભ મેળવી શકાતો નથી. આત્મ લાભ તો હાલતા ચાલતા જ્ઞાની પુરૂષો દ્વારાજ થાય છે. દીવાથીજ દીવો થાય છે. જાગેલોજ બીજાને જગાડી શકે છે. ઉંઘતા ગુરૂઓ પણ જગાડી શકતા નથી આત્મલાભ પામેલાજ આત્મલાભ મેળવાવી આપવામાં મદદગાર થાય છે. આવા જંગમ તીર્થસ્વરૂપ આત્મજ્ઞાની ગુરૂની સેવા કરવી. તે સેવાના અમૂલ્ય ફળથી છેવટે નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવતિસૂત્રમાં કહ્યું છે કે, હે ભગવન્ ! તથાપ્રકારના શ્રમણ, તથા વિવેકી શ્રાવકોની સેવાનું ફળ શું ? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે કે ગૌતમ ! તેમની સેવાનું ફળ તેમના તરફથી સિદ્ધાંત શ્રવણની પ્રાપ્તિ થાય છે તે છે. ગુરૂની સેવા કરવાથી તે ગુરૂઓ તત્ત્વના નિશ્ચયો—સિદ્ધાંતો—તેનાં રહસ્યો સમજાવે છે. અર્થાત્ તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. કેમકે ગુરૂઓ આગળ કાંઈ વ્યવહારીક દુનિયાની વિકથાઓ કે ભાંજફોડો તો થતી નજ હોય, જ્ઞાની ગુરૂઓ પાસે આત્મજ્ઞાનની ચર્ચાજ થતી હોય છે તેથી ત્યાં સાંભળવા જનારને શાસ્ત્રનાં રહસ્યોનું જ્ઞાન થાય છે.

બીજું પ્રશ્ન—હે ભગવન્ સિદ્ધાંત સાંભળવાનું ફળ શું ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! વિજ્ઞાન ફળ થાય. સિદ્ધાંતના જ્ઞાનથી ત્યાગ કરવા લાયક તથા ગ્રહણ કરવા લાયક વસ્તુનું વિજ્ઞાન—વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

ત્રીજું પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! વિજ્ઞાનનું ફળ શું ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! વિજ્ઞાનનું ફળ પ્રત્યાખ્યાન છે. વિશેષ નિશ્ચયાત્મક ગ્રહણ ત્યાગના જ્ઞાનવાળો મનુષ્ય પાપનું પચ્ચખાણ કરશે. પાપાચરણનો ત્યાગ કરે છે.

ચોથું પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! પચ્ચખાણનું ફળ શું ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! પચ્ચખાણનું ફળ સંયમ છે. વિભાવ દશામાં મનને પરિણમાવવાનો ત્યાગ કરનારને સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પાંચમું પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! સંયમનું ફળ શું ?

ઉત્તર—ગૌતમ ! સંયમનું ફળ અનાશ્રવ છે. સંયમવાન્ મનુષ્ય નવીન કર્મ ઉપાર્જન કરતો નથી—આત્મસ્વભાવમાં સ્થીર થાય છે.

છઠું પ્રશ્ન- હે ભગવન્ ! અનાશ્રવનું ફળ શું ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! અનાશ્રવનું ફળ તપ છે. કર્મ આવતાં અટકે છે, એટલે લઘુકર્મી તે થાય છે. આત્મ ઉપયોગની જાગૃતિ વિશેષ થાય છે. આ આત્મ જાગૃતિથી પૂર્વનાં કર્મ તપવા લાગે છે. આંતર્ ચિકાશ-રાગ દ્વેષની પરિણુતિ તે આંતર્તાપથી સુકાઇ જાય છે તેનું નામ તપ છે.

સાતમું પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! તપનું ફળ શું ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! તપનું ફળ નિર્જરા છે. આત્મઉપયોગના તીવ્ર તાપથી રાગદ્વેષની ચિકાશ વિનાનાં થયેલાં—સુકાયેલાં—શોશાઇ ગયેલાં કર્મો નિર્જરી જાય છે. આત્મ પ્રદેશથી નિરાધાર થઇ નીચાં ખરી પડે છે.

આઠમું પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! નિર્જરાનું ફળ શું ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! નિર્જરાનું ફળ અક્રિયા છે. કર્મ નિર્જરા થવાથી મન, વચન, કાયાના યોગોનો નિરોધ થાય છે. જ્યાં સુધી ક્રિયા છે, ત્યાં સુધી મન, વચન, કાયાના યોગની ચપળતા છે. જ્યાં ક્રિયા બંધ થઇ કે તે યોગોની પ્રવૃત્તિ થતી અટકી જાય છે.

નવમું પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! અક્રિયાનું ફળ શું થાય ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! અક્રિયાનું ફળ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે—છેવટનું ફળ પરમશાંતિ—શુદ્ધ સ્વરૂપ અવસ્થિતિ—મહા નિર્વાણ છે.

આ પ્રમાણે જંગમતીર્થની સેવાનું ફળ છેવટે મોક્ષ પર્યંત લંબાય છે એમ જાણી આત્મજ્ઞાની જંગમ તીર્થસ્વરૂપ મહાત્માની સેવા કરવામાં ઉજમાળ થવું, તેથી સમ્યક્દૃષ્ટિને સંપૂર્ણ પોષણ મળે છે, અને તે પોષણથી ભૂષણ—શોભા થાય છે. આત્મસ્વરૂપ દીપી નીકળે છે. ઝળકી ઉઠે છે. સ્વસ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે. આનું નામ તીર્થસેવા છે.

સ્થીરતા.

વીતરાગ દેવના કહેલા આત્મનિશ્ચયમાં સ્થીરતા પ્રાપ્ત કરવી, દ્રઢનિશ્ચય ધારણ કરવો, પોતે દ્રઢ થવું અને અન્ય અસ્થિરોને—અદ્રઢતાવાળાને દ્રઢ કરવા. આ સમ્યક્ત્વનું ભૂષણ છે.

કેટલાએક મનુષ્યો આત્મધર્મ ઉપર પ્રીતિવાળા હોય છે, પણ દ્રઢતાવાળા હોતા નથી. પ્રીતિ અને દ્રઢતા બન્નેની જરૂરીયાત છે. મનની મલીનતા—પાપવૃત્તિઓ ઓછી થવાથી ધર્મ ઉપર પ્રીતિ થાય છે. અને મન નિશ્ચળ—સ્થિર થવાથી ધર્મ ઉપર દ્રઢતા—સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે. કોઇ પણ જાતની સંસારીક ઇચ્છાઓને પોષણ મળે તેવી ઇચ્છા રાખ્યા સિવાય શુભ કાર્યો તપ, જપ, વ્રત, ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ કરવાથી પાપમળ નિકળી જતાં મન શુદ્ધ થાય છે અને વીતરાગ દેવ જ્ઞાની ગુરૂ આદિનું સાકાર આલંબન લઇ તેમાં મનની વૃત્તિઓને સ્થિર કરવાથી મનની ચંચળતા ઓછી થઇ સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે. છેવટે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન કરતાં—આત્માનું નિરાવરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં આત્મ સ્વરૂપ થવાય છે.

આત્મનિશ્ચયમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવી અને બીજાને પ્રાપ્ત કરાવવી એ સમ્યકદ્રષ્ટિને વિશુદ્ધ થવાનું કારણ છે. સુલસા શ્રાવિકા ધર્મપ્રિય અને દ્રઢધર્મી હતી. પોતે આત્મમાર્ગમાં ઘણીજ દ્રઢ હતી. તેણે અંબડ પરિવ્રાજકને પ્રભુના માર્ગમાં—આત્મમાર્ગમાં દ્રઢ કર્યો હતો.

શાણી સુલશા.

રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેણિક રાજાને નાગ નામનો સારથી હતો. તેની સ્ત્રી પતિવ્રતા—સતી સુલશા નામે હતી. તેણે ભગવાન્ મહાવીરદેવ પાસે, ધર્મ શ્રવણ કરી ગૃહસ્થ ધર્મ અંગિકાર કર્યો હતો. સુલશા ધર્મમાં ઘણીજ દ્રઢ હતી. તેનો આત્મનિશ્ચય અલોકીક હતો. દેવો પણ તેને આ નિશ્ચ-

યથી ચળાવવાને સમર્થ ન હતા. આત્મા એજ પરમાત્મા થઇ શકે છે. આત્માજ પરમાત્મ સ્વરૂપ છે. આ સ્વરૂપને આડે આવનાર કર્મમળ હઠાવવા, અજ્ઞાન દૂર કરવા, આત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેલા–સ્વસ્વરૂપમાં સ્થીત થયેલા ઉત્તમ ગુરૂની પૂર્ણ જરૂરીયાત છે એમ તેનું માનવું હતું. સદ્‌ગુરૂઓ કે દેવાધિદેવ તીર્થંકરો આપણને સત્ય માર્ગ બતાવે છે. ઉપદેશદ્વારા જાગૃત કરે છે. તથાપિ આપણામાં યોગ્યતા ન હોય તો તેઓનું કાંઇપણ જોર ચાલતું નથી. વેળુમાં તેલ નથી તો તેને હજારો મણુ એકઠી કરી પીલવા છતાં એક ટીપું પણ તેલ નીકળવાનું નહિ અને તલમાં તેલ છે તો તેને પીલવાના સાધનો મળતાં માંહીથી તેલ બાહાર આવે છે. બીજાઓ નિમિત્ત કારણ છે. યોગ્યતા પોતામાં જોઇએ. આત્મા સત્તાએ સિદ્ધ સ્વરૂપ જેવો છે, પણ નિમિત્ત યોગે તે સત્તાનું ભાન જીવોને થાય છે. આ તેની દૃઢ માન્યતા હતી.

ભગવાન્ મહાવીરદેવ પાસેથી તેણે જીવાજીવાદિ તત્ત્વો જાણ્યાં હતાં. નિરંતર સત્ પુરૂષોનો સમાગમ તે કરતી હતી. આત્મનિશ્ચયમાં તે એક્કો ગણાતી હતી. આ નિશ્ચયમાં તેની બરોબરી કરી શકે તેવી ભાગ્યેજ કોઇ શ્રાવિકા હશે. આ તેના નિશ્ચયમાંથી ડગાવવાને કોઇ સમર્થ ન હતું. ભગવાન્ મહાવીરદેવને પણ તેની આત્મશ્રદ્ધાની ખાત્રી હતી. આત્મશ્રદ્ધામાં શિથિળ થયેલાઓને તે અનેક હેતુ–યુક્તિઓથી મજબુત બનાવતી હતી.

ચંપાનગરીના ઉદ્યાનમાં એક વખત ભગવાન્ મહાવીરદેવ આવીને રહ્યા હતા. અંબડ નામનો પરિવ્રાજક તે ભગવાનનો ધર્મબોધ સાંભળી શ્રાવક થયો હતો. તે તાપસનાજ વેશમાં હતો. એક વખત તે ભગવાન્ મહાવીરદેવને વંદન નમન કરી કહેવા લાગ્યો પ્રભુ ! આજે હું રાજગ્રહી નગરીમાં જવાનો છું. કાંઇ આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો. ભગવાને તેને આત્મધર્મમાં દૃઢ કરવા નિમિત્તે કહ્યું. અંબડ ! જો તું રાજગૃહી જતો હોય તો ત્યાં નાગ નામનો સારથી છે તેની પત્ની સુલશા જે શ્રાવિકા છે તેને મારા તરફથી ધર્મશુદ્ધિ પૂછજે. ધર્મલાભ કહેજે. અથવા ધર્મમાં સાવધાન રહેવાનું કહેજે. અંબડ મસ્તક નમાવી તે વાત અંગિકાર કરી ચાલતાં ચાલતાં તે રાજગૃહી નજીક આવ્યો. અબંડને કેટલીક સિદ્ધિઓ ઉત્પન્ન થયેલી હતી. વિવિધ પ્રકારનાં સ્વરૂપો વિકુર્વિ (બનાવી) શકે તેવી લબ્ધિ તેનામાં હતી. રસ્તે જતાં વિચાર કર્યો કે સુલશા એવી તે કેવી દૃઢધર્મી છે કે ભગવાન્ મહાવીરદેવ પોતે પણ તેના ગુણનો પક્ષપાત કરે છે ? તેની દૃઢતાની હું તપાસ કરૂં.

એમ વિચાર કરી પોતાની વૈક્રિય લબ્ધિના બળથી તેણે બ્રહ્માનું રૂપ બનાવ્યું. અને મોટા આડંબર પૂર્વક શહેરની બાહાર બેઠો. આ નવીન ચમત્કારિક બનાવથી શહેરના હજારો મનુષ્યોએ તેના દરશનનો લાભ લીધો, પણ સુલશા તો નજ ગઇ. બીજા દિવસે બીજા દરવાજે વિષ્ણુનું રૂપ લઇ પુરતા આડંબર સાથે પડાવ નાખ્યો. હજારો મનુષ્યોએ તેના દર્શન અને જોવાનો લાભ લીધો. સુલશા તે દિવસે પણ ત્યાં ન ગઇ. ત્રીજા દિવસે ત્રીજે દરવાજે અંબડ, શંકરનું રૂપ ધારણ કરી બેઠો. અનેક મનુષ્યોએ તેના દરશનનો લાભ લીધો પણ સુલશા ન ગઈ. અંબડે વિચાર કર્યો તેને જૈનદર્શનનો આગ્રહ જણાય છે તેથી ચોથા દિવસે તીર્થંકરનું રૂપ ધારણ કરી સમોવસરણમાં બેસી ધર્મદેશના દેવા લાગ્યો તે દિવસે પણ સુલસા ત્યાં ન ગઇ. આથી પોતાની આ બાજી સંકેલી લઈ, અંબડ સુલશાને ઘેર ગયો. સુલશાએ આદર સત્કાર કર્યો. આવવાનું કારણ પૂછ્યું. અંબડે મહાવીરદેવ તરફથી કહેવાયેલી ધર્મ પ્રચ્છાદિ વાત જણાવી. સુલશાને ઘણો આનંદ થયો. અંબડે જણાવ્યું. સુલશા ? આંહી દરવાજા બાહાર બ્રહ્મા, વિશ્નુ અને મહેશ આવ્યા હતા તેને જોવાને માટે તમે કેમ નગયાં ?

સુલશાએ ઉત્તર આપ્યો. અંબડ ! તેમાં શું જોવું હતું ! આ સર્વે દશ્ય પદાર્થો દેખાય છે તેમાં અને તેઓમાં તમને શું તફાવત દેખાય છે ? પૃથ્વી, પાણી, પ્રકાશ, વાયુ અને આકાશ આ પાંચભૂતોના બંધાયેલાં સર્વે શરીરો છે. રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્સ આ સર્વ પુદ્‌ગલના ધર્મો છે. તે સર્વમાં દેખાય છે. આત્મા અરૂપિ છે. સર્વ દેહોમાં રહેલો છે. આનંદ સ્વરૂપ છે. આ ચર્મચક્ષુથી તે દેખી શકાતો નથી. તથાપિ અનુભવગમ્ય થાય છે. તેનો અનુભવ આંહી થાય છે. જેણે આત્માને જાણ્યો છે તેને પછી જાણવાનું બાકી શું રહે છે ? જેને સમ્યક્‌દ્દષ્ટિ થઇ છે તેને દુનિયાના ક્યા માયિક પદાર્થ ઉપર પ્રીતિ હોય છે ? કોઇ ઉપર નહિ. ત્યાં જઇને શું જોવાનું હતું તે હવે તું કહી બતાવ. આત્મ ઉપયોગ ભૂલી અન્ય પદાર્થમાં આશક્ત થવું તે શું મિથ્યાત્વ નથી ? સમ્યક્‌દ્દષ્ટિને દૂષિત કરનાર કે મલીન કરનાર તે કાર્ય નથી ? છેજ. ક્ષણે ક્ષણે આત્મઉપયોગમાં જાગૃત રહેવું એજ વિશુદ્ધિનો માર્ગ છે. હા. કોઇ જરૂરીયાતના પ્રસંગે ત્યાં જવાની જરૂર પડે તો તેમાં આગ્રહ પણ નથી. પણ ખાસ જોવા જવાની ઇચ્છા તો મને થતીજ નથી. જો પુદ્‌ગલોની ચમત્કૃતિ જોવાની લાગણીઓ થાય તો જરૂર સમજવું કે આપણી આત્મા તરફ પ્રીતિ ઓછી છે, અને જેટલી

આત્મપ્રીતિ ઓછી તેટલીજ મલીનતા વધારે સમજવી. આત્મા એજ સ્વધર્મ છે તેનું ભાન ભૂલવુ તે વિધર્મ છે. સ્વધર્મને મૂકી વિધર્મ અંગિકાર કરવો, વિધર્મની સોબત કરવી, વિધર્મ ઉપર પ્રીતિ રાખવી, તે સ્વધર્મને દુષિત કરનાર છે.

અંબડ આ પ્રમાણે સુલશાના શબ્દો સાંભળી આશ્ચર્ય પામ્યો. સુલશા આત્મમાર્ગમાં પ્રવિણ છે. પ્રતિવાળી છે એ વાત તો ચોકસ છે. વિશેષ તેના વિચારો જાણુવા માટે અંબડે ફરીને પ્રશ્ન કર્યો.

સુલશા ! ભલે તમે આ બ્રહ્માદિને જોવા નિમિત્તે બાહાર ન આવ્યાં, પણુ શહેરની બાહાર તીર્થંકરદેવ પધાર્યા હતા. તેમનાં દર્શન કરવા અને ઉપદેશ સાંભળવા માટે તમે શા સારૂ ન આવ્યાં ? મને તમારી મોટી ભૂલ જણુાય છે.

સુલશાએ ઉત્તર આપ્યો. અંબડ ! તે પરમ કૃપાળુ પ્રભુ ! જીવનમૂર્ત્તિ સદ્ગુરૂ ! તેમનું આગમન આંહી થાય તો મારાં રોમે રોમમાં આનંદ છવાઇ રહેવો જોઇએ. મારાં દરેક રોમ તેમના આગમનથી ખડાં થવાં જોઇએ. તે પવિત્ર આત્માનો આ આત્મા સાથે એટલો નીકટ સંબંધ છે—એવી પવિત્ર શુદ્ધતાનો સંબંધ છે કે તેમનુ આગમન થતાં આ મન આનંદમાં ગરકાવ થઈ જાય છે. આ માંહીલું મને કાંઈપણુ થયું ન હતું તેથીજ હું જાણી શકી હતી કે તે શુદ્ધ પવિત્રાત્મા નથી જેને લઇને મારૂં જરાપણુ આકર્ષણુ તે તરફ થયું ન હતું. વળી તમને ખબર હશે કે ભગવાન્ મહાવીરદેવ આજ કાલ ચંપાનગરી તરફ વિચરે છે. જે ઇહાંથી વિશેષ દૂર છે. તેમ બીજો તીર્થંકર આ કાળે અત્યારે કોઇ વિદ્યમાન્ નથી, તો તે તીર્થંકર છે એમ હું શા ઉપરથી માનું ? ખરેખર મને તો કોઇ ઢોંગી—કપટી હોય તેમ જણુાય છે. આ કારણુથી હું તેમનાં દર્શન કે ધર્મશ્રવણુ નિમિત્તે ગઈ ન હતી.

અંબડે જવાબ આપ્યો. સુલશા ! ભલે તે તીર્થંકર ન હોય પણુ તેથી ધર્મની શોભા તો વધે છે ? આમ કરવાથી ધર્મમાં વધારો થાય છે.

સુલશાએ ઉત્તર આપ્યો અંબડ ! અંબડ ! આમાં તમારી મોટી ભૂલ થાય છે. શું તમને એમ લાગે છે કે આવા જુઠા આડંબરોથી જીવો ધર્મ પામે છે ? આ બાબતની માન્યતામાં તમે ઠગાઓ છો. સત્ય વસ્તુ બતાવવી; સત્ય સમજાવવું, તેમાં માયા પ્રપંચ શા માટે જોઇએ ? તમે શુદ્ધ

આત્મા છો, આત્માને ઓળખો, અશુદ્ધતાના પ્રતિબંધને દૂર કરો,મતે દૂર કરવાના અમુક અમુક ઉપાયો છે, વિગેરે યોગ્ય માર્ગ બતાવવો, આમાં પ્રપંચને અવકાશજ ક્યાં છે ? જ્યાં કાંઇ પણ સ્વાર્થ સાધવાનો છે, લોકો પાસેથી પૈસા કઢાવવા છે, કાંઇ માન ખાટવાનું છે, જ્યાં મત—પંથના વાડા બાંધવાના છે, મનાવવું, પુજાવવું છે ત્યાં પ્રપંચને અવકાશ છે. નિઃસ્વાર્થ પણે કાંઇપણ માન પાનની, ધન દોલતની, મનાવા પૂજાવાની, કે મત પંથ ચલાવવાની આશા—કે ઇચ્છા વિના કેવળ પરોપકાર બુદ્ધિએ, દયાની પૂર્ણ લાગણીથી સત્ય બતાવવાનું કે કહેવાનું હોય ત્યાં તો પૂર્ણ સરલતા અને આડંબર સિવાયની સાદાઇ હોય તો તેની વિશેષ અસર થાય છે.

અંબડે જવાબ આપ્યો સુલશા ! તમારૂં કહેવું યુક્તિથી માન્ય કરવા જેવું છે, તથાપિ આડંબરની તો જરૂર જણાય છે. જો મેં આ શહેરની બાહાર બ્રહ્મા, વિશ્નુ, મહેશ અને તીર્થંકરનું રૂપ ધારણ કરી આવો આડંબર કર્યો તો હજારો મનુષ્યો તેનાં દર્શન કરવા આવ્યાં, અને કદાચ એકલો વિના આડંબરે આવ્યો હોત તો મને કોઈ ઓળખત પણ નહિ તો મારી પાસે આવવાની તો વાતજ શી ? તો પછી લોકો ધર્મ કેવી રીતે પામે ? માટે લોકાને આગળ ચડાવવા બાહ્ય આડંબરની જરૂર તો છેજ.

સુલશાએ ઉત્તર આપ્યો. અંબડ ! બાળ જીવોને માટે તમે જેમ કહોછો તેમ બાહ્ય આડંબરની જરૂર દેખાય છે, તેઓ કાંઇ નવીન દેખવાની બાબતોથી લલચાઇને તે તરફ આકર્ષાય છે, પણ અંતરની ઉંડી લાગણી વિના સંગીન—કાયમનો લાભ તેમાંથી ઘણા થોડાનેજ મળે છે, ત્યારે ખરી તૃષાવાળો માણસ તે મહાત્માને ગમે તેવા સ્થળેથી શોધી કાઢી આત્મજ્ઞાન મેળવે, છે. કોઇ દિવસ તમે સાંભળ્યું છે કે તળાવે ઘેર ઘેર જઇને પોકાર કર્યો હોય કે મારી પાસે પાણી છે કોઇ લેશ્યો કે ? પાણીની જરૂરીયાતવાળાએ તો તળાવને શોધી કાઢવું જોઇએ. ખરી જાગૃત થયા વિના ઉપદેશની અસર થતી નથી. બાળ જીવોને આગળ વધારવા બાહ્ય આડંબરની જરૂર છે એ અમુક દરજ્જે તમારૂં કહેવું માન્ય રાખવા જેવું છે; બાકી ખરી રીતે તો આંતર્ લાગણી પ્રગટયા વિના—અંદરથી ઉંડી ઇચ્છા થયા વિના જીવો આગળ વધી શકતા નથી.

તમે કહ્યું કે હજારો લોકો એકઠા થયા હતા તે વાત ખરી, પણ લોકોની કર્તવ્ય તરફ નજર ઘણીજ ઓછી હોય છે, પણ જે જ્ઞાની પુ-

રૂષ, મહાત્મા, તીર્થંકરદેવ કે બીજા કોઇ તરફથી પોતાને ઉત્તમ બોધ મળ્યો હોય છે તે ઉપદેશકનેજ લોકો પકડી લે છે. તેમણે બતાવેલા ઉપદેશ તરફ ઘણાજ થોડા મનુષ્યોની દૃષ્ટિ હોય છે, ત્યારે ઘણા મનુષ્યો તો તે રસ્તો બતાવનાર-ઉપદેશ આપનારને પકડી લે છે. તેના વચનો ઉપર કે તેના શરીર ઉપર મોહ પામી, તેના અભાવમાં તેના નામનો જપ કરવામાંજ જીંદગી કાઢે છે. ઘણાઓ તેની મૂર્ત્તિઓને પૂજવામાંજ રોકાય છે. તેનાથી આગળ વધતા નથી-તેનાથી આગળ માર્ગ છે કે કેમ તે સમજવા પણ પ્રયત્ન કરતા નથી અને તેમાંજ જીંદગીની સાર્થકતા સમજે છે.

જેમ કોઇ મનુષ્ય બીજે ગામ જતો હોય, રસ્તામાં માર્ગ ભૂલી જવાથી ભૂલો પડયો, તેને કોઇ રસ્તાના જાણકાર પરમાર્થી મનુષ્યે સાચો માર્ગ બતાવ્યો કે, આ રસ્તો મૂકી દઇ આ રસ્તે ચાલો. તમે ધારેલે ગામ પહોચી જશો. આ વેળાએ તે રસ્તો ભૂલેલા મનુષ્યને સત્ય માર્ગ હાથ આવવાથી આનંદ થાય છે. સત્ય માર્ગ બતાવનાર તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ થાય છે, અને તે થવીજ જોઇએ. કેમકે તેણે રસ્તો બતાવ્યો ન હોત તો પોતાને વિકટ જંગલમાં ઘણું રખડવું પડત. છતાં પણ આ પૂજ્યબુદ્ધિની પણ મર્યાદા હોવી જોઇએ. રસ્તો બતાવનારનો ઉપકાર માનવો જોઇએ પણ આ વટેમાર્ગુ તો તેનાથી આગળ વધીને તે રસ્તો બતાવનારને પગે પડીને તમેજ મારો ઉદ્ધાર કરનાર છો, તમે મને આગળ પહોચાડો-ઠેકાણે પહોંચાડી આપો. આમ કહી તેના મો સામું જોઇને બેસી રહ્યો. કોઇ વખત તેના પગ પકડીને બેઠો અને કહેવા લાગ્યો કે તમે મને ગામ પોચાડનારા છો. તમારૂંજ મને શરણુ છે. આ ઘોર વનમાં તમેજ મારા ઉપકારી છો, હું જીવીશ ત્યાં સુધી તમને છોડીશ નહિ. આ પ્રમાણે કહીને તે પરોપકારીને વળગી પડનાર મનુષ્ય આગળ ન ચાલતાં, તેના બતાવ્યા પ્રમાણે રસ્તે ન જતાં ત્યાં તેને વળગીને બેસી રહેતાં તે ધારેલે મુકામે પહોચી શકશે ? અંબડ ! વિચાર કરીને કહો કે ધારેલે મુકામે તે પહોંચી શકશે ?

અંબડે ઉત્તર આપ્યો. શાણી સુલશા ! બીલકુલ નહિ. તે ત્યાં બેસી રહી પોતાના ઉપકારીના ગુણ ગાવા, કે તેના મો સામું જોવા રોકાઇ રહેતાં કદી પણ ધારેલે મુકામે તે પહોચી શકેજ નહિ. પોતાના ઉપકારીનો આભાર માની તેણે ત્યાંથી તેના બતાવ્યા પ્રમાણે આગળ ચાલવુંજ જોઇએ. તોજ તે ધારેલે સ્થળે પહોચી શકે.

અંબડ ! આજ પ્રમાણે પરોપકારી જ્ઞાની પુરૂષો, મહાત્મા તીર્થંકરદેવો વિગેરેએ આપણને જે રસ્તો બતાવ્યો છે તે રસ્તે આપણે ચાલવું જોઇએ. તે રસ્તો તે મહા પુરૂષોના અનુભવવાળો છે, તે રસ્તે તેમણે ગમન કર્યું છે, પોતાની બધી આશા અને ઇચ્છાઓને જલાંજલી આપી આ શુદ્ધમાર્ગે તેમણે પ્રયાણ કર્યું છે, વ્હાલામાં વ્હાલી ઇચ્છાઓને તેમણે આ રસ્તે ચાલતાં ત્રધી નાખી છે-ત્યાગ કર્યો છે, દેહાભિમાન-કે દેહ ઉપરનો મમત્વ પણ તેમણે મુકી દીધો છે, એટલો પણ બોજો સાથે રાખ્યો નથી ત્યારે તેમને આ રસ્તાનો અનુભવ મળ્યો છે. પોતાને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું છે, તે રસ્તાનો ઉપદેશ, કેવળ પરમાર્થબુદ્ધિથી નિઃસ્વાર્થપણે નિસ્પૃહ થઇ તેમણે આ દુનિયાના જીવોને આપ્યો છે. મહાન્ પ્રયત્નથી પોતે મેળવેલા તે પવિત્ર જ્ઞાન ઉપર લોકો ફીદા થાય છે. વળી પોતાને આવો ઉત્તમ માર્ગ મળવા માટે આશ્ચર્ય પામે છે, મહાન્ આનંદ માને છે, પોતાને ધનભાગ્ય માને છે, સંસાર અટવીમાં સત્યમાર્ગ ભૂલી પરિભ્રમણ કરનારને આ સત્યમાર્ગ મળવાથી જે કાંઇ આનંદ થાય છે તે અમર્યાદિત છે, તેને લઇ તે માર્ગ બતાવનાર ઉપર અલૌકીક પ્રેમ સ્ફુરે છે, તેનો જેટલો ઉપકાર માને તેટલો થોડો છે, તેને પગે પડે છે, વચનથી સ્તુતિ કરે છે, તું મારો મહાન્ ઉપકારી છે, પ્રભુ ! અમે તારે શરણે છીએ, અનાથ અશરણના ઉદ્ધારક ! તારા જેટલા ગુણ બોલીએ, તારો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. લોકો આ પ્રમાણે બોલી તે ઉપકારી મહા પુરૂષનો ઉપકાર વ્યક્ત (પ્રગટ) કરે છે.

કેટલીક વખત તો તે ઉપકારીનું નામ ચિર સ્મરણીય થઇ પડે તેની યાદગિરી માટે તેના નામની મૂર્ત્તિઓ બનાવી મોટા મંદિરો બંધાવી તેમાં પધરાવે છે, અને તેની પૂજા કરે છે, તેના નામનો જાપ કરે છે અને એવાં અનેક કાર્યો કરી પોતાના ઉપકારીના ઉપકારની કૃતજ્ઞતા બતાવે છે.

કર્યા ગુણનો ઉપકાર ન ભૂલી જવો એ સત્પુરૂષોનું લક્ષણ છે. પણ અંબડ ! તું વિચાર કરીને કહે કે જે ઉપકારીએ સત્ય રસ્તો જેને બતાવ્યો છે તે તો આ પ્રમાણે કદાચ કરે, પણ આમ કરીને બેસી રહેવાથી, તે ઉપકારીએ જે સત્યમાર્ગ બતાવ્યો છે તે રસ્તે ચાલવાનું બંધ કરવાથી, તે મનુષ્ય કોઇ દિવસ પણ નિર્વાણના ધામમાં પહોંચી શકશે ? પરમશાંતિ અનુભવી શકશે ? અંબડે ઉત્તર આપ્યો. તેના કહ્યા પ્રમાણે વર્ત્તન નહિ કરનાર તે કદી પણ ઇચ્છિત સ્થળે પહોંચી નહિ શકે.

અંબડ ! ભગવાન્ દેવાધિદેવ તીર્થંકર બહુજ દયાળુ હોય છે. તેમનામાં એવી અગાધ દયા હોય છે કે તેનું વર્ણન હું શું કરી શકું? તેમની એવા મનોભાવના હોય છે કે, આ દુનિયાના સર્વ જીવને હું નિર્વાણના માર્ગમાં લઇ ચાલું ! બધા જીવોને પરમ શાંતિ અપાવું !! સર્વ જીવોને મોક્ષમાં પહોચાડું !!! આવી પ્રબળ લાગણી છતાં જેઓમાં યોગ્યતા આવી છે, જેઓ તેમના કહ્યા મુજબ વર્ત્તન કરે છે, તેઓમાંથી પણ કાળાંતરે અમુક અમુક અનુક્રમે કોઇક મોક્ષ પામે છે.

તેઓ પોતાના આશ્રિતોને કહેછે કે લાયકાત મેળવો, યોગ્ય થાઓ, સર્વ મલીન ઇચ્છાઓને વિંધી નાંખો, દેહ ઉપરનો પણ મમત્વ કાઢી નાંખો, સર્વ પ્રકારે નિઃસ્પૃહ થાઓ, વિભાવ પદાર્થો ઉપરથી મનને ખેંચી લ્યો, ક્ષણે ક્ષણે આત્માનો ઉપયોગ જાગૃત રાખો, તમે પોતેજ શુદ્ધ આત્મા છે, તમેજ પરમાત્મા છો, તમારા ભાનને જાગૃત કરો, મનને આત્મામાં ગાળી નાખો, તમારામાં અનંત શક્તિ છે, પૂર્ણ જાગૃતિથી તે બહાર આવશે.

આમ કહેવા છતાં તે માર્ગે ન ચાલનારા અને વગર મહેનતનો માલ ખાવાની ઇચ્છા રાખનારાઓ, તેમનું નામ લઇને, કે તેમની સ્તુતિ કરીને, અથવા તેમની બાહ્ય સેવા કરીને તરી જવાની—સંસારનો પાર પામી જવાની ઇચ્છા રાખે છે તે પાર પામી શકશે ખરા કે ? નહિજ.

અંબડ ! મારા વિચારો તીર્થંકરદેવને વળગી રહેવાના કે વગર મહેનતે થોડી ઘણી ભક્તિ કરીને મોક્ષ માગી લેવાના નથી, અને માગ્યાથી મોક્ષ મળતું પણ નથી. પણ તે દેવાધિદેવે જે આજ્ઞાઓ કરી છે તે બરોબર સમજીને, તેનાં ઉંડાં રહસ્યો જાણીને તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવાનો છે. આપણને રસ્તો બતાવનારનેજ ગળે વળગી પડવું એતો તેને હેરાન કરવા જેવું છે. પોતાનાં પાપના રાગડાઓ તાણી તાણીને વર્ણવી સંભળાવવા અને તેના કહ્યા મુજબ વર્તન ન કરવું તે શું તે દેવાધિદેવની અવજ્ઞા કરવા જેવું નથી લાગતું ? દેવની આજ્ઞા માનવાનો ફાંફાં રાખવો, તેમની પૂજા ભક્તિ કરવી અને તેમના કથનથી વિરૂદ્ધ વર્ત્તન કરવું તે તે દેવની હાંસી કરવા સરખું શું નથી જણાતું ? દેવાધિ દેવના આશ્રિત છીએ એમ ઉપરથી કહેવરાવવું અને પોતાનું વર્ત્તન તેની આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ રાખવું તે શું મહાન્ પાપ નથી ? મનુષ્યોએ પોતાનું વર્ત્તન સુધારવું અને તેને માટે તે દેવાધિદેવે બતાવેલ સાધનોનું સેવન કરતા રહેવું એને હું વધારે યોગ્ય માનુંછું.

અંબડે પ્રશ્ન પૂછ્યો, શાણી સુલશા ! ત્યારે શું તમારૂં કહેવું એમ છે કે તે દેવનું નામ ન લેવું, ગુણની સ્તુતિ ન કરવી અને તેનું પૂજન ન કરવું ?

સુલશાએ ઉત્તર આપ્યો. અંબડ ! તમે મારો આશય બરોબર સમજ્યા નથી, શરૂઆતમાં મનુષ્યોને ઉંચાં સારાં આલંબનોની જરૂર છે. મન મલીન વાસનાથી ભરેલું હોય છે તેને દેવાધિદેવ જે પવિત્ર આત્મા છે તેના કલ્પીત નામના સ્મરણની પણ જરૂરીયાત છે. નામ બધાં કલ્પીત છે. તથાપિ તે શુદ્ધ આત્માનું સ્મરણ આપનાર શુદ્ધ આત્માની સ્મૃતિ કરાવનાર નામ છે. તેના સ્મરણથી મલીન મનની શુદ્ધિ થાય છે. તેના ગુણોનું કીર્તન કરવાથી–સ્તુતિ કરવાથી ગુણાનુરાગ થાય છે. આ ગુણાનુરાગથી સત્ય વસ્તુની જીજ્ઞાસા થાય છે. દેવાધિદેવ–પવિત્ર આત્માના સાકાર આલંબનમાં મનને જોડવાથી તેની ચંચળતા ઓછી થાય છે. મન શુદ્ધ અને સ્થિર થાય છે. મનની વિવિધ ઇચ્છા–આશાઓને લઈ પુન્યબંધ થાય છે. આથી વ્યવહારની અનુકુળતાઓ મળી આવે છે. દેવાદિ કે સુખી, ધનાઢ્ય, રાજાદિકની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યો આટલામાં અટકી જાય છે. આથી આગળ વધવા પ્રયત્ન કરતા નથી. શરૂઆતમાં આલંબનોની જરૂરીયાત હતી, પણ તે સ્થીતિ પછીની આગળની સ્થીતિ શુદ્ધ–પોતાના આત્માના આલંબનની છે. આંહી અજ્ઞાનનું આવરણ તોડવાનું છે. આટલી હદ સુધી જીવો ઘણીવાર આવે છે, પણ પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ આલંબનોને મૂકી હવે પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવાનું છે. પોતાના પગે ચાલી તીર્થંકરદેવે બતાવેલા માર્ગે પ્રયાણ કરવાનું છે. તે બાબત ઉપર જીવો લક્ષ આપતા નથી. હવે આંહીથી નિરાકાર શુદ્ધાત્માનું આલંબન લેવાનું છે. મનને શુદ્ધ કરવા તથા સ્થિર કરવા સુધી તે સાકાર દેવાધિદેવનું આલંબન ઉપયોગી છે. તે તો અનેક પ્રકારના જાપ કરી, પ્રભુની સ્તુતિ, સ્મરણ, પૂજન, ધ્યાનાદિ કરી મેળવી લીધાં છે, છતાં લાંબા કાળના અભ્યાસથી તે આલંબન છોડવું ગમતું નથી તેને લઇને તેઓ અજ્ઞાનનું આવરણ તોડી શકતા નથી.

અંબડ ! મારો કહેવાનો ઉદ્દેશ આ છે કે, ભલે લોકો આંહી સુધી આલંબન રાખે, પણ બાળક જેમ માની આંગળી પકડી ચાલવા શીખે છે, તે ચાલવા શીખ્યો, તેનામાં થોડું ચાલવાનું બળ આવ્યું એટલે ધીમે ધીમે માની આંગળી મૂકી દઇ પોતાના પગભર થવાની જરૂર છે, એટલે સાકાર આલંબન મૂકી દઇ નિરાકાર શુદ્ધ આત્માનું આલંબન લઈ તેમણે આગળ વધવું.

આશય એવો છે કે આત્માજ પરમાત્મા થઇ શકે છે. આત્મા એજ પરમાત્મા છે તે લક્ષ રાખી, જેવો સિદ્ધનો સ્વભાવ છે તેવોજ સાધકનો સ્વભાવ છે, એ બરોબર ધ્યાનમાં રાખી પોતાનો સ્વભાવ સિદ્ધના જેવો બનાવવા પ્રયત્ન કરવો. આને લોકો નિરાલંબન કહે છે. પણ ખરી રીતે આ પણ આલંબન છે, તથાપિ આ કેવળ દેહ વિનાના આત્માનું શુદ્ધ આલંબન છે. પોતાનું અને સિદ્ધનું એકસરખું સ્વરૂપ જાણી, આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ સમજી તે પ્રમાણે અખંડ જાગૃતિ રાખી, તેવે સ્વભાવે સ્થિર થવાથી—મનને તેવા તેવા ભાવે પરિણમાવવાથી ધીમે ધીમે આ સ્થિતિને પામી પરમાત્મ સ્વરૂપ થવાય છે.

અંબડ ! પરમાત્મા મહાવીરદેવનો, આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા માટેનો આ ઉપદેશ છે. એ જેને પ્રાપ્ત થાય છે તેને આ લોકના વિષયોને જોવા કે ભોગવવાની ઇચ્છાઓ ઉડી જાય છે.

અંબડ આ ધર્મચર્ચા—ધર્મનાં રહસ્યને સાંભળીને ઘણો ખુશી થયો. ધર્મમાં દૃઢ થયો. સુલશાની આત્મ સંબંધી દૃઢતાથી આનંદ પામ્યો. તેની પરિક્ષા—કસોટી કરતાં તેમાં પોતાની પરિક્ષા થઇ. પોતે તે કસોટીમાંથી પસાર થયો. ધર્મમાં વિશેષ દૃઢ થયો. મહાવીરદેવે જેની પ્રશંસા આત્મદૃઢતા વિષે કરી હતી તે યોગ્યજ હતી તેનો નિશ્ચય થયો સુલશાની ધર્મશ્રદ્ધા જાણવા માટે પોતે જે બ્રહ્મા, વિશ્નુ, મહેશ, અને તીર્થંકરનાં રૂપો વૈક્રિયલબ્ધિથી કર્યાંહતાં તે વાત સુલશાને જણાવી પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો. સત્સંગનો મહીમા અગાધ છે, તેથીજ આત્મનિશ્ચયની દૃઢ શ્રદ્ધા થાય છે. પોતે આત્મધર્મમાં દૃઢ થવું અને અન્યને સ્થિર કરવા તેજ સમ્યકૃત્વનું ભૂષણ છે.

સતી સુલશાએ પોતાના જીવનમાં અનેક જીવોને સત્યના માર્ગમાં દૃઢ કર્યાં છે. અને તેજ પ્રમાણે આ તેના દૃષ્ટાંતને વાંચનાર મનુષ્યે પોતે આત્મમાર્ગમાં દૃઢ થવું અને અન્ય જીવોને બનતા પ્રયત્ને દૃઢ કરવા. આ દુષમકાળમાં સત્ય શોધી કાઢવું મુશ્કેલ જેવું છે છતાં પણ પ્રબળ પ્રયત્ન કરનારને તે મળ્યા સિવાય રહેતું નથી.

ગુરૂદેવની ભક્તિ કરવી.

સમ્યક્દષ્ટિ જીવોએ આહાર, પાણી આદિ આપવા વડે ગુરૂની ભક્તિ કરવી. તે સમ્યક્દષ્ટિને પોષણ આપનાર, શોભાવનાર ભૂષણ છે. ભક્તિ નમ્રતા આવ્યા વિના થતી નથી, સામામાં ગુણની અધિકતા અને પોતામાં તે ગુણની ઓછાશ જણાય-દેખાય તોજ અન્યની વૈયાવચ્ચ કરવામાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ ગુણવાનો ઉ ર ગુણનો અનુરાગ-પ્રીતિ થવાથી તેની ભક્તિદ્વારા તે પોતામાં ગુણોનો સંચય કરી શકે છે. નમ્રતા એ પાણીની ખાલી ટાંકીસમાન છે. ગુણાનુ ાગ તે પાણીના નળ સમાન છે, અને ગુણી પુરૂષો તે પાણીના ભરેલા કુવા, કે મોટી ટાંકી સમાન છે. આ ગુણાનુરાગના નળદ્વારા ગુણી પુરૂષોમાં રહેલા ગુણરૂપ પાણી નમ્રતાવાળા જીવરૂપ ટાંકીમાં દાખલ થાય છે. ખુબી એ છે કે આ વ્યવહારીક પાણીની માફક ગુણી પુરૂષોમાં રહેલ ગુણરૂપ પાણી ખાલી ન થતાં આ નમ્રતાવાળા જીવો, ગુણી સમાન-ગુણવાન્ પુરૂષના સરખા ગુણવાળા થાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલા સમ્યક્દષ્ટિ જીવોએ આહાર, પાણી આદિથી ગુરૂદેવની ભક્તિ કરવી. પોતાના શરીરદ્વારા તેમના શરીરની વિશ્રામણા કરવી. ત્યાગમાર્ગમાં રહેલા સમ્યક્દષ્ટિ જીવોએ, જ્ઞાનધ્યાનમાં લીન થયેલા મહાત્મા પૂજ્ય, ગુરૂવર્ગને આહાર, પાણી આદિ લાવી આપવારૂપ ભક્તિ કરવી. તપસ્વી, ગ્લાની, વૃદ્ધ, જ્ઞાન ભણનાર, આદિ સાધુઓની આહારાદિકથી ભક્તિ કરવી. શરીરથી તેમની વિશ્રામણારૂપ સેવા કરવી. બાહુ અને સુબાહુ સાધુઓએ પાંચસો મુનિને આહારાદિ લાવી આપી તેમના જ્ઞાન, ધ્યાનમાં અનેકવાર મદદ આપી હતી. બીજા સાધુઓ-બાળસાધુ, ગ્લાન (માંદા) વૃદ્ધ, તપસ્વી, જ્ઞાની, ધ્યાની આદિ સાધુઓની વિશ્રામણા કરી હતી. આ સેવા ભક્તિથી સમ્યક્દષ્ટિ નિર્મળ કરવા સાથે શુભ ભોગ્ય કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. જેના ફળરૂપે તે બન્ને સાધુઓ બાહુબળી અને ભરતપણે ઉત્પન્ન થયા. બાહુબળીએ બાહુબળથી કરેલી સેવાના પ્રમાણમાં મહાન્ બાહુબળ ઉત્પન્ન કર્યું અને ભરતરાજાએ આહારાદિ ભોગ્ય વસ્તુની ભક્તિદ્વારા ભોગકર્મ પ્રાપ્ત કર્યું. જેના બળથી છખંડના રાજ્યવૈભવવાળો ચક્રવર્તિ રાજા થયો.

ભોગકર્મ આટલું પ્રબળ છતાં બાહુબળમાં બાહુબળથી ભરત રાજા હારી

ગયો. આ ભક્તિમાંજ કોઇ એવાં ઉત્તમ બીજ રહેલાં છે કે, તે ભક્તિ કરનાર ગુણાનુરાગી જીવ પોતાની ભૂમિકામાંથી પતિત થતો નથી અને અવસરે ભોગકર્મ પૂર્ણ થતાં આત્માના શુદ્ધ માર્ગમાં દાખલ થઈ જાય છે. તપ, જ્ઞાન, ક્રિયા ઇત્યાદિમાં પતિત થવાના પ્રસંગો ઘણા બને છે. તપનું અજીર્ણ, ક્રોધ છે. જ્ઞાનનું અજીર્ણ અભિમાન છે. ક્રિયાનું અજીર્ણ અન્યનો તિરસ્કાર, નિંદા અને દંભ છે. છતાં ભક્તિનું અજીર્ણ થતું નથી અજીર્ણ થાય ક્યાંથી ? દાસભાવથી ભક્તિની શરૂઆત થાય છે, એટલે તેમાં પડવાનું સ્થાનજ નથી. ભક્તિમાં સર્વને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં રહેલા દેખવા. સર્વની સેવા કરવી. અન્યના ગુણ જોવા. પોતાના દોષ જોવા. આવી નમ્રતાવાળી ભક્તિમાંથી પડવાનો જરાપણ સંભવ નથી. અભિમાનીઓથી ભક્તિ થતી નથી. કોઈપણ જીવને આગળ વધવા માટે ભક્તિ તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ માર્ગ છે.

પૂર્વ ભવમાં ભક્તિ કરનાર બન્ને મહાપુરૂષોને તે ભક્તિના ફળરૂપ આત્મમાર્ગ પ્રાપ્ત થયો. અને તેજ ભવમાં પૂર્ણ જ્ઞાન પામી પરમશાંતિવાળું નિર્વાણપદ પામ્યા.

પ્રભાવના.

કોઇપણ જાતનો ભેદભાવ રાખ્યા સિવાય પરોપકારી કાર્યો કરી અનેક જીવોને યોગ્ય મદદ આપવી, આત્મશક્તિનો વિકાશ કરવો, જીવોને મદદ આપવારૂપે આત્મશક્તિનો વિસ્તાર કરવો અને બીજા જીવોને ખાત્રી કરી આપવી કે આત્મામાં અનંતશક્તિ છે અને આત્મા—પવિત્રાત્મા જે ધારે તે કાર્ય કરી શકે છે. સર્વ બળ અગાધ શક્તિવાળા શુદ્ધ આત્મામાં છે, અને પવિત્ર જીવન ગુજારવાથી આ શરીરદ્વારા તે શક્તિઓ શુદ્ધ આત્મામાંથી બાહાર આવે છે. આ પવિત્રાત્માનું શાસન—જીનેશ્વર ભગવાનની શિક્ષા—આજ્ઞા છે તે આજ્ઞા પ્રમાણે આત્માની અનંતશક્તિ પોતે પ્રગટ કરવી, અને સર્વ જીવાત્માઓ આ શક્તિ ધરાવનારા છે, તેઓ પણ આ શક્તિ પ્રગટ કરી શકે છે તેમ આ દુનિયાના છેડાપર્યંત જાહેર કરવું. આત્માની અનંતશક્તિનો મહિમા સર્વ જીવોના ધ્યાનમાં આવે તે વાત જગજાહેર કરવી. આ

આત્મપ્રભાવના છે. આ દુનિયામાં રહેલા સર્વ જીવો સુખી થાઓ. સર્વ જીવો પોતાના શુદ્ધ આત્માને ઓળખો. અજ્ઞાનને દૂર કરી આનંદસ્વરૂપ અનુભવો. ઈત્યાદિ પવિત્ર ભાવના અને શુદ્ધ જીવન ગુજારવાનો પ્રયત્ન પોતે કરવો, અન્યને તે પ્રયત્નમાં જોડવા. આ સમ્યક્દષ્ટિનું પરમ ભૂષણ છે. આ ભાવનાથી પોતે પોતાના સ્વરૂપનું પોષણ પામેછે, અને અન્યને પોષીત કરે છે.

આ પાંચ સમ્યક્દષ્ટિનાં ભૂષણો છે. પ્રબળ ઇચ્છાએ શક્ત્યાનુસાર આ આભૂષણો પોતે પહેરવાં. અન્યને પહેરાવવાં. પોતે તેનાથી સુશોભિત થવું અને અન્યને સુશોભિત કરવા.

સમ્યક્દષ્ટિનાં પાંચ લક્ષણો.

પોતાને સમ્યક્દષ્ટિ થઇ છે કે નહિ? તેની નિશાની, આ લક્ષણો પોતામાં હોય તો સમ્યક્દષ્ટિ થઇ છે એમ સમજવું. અને આ પાંચ લક્ષણો પોતામાં ન હોય તો સમ્યક્દષ્ટિ હજી પ્રાપ્ત થઈ નથી, પણ મિથ્યાદષ્ટિ છે. એમ સમજી આ પાંચ લક્ષણો પોતામાં પ્રગટ થાય તેને માટે પ્રયત્ન કરવો. જો સમ્યક્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તે ભૂમિકામાંથી વિશેષ આગળ વધવા પ્રયત્ન કરવો. હજી ઘણું આગળ વધવાનું છે. એમ જાણી આટલા ગુણોથી સંતોષ માની આગળ વધતાં અટકવું નહિ. અને તે ગુણો પ્રાપ્ત ન થયા હોય તો નિરાશ થઈ હિમ્મત હારવી નહિ. પણ તે ગુણો મેળવવા માટે અહોનિશ સત્પુરૂષોનો સંગ કરવો. સત્શાસ્ત્રો સાંભળવાં, તેના ઉપર વિચારો કરવા, અને સદ્ અસદ્નો વિવેક કરી આગ્રહપૂર્વક સત્માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. આ સર્વગુણો પોતામાંજ છે. અજ્ઞાનના આવરણથી ઢંકાયલા છે. વિવિધ પ્રકારની આશા—કે ઇચ્છાઓ નીચે દબાયેલા છે. સદ્ગુરૂના સંગથી અજ્ઞાન આવરણ હઠી જાય છે, ઇચ્છાઓ ઉલટાઈ જાય છે એટલે તે વસ્તુ કે ગુણ બાહાર આવે છે. પ્રબળ ઇચ્છા પોતામાં જોઇએ. તેથી દરેક કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

ઉપશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, અને આસ્તિકતા આ પાંચ સમ્યક્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયાનાં લક્ષણો છે.

ઉપશમ.

ઉપશમ એટલે કષાયની મંદતા. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારને કષાય કહે છે. આ ચાર કષાયો સત્સંગ કે વિચારદ્વારા ઘણાજ મંદ—પાતળા કરી દેવા જોઇએ. અથવા ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા અને સંતોષ. એ ચાર ગુણમાં ફેરવી નાખવા જોઇએ. કેટલાએક મનુષ્યો કષાયની પરિણતિનાં કડવાં વિપાકો—ફલોનો અનુભવ પોતે કરવા પછીથી તેનો ત્યાગ કરી શકે છે. કેટલાએક જીવો અન્ય મનુષ્યને આ કષાયનાં કડવાં ફળનો અનુભવ કરતાં જોવે છે અને તે દેખીનેજ પોતે કષાય કરવાથી પાછા હઠે છે. ત્યારે કેટલાએક જીવોને લાંબા કાળના અભ્યાસે સહજ સ્વભાવથીજ કષાયની મંદતા થઇ જાય છે. ગમે તે પ્રકારે પણ આ કષાયની મંદતા તો કરવીજ જોઇએ. જેટલા પ્રમાણમાં આ કષાયની મંદતા થતી જાય છે તેટલા પ્રમાણમાં આ-આત્માના શુદ્ધ ગુણોનો વિકાશ થતો જાય છે.

સમ્યક્દૃષ્ટિજીવે પોતાના અપરાધીનું પણ બુરૂં—ખરાબ ચિંતવવું નહિ. અપરાધીનું પણ બુરૂં ન ચિંતવવું એટલે પોતાનો બચાવ પણ ન કરવો અને કોઈ ઘર લુંટી જાય, મારી જાય, સગાં કુટુંબીઓને મારી જાય, નુકશાન કરી જાય વિગેરે થાય તોપણ જોયા કરવું, એમ કહેવાનો આશય નથી. પોતે જે વ્યવહારમાં બેઠો છે, તે વ્યવહાર પુરતી બધી કાળજી રાખવી. અને પોતાનો તથા પોતાની નિશ્રાએ રહેલા મનુષ્યોનો પુરતો બચાવ કરવો અને બચાવ કરતી વખતે જેવા સંયોગો ઉપસ્થીત થયા હોય તેવી પ્રવૃત્તિ પણ કરી લેવી. આ વખતે તેણે પોતાનો ધર્મ એટલે પોતાને માથે મોટી આવેલી ફરજ તે જરા પણ ચુકવી નહિ. તે ફરજ નહિ બજાવેતો તેના ધન, માલ અને વ્યવહારનો નાશ થશે. અને તે સાથે તેના હૃદયમાં ગુપ્ત અસહ્ય વેદના થશે, વિવિધ પ્રકારના વિચારોની ઘટમાળ ઉત્પન્ન થશે. સગાં, ધન, માલ, વિગેરેનો નાશ થવાથી લોકો તરફથી ફિટકાર થશે કે જેને લઇને અ-નિચ્છાએ પણ તેને પ્રવૃત્તિ કરવી પડશે. કદાચ પ્રવૃત્તિ નહિ કરેતો તેની પોતાની ફરજ નહિ બજાવવાના બદલામાં તેના હૃદયમાં ખેદ, ખિન્નતા, બેચેની, પશ્ચાત્તાપ, લાજ અને અશાંતિ વારંવાર ડંખ્યા કરશે. એટલે પોતાના બચાવ માટે અપરાધીઓને શિક્ષા આપવા કહો કે પોતાનો તથા

પોતાના આશ્રિતોનો બચાવ કરવાને કહો, તે માટે તેને પ્રયત્ન કરવો પડે ત્યાં સુધી તો સમ્યક્દૃષ્ટિ પોતાની હદ જરા પણ ઓલંઘતો નથી એમ માનવામાં જરાપણ અડચણ નથી કે વિરૂદ્ધ કારણો આડે આવતાં નથી.

આવીજ રીતે દેવ, ગુરૂના અવર્ણવાદ કોઈ બોલતું હોય કે અમુક ધર્મનાં સાધનોનો કોઇ નાશ કરતું હોય, કે પોતે જે ધર્મની નિશ્રાએ આગળ વધે છે તેને માથે કોઈ આફત આવી હોય, સાધુ સંતને કોઇ તરફથી હરકત થતી હોય, કે ધર્મનાં સ્થાનો, દેવમંદિરો, આદિનો કોઈ નાશ કરતું હોય, અથવા પોતાના સ્વધર્મી બંધુઓને વિના અપરાધે કોઇએ વિપત્તિમાં સપડાવ્યા હોય તો તેમાંથી તે તે વસ્તુઓનો કે મનુષ્યોનો બચાવ કરવો અને તેને માટે કાંઇ વિશેષ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે તો તે પ્રવૃત્તિ પણ કરવી, તે સમ્યક્દૃષ્ટિને ભૂષણરૂપે થાય છે, પણ દૂષણરૂપે નથી. વિશેષ એટલો કે પોતાની શક્તિનો નિશ્ચય કરવો અને પછી જો પોતાની શક્તિવાળું તે કાર્ય જણાય, પોતાની ફરજવાળું કાર્ય સમજાય તો તે કાર્યમાં પોતાની શક્તિ નહિ છુપાવતાં બનતી પ્રવૃત્તિ કરવી. આવાં કાર્યમાં ઉપશમગુણને આગળ ધરી જો તે શક્તિવાન મનુષ્ય તે કાર્યની ઉપેક્ષા કરે છે તો તે સમ્યક્દૃષ્ટિને દુષિત કરે છે. પોતાની ફરજ ન બજાવવાથી તે આત્મધર્મમાંથી પતિત થાય છે, આત્મમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં તેને કદી વિજય મળતો નથી, કારણ એ છે કે દરેક હદ—ભૂમિકામાં તે ભૂમિકાને લાયકનાં કાર્ય કર્યા પછીથીજ આગળની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરી શકાય છે. આ સમ્યક્દૃષ્ટિની ભૂમિકા, પોતાના આશ્રિત, માતા, પિતા, પત્નિ, પુત્ર, પુત્રી, બહેન, કુટુંબ, તથા સ્વધર્મી બંધુઓ. શ્રમણસંઘ અને તેનાં સાધનો, ધર્મસ્થાનો વિગેરે. આ સર્વનો બચાવ કરવો, સાર સંભાળ રાખવી, તેનો નિભાવ કરવો, તેમને આગળ વધારવાં વિગેરે સર્વ જાતની જોખમદારી તથા ફરજ સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવને માથે છે. એટલે પોતાની શકિત અનુસાર આ સર્વની સેવા કરવી. આ સેવા તે તે પાત્રની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં—જરૂરીયાતના પ્રમાણમાં કરવી. આ સેવાની ભૂમિકા ઓલંધ્યા પછીથીજ આ માંહેલી અમુક ફરજોમાંથી તે મુકત થાય છે. જેમ આગળ જાયછે તેમ નીચેની ફરજો છુટતી જાય છે. અને ઉપરની ફરજો વધતી જાય છે. તેમ તેના પ્રમાણમાં તેનો અધિકાર, જ્ઞાનબળ, આત્મબળ વિગેરે પણ વધતાં જાય છે. ત્યારે આંહીં કોઇ શંકા કરશે કે, આ ઉપશમ ગુણની કીંમત શું ? તે ઉપશમ કોના ઉપર કરવો ? તેનો ઉત્તર એટલો છે કે સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ પોતે નજીવી ઉદીરણા કરી કોઇ નિર્દોષ જીવને સતાવતો

કે દુઃખી કરતો નથી. તેમ પહેલાં કોઇએ પોતાનો અપરાધ કર્યો હોય તે બાબતનું એકવાર આપસમાં સમાધાન કરી નાખ્યા છતાં, તેનો મનમાં ડંખ રાખી અવસર મળતાં તેનું બુરૂં કરવાને તે પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. આ ઉપશમ અનુકુળ હોય તો. એટલે પોતાના સંબંધમાં કોઇએ અપરાધ કર્યો હોય તો તે માફ કરી શકે છે. અને તેનું સમાધાન તે સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ પોતાના મન સાથે આ પ્રમાણે કરેછે કે, અમુક મનુષ્યે મારો અપરાધ કર્યો છે. આ અપરાધ કર્યો તેમાં તેનો સ્વાર્થ હોય કે ન હોય તે વાત સાથે મારે અત્યારે કાંઈ સંબંધ નથી પણ આ અપરાધ કરવાનું કારણ મારા પોતા તરફથી તેને કે બીજા કોઇને આપવામાં આવ્યું છે કે નહિં ? આવો કે કોઇ બીજી જ જાતનો અપરાધ મેં કોઇનો કર્યો છે કે નહિં ? તેનો આ બદલો શા માટે ન હોય ? જે કાંઇ ઉદય આવે છે તે કર્યાસિવાય નથી આવતું. શાસ્ત્રો આમ કહે છે, મહાત્મા પુરૂષો પણ આમ કહે છે, દુનિયામાં દેખાવ પણ તેવોજ થાય છે, અનુભવ પણ તેમજ સાક્ષી પુરે છે. જો આમજ છે, તો આ મનુષ્યે કરેલો મારો અપરાધ એટલે મારૂં અમુક નુકશાન કર્યું કે મને દુઃખ આપ્યું છે તે મારા પોતાનાજ પ્રગટ કે ગુપ્ત જાણતાં કે અજાણતાં કરેલાં કર્મનો બદલો છે. જો આમજ છે તો પછી આને દુઃખ આપવાનું કે તે વેરનો બદલો લેવાનું મારે કાંઇપણ કારણ રહેતું નથી.

સામો મનુષ્ય તો નિમિત્ત માત્ર છે. કરેલું તો મારૂં પોતાનું છે. તે કોઈપણ પ્રકારે મારે ઉદય આવવાનું તો હતું. ભોગવવાનું તો હતુંજ. ત્યારે તે કર્મ આ મનુષ્યદ્વારા ભોગવાયું તેમાં ખોટું શું થયું ? કર્મ ઓછું થયેલું છે. બદલો મળી ચુકયો છે. આ ઉપરથી મને ચેતવાનું મળ્યું છે કે, "કરીએ તેવું ફળ મળે છે" તો હવે નવીન કર્મબંધઃન થાય તે માટે મારે બરોબર સાવચેત રહેવું જોઇએ. વળી આ કર્મ અત્યારે મારી આત્મજાગૃતિમાં ઉદય આવ્યું છે ફરી નવો બંધ ન થાય તેવી જાગૃતિ પણ રહી છે. માટે આ અપરાધી એક રીતે મારો ઉપકારી પણ છે. આમ વિચાર કરી પોતાના અપરાધી ઉપર તે વિપરિત ચિંતવતો નથી. વાત પણ ખરી છે. જો મનુષ્ય બારીકાઇથી તપાસ કરે તો જરૂર તેને સમજાઇ આવે કે મેં પોતે અન્યને કોઇપણ પ્રકારે દુઃખ આપ્યું છે, હેરાન કર્યા છે, કે આળ આપેલું છે તેને લઇનેજ તેના બદલા તરિકે સામેથી આ આઘાત આવેલ છે. વિશેષ એટલો છે કે સામેથી આઘાત જે કરી શકે તેવા હોય તે મનુષ્યદ્વારાજ આઘાત આવે છે.. જેનો અપરાધ કર્યો હોય તેજ આપણને આઘાત કરે—બદલો

આપે તેમ એકાંત નથી બનતું, પણ જે જે ક્રિયા છે તે તે ફલવાળી છે, અને ઘાત પ્રત્યાઘાતના નિયમ પ્રમાણે સામાનું બુરૂં ચિંતવો એટલે તે ઘાત-તે ક્રિયા સામે પછડાઇ પાછો ફરી તેટલાજ જોરથી તમારા ઉપર આઘાત કરશે. આ સર્વ રહસ્યો સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવના જાણવામાં હોવાથી પોતાના કર્મનો બદલો સમજી પોતાના અપરાધીનું પણ બુરૂં નહિ કરતાં બનશે ત્યાં સુધી તે તેનું ભલુંજ કરશે.

આ સ્થળે ઉપશમગુણની કીંમત છે. આ સ્થળે ઉપશમગુણનો ઉપયોગ કરાય છે. પોતાનો બચાવ કરવા માટે, એટલે પોતાના અપરાધનો આ બદલો મળ્યો છે હવે ફરી સામો બદલો લેવાથી પાછી નવી ભૂલ થશે અને વેર વિરોધની પરંપરા વૃદ્ધિ પામ્યા કરશે. આ કારણો તોડી નાખવા માટે, પૂર્વે કરેલ વિચારોદ્વારા ઉપશમ કરીને, ક્રોધને દબાવીને, કે વિચારોદ્વારા ક્રોધને વિખેરી નાખવાને માટે આ વિચારોનો ઉપયોગ સમ્યક્દૃષ્ટિ કરે છે. આમાં પોતાનોજ બચાવ છે. અને આ બચાવ સત્ય છે. સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવ આવા વિચારોદ્વારા નવીન કર્મ બાંધતો નથી પણ તે વિચારોદ્વારા પૂર્વ કર્મોને વિખેરી નાખે છે. તેના આવા સહનશીલતાવાળા ગુણોને લઈ સમ્યક્દૃષ્ટિમાં વિશેષ વિશુદ્ધિ થાય છે. આ ગુણની બીજા જીવો પણ અનુમોદના કરે છે. સ્તુતિ કરે છે. સહનશીલતાનાં વખાણ થાય છે.

પણ યાદ રાખવું જોઇએ કે સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોએ અનુકુળ ઉપશમ કરવો જોઇએ, પણ પ્રતિકુળ ઉપશમ નહિ કરવો. પ્રતિકુળ ઉપશમ તેને કહે છે કે, પોતાને માથે જે ફરજો આવી છે, જેનું વર્ણન ઉપર આવી ગયેલું છે તે માતા, પિતા કુટુંબ, સ્વધર્મી, શ્રમણસંઘ અને ધર્મ તથા ધર્મસ્થાનો તેનો બચાવ કરવા માટે પ્રવૃત્તિ ન કરવી, પોતાની નજરે છતી શક્તિએ તે સર્વનો કે તેમાંથી કોઈનો સંહાર થતો જોવો, તેની ઉપેક્ષા કરવી તે પ્રતિકુળ ઉપશમ છે તે ન કરવો જોઇએ. પોતાની ફરજ તો બરોબર બજાવવી. તેમાં ઉપશમને એક બાજુ મૂકવો પડે તો મૂકી દેવો પણ તેમનો બચાવ કરવોજ જોઇએ. આ બચાવ કરવાનો માર્ગ દેખીતો વિપરિત લાગતો હશે, પણ આ ભૂમિકાવાળાને માટે તે વિપરીત નથી. તે તો આ કાર્ય કરવાથીજ આગળ વધી શકશે. આ કાર્ય કરતાં તેનું અશુભ કર્મ ઓછું થશે. કારણ એ કે આમાં સ્વાર્થ નથી, જુઠું અભિમાન નથી, બુરી આશા નથી, નિરપરાધીનું રક્ષણ છે, આશ્રિતોનો બચાવ છે, ધર્મનું ગૌરવ છે, અને પોતાની ભૂમિકાનું કર્તવ્ય છે.

આંહી કોઇ શંકા કરશે કે, જેમ પોતાના સંબંધમાં સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવે વિચાર કર્યો કે આ બદલો તે મારા અપરાધનું ફળ છે, તેમ આંહી આ વિચાર કરવો કે આ પોતાના આશ્રિતોને મળતો બદલો તે તેમના અપરાધનું ફળ છે, આદ્વારા તે ભોગવે છે, માટે તેમનો બચાવ શા માટે કરવો જોઇએ ? તેમને તેમના કર્મનું ફળ ભોગવવા દેવું જોઇએ, તે ભોગવતાં તેમનું કર્મ ઓછું થશે.

આનો ઉત્તર એ છે કે, વાત તો સોએ સો ટકા સાચી છે, પણ જો આ પ્રમાણે ઉપેક્ષા કરવામાં આવે તો દયા, કરૂણા, કોમળ લાગણી. પરોપકાર વિગેરે બધું ઉડી જાય છે, અને આવાં પરોપકારી કાર્યોદ્વારા જીવોમાં કરૂણા, કોમળતા, નિઃસ્વાર્થતા, નિષ્કામતા વિગેરે ગુણો જે સાધકમાં પ્રગટ થાય છે તે બધા અટકી જાય છે. વળી આ પરોપકારી પ્રવૃત્તિદ્વારા, સામા મનુષ્ય ઉપર જે પરોપકાર કરવામાં આવે છે એ દેખીતો પરોપકાર છે પણ તે તાત્ત્વિક પરોપકાર નથી. તેમના કર્મનો બદલો તો હમણાં નહિતો આગળ પણ તેમને ભોગવવોજ પડશે, પણ આવા પરોપકાર કરવાથી ખરો ફાયદો તો તે પરોપકાર કરનારને થાય છે. તેની અંતઃકરણની વૃત્તિઓ નિર્મળ થાય છે. તેનું આત્મિકબળ બહાર આવે છે. આ નિમિત્તોદ્વારા ખરી રીતે તેજ આગળ વધે છે, છતાં આ પરોપકારની પ્રવૃત્તિથી વ્યવહારમાર્ગ જળવાઈ રહે છે. આ પરોપકારી કાર્ય દેખી સામો મનુષ્ય પોતાની ભૂલો સુધારે છે. પોતે પરોપકાર કરવા બાહાર આવે છે. તેવા ગુણો પોતામાં ખીલવે છે. એટલે તે પણ પોતા ઉપર કરાતા પરોપકારને લઇ, તેવી પ્રવૃત્તિ કરી આગળ વધે છે. વળી આ આશ્રિતોને વિપત્તિમાં પડેલાં જોઇને તેની ઉપેક્ષા કરવાથી એક જાતની નિર્દયતા, નિષ્ઠુરતા પોતામાં વૃદ્ધિ પામે છે. તે ન થવા દેવા માટે પણ પોતે મદદગાર થવાની જરૂર છે.

વળી જે આફતમાં સપડાયેલા મનુષ્યો છે તેઓ એમ વિચાર કરે કે આ અમારાં કર્મનો બદલો છે અને તે અમારે ભોગવવોજ પડશે એમ જાણી તેઓ સમભાવે સહન કરે તો તેને તે ફાયદા કર્તા છે, પણ ઉપેક્ષા કરનારને તો ફાયદો નથીજ. તેણે તો પોતાની લાગણીઓનો-શક્તિનો વ્યય કરીને અન્યને બચે તો બચાવવાં. એટલું યાદ રાખવું જોઇએ કે, જાગૃતિપૂર્વક આ બચાવવા-કે મદદ કરવા પ્રયત્ન કરવો. તેથી કદાચ તે કાર્યમાં વિજય ન પણ મળે તોપણ મનમાં ખેદ ન થાય. અથવા તેમાં વિજય મળ્યાથી લોકો તેની પ્રશંસા કરે તો અભિમાન પણ ન થાય. જો ખેદ કે

અભિમાન થાય તો જરૂર સમજવું કે તેની પ્રવૃત્તિ આ કામમાં આત્મ- જાગૃતિપૂર્વક થઈ નથી.

આ સર્વ કહેવા ઉપરથી એ ફલીતાર્થ થયો કે, પોતાની ફરજ બજાવતી વખતે ઉપશમનો આશ્રય લેવો નહિ, પણ પોતાને માથે તેવા પ્રસંગો આવી પડયા હોય તો તે સહન કરવા અને તે કસોટીમાંથી પસાર થવા, તથા આત્મજ્ઞાનના માર્ગમાં આગળ વધવા માટે ઉપશમનો આશ્રય કરવો.

આંહી એક ક્રોધના સંબંધમાં વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે, પણ તેજ દિશાએ માન, માયા, લોભના સંબંધમાં યથાયોગ્ય સમજી લેવું.

આ ક્રોધના ઉદયથી નાશ પામેલું કાર્ય પણ ઉપશમથી સિદ્ધ થાય છે.

દમસાર મુનિ.

કૃતાંગલા નગરીમાં **સીંહરથ** રાજા રાજ્ય કરતો હતો. **સુનંદા** રાણીની કુક્ષીથી ઉત્પન્ન થયેલો **દમસાર** નામનો તેમને એક પુત્ર હતો. એક વખત ભગવાન્ મહાવીરદેવ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતાં તે નગરીના ઉદ્યાનમાં આવીને સમવસર્યા. (ઉતર્યા.) તે મહાપ્રભુની ધર્મદેશના સાંભળી દમસાર કુમાર પ્રતિબોધ પામ્યો માતા પિતાની આજ્ઞા મેળવી તેણે દિક્ષા ગ્રહણ કરી. પ્રભુએ તેને આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ બતાવવારૂપ યોગ્ય શિક્ષા આપી. તે માર્ગમાં વિશેષ દૃઢ કરવા નિમિતે જ્ઞાન અને ઉમરમાં તથા અનુભવમાં વૃદ્ધ ગીતાર્થ મુનિને સોંપ્યો. ગીતાર્થ એટલે સૂત્ર તથા તેના અર્થના રહસ્યને અનુભવપૂર્વક જાણનાર જ્ઞાન તથા વયમાં વૃદ્ધ પુરૂષો.

શરૂઆતમાં નવીન શિષ્યોને આમ ગીતાર્થને સોંપવાનો ઉદ્દેશ એ હોય છે કે નવીન શિષ્યમાં શરૂઆતથીજ ઉત્તમ સંસ્કારો નાખવાની ઘણી જરૂર છે. નવીન શિષ્યને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય લક્ષ બતાવી, તેમાં જાગૃત કરી, તેને અનુક્રમે આગળ વધવાનો માર્ગ બતાવવો. વિનય, નમ્રતા, નિરઅભિમાનતા, સહનશીલતા, ક્ષમા—ઇત્યાદિ ગુણો આત્મમાર્ગમાં ઘણાજ જરૂરના છે તે દૃઢ કરાવવા. આ શિષ્ય નવીન હોવાથી આ માર્ગમાં ક્યાં ક્યાં વિકટતા છે? કયે સ્થળે આગળ ન વધતાં અટકી પડાય છે? કેવી પ્રવૃત્તિથી આગળ વધવાનો માર્ગ સરલ થાય છે? આ માર્ગમાં ક્યા ક્યા ગુણોની

અવશ્ય જરૂરીયાત છે? (તે સર્વ નવીન (શિષ્ય) જાણતો ન હોવાથી, આ વૃદ્ધ અનુભવી ગુરૂ શરૂયાતથીજ પોતાનો આજ સુધીનો અનુભવ ધીમે ધીમે તેની યોગ્યતા અનુસાર બતાવી તેને આગળને આગળ વધારી શકે છે.

વૃદ્ધ અનુભવી ગુરૂની સહાય વિના આ નવીન શિષ્ય આગળ વધી શકતો નથી. તેને માર્ગમાં અનેક વિઘ્નો નડે છે. અનુભવી ગુરૂ આ સ્થળે તેને ધીરજ આપે છે. ધુંચવણો દૂર કરવાનો પોતાના અનુભવનો માર્ગ બતાવી હીમ્મતથી ઉત્સાહપૂર્વક આગળ વધવા પ્રેરે છે. બીન અનુભવીઓ પોતે અટકી પડેલા હોવાથી બીજાને આગળ પ્રેરણા કરી વધારી શકતા નથી. તેમજ યુવાન ગુરૂઓ પણ ભાગ્યેજ આગળ વધારી શકે છે. કારણ તેનામાં સહનશીલતા—કે ઠરંતાનો–સ્થીરતાનો ગુણ ખીલેલો ન હોવાથી નવીન શિષ્યે શરૂયાતમાં કરેલી ભૂલો કે જે થવાનો સંભવ છે તે માફ કરી શકતો નથી. સહનશીલતાના અભાવે પોતે કોપ કરે છે. અને જોરથી અમુક નિયમમાં ચલાવવાની ફરજ પાડતાં શિષ્યના ઉત્સાહનો ભંગ કરી નાખે છે. પરિણામે આ વાક્‌યુદ્ધના ઘર્ષણથી ઉત્પન્ન થતો કોપાનળ શાંતિને બાળી નાખે છે. અને ઉત્તમ પરિણામથી ભ્રષ્ટ થતાં–જેનું શરણ તેનાથી ભય ઉત્પન્ન થતાં ચાલુ આત્મપ્રાપ્તિના માર્ગથી શિષ્ય વિમુખ થાય છે.

આ ભય કે ચિંતા વૃદ્ધ–ઠરંતાવાળા, અનુભવી ગુરૂ તરફથી થવાનો સંભવ નથી. કેમકે તેને અનુભવ છે. પોતાની સ્થીતિ યાદ છે. અમુક સ્થળે અમુક કર્મના ઉદયથી આવી પ્રકૃતિ કે પરિણામ થવાં જોઇએ તે પોતે જાણે છે. આ સ્થળે કોઈ વખત યોગ્ય શીખામણ આપીને, કે ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરનાર દૃષ્ટાંતો આપીને, અથવા અમુક વખત ઉપેક્ષા કરીને અવસર આવતાં તેને યોગ્ય માર્ગપર ચડાવી દે છે. આજ કારણથી ભગવાન્ મહાવીરદેવે દમસાર કુંવરને વૃદ્ધ અનુભવી ગીતાર્થને શરૂયાતમાં સોંપ્યો હતો.

ગીતાર્થ અનુભવી ગુરૂ પાસે કેટલોક વખત રહી આત્મમાર્ગમાં જરૂરીયાતવાળાં ઉપયોગી રહસ્યોનો અભ્યાસ કરી પોતાના ઉત્તમ વિચારોમાં તે દૃઢ થયો.

એક વિચાર ઉપર લાંબા વખત સુધી તે મનન કરતો હતો. એક એક વિચારને મજબુત કરવા માટે દિવસોના દિવસો સુધી તે વિચારો ચલાવતો અને છેવટે તેનો નિશ્ચય કરી તે પ્રમાણે પોતાનું વર્ત્તન બનાવતો. પોતાના

દોષો શોધી કાઢી તેને દૂર કરવા માટે કયા કયા ઉપાયો લેવા ? તેના પ્રતિપક્ષી સદ્દગુણોને કેમ શોધી કાઢવા ? અને તે સદ્દગુણોને અમલમાં કેમ મૂકવા ? ઇત્યાદિ ઉપર અનેક વિચારો ચલાવી આગ્રહપૂર્વક તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરતો હતો. આ વિચારબળ એક મહાન્ તપશ્ચર્યા છે. તેનાથી વિષમ કર્મવન બળીને ખાખ થઈ જાય છે. આ વિચારમાં તે એવો તો લીન થઇ જતો હતો કે તેને આહાર કરવાનું પણ ભાન રહેતું નહિં. છતાં પણ આવી સ્થિતી વડે તેના મનમાં પરમશાંતિ ઉત્પન્ન થતી. તેને પરમ આનંદ ઉત્પન્ન થતો. નવીન અનેક શંકાઓનું સમાધાન થતું હતું અને જ્ઞાનબળ દિનપ્રતિદિન વધતુંજ હતું. તેનો આત્મ ઉપયોગ ઘણોજ તિક્ષણ થતો જતો હતો. પોતાની બારીક ભૂલો પણ તે ઘણી સહેલાઇથી શોધી શકતો હતો; છતાં હજી તેને પરમશાંતિ મળે તેવું આત્માનું પૂર્ણ જ્ઞાન—કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું ન હતું. આથી તેના મનમાં અનેક વિચારો ઉત્પન્ન થતા અને હું કયાં અટકું છું ?—મારી ભૂલ કયાં થાય છે ? કયા કારણસર એ આવરણ મને નડે છે ? તેની શોધ કરવા લાગ્યો. પણ આ સત્તામાં રહેલ અને ઉપરથી દેખાવ નહિ આપે તેવો દોષ, તેના જાણવામાં ન આવ્યો છેવટે તેણે આ વાતનો ભગવાન્ મહાવીરદેવ પાસેથી નિર્ણય કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એક દિવસ ભગવાન્ મહાવીરદેવ ચંપાનગરીની બાહાર ઉદ્યાનમાં આવી રહ્યા હતા, તે અવસરે તે મહાત્મા દમસારમુનિ તે મહાપ્રભુની પાસે આવી, હાથ જોડી નમન કરી—વંદન કરી તેમની સેવા કરવા બેઠો. પ્રભુ તેના મનના અધ્યવસાય જાણુતા હતા, તેમણે કહ્યું. દમસાર ! તારા મનમાં જે વાત છે તે તું પ્રગટ કર. જરૂર તેનો ખુલાસો મળશે.

દમસારના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તેણે નમન કરી જણાવ્યું. પ્રભુ ! હું યોગ્ય છું કે અયોગ્ય છું ? મને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થશે કે નહિં ?

મહાવીરદેવે ઉત્તર આપ્યો. મહાનુભાવ ! તું યોગ્ય છે. ભવી છે. તને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. દમસાર ! તારી શુદ્ધતા—આત્મ ઉપયોગની જાગૃતિ પ્રબળ છે અને આવી જાગૃતિ બની રહે તો એકાદ પહોરમાં તને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય, પણ તેમાં વિઘ્ન છે. અંતરાય પડવાનો છે, અને તેનું કારણ કષાયનો ઉદય છે. તેં કષાયને દબાવ્યા છે. તે સત્તામાં પડયા છે. જરૂર બહાર આવશે. કષાયનો ક્ષય કરવો જોઇએ તે હજી થઈ શકયો નથી. આજ કારણથી તને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. તે કષાયનો તું ક્ષય કરી શકીશ એટલે તરત કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે.

પોતાનો દોષ હાથ લાગવાથી દમસાર ઘણો ખુશી થયો. તેણે પ્રભુને નમન કરી જણાવ્યું. પ્રભુ ! આપનું કહેવું યોગ્ય છે. હું તે કષાયનો વિજય કરીશ. કષાયના ઉદયને નિષ્ફળ કરીશ, અને આપની પૂર્ણ કૃપાથી પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવીશ. આ પ્રમાણે કહી વંદન, નમન કરી એકાંત સ્થળમાં બેસી આત્મવિચારણા કરવા તે બેઠો. કષાય શત્રુ છે તેને જીતવોજ જોઇએ. અમુક ક્ષમા—સહનશીલતા આદિ ઉપાયોથી તે જીતી શકાય છે. આત્મઉપયોગ પ્રબળ જાગૃત રાખવોજ જોઇએ. સર્વ જીવો ઉપર આત્મબુદ્ધિ—સમાન લાગણી રાખવી જોઇએ. ઇત્યાદિ અનેક વિચારો કષાય જીતવા માટે કરી તે ધ્યાન કે વિચારણાથી નિવૃત્ત થયો.

ભિક્ષાનો વખત થયો. પુદ્ગલોથી બનેલું, પુદ્ગલોથીજ વૃદ્ધિ પામનાર શરીર આહાર વિના ટકી નજ શકે. શરીર મારો મદદગાર મિત્ર છે. તેની મદદથી જ્ઞાન, ધ્યાન, વિચારાદિ કરી શકાય છે. તેની પાસેથી હજી ઘણું કામ લેવાનું છે માટે તેને પણ કાંઇક ભાડા તરિકે ભોજન આપવું જોઇએ. ઇત્યાદિ વિચાર કરી, ભગવાન્ મહાવીરદેવને નમન કરી ત્રીજા પહોરની શરૂયાતમાં ભિક્ષા લેવા માટે તે વનમાંથી શહેર તરફ જવાને નીકળ્યો.

આ વખતે ગ્રીષ્મઋતુની ભરયુવાન અવસ્થા ચાલતી હતી. પોતાની યુવાનીના બળથી ગર્વિત થઇને દુનિયાં ઉપર પૂર જોસથી પોતાનો પ્રબળ પ્રતાપી પ્રખર તાપ પાથરી દીધો હતો. લગભગ એક વાગ્યાનો વખત હતો. ઉપરથી પડતા તાપને લઇ મસ્તક તપી ગયું હતું. જમીન સખ્ત રીતે તપી ગયેલી હોવાથી પગ પણ બળતા હતા.

રાજકુમાર, સુકુમાળ દેહ, તપની ગરમી અને ગ્રીષ્મ ઋતુનો પ્રબળ તાપ. ઇત્યાદિથી વ્યાકુળ છતાં તેના હૃદયમાં વિચારબળથી શાંતી વ્યાપી રહી હતી. તપોવનમાંથી ચાલતાં ચાલતાં શહેરના દરવાજા આગળ તે આવી પહોચ્યો. પોતે શહેરના રસ્તાથી માહીતગાર ન હતો તેથી વિચાર કર્યો કે, તાપ દુઃસહ છે. રસ્તાની ખબર નથી. માટે કોઇ નગરનો રહેવાશી આવીમળે તો તેને નજીકમાં થઇ ગૃહસ્થને ઘેર જવાય તેવો માર્ગ પૂછીને પછી આગળ ચાલું.

આ અવસરે કોઇ એક મનુષ્ય પોતાનું કાંઇ કાર્ય કરવા નિમિત્તે શહેર બાહાર જવાનો હતો તે ત્યાં શહેરમાંથી આવી ચડયો. સાધુને દરવા-

જામાં ઉભેલા દેખી તે આત્મભાન વિનાનો બાહીરદૃષ્ટિ જીવ વિચારવા લા-લાગ્યો કે, હું અમુક કાર્ય કરવા જાઉં છું. દરવાજા બાહાર નીકળતાં આ સાધુ મને સામો મળ્યો તેથી અપશુકન થયાં એમ માની તે પણ દરવા-જામાં ઉભો રહ્યો.

ખરેખર અજ્ઞાન દશા દુઃખરૂપ છે. આવા તપોનિધાન ! આત્મભા-વમાં મગ્ન ! મંગલમૂર્તિ સાધુને દેખીને પણ અપશુકનનો વિચાર કરવો તે અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજું શું ગણાય ? પોતાના હલકા—નીચ વિચારો તેજ અમંગળ છે, અપશુકન છે, તેને લઇનેજ પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. જેવી ભાવના તેવી ફલસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. જો આ શાંત સ્વરૂપ, તપસ્વીને જોઇને તેને ઉત્તમ શુકનરૂપ માની, મનની ભાવનાને ઉન્નત બના-વી તે આગળ ચાલ્યો હોત તો તેની પ્રબળ મનોભાવનાના બળથી તેનું કાર્ય અવશ્ય સિદ્ધ થાત. પણ સત્સંગ નહિ કરનાર, વિષયાભિલાષી પામર જીવ-માં આવી ઉત્તમ ભાવના કયાંથી હોય ? અને તેને લઇનેજ મંગલમૂર્તિમાં પણ અમંગલની કલ્પના તેને ઉત્પન્ન થઇ.

આ દમસાર મુનિ પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરવામાં તત્પર હોવાથી, આ મનુષ્ય શાકારણથી આંહી અટકયો છે તેનો વિચાર પોતે કરી ન શ-કયો. થોડીવાર રહી પોતાની નજીક ઉભા રહેલા મનુષ્યને દેખી, પોતે તેને પૂછે છે કે મહાનુભાવ ! ભદ્ર ! આ શહેરની અંદર કયા માર્ગથી જતાં ગૃ-હસ્થનાં ઘરો નજીક મળી આવશે.

તે આવનાર ગૃહસ્થે વિચાર કર્યો કે, આ મુનિ નગરના માર્ગનો અ-જાણ દેખાય છે, હું તેને વિપરિત માર્ગ બતાવી કષ્ટમાં પાડું, જેથી આ સન્મુખ મળવાથી મને થયેલા ખરાબ શુકનનું ફળ નિષ્ફળ થાય, મને પ્રા-પ્ત ન થાય. આમ વિચાર કરી તેણે કહ્યું. હે સાધુ ! તમે આ માર્ગે ચાલો, જેથી ગૃહસ્થનાં ગૃહો તમને નજીકમાં મળી જશે.

સરલ સ્વભાવી સાધુ દમસારે તેણે બતાવેલા માર્ગે તરતજ ચાલવાનું શરૂ કર્યું, પણ તે માર્ગ અતિસેં વિષમ હતો. ઉજડ વેરાન જેવો હોવાથી તે માર્ગે એક પગ પણ મુકવો તે ઘણું મુસ્કેલીનું કામ હતું. વળી તે માર્ગ ઘરની પાછલી ભીંતોવાળો માર્ગ હતો તેથી ત્યાં થઇને આવતું જતું કોઇ પણ મનુષ્ય તેને સન્મુખ મળતું ન હતું કે જેને પૂછીને તે પોતાનો માર્ગ

બદલાવી શકે. હજી પણ તે આગળ ચાલ્યો. ધુળના વિશેષ ભાગને લઇ તે રસ્તો ઘણોજ તપી ગયો હોવાથી પગ તો અગ્નિ ઉપર મૂકતા હોઇએ તેમ બળતા હતા, કાંટા પણ ત્યાં વિશેષ હતા, સાધુ ચાલી ચાલીને કંટાળી ગયા, આગળ ચાલવાની કે પાછા વળવાની પણ હિમ્મત ન ચાલી. પેલા મનુષ્યે આવો માર્ગ શા માટે બતાવ્યો ? તેનું ભાન હવે તેને થયું. આ ભાન થતાં નિર્દોષ ભાન—આત્મભાન ભુલાયું. તેનું હૃદય ઉકળી આવ્યું. રસ્તો બતાવનારા મનુષ્ય ઉપર ક્રોધ આવ્યો. મહાવીરદેવે થોડા વખત ઉપરજ ચેતાવ્યો હતો કે તમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં અંતરાયભૂત ક્રોધ છે, તે ભાન આ વિષમ પ્રસંગને લઇ ભૂલાયું. સત્તામાં પડેલ કષાયો જોરથી આ નિમિત્ત પામી બાહાર આવ્યા. આ કષાયોને નિષ્ફળ કરવાનું ભાન ન રહ્યું. આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવામાં મદદગાર મન અત્યારે શત્રુ જેવું થઇ બેઠું. તેણે અત્યારે કષાયને મદદ આપવા માંડી. મનની મદદ મળતાં કષાયોનું જોર વધ્યું. તે સર્વે પોતાના પરિવાર સાથે બાહાર પ્રગટ થયા. અજ્ઞાનતાએ આવી જાગૃતિને દબાવી દીધી. ક્રોધે ક્ષમાને નાસી જવાની ફરજ પાડી. અભિમાને નમ્રતાનો નાશ કર્યો.

મુનિ—આત્મભાન ભૂલેલો મુનિ ! વિચારમાં પડયો. અહા ! નગરના લોકો કેવા દુષ્ટ ! આ પાપિ મનુષ્યે મને નિર્દોષને આવા સંકટમાં વિના પ્રયોજને નાખ્યો ! આવા દુષ્ટ પ્રાણિઓ શિક્ષાને યોગ્ય છે. જેવાની જોડે તેવા થવુંજ જોઇએ, તેમ કર્યાં વિના લોકો સિદ્ધા ચાલે તેમ નથી, પુષ્પને જરા પણ કીલામણા ઉત્પન્ન કર્યાં સિવાય રસનું પાન કરનાર ભમરો પણ શું કઠીણ કાષ્ટને ભેદી નથી નાખતો ? મારે પણ આ શહેરના લોકોને શિક્ષા આપવીજ જોઇએ.

અહા ! કેવડી મોટી ભૂલ ! કેટલું બધું અભિમાન ! એકને અપરાધે આખા શહેરને શિક્ષા કરવાની ઇચ્છા ! ક્રોધની સ્થીતિજ એવી છે. તેના ઉદય વખતે મહાત્માઓના ઉપદેશો પણ ભૂલાઇ જાય છે. હાથમાં આવેલી બાજી પણ બગાડી નંખાય છે.

તે મહાત્મા દમસારને ઘણા લાંબા વખતના નિર્મળ સંયમથી અનેક શક્તિઓ ઉત્પન્ન થયેલી હતી, તેનો આ સ્થળે ઉપયોગ થયો ! એક નજીકના વૃક્ષ નીચે બેસી ક્રોધથી ધમધમતા હૃદયે, ઉથ્થાન સૂત્ર ગણવાની શરૂવાત કરી. સત્તામાં રહેલી કષાયની વૃત્તિઓ પુર જોસમાં ઉથ્થાન પામી બા-

હાર આવી. સંયમિનો દૃઢ સંકલ્પ, કળકળતા હૃદયમાંથી નીકળેલો ઉગ્ર શ્વાસ, ઉથ્થાન સૂત્રનું નિમિત્ત, પરિણામ એ આવ્યું કે આખા શહેરમાં અકસ્માત્ શત્રુ રાજાનું મોટું સૈન્ય આવવાની વાત પ્રગટ થઇ, નગરના લોકો ભયભીત થયા, શોકાકુલ થઈ સર્વ ધન, ધાન્યાદિનો ત્યાગ કરી પોતાનું જીવિતવ્ય બચાવવા નિમિત્તે ચારે દિશામાં નાસવા લાગ્યા. રાજા પણ રાજ્યનો ત્યાગ કરી નાશી છુટયો. થોડા વખતમાં આખું નગર શુન્ય ઉજાડ થઇ ગયું.

મુનિ જ્યારે આવી સ્થીતિમાં ઉથ્થાન સૂત્રનું પરાવર્ત્તન કરતા બેઠા હતા ત્યારે લોકો ભયના કારણથી ભાગનાશ કરતા તે રસ્તે થઇને પણ જવા લાગ્યા. કોઇ દોડે છે, કોઇ પડી જાય છે, કોઇ રૂદન કરે છે, આમ નાશાનાશ કરતા અને વિવિધ પ્રકારના દુઃખે કરી દુઃખી થયેલા લોકોને દેખી તે મહાત્માનો કોપ શાંત થયો.

સાધુ ચિંતવવા લાગ્યા. હા ! હા ! આ મેં શું કર્યું ? વિના પ્રયોજનને નગરના બધા લોકોને મેં દુઃખી કર્યા ! એકના અપરાધે આખા શેહેરને શિક્ષા ? કેટલો બધો અન્યાય પણ હા ! સર્વજ્ઞનું વચન અન્યથા કેમ થાય ? ભગવાન્ મહાવીરદેવે જેમ કહ્યું હતું તેમજ થયું. હા ! ફોગટજ ક્રોધ કરીને તરતમાં ઉત્પન્ન થતું કેવળજ્ઞાન હું હારી ગયો.

આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરતાં અતિ કરૂણારસમાં મગ્ન થઇ તે સર્વ લોકોને સ્થીર કરવા માટે સમુથ્થાન શ્રુત ગણવાનો પ્રારંભ કર્યો. અતિસેં શાંત હૃદય કરી કરૂણાર્દ્ર અંતઃકરણે શાંતિનો સંકલ્પ કર્યો. તેમાં એવા આલ્હાદ ઉત્પન્ન કરનારાં સૂત્રો હતાં કે જેના પ્રભાવથી ઉજાડ થયેલાં શહેરો અને ભયવાન્ થયેલા લોકો પણ સારી રીતે વસી રહે અને નિર્ભયતા પામે. જેમ જેમ આ સૂત્ર ગણવા લાગ્યા તેમ તેમ સર્વ લોકો પ્રમુદિત થઇ નગરની અંદર આવવા લાગ્યા. રાજા પણ હર્ષસહિત શહેરમાં આવ્યો. ભયની વાત દૂર થઈ સર્વ લોકો સ્વસ્થ થયા.

તપથી શોષિત શરીરવાળો પણ અત્યારે પરમ ઉપશમ રસમાં મગ્ન થયેલ દમસાર મુનિ તે શહેરમાંથી આહાર લીધા વિનાજ પાછો વળ્યો. અને જે સ્થળે ભગવાન્ મહાવીરદેવ હતા ત્યાં આવી વિનય સહિત તેમના ચરણમાં આળોટી પડયો. અને આંખમાંથી ખરતા આંસુએ ગદ્દગદિત સ્વરે પોતાની થયેલી ભૂલનો પશ્ચાતાપ કરી તેના પ્રાયશ્ચિત્તની માંગણી કરી.

મહાવીરદેવે કહ્યું. દમસાર ! મારો કોઇપણ સાધુ કે કોઇપણ સાધ્વી જો કષાયની પરિણતિ ધારણ કરશે તો ઘણા લાંબા કાળ સુધી આ વિષમ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરશે. પણ જેઓ ઉપશમને (કષાય રહિત સ્થિતિને) ધારણ કરશે, તેનું સંસાર પરિભ્રમણ ઓછું થશે. તેઓ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થશે ક્ષમા એજ મુનિઓનો ધર્મ છે. દમસાર ! તમે તમારો ધર્મ આ સ્થળે ભૂલી ગયા છો. અપરાધીઓને પણ ક્ષમા આપવી તે તમારો ધર્મ હતો. આ સહનશીલતા—ક્ષમા રાખી આત્મભાવમાં મગ્ન થયા હોત તો કેવળજ્ઞાન તમારી પાસેજ હતું. જેટલા તમે તમારા ધર્મથી બાહાર ગયા છો તેટલુંજ કેવળજ્ઞાન દૂર ગયું છે. પણ કાંઇ નહિ. ભુલને સુધારો. આમાંથી તમને ઘણું જાણવાનું મળ્યું છે. ખરી કસોટીના વખતે કેટલી જાગૃતિ રાખવી જોઇએ તે હવે તમે સમજી શક્યા છો. આ ઉપરથી બીજા પણ શ્રમણ, શ્રમણીઓને ધડો લેવાનું મળી આવશે કે નજીક આવેલું કેવળજ્ઞાન ક્રોધના ઉદયથી દૂર ચાલ્યું જાય છે, માટે જેમ બને તેમ ઉપસમ ભાવ રાખતાં શીખો.

દમસારે પોતાની ભૂલ કબુલ કરી. હવેથી જાગૃત રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. ભગવાને યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું.

દમસાર મુનિને પોતાની મહાન્ ભૂલ થઇ છે એમ સમજાયું. તેઓ એકાંતમાં ગયા, અને આત્મવિચારણામાં મગ્ન થયા. અધ્યવસાય નિર્મળ કર્યા. સત્તાએ સર્વ જીવો સાથે પોતાના જીવનની ઐક્યતાનો વિચાર કર્યો, દેહાભિમાન છુટયું, ઇચ્છાઓ વિરામ પામી, સર્વ પદાર્થો ઉપરથી મમત્વભાવ દૂર થયો, મન આત્મામાં લીન થવા લાગ્યું, એકરસ થયું, કર્મમળો વિંખરાયા, અજ્ઞાન આવરણ તુટયું. આવી સ્થીતિમાં સાતમે દિવસે દમસાર મુનિને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ત્યારબાદ બાર વર્ષ પર્યંત આ ભૂમિતળપર વિચરી અનેક યોગ્ય જીવોને બોધ આપી નિર્વાણપદ પામ્યા.

દમસાર મુનિના જીવન ઉપરથી ઘણું શીખવાનું મળે તેમ છે. ઉપશમ, કષાયનો અભાવ એજ સમ્યક્દૃષ્ટિનું જીવન છે. તે આગળ વધારનાર ઉત્તમ સાધન છે.

આંતર્તાપ શાંત કરનાર છે. પરમાનંદની પ્રાપ્તિ ઇચ્છનારા સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોએ આ પરમ ઉપશમ રસમાં નિમગ્ન થવું.

સંવેગ. ૨

ઉત્તમ પ્રકારનાં દેવ તથા મનુષ્યોનાં સુખનો ત્યાગ કરીને કેવળ મુક્તિનાં સુખની અભિલાષા કરવી તે સંવેગ કહેવાય છે. કેમકે તે દેખાતાં સુખો અનિત્ય અને દુઃખના અનુબંધવાળાં છે—રસવાળાં છે.

જેણે આત્માને જાણ્યો છે, ઝાંખો પણ તેના સુખનો અનુભવ કરેલો છે, નિરૂપાધિક સુખ કેવું હોઈ શકે ? તે સંબંધી જેણે વિચારો કરેલા કરેલા છે. તેને ઉત્તમ પ્રકારનાં દેવો અને મનુષ્યો સંબંધી સુખ તુચ્છ લાગે છે, સંયોગ વિયોગોથી ભરપૂર લાગે છે, થોડા વખતમાં નાશ પામનારાં જણાય છે, અને તેનું પરિણામ દુઃખમાંજ વિરામ પામતું હોય તેવું લાગે છે. આજ કારણથી ક્ષણભરના સુંદર દેખાવવાળાં, કિંપાકના ફળોની માફક વિષમય વિપાક આપનારાં તે સુખ તરફથી તે સમ્યકૃદૃષ્ટિ જીવ વિરક્ત થાય છે અને પરમશાંતિમય, નિરૂપાધિક, આત્માની શુદ્ધ સત્તાના પ્રગટ થવાથી પ્રાપ્ત થતી અનંત આનંદમય સ્થિતિમાં સ્થિર થવાની ઇચ્છા પ્રબળપણે તેનામાં પ્રગટ થાય છે. કેવળ મોક્ષની ઇચ્છા પ્રગટ કરીને તે બેસી રહેતો નથી પણ તેના માર્ગ તરફનું પ્રયાણ તે શરૂ કરે છે. જેમ જેમ ઇંદ્રિયોના ઉપાધિજન્ય સુખથી તેનું હૃદય વિરક્ત બને છે, તેમ તેમ આત્માના સત્ય સુખ તરફ તેનું આંતર વલણ વધતું જાય છે. આનું નામજ પ્રયાણ કહેવાય છે. એક વસ્તુ તરફથી મન વિરક્ત થાય છે કે તેને બીજી વસ્તુ તરફ વલણ પકડવુંજ પડે છે અને તે સમ્યકૃદૃષ્ટિ આત્મભાનમાં જાગૃત થયેલ હોવાથી બીજા કોઇ માર્ગ તરફ ન જતાં શુદ્ધ આત્માના માર્ગ તરફજ પ્રવાસ કરે છે. આંતરક્રિયા હૃદયને પૂર્ણ રીતે આત્મા તરફ ચાહ કરતાં શીખવે છે અને ઇંદ્રિયોના ઉપાધીજન્ય વિષયો તરફથી વિરક્તતા મેળવાવે છે. આ સિવાય બીજું કર્ત્તવ્ય શું હોઇ શકે ? આજ ખરેખર સંવેગ છે. આ ગુણથી જીવ આત્માના પવિત્ર માર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે.

નિર્વેદ. ૩

નિર્વેદ એટલે ઉદાસીનતા. સંસારથી ઉદાસીનતા—ભવથી ઉદાસીનતા વારંવાર જન્મ મરણ કરવાંવડે—ઉત્પન્ન થવું પડે તેનાથી ઉદાસીનતા. સંસા-

रने नारकी समान के बंधीखाना समान मानी तेमांथी उद्वेजीत थइ छुट- वाने इच्छा करे, भवपाशथी छोडावनार सद्‌गुरुने शरणे जवानी प्रबळ जीज्ञासा थवी, आ सर्वने निर्वेद कहे छे.

अज्ञानता एज संसार छे-भव छे. कारण के भवन एटले थवुं—उत्पन्न थवुं—न्होतुं अने थवुं. थवुं अने जवुं. जवुं ने थवुं. आ घटमाळ अ- ज्ञानताने लीधेज उत्पन्न थाय छे. ए अज्ञानतानो नाश करवा प्रयत्नवान् थवुं तेज संसारनो नाश करवा बरोबर छे. आ पृथ्वी, पाणी, अग्नि, वायु, आकाश अने तेना विविध संयोगोथी उत्पन्न थयेलुं जगत् तेनो नाश तो कोइथी करी शकावानोज नथी. पण कारणनो नाश साधवो तेथीज कार्यनो नाश थाय छे. कारण अज्ञान छे, अने तेनुं कार्य आ विविधता छे—जन्म, मरणादि छे. कारणनो नाश थतां—अज्ञानता जतां—विपरीत प्र- वृत्ति अटकशे. विपरित प्रवृत्ति अटकतां विपरीत कार्य थवुं अटकशे एटले जे जेवा रूपे छे ते तेवा रूपे थई रहेशे. आत्मा आत्माना स्वरूपे प्रकाशीत थइ रहे, एम अखंडता कायम जळवाइ रहे तेज भवनो नाश छे. एने माटेज भवथी उद्वेग धरवानो छे. आत्मज्ञान प्रगट थतां आ भव जरा- पण दुःख आपी शकनार नथी. ते पछीनी विविधताओ वाजाना सुरनी माफक मधुरतानो आनंद आपनारी छे. अखील विश्वरूप रंगमंडपमां थतो नाच आत्माने आनंद आपनार थाय छे.

आ अज्ञानतानो नाश साधवा माटे शरूयातमां इंद्रियजन्य विष- योना आश्रयभूत भववासथी विरक्त थवानी जरूरीयात छे. तथा धर्मने— शुद्ध आत्माने—पवित्र आत्मस्वरूपने तारक जाणी तेनुं शरण लेवानी आ- वश्यकता छे. भववासथी विरक्तता अने आत्मधर्मनुं शरण आ बे प्र- बळ साधनोनी मददथी अज्ञाननो नाश साधी स्वरूपस्थिति मेळववानी छे. सम्यक्त्ववान् जीवोमां आ गुणनी घणी जरूयात छे.

अनुकंपा. ४

दुःखी प्राणिओने विषे पक्षपात विना दुःख दूर करवानी इच्छा ते अनुकंपा छे. जेम जेम मनुष्य परमार्थना मार्गमां आगळ वधतो जाय छे, तेम तेम तेनुं हृदय विशेष ने विशेष आर्द्र बनतुं जाय छे. नात, जातना

તફાવત વિના પોતાની દયાળુ વૃત્તિને તે સર્વત્ર માર્ગ આપે છે. લોકોનાં દુઃખો દૂર કરવા માટે પોતાની શક્તિને તેઓ જરા પણ છુપાવતા નથી. એટલુંજ નહિ પણ તેઓ તેવા જીવોને મદદ આપવાની રાહ જોયા કરે છે. તેઓને પક્ષપાત જરા પણ હોતો નથી કે, આને મદદ આપું અને આને મદદ ન આપું. પક્ષપાતથી તો સીંહણ પણ પોતાના બચ્ચાંનો બચાવ કરે છે. અને પાળીપોષીને-ઉછેરીને મોટું કરે છે. તેમ જેઓ પોતાનાં કુટુંબો તથા બાલબચ્ચાંઓનું રક્ષણ કે પોષણ કરે છે તે કાંઇ તેમના ઉપર દયા-કે અનુકંપા કરતા નથી. તેઓને તો તેમના તરફ મોહ છે, પુત્રાદિ ઉપર સ્નેહ છે, અને તેને લઇને પોતાની ફરજ સમજીને ભવિષ્યમાં મદદગાર થશે એવી ઇચ્છાથી મદદ કરે છે. ખરો સમ્યક્દર્શનવાળો જીવ કોઇપણ નાત, જાત કે ધર્મના ભેદ વિના શક્તિ અનુસાર સર્વને મદદ આપતોજ રહેશે. બીજાનાં દુઃખો જોઇનેજ તેનું હૃદય રડી ઉઠશે. તેઓને સુખી જોઇનેજ તે આનંદ પામશે. કારણ તેને સર્વમાં આત્માજ દેખાય છે. તેને દેહ ભાન ઉડી ગયેલું હોય છે. તેનું જીવન ગગન વિહારી હોય છે. સર્વત્ર પવિત્ર પ્રેમ-પ્રેમ-ને પ્રેમજ તેને હોય છે.

આ અનુકંપા બે પ્રકારની છે. દ્રવ્યઅનુકંપા અને ભાવઅનુકંપા. દ્રવ્યઅનુકંપાથી તે દુઃખી જીવોને મદદ આપે છે. આ સાથે ભાવઅનુકંપાને તે પ્રસંગે અજમાવે જાય છે. આત્મભાન ભૂલેલા અને તેજ અજ્ઞાન અંધકારમાં ભૂલા પડી ગોથાં ખાનારા જીવોને આત્મભાન કરાવવું-સત્ય સમજાવવું. સત્યને રસ્તે ચડાવવા તે ભાવઅનુકંપા છે. આત્મા એજ સત્ય છે. તેનો મૂળ સત્તાગત સ્વભાવ આનંદ સ્વરૂપ છે તે પ્રગટ કરવો તેજ સત્યનો માર્ગ છે. આ માર્ગ તરફ જીવોને વાળવા એજ ભાવઅનુકંપા છે. સમ્યક્દર્શનવાળા જીવોએ શક્તિ અનુસાર આ બન્ને અનુકંપા કરતા રહેવું જોઇએ.

આસ્તિકતા.

આસ્તિકતા એટલે આસ્તા, શ્રદ્ધા, ખાત્રી, પ્રતિતિ, નિશ્ચય, દઢતા વિગેરે એકાર્થ જેવાં નામો છે. કોના ઉપર આસ્તા ? શાની શ્રદ્ધા ? કોની ખાત્રી ? શાની પ્રતિતિ ? કોનો નિશ્ચય ? શાની દઢતા ? આ બધા પ્રશ્નોનો

ઉત્તર પરમ પવિત્ર પરમાત્મા વીતરાગદેવના વચનો ઉપર આસ્તા. શ્રદ્ધા વિગેરે કરવી. અને તે દ્વારા પોતાના શુદ્ધ આત્માનો અનુભવ કરવો. આ આસ્તા તે વ્યવહાર આસ્તા છે. પરોક્ષ આસ્તા છે. પરમસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવામાં નિમિત્તભૂત અને સહાયભૂત આસ્તા છે.

આ પરમપુરૂષમાં આસ્તા રાખવાનું કારણ એ છે કે તેઓશ્રીએ સત્ય દીઠું છે–મેળવ્યું છે. આ જીવંત દેહમાંજ સાક્ષાત્ તે સત્યનો અનુભવ કરેલો છે એટલે તેમના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખી આપણે તેમના કહ્યા પ્રમાણે વર્ત્તન કરીએ તો ઘણી સહેલાઇથી તે સત્યનો અનુભવ મેળવી શકીએ.

આત્મા, પુનર્જન્મ, પાપ, પુન્ય, બંધ, મોક્ષ ઈત્યાદિને માનનાર આસ્તિક કહેવાય છે. અને તેને ન માનનાર નાસ્તિક કહેવાય છે. આ આસ્તિક નાસ્તિકનો સરલ અને ટુંકો અર્થ છે.

આ આસ્તાને જે પરોક્ષ આસ્તા કહેવામાં આવી છે તેનો હેતુ એ છે કે તત્ત્વોનો નિશ્ચય કરનાર જે મહાન્ ગુરૂના વચનો ઉપર આપણે શ્રદ્ધા રાખીએ છીએ તે કેવળ તેમના ઉપર વિશ્વાસથીજ શ્રદ્ધા રાખેલી છે. કે વંશપરંપરાથી ચાલતા આવેલા ધર્મ પ્રમાણે આસ્તા રાખેલી છે. પણ તેનો બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીને તત્ત્વાતત્ત્વનો નિશ્ચય કરીને કરેલી હોતી નથી. આવી આસ્તા તે માના કહેવરાવ્યા કાકા કહેવા જેવી છે. કારણ કે તેમાં કોઇ પ્રસંગે પતિત થવાનો મોટો ભય રહેલો છે. અને બુદ્ધિપૂર્વક તત્ત્વાતત્ત્વનો નિશ્ચય કરી જે શ્રદ્ધા કરાયેલી હોય છે તે, બાપના ભાઇનેજ કાકો કહેવાય તેના જેવી ખાત્રીવાળી શ્રદ્ધા છે. છતાં પણ આ આસ્તા શરૂઆતમાં ઘણી ઉપયોગી છે. તેટલો લાંબો વિચાર કરવાની બુદ્ધિ વિકાશ ન પામી હોય ત્યારે આ વિશ્વાસુ શ્રદ્ધાથી પણ આગળ વધી શકાય છે અને તે વસ્તુતત્ત્વનો ખરો નિશ્ચય કરી શકાય છે. આ સર્વ વ્યવહારઆસ્તિકતા કે શ્રદ્ધા કહેવાય છે.

પારમાર્થિક 'આસ્તિકતા જે સર્વવ્યાપી આસ્તિકતા કહેવાય છે. અર્થાત્ જે ત્રણે કાળમાં અબાધિત સત્ય રૂપ છે જેને સર્વ દર્શનકારો મતભેદ વિના કબુલ રાખે છે તે પોતાનો આત્મા છે. તેના ઉપર શ્રદ્ધા થવી, તેની ખાત્રી થવી, તેના ઉપર દૃઢ નિશ્ચય થવો તે પારમાર્થિક ખરેખર આસ્તિકતા છે. આ આસ્તિકતાને લઇ કોઇ પણ દર્શન સ્વીકાર્યા સિવાય પણ જે પન્નર ભેદે સિદ્ધ થવાનું કહેવામાં આવે છે તે સત્ય સિદ્ધ કરી શકાય છે.

બન્ને આસ્તિકતાની જરૂરીયાત છે. છતાં પહેલી થયા પછી બીજી પોતાના આત્માની શ્રદ્ધારૂપ આસ્તિકતા થાય તોજ મનુષ્ય પોતાનું કર્ત્તવ્ય સિદ્ધ કરી શકે છે. અર્થાત્ પહેલી ન હોય અને બીજી હોય તોપણ ઉપયોગી થાય છે, પણ બીજી ન હોય તો પહેલી ઉપયોગી થાય પણ ખરી અને ન પણ થાય.

આ ઉપશમાદિ સમ્યક્ત્વનાં પાંચ લક્ષણો જેની અંદર હોય છે તેનામાં પરોક્ષ એવું સમ્યક્ત્વ પણ સારી રીતે જાણી શકાય છે. પરમશાંતિના ઇચ્છક મનુષ્યોએ આ પાંચ ગુણો પોતામાં પ્રગટ થાય તે માટે તે તે પ્રકારે પ્રયત્ન કરતા રહેવું.

૭ યતના.

યતના. જાળવીને, સંભાળપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક, હાની ન થાય તેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરવી, તેને યતના કહે છે. આ યતના વ્યવહાર પ્રસંગમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ સાથે વર્ત્તન કરવાના સંબંધમાં કરવાની છે. ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરનારાઓએ કેવું વ્યવહારકુશળ વર્ત્તન કરવાનું છે તે આ ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે. વ્યવહારકુશળતા સિવાય કાંતો ધર્મને અને કાંતો વ્યવહારને મહાન્ ધક્કો પહોંચવાનો સંભવ છે. આ ઉપરથી વ્યવહારકુશળતા એનેજ યતના કહીએ તોપણ ચાલી શકે તેમ છે.

પહેલાં અનેકવાર કહી આવ્યા છીએ કે જેને આત્મધર્મનું ભાન નથી, સત્ય સમજાયું નથી, વિવિધ પ્રકારનાં પુદ્‌ગલિક સુખ મેળવવાં અને ભોગવવાં એજ જેનું લક્ષબિન્દુ છે, કર્ત્તવ્યની પરમઅવધી વિષયાનંદમાંજ માનેલી છે. દુનીયાના આનંદમાંજ જેણે પોતાની સર્વ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરેલો છે, ધર્મને બાહાને વિવિધ પ્રકારના તપ, જપ, વ્રત, સંયમાદિ કઠીણ કર્મકાંડો કરવા છતાં પણ જેના અંતઃકરણનું કર્ત્તવ્ય કે પ્રાપ્તવ્ય તો પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયસુખો—આ લોક કે પરલોકના વૈભવો ભોગવવા એજ છે, આ સર્વ મનુષ્યો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. પછી ગમે તે ધર્મને માનનાર હોય પણ જેનું આત્મઅભિમુખ વલણ થયું નથી તે સર્વ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અને આ યતનાનો ઉપયોગ તે સર્વની સામે કરવાનો છે. આ સર્વ પરતિર્થિક છે.

એ પરતિર્થિકોને વંદન, સ્તવન ન કરવું. હાથ જોડી નમસ્કાર કરવા અને મોઢેથી તેના અજ્ઞાન કષ્ટવાળાં કર્મકાંડોની સ્તુતિ કરવી, આ બન્નેનો ત્યાગ કરવો. તેને વંદન આદિ કરવાથી તેની અજ્ઞાનતાને પોષણ મળે છે. તેનાં લક્ષ વિનાનાં કે વિપરીત લક્ષવાળાં મિથ્યા કર્મકાંડોની પ્રશંસા કરવી તે અજ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવા કે અનુમોદન કરવા જેવું છે. વળી તેઓ પણ પોતાની અજ્ઞાન પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન મળતું હોવાથી તે તરફનું મિથ્યા અભિમાન ધરાવે છે. પોતાને ધર્માત્મા અને જ્ઞાની સમજે છે. તેના ભક્તોને પણ આ પ્રવૃત્તિ મિથ્યાત્વમાં મદદકર્ત્તા અથવા સ્થિરકર્ત્તા થાય છે. ૧

તેમની સાથે આલાપ અને સંલાપ ન કરવા. એક વાર બોલાવવા તે આલાપ અને વારંવાર સંભાષણ કરવું તે સંલાપ. આ બન્નેથી પણ પૂર્વે કહેલા દોષોનો સંભવ છે. વળી આલાપ સંલાપથી તેઓની સાથે પરિચય વધે છે. વળી તેમના આત્માથી વિમુખ આચાર વિચારના શ્રવણથી, વિવિધ પ્રકારની ઇચ્છાઓને ઉત્તેજન મળે છે. ૨

અનાદિ કાળના સંસ્કારને લીધે મન પાછું વિષયોની સન્મુખ થાય છે. અને તેને લીધે આત્મમાર્ગનો ત્યાગ કરી તેની પ્રવૃત્તિ, પાંચ ઇંદ્રિયાના વિષયોને પોષણ મળે તેવી વિવિધ પ્રકારની ઇચ્છાઓવાળા માર્ગ તરફ પ્રયાણ કરે છે. મૂળ માર્ગથી પતિત થઇ તે આડે રસ્તે ઉતરી પડે છે અને તે વિષમ કે વિપરીત માર્ગે લાંબો વખત સુધી અથડાયા કરે છે આ હેતુથી જ્ઞાની પુરૂષો તેવા વિપરીત આચરણવાળા મનુષ્યો સાથે આલાપ સંલાપ ન કરવા માટે સૂચના કરે છે. ૩

આંહી વ્યવહાર કુશળપણું વાપરવાની જરૂર પડે છે અને તેને લઇ તેવાઓ સાથે પ્રસંગ પડતાં, અથવા તેમના બોલાવવાથી એકાદ વખત પણ તેમની સાથે જરૂરીયાત જેટલી વાતચિત્તની પ્રવૃત્તિ બીજાને અનર્થના હેતુરૂપ ન થઇ પડાય તેવી રીતે કરે છે. અને પોતાનો પણ બચાવ સાથે કરતો રહે છે. અન્યના બોલાવ્યા છતાં ન બોલવું તે લોકોમાં પણ સામાનું અપમાન કરવા જેવું મનાતું હોવાથી તેથી લોકોમાં અપવાદ થાય છે. વળી તે કદાચ અધિકારવાળા માણસોનો માનીતો હોય તો તે દ્વારા વ્યવહારમાં નુકશાન પણ પહોંચાડે છે. આ સર્વથી બચવા માટે જરૂરીયાત જેટલો પ્રસંગ પાડી પાછો તેનાથી દૂર રહે છે, છતાં જો પોતામાં તેને સન્માર્ગે દોરવાની શક્તિ હોય તો તેનાથી દૂર ન રહેતાં તેનો પરિચય રાખી સત્ય

સમજાવી, સત્યના રસ્તા ઉપર લાવવા પ્રયત્ન પણ કરવો. આ માટેજ યત- નાવ્યવહારકુશળપણું—લાભાલાભ વિચારવાપણું વિગેરેની બુદ્ધિ ધરાવવાની જરૂરીયાત છે. ૪

તે કુદષ્ટિઓને ધર્મબુદ્ધિથી ભોજનાદિ ન આપવું. તેમ કરતાં પૂર્વે કહેલા બહુ માનાદિ કારણથી અન્યને ઉત્તેજન આપવાનું તથા મિથ્યાત્વમાં સ્થિર કરવાપણું થાય છે છતાં અનુકંપાની બુદ્ધિથી ભોજન વસ્ત્રાદિ આપ- વામાં જરા પણ અડચણ નથી. અનુકંપાદાન તીર્થંકરદેવોએ કોઇ પણ સ્થળે નિષેધ કરેલ નથી. પોતે પણ વાર્ષિક દાન આપી અનુકંપાદાનનો માર્ગ ખુલો કરેલો છે. જો અનુકંપાદાન નિષેધ કરવામાં આવે તો દયાનો માર્ગ જડમૂળમાંથીજ ઉખડી જાય. મતલબ કે બહુ માનની લાગણી સિ- વાય માગનારના દુઃખને નિવારણ કરવા માટે ગમે તેવો યાચક કે ગમે તે ધર્મ પાળનાર ભિક્ષુક આવે તો તેને ભોજન, પાન, વસ્ત્રાદિ શકત્યાનુસાર આપવાં. ૫

પર તિર્થિકના દેવોને, અથવા તેઓએ ગૃહણ કરેલા જીન બિંબોની પૂજાદિ નિમિત્તે ગંધ, પુષ્પાદિક ધર્મબુદ્ધિથી ન મોકલાવવાં, આમાં પણ પૂર્વે કહેવામાં આવેલ છે તેજ હેતુ રહેલા છે. ૬

આ છએ પ્રકારની યતના—યોગ્ય પ્રવૃત્તિ અને અયોગ્ય નિવૃત્તિરૂપ સમ્યગ્દર્શન વિનાના લિંગિઓ—વેશધારીઓ—સાથે રાખવાની છે સમ્યગ્દર્શન વિનાના અને સમ્યગ્દર્શનથી ભ્રષ્ટ થયેલા ધર્મગુરૂઓ એમને આંહી મિથ્યા દષ્ટિ ગણી તેમની સાથે વંદન, નમન, સ્તુતિ, આલાપ, સંલાપ અને ભો- જનાદિ પ્રદાન આદિનો નિષેધ અનુકંપા બુદ્ધિ સિવાય ધર્મબુદ્ધિથી કરવા- માં આવેલ છે. આ લિંગિઓમાં પોતાના દર્શનના પણ કેવળ આત્મદષ્ટિ- વિનાના વેશધારીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

જેમ ત્યાગીઓમાં મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તેમ ગૃહસ્થાશ્રમીઓમાં ગૃહ- સ્થો પણ તેવા હોય છે. તેમનો નિષેધ આંહી કરવામાં નથી આવ્યો. તેનું કારણ એ છે કે તેમ કરવામાં આવે તો વ્યવહારમાર્ગ ઘુંચવડા ભરેલો થઇ પડે, ઘણાજ ટુંકા વાડાઓ બંધાય અને ડગલેને પગલે કૂલેશ કંકાશ વૃદ્ધિ પામે. વળી તેવા સમુદાયમાં રહેલા કોઇ યોગ્ય જીવને પણ સત્યના માર્ગનો બોધ ન મળે તો મહાન્ અંતરાય થાય.

વળી આ આલાપ સંલાપનો નિષેધ પણ એકાંત નથી. લાભાલાભનો

વિચાર કરવાની પણ જરૂર છે. ભગવાન્ મહાવીરદેવે પણ ગૌતમસ્વામીને તેમના પૂર્વના પરિચિત તાપસને આવતો જોઇ સામા મોકલ્યા હતા અને લાગણીપૂર્વક ગૌતમસ્વામી સામા જઇને તેને તેડી લાવ્યા હતા.

વળી સ્વધર્મથી પતિત થયેલા કે વિધર્મમાં વટાયેલા કે ભળેલાનો તિરસ્કાર કરવાથી કે તેની ઉપેક્ષા કરવાથી તે તે કોમો કાળાંતરે નામશેષ રહી જઇ નાશ પામે છે. માટે દેશ, કાળને ઓળખી નિષેધનો પણ વિધિ કરવામાં આવે તો તે તે ધર્મ અને કોમોની આબાદિ થવા પામે છે.

જ્ઞાની પુરૂષોએ કોઇ વાતનો એકાંત વિધિ કે નિષેધ કર્યો નથી પણ તે તે દેશ, કાળ, દ્રવ્ય, ભાવ જોઇને તેવા તેવા પ્રસંગે તેવી તેવી જરૂરીયાતને લઇને વિધિ નિષેધ કરેલો હોય છે. તેજ વિધિ નિષેધ જુદા પ્રસંગને લઇને ફેરવવા પણ સાથેજ જણાવેલ છે. છતાં એકાંત વાતને પકડી બેસી રહેવામાં આવે છે તો તે કોમ છેવટે આ દુનિયામાંથી સદાને માટે નાબુદ થાય છે. માટે કોમ કે ધર્મમાંથી પતિત થયેલાને પ્રાયશ્ચિત્ત આપી, મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી સત્ય સમજાવી પાછા દાખલ કરવામાં જરાપણ પાછાળ પડવું ન જોઇએ. નહિંતર બધાની સાથે સંબંધ તોડી નાખી એકલા રહેનારની મુસ્કેલીઓમાં જેમ વધારો થાય છે તેમ મુસ્કેલીઓ વધવાનીજ અને બીજાની મદદ વિના પોતે એકલા પડી હેરાન થવાનાજ.

સ્વરૂપથી વિમુખ થયેલા સાથે કારણ પ્રસંગે ઉપેક્ષાવાળું વર્ત્તન કરી શકાય પણ તેના ઉપર દ્વેષભાવ કે ધર્ષાવાળું વર્ત્તન સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોનું તો હોયજ નહિં જો તેમ કરવામાં આવે તો પોતામાં પણ સમ્યગ્દર્શન હોવાનો સંશય થઇ પડવાનો.

આ પ્રમાણે વંદન, નમન, આલાપ, સંલાપ, દાન અને પૂજન નિષેધ કરવાનો હેતુ તેમનો દ્વેષ કરવાનો નથી, પણ અસત્યનું પોષણ અને સત્યનો લોપ ન થાય તેટલોજ છે. છતાં અપવાદે લાભાલાભનો વિચાર કરી પ્રવૃત્તિ કરવાની પણ છે. પણ તે જરૂરીયાત પુરતીજ.

આ ૭ યતનાઓ કરીને પણ સત્યનુંજ મુખ્યતાએ પોષણ કરવાનું છે તે સત્ય આત્માજ છે. તેનાં આવરણો દૂર થઇ આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રકાશ પામે તે મૂળ હેતુ જરાપણ ન ભૂલાય તેમ વર્ત્તન કરવા પ્રયત્ન કરવો.

છ અભિયોગ.

રાજાભિયોગ. ૧ ગણાભિયોગ. ૨ બલાભિયોગ. ૩ સુરાભિયોગ. ૪ વૃત્તિકાંતાર. ૫ ગુરૂ નિગ્રહ. ૬. આ છ અભિયોગ કહેવાય છે. અભિયોગ એટલે ઇચ્છા વિના પણ પ્રવૃત્તિ કરવી તે અથવા તેને છ આગાર પણ કહેછે.

આ ઉપરથી એમ જણાવવામાં આવે છે કે, સમ્યક્ત્ત્વવાન્ જીવોને જે કાર્ય કરવાનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવેલ છે તેજ કાર્ય રાજાદિના આગ્રહરૂપ કારણના વશથી ઇચ્છા વિના કેવળ તેવું આચરણ કરતાં પોતાના સમ્યક્ત્ત્વાદિ ધર્મનો નાશ થતો નથી.

જેમ કાર્તિકશ્રેષ્ઠિએ રાજાના આગ્રહથી તેના ગુરૂ તાપસને ભોજન કરાવ્યું હતું. કોસ્યા વેશ્યાએ પણ રાજાના આગ્રહથી રથકારની સાથે ગૃહવ્યવહાર ચલાવ્યો હતો. કોસ્યા સ્થુલિભદ્રસ્વામી પાસે પ્રતિબોધ પામી બારવ્રતધારી શ્રાવિકા થઇ હતી પણ રાજાભિયોગ નામના આગારને આધારે પોતાની ઇચ્છા વિના પણ રાજાની આજ્ઞાને આધિન થઈ રહી. જો તેમ કરવામાં ન આવત તો રાજા પોતાની શક્તિના બળથી, અથવા પોતાના તાબાની પ્રજા હોવાથી ધારત તે પ્રમાણે હેરાન કરત. દંડત કે દેહાંત શિક્ષા કરત. આ શિક્ષા સહન કરવામાં લાભ છે કે ખુલ્લા રાખેલા આગારનો આશ્રય લઇ ભાવી કાળમાં તે દોષોથી નિર્મળ થઇ આત્મમાર્ગમાં આગળ વધવામાં લાભ છે, તે બુદ્ધિમાનોએ પોતેજ વિચાર કરી લેવા યોગ્ય છે. મરવાથી કાંઇ મોક્ષ મળી જતું નથી. કર્મક્ષય થવામાં કે કર્મબંધન ન થવામાં પરિણામ ઉપરજ આધાર રાખવામાં આવે છે. માટે પોતાના પરિણામોની ભાવીસ્થીતિનો વિચાર કરી આ આગારનો આશ્રય કરતાં વ્રતનો–સ્વધર્મનો–ભંગ થતો નથી. ૧

ગણાભિયોગ—ગણ એટલે સ્વજન આદિનો સમુદાય. તેનો અભિયોગ—આગ્રહ. આપણી ઇચ્છિા નથી છતાં તેઓ પોતાની ઇચ્છાનુસાર ચાલવાની ફરજ પાડે તે ગણાભિયોગ. અથવા ખરા અણીના પ્રસંગે તેની મદદ સિવાય સમુદાયનું રક્ષણ કે બચાવ ન થઇ શકે તેમ હોય તો તે સમુદાયના ભલા માટે નિષેધ કાર્યનો વિધિ કરીને–તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરીને સમુદાયને મદદ

આપવી તે ગણાભિયોગ. આ ગણાભિયોગમાં પોતાને જે સમ્યક્ત્વ તથા વ્રતોમાં કરવા યોગ્ય નથી તે પોતાના સ્વજનાદિ સમુદાયના હિત માટે, આ-ગ્રહના વશથી ઇચ્છા સિવાય, દ્રવ્યથી કરવા છતાં પણ તે પોતાનો ધર્મ જે વ્રતાદિ તેનો નાશ કરતો નથી. જેમ વિષ્ણુકુમારે ગચ્છના આગ્રહથી-આ દેશથી-વૈક્રિયરૂપ ધારણ કરી ગચ્છના દ્વેષી સંઘના પ્રતિપક્ષી-નમુચી નામ-ના પુરોહિતને પોતાના પગના પ્રહારથી મારી નાખ્યો, છતાં પણ પોતે આ-રાધક થઇ આત્મસ્વરૂપ પામી શકયો. મતલબ કે ક્રિયા દુઃખરૂપ નથી, પણ પરિણામ દુઃખરૂપ છે. આ નમુચિનો નાશ કરવામાં મુનિનો પોતાનો સ્વાર્થ કાંઇ ન હતો, તેમ તેના પરિણામ છેવટ સુધી તેના બચાવનાજ હતાં, પણ જ્યારે તેણે તેમનું કહેવું નજ માન્યું અને આખા સમુદાયની લાગણી એવીજ થઇ કે હવે શિક્ષા કર્યા સિવાય છુટકો નથી ત્યારે તે કામ પોતે આનંદથી ઉપાડી લીધું અને આખા સમુદાયને ભયમાંથી મુક્ત કર્યો. આ કર્ત્તવ્યને ગણાભિયોગ કહેવામાં આવે છે. મતલબ કે નિષેધનો વિધિ આ ઠેકાણે કરવામાં આવ્યો છે. એટલે આ ઉપરથી એ સમજવા યોગ્ય છે કે કોઇ પણ કાર્ય સર્વથા નિષેધ કરવામાં આવતું નથી, પણ લાભાલાભ-નો વિચાર કરી પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિ કરવી તે સમય ઉપર કે પ્રસંગ ઉપર આધાર રાખે છે. ૨

બલાભિયોગ—બલવાન પુરૂષ આપણી ઇચ્છા સિવાય નિષેધ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે તે બલાભિયોગ છે. તેને શિક્ષા કરવાની શક્તિ આપણામાં નથી અને સામા થતાં પરિણામ કાંઇ સારૂં આવે તેમ લાગતું નથી. અ-ર્થાત્ વિના પ્રયોજને દેહનો નાશ થવા યોગ્ય સમજાતું હોય તો અમુક વ-ખત માટે તેની ઇચ્છાને આધિન થઈ દેહનો બચાવ કરવો અને અવસરે પ્રસંગ લઇ તેનો બદલો વાળવો કે તેમાંથી છુટા થવું. ત્યાર પછી પાછાં પોતાનાં વ્રતાદિ પાળવાં. આ આગારને બળાભિયોગ કહે છે. અવસર ઉચિ-તવર્ત્તન કરી આગળ વધવું એ આ આગારનું ગુપ્ત રહસ્ય છે. ૩

સુરાભિયોગ—સુર એટલે દેવતા. પોતાના કુળદેવતાદિ. અથવા બી-જા બળવાન દેવાદિ. તેના આગ્રહથી, પોતાની ઇચ્છા સિવાય વંદન, નમન કે વિષેધ કરેલ-પ્રતિજ્ઞા કરેલ-કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી વડે તે, દેવાભિયોગ ક-હેવાય છે. આ સર્વ અપવાદના માર્ગ છે. અપવાદનો અર્થ રાજમાર્ગ નહિં પણ છિંડીનો માર્ગ છે. પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણેજ પ્રથમ તો વર્ત્તન કરવું પણ

તેવા સામર્થ્યના અભાવે આ છિંડીઓનો–છિદ્રોનો–આશ્રય કરી પોતાનો બચાવ કરવો અને આત્માના પવિત્ર માર્ગમાં આગળ વધવું. ૪

વૃત્તિકાંતાર—કાંતાર નામ અટવીનું છે, તેમાં વૃત્તિ એટલે નિર્વાહ કરવો. મતલબ કે કોઇ વિષમ પ્રસંગે એવી અટવીમાં જઇ ચડયા હોઇએ કે ત્યાં ન્યાય કે નીતિપૂર્વક જીવન નિર્વાહ ન થઇશકે તેમ હોય, અથવા ભક્ષાભક્ષનો નિયમ કે નિષેધ કરેલ હોય તે નિયમ પ્રમાણે દેહનો નિર્વાહ તે સ્થળે થઇ શકે તેવા સંયોગો ત્યાં ન હોય તો પછી આગારનો આશ્રય કરી ગમેતેવી રીતે પણ દેહનો નિર્વાહ કરી શરીરનો બચાવ કરવો તે વૃત્તિકાંતાર આગાર છે.

અથવા કાંતાર પણ પીડાના હેતુભૂત હોવાથી તેનો અર્થ પીડા કરવો. એટલે પીડાથી વૃત્તિ અર્થાત્ ઘણા કષ્ટવડે દેહ–કુટુંબાદિનો નિર્વાહ થતો હોય તે કાંતારવૃત્તિ. તેવા પ્રસંગે ગમેતેવી અને ગમે તેની સેવા કે વ્યાપારાદિની પ્રવૃત્તિ કરીને પોતાના આશ્રિતોનો અને પોતાનો બચાવ કરવો પણ દૈવ ઉપર આધાર રાખીને કે વ્રતાદિના નિયમપર આધાર રાખીને બેસી રહી કુટુંબાદિનો નાશ થતો હોય તો થવા દેવો, આવો વિચાર ન કરવો. પણ ગમે તે કાર્ય કે પ્રવૃત્તિ કરીને સર્વનો નિર્વાહ કરવો તે વૃત્તિકાંતાર આગાર છે. ૫

ગુરૂનિગ્રહ—ગુરૂ માતા પિતાદિ પૂજ્યવર્ગ–તેનો કોઇ નિગ્રહ વધ–બંધાદિ કરતું હોય એવા પ્રસંગે પોતે જે પ્રવૃત્તિ કે કાર્ય કરવાનો નિષેધ કરેલો હોય તે કરીને પણ ગુરૂવર્ગનો બચાવ કરવો. પૂર્વે બતાવેલી ' ૭ ' યતનાઓમાં જે પરતિર્થિકને વંદન, નમનાદિનો નિષેધ કરેલો છે તે આ ૭ કારણે જરૂરીઆત આવી પડતાં કરવામાં આવે તો તે પ્રમાણે કરીને પણ પોતાના પૂજ્ય ગુરૂ, માતા પિતાદિ વર્ગનો બચાવ કરવો. તેમ કરતાં સમ્યક્ત્વ કે ધર્મનો નાશ થતો નથી. કારણ કે ધર્મનો આધાર મતના શુભાશુભ પરિણામ ઉપર છે. અંદરનાં વિષમ પરિણામ વિના ઉપરથી ગમે તેવી ક્રિયા થતી હોય તો તેથી કર્મબંધ થવાનો આધાર તે ક્રિયા ઉપર આંહી રહેતો નથી, પણ તે કર્ત્તાના પરિણામ, કાર્યનો ઉદ્દેશ, અને ભાવી પરિણામ–ઇત્યાદિ ઉપર રહેલો છે.

આ આગારો કેવળ સાહસીક આત્મ ધર્મપરાયણ માટે નથી, પણં

અલ્પસત્ત્વવાળા આવાં કષ્ટો કે કાર્યો આવી પડતાં આત્મસ્વભાવથી ચ-લીત થઈ જાય છે, તેના બચાવ માટે આ આગારો છે. અર્થાત્ તેમને શ-રૂયાતમાં આટલી છુટ આપવામાં આવેલી છે, એટલે આ આગારો સેવતાં તેમની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી.

આ આગારો—અપવાદો—સેવીને કે નહિ સેવીને પણ પોતાનું જે મુ-ખ્ય કર્ત્તવ્ય આત્માને પવિત્ર બનાવવો. આવરણ રહિત કરવો. આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ અનુભવવું તે છે. તે કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં આવી પડતા વિષમ પ્રસંગોને ઓળંઘવા માટે આ અપવાદોનો આશ્રય લેવાનો છે. ગમે તે ભોગે પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટ કરવોજ. આ લક્ષ ન ભૂલાય અને તે લક્ષ સિદ્ધ કરવામાંજ પોતાની સર્વ શક્તિઓના પ્રવાહનો વ્યય કરવો. એજ પુરૂષાર્થ અને એજ અત્યારનું કર્ત્તવ્ય છે.

૭ ભાવના.

આ સમ્યક્ત્વ ચારિત્ર ધર્મનું મૂલ, ૧ દ્વાર, ૨ પ્રતિષ્ટાન, ૩ આધાર, ૪ ભાજન, ૫ નિધિ, ૬ છે.

ભાવના એટલે વિચારણા—સમ્યક્દર્શનની અમૂલ્યતા, જરૂરીયાત અને ઉપયોગીતા વિષે વિચાર કરવો તેને ભાવના કહે છે. તે ૭ પ્રકારે છે.

મૂળ ૧. આ સમ્યક્ત્વ, ગૃહસ્થધર્મ અને ત્યાગધર્મરૂપ ચારિત્ર ધર્મના મૂલ સમાન છે. મૂળની માફક મૂળ કારણ છે. જેમ મૂળ વિનાનું વૃક્ષ પ્રચંડ વાયુના ધુજારાથી કંપિત થઇને તત્કાળ નીચે પડી જાય છે એમ ધર્મવૃક્ષ પણ સમ્યક્ત્વરૂપ ઉંડા અને મજબુત મૂળ વિના મિથ્યાત્વરૂપ વાયુથી આંદોલીત થતાં સ્થિરતા પામીને ટકી રહેતું નથી. માટે આ સ-મ્યગ્દર્શન એ મૂળ સમાન છે. એમ સમજી પ્રથમ તેને મજબુત બનાવવું. ૧

દ્વાર—૨ આ સમ્યગ્દર્શન ધર્મરૂપ નગરમાં પ્રવેશ કરવાના દ્વાર સમા-ન છે. દરવાજા વિનાનું નગર કિલ્લાથી ચારે બાજુએ વિંટાયેલું હોવા છતાં ઉજડ વેરાન જેવુંજ હોય છે. કારણ કે દ્વાર વિના મનુષ્યોનું નગરમાં પ્રવેશ કે નિર્ગમન થઇ શકતું નથી. એ પ્રમાણે ધર્મરૂપ મહાનગર પણ સમ્ય-

ફ્દર્શન રૂપ દ્વારવિનાનું હોય તો તેમાં પ્રવેશ કરવાનું અશક્ય થઇ પડે. અને તેમ થતાં નગર તે અનગર સમાન થઇ રહે. માટે સમ્યક્ફ્દર્શનને દ્વારની ઉપમા આપી છે. ૨

પ્રતિષ્ટાન—૩ પ્રાસાદ—દેવાલય જેના ઉપર રહી શકે—ટકી રહે તે પ્રતિષ્ટાન—પાયો છે. તેમ સમ્યગ્દર્શન એ ધર્મના પ્રતિષ્ટાન—પાયાની માફક પ્રતિષ્ટાન—પાયો છે. દેવાલય કે કોઇ બીજું સ્થાન જે ચિરસ્થાયી બનાવવાનું હોય છે ત્યારે તેનો પાયો પાણી પર્યંત નીચે ખોદવામાં આવે છે અને ત્યાંથી ચણતર શરૂ કરી તેના ઉપર મંદિર વિગેરે બાંધવામાં આવે છે, તો તે મંદિર ઘણું મજબુત થાય છે, તેમ ધર્મરૂપ દેવમંદિર પણ સમ્યગ્દર્શન—આત્માની ચોક્કસ ઓળખાણરૂપ પાયા વિના નિશ્ચળ—મજબુત—કાયમનું ટકાઉ થતું નથી માટે પાયાની સાથે સરખામણી સમ્યગ્દર્શનની આપી કરેલી છે.

આધાર—૪ સમ્યગ્દર્શન, ધર્મના આધારની માફક આધાર—આશ્રય રૂપ છે. જેમ જમીન વિના આધાર વિનાનું આ જગત્ રહી શકતું નથી તેમ ધર્મ જગત્ પણ સમ્યગ્દર્શનરૂપ આધાર વિના રહી શકતું નથી. મતલબ કે આત્મદર્શન વિના આત્મધર્મ હોયજ નહિ. માટે તેને આધારની ઉપમા આપી છે.

ભાજન—પ સમ્યક્ફ્દર્શન એ આત્મ ધર્મનું ભાજન છે—પાત્ર સમાન છે. જેમ ભાજન—વાસણ—વિના દુધ આદિ વસ્તુનો સમુદાય નાશ પામે છે. તેમ ધર્મરૂપ વસ્તુનો સમુદાય પણ સમ્યગ્દર્શનરૂપ ભાજન વિના વિનાશ પામે છે. સમ્યગ્દર્શન વિના સમ્યગ્ધર્મ નજ રહે એ કારણથી ભાજનની ઉપમા આપી છે. ૫.

નિધિ—૬. સમ્યગ્દર્શન એ આત્મધર્મનું નિધાન છે. જેમ ઉત્તમ નિધાનવિના મહાન્ કીંમતિ મણિ, મોતી, હીરા, માણેક મળી શકતાં નથી. તેમ સમ્યગ્દર્શન રૂપ મહાન્ નિધાનના અભાવે, અમૂલ્ય—ઉપમા રહિત—સુખની શ્રેણિને આપનાર ચારિત્ર ધર્મ રૂપ ધન સંપત્તિ નજ મળી શકે. માટે સમ્યગ્દર્શનને નિધાનની ઉપમા આપી છે. ૬,

આ પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શન ઉપર પ્રીતિ, તેના તરફ બહુમાન, તેની અમૂલ્યતા, અને તેની અવશ્ય ઉપયોગીતા વિષે વિચારો કરી પોતાના હૃદં-

યમાં તેને સ્થાન આપવું. તેની મદદથી આ વિષમ માયાનો સાગર તરી પાર ઉતરવો એ ઘણો સુગમ છે. અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શનની મદદથી આત્મા સ્વ સ્વરૂપમાં સ્થીર થઇ રહે છે.

આત્મા અને સમ્યગ્દર્શન એ બન્નેનો જુઓ કે તાત્વિક રીતે ભેદ નથી છતાં અહીં સમ્યગ્દર્શનને ચારિત્રધર્મનું મૂળ, દ્વાર, પ્રતિષ્ઠાન, આધાર, ભાજન અને નિધિ વિગેરે રૂપે દર્શાવવામાં આવ્યું છે તે વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ છે. અથવા સાધક દશાની અપેક્ષાએ આત્માથી ભિન્ન જેવું જણાવવામાં આવ્યું છે. શરૂયાતમાં થોડો પણ દર્શન મોહકર્મનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ થવાથી જે આત્મગુણ વિકાશ પામે છે, નિરાવરણ થાય છે, તેને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. આ પણ એક ભૂમિકા છે. અને તે આત્મગુણ વૃદ્ધિ પામતાં-નિરાવરણ થતાં-છેલ્લી કોટીએ પહોંચે છે ત્યારે સમ્યગ્દર્શન, અને ચારિત્ર પૂર્ણપણાને પામે છે. એ ત્રણે ગુણની પૂર્ણતા તેજ આત્માની પૂર્ણ-શુદ્ધ-સિદ્ધદશા છે. આ દશામાં સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રથી આત્મા કે આત્માથી સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર કોઇ પણ રીતે જુદાં પડી શકતાં નથી. વ્યવહારનયે, શબ્દની પ્રવૃત્તિ નિમિત્તે તે જુદાં જુદાં કહેવાય છે અને ગુણોદ્વારા પણ ભિન્નતા કહેવાય છે, છતાં નિશ્ચયનયે તેમાં ભેદ પડતો નથી અને તે ત્રણ એજ આત્મા કહેવામાં આવે છે. પૂર્ણ સ્થીતિમાં ગુણ અને ગુણી અભેદ થઇ રહે છે.

છ સ્થાન.

આત્મા છે. ૧ નિત્ય છે. ૨ કર્ત્તા છે. ૩ ભોક્તા છે. ૪ મોક્ષ છે. ૫ અને મોક્ષનો ઉપાય છે. ૬ આ છ સ્થાન કહેવાય છે.

આત્મા છે.

આત્મા છે. દરેક પ્રાણુઓને તેનો અનુભવ થાય છે. આત્મા સિવાય ચૈતન્યપણું હોઇ શકેજ નહિ. આ ચૈતન્ય એ ભૂતનો (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશનો), ધર્મ નથી. જો તેનો ધર્મજ માનીએ તો તે પાંચભૂત સર્વકાળે સર્વત્ર હોવાથી ચૈતન્યની પણ સર્વત્ર, સર્વદા પ્રાપ્તિ થવીજ

જોઇએ. જેમ પૃથ્વીમાં કઠિણુતાનો ગુણુ છે તો જ્યાં જ્યાં પૃથ્વી હોય ત્યાં ત્યાં તે ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ ચૈતન્ય સર્વ ભૂતોમાં સર્વદા ઉપલબ્ધ થતો નથી. લોઢામાં અને મૃત અવસ્થામાં તે હોતો નથી. આ ચૈતન્ય એ ભૂતોનું કાર્ય પણુ નથી. કેમકે તે ભૂતોથી અત્યંત વિલક્ષણુ છે અને તેમ હોવાથી તેમનો કાર્ય કારણુભાવ કેમ સંભવી શકે ? કઠિણુતાદિ સ્વભાવવાળાં ભૂતો તો પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થાય છે. ચૈતન્ય તેનાથી જુદા લક્ષણુવાળું છે. તો તેમનો કાર્ય કારણુભાવ કેમ હોઇ શકે ? માટે ચૈતન્ય એ ભૂતોનો ધર્મ નથી તેમજ તે ભૂતોનું કાર્ય પણુ નથી. આ વાત દરેક પ્રાણિઓને સ્વસંવેદન સિદ્ધ છે. માટે જે આ ચૈતન્ય છે તેજ જીવ છે.

નિત્ય છે.

તે જીવ ઉત્પત્તિ વિનાશ રહિત હોવાથી નિત્ય છે. તેને ઉત્પન્ન કરનારૂં કોઇ પણુ કારણુ નથી. અને તેથી સર્વથા તેનો નાશ પણુ થતો નથી. જીવ જો દ્રવ્યથી અનિત્ય હોય તો બંધ મોક્ષાદિનું એક અધિકરણુ (એક સ્થાન જેમાં બંધ છે તેમાંજ મોક્ષ થાય છે તે) ન હોવું જોઇએ. જો આત્માને નિત્ય ન માનીએ પણુ પૂર્વ પર ક્ષણુત્રુટિત છે અને તેનું જેમ અનુસંધાન કરાય છે તેમજ માનીએ તો અન્યને બંધ પ્રાપ્ત થશે અને મોક્ષ કોઈ અન્યનો થશે. અન્યને ક્ષુધા લાગશે અને અન્યને તૃપ્તિ થશે. અન્ય કોઇ અનુભવ કરશે અને તેની સ્મૃતિ અન્યને થશે. અન્ય કોઇ દુઃખ અનુભવશે અને રોગરહિત કોઇ અન્ય થશે. અન્ય કોઇ તપ કરવાનો ક્લેશ અનુભવશે અને સ્વર્ગ સુખનો કોઇ અનુભવ કરશે. શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કોઇ કરશે અને શાસ્ત્રનો અર્થ કોઈ અન્યને પ્રાપ્ત થશે. આ યુક્ત નથી. તેમ થતાં તો આ દુનિયામાં સર્વત્ર અવ્યસ્થિત સ્થિતિ થઈ પડે. માટે આત્મા નિત્ય છે. મૂળ દ્રવ્ય સ્વરૂપે નિત્ય છે. પર્યાયરૂપે અનિત્ય છે. સોના અને કુંડલની માફક સુવર્ણરૂપ મૂળદ્રવ્યમાં કુંડળરૂપ પર્યાયો થાય છે. છતાં પર્યાયમાં પણુ દ્રવ્ય છે. અને દ્રવ્યમાં પર્યાય છે. આમ દ્રવ્ય સ્વરૂપે નિત્ય અને પર્યાયરૂપે અનિત્ય માનતાં વ્યવહાર અને પરમાર્થ બન્ને અથવા નિત્ય અને અનિત્ય બન્ને સાપેક્ષ રીતે તેમાં સંભવી શકે છે, અને કેવળ નિત્ય કે કેવળ અનિત્યનો ઝઘડો—વિવાદ—રહેતો નથી. ૨.

કર્મનો કર્ત્તા છે.

વિભાવ પર્યાય દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચાદિનો આશ્રય કરી રહેલો આ જીવ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગરૂપ હેતુને પામીને તે તે જાતનાં કર્મ કરે છે. મિથ્યાત્ત્વાદિનો અર્થ એ છે કે, સત્માં અસત્ની ભ્રાંતિ, અસત્માં સત્ની ભ્રાંતિ, નિત્યમાં અનિત્યની ભ્રાંતિ, અનિત્યમાં નિત્યની ભ્રાંતિ, પવિત્રમાં અપવિત્રની ભ્રાંતિ, અપવિત્રમાં પવિત્રતાની ભ્રાંતિ, ઈત્યાદિને મિથ્યાત્ત્વ કહે છે.

વિવિધ પ્રકારની ઇચ્છાઓનો, મલિન વાસનાઓનો, વિષય ભોગોપભોગની લાગણીઓનો નિરોધ ન કરવો, વિભાવ દશામાં જતી વૃત્તિઓને ન અટકાવવી તે અવિરતિ છે.

ક્રોધ, મન, માયા, લોભ એ ચાર કષાય છે. વિભાવ પ્રવૃત્તિવાળા કાર્યમાં કોઇને કોઇ પ્રકારે તે કષાયોની હૈયાતિ હોય છેજ.

યોગ—મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિને યોગ કહેવામાં આવે છે. શુભાશુભ દરેક પ્રવૃત્તિમાં આ યોગોની હાજરી હોય છે. આ ચારે હેતુઓ—નિમિત્તોની મદદથી શુભાશુભ કર્મનો બંધ થાય છે. જો આ હેતુઓની મદદ વિનાજ કર્મબંધ—નિર્હેતુક થતો હોય તો દરેક પ્રાણિઓને અનુભવસિદ્ધ વિચિત્ર પ્રકારના સુખ દુઃખનો અનુભવ થાય છે તે ન થવો જોઇએ. તેજ બતાવે છે. આ લોકની અંદર જીવો વિવિધ પ્રકારનાં સુખ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. આ અનુભવ નિર્હેતુક નથી. કારણ કે જો તેમ હોય તો તે સુખ દુઃખનો નિરંતર સદ્‌ભાવ (હોવાપણું) અથવા તેનો સર્વથા અભાવ થવો જોઇએ. માટે આ સુખ દુઃખનું કારણ અવશ્ય માનવુંજ પડશે. અને તે કારણ આ કર્મજ છે પણ બીજું કોઇ નથી. આ હેતુવડે જીવ કર્મોનો કર્ત્તા છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે.

કોઇ શંકા કરે છે કે, આ જીવતો નિરંતર સુખનોજ અભિલાષી

હોય છે. દુઃખની ઇચ્છા કોઇ પણ વખત તે કરતો નથી તો જો આ જીવ પ તેજ કર્મોના કર્ત્તા હોય તો દુઃખ આપનાર કર્મો શા માટે કરે ?

ઉત્તર એ છે કે, જેમ રોગી, રોગ રહિત થવાની ઇચ્છાવાળો હોવા છતાં રોગથી હેરાન થયેલો હોવાથી—અપથ્ય ખાવાથી ભાવીકાળમાં રોગની વૃદ્ધિ થશે એમ જાણવા છતાં પણ અપથ્યનું ભોજન કરે છે. તેની માફક મિથ્યાત્વાદિથી પરાભવ પામેલો આ જીવ કોઇક પ્રકારે તે જાણે પણ છે કે આ કર્મ કરવાથી ભાવિકાળમાં તેનો દુઃખમય અનુભવ કરવો પડશે તેમ છતાં દુઃખ આપનાર કર્મોને કરે છે, અને તેના ઉદયથી પોતે દુઃખી થાય છે. આ રીતે જીવ કર્મનો કર્ત્તા છે તેમાં કોઈ પણ પ્રકારે વિરોધ આવતો નથી. પોતાના સ્વરૂપમાં આવતાં આ જીવ કર્મનો કર્ત્તા થતો નથી.

કર્મનો ભોકતા છે.

અજ્ઞાનદશામાં રહી પોતે કરેલાં કર્મનો આ જીવ ભોક્તા છે. પોતાનાં કરેલાં શુભાશુભ કર્મ પોતેજ ભોગવે છે. અનુભવ, લોક અને આગમ પ્રમાણથી એ વાત બરોબર નિશ્ચિત કરાય છે.

જો પોતાનાં કરેલાં કર્મનું ભોક્તાપણું જીવને છે એમ માનવામાં ન આવે તો સુખ દુઃખના અનુભવનું કારણ, સાતા અસાતા વેદનીય કર્મનો ઉપભોગ જીવને ન થવો જોઇએ. અને જો તેનો ઉપભોગ જીવને ન થતો હોય તો જીવને સિદ્ધ દશાના જીવોની માફક તથા આકાશની માફક સુખ દુઃખનો અનુભવ પણ ન થવો જોઇએ. અાંહી સુખ દુઃખનો અનુભવ તો થાય છે. દરેક પ્રાણિઓને પોતાને અનુભવસિદ્ધ આ વાત છે. માટે અનુભવ પ્રમાણથી જીવને પોતાનાં કરેલાં કર્મના ફળનું ભોક્તાપણું સિદ્ધ થાય છે.

લોકોની અંદર પણ આ જીવ કર્મનો ભોક્તા છે એ વાત ઘણા ભાગે પ્રસિદ્ધ છે. જેમકે કોઈ એક સુખી જીવને દેખીને અન્ય માણસ કહે છે કે ભાઈ ! આ પુન્યવાન જીવ છે. આવા ઉત્તમ પ્રકારના સુખ અને વૈભવનો અનુભવ કરે છે. ઇત્યાદિ.

જૈન અને જૈનેતર આગમોમાં પણ જીવ કર્મનો ભોક્તા છે એ વાત પ્રસિદ્ધ છે.

सव्वंच पएसतया भुंजइ कम्ममणुभावओ भइयं.

સર્વ કર્મો પ્રદેશે ભોગવવા પડે છે. રસપણે–વિપાકે–તો ભજના. અર્થાત્ ભોગવવાં પડે કે ન પણ પડે. મતલબ કે પરિણામની વિશુદ્ધિ અને શુદ્ધ આત્મ ઉપયોગે કર્મો જેટલાં ભોગવાઈ જાય છે તેટલાં વિપાકે તે કર્મો ભોગવવાં પડતાં નથી.

અન્ય શાસ્ત્રોમાં—

" **नाऽभुक्तं क्षीयते कर्म कल्प कोटि शतैरपि** "—ઇત્યાદિ વચન છે. સેંકડાગમે કલ્પોની કોટિ જવા છતાં પણ ભોગવ્યા સિવાય કર્મનો ક્ષય થતો નથી. ઇત્યાદિ.

આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે જીવ પોતાનાં કરેલાં કર્મનો ભોક્તા છે. ૪.

મોક્ષ છે.

આ જીવને કર્મથી મુક્ત થવાપણા રૂપ મોક્ષ છે. રાગ, દ્વેષ, મદ, મોહ, જન્મ, જરા મરણ રોગાદિ દુઃખોના ક્ષયરૂપ અવસ્થા વિશેષ તેનું નામ મોક્ષ છે. તે અવસ્થા આ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે. પણ તે જીવનો સર્વથા નાશ થતો નથી.

કોઈ દર્શનમાં દીપકના બુઝાઇ જવાની માફક નિર્વાણને માનવામાં આવે છે તે વાતનો જીનેશ્વર ભગવાન્ નિષેધ કરે છે. અને કહે છે કે નિર્વાણ સ્થીતિ તેવી નથી, પણ અવસ્થા વિશેષમાં તે પવિત્ર આત્માની કાયમ માટે હૈયાતિ બનીજ રહે છે.

અન્ય દર્શનકાર—બૌદ્ધ આ પ્રમાણે કહે છે કે,

જેમ દીપક બુઝાઇ જાય છે તે પૃથ્વી ઉપર, આકાશમાં, દિશા કે વિદિશામાં જતો નથી પણ તેલના ક્ષય થવાથી કેવલ શાંત થઇ જાય છે તેમ જીવ નિર્વાણ પામે છે ત્યારે તે પૃથ્વી ઉપર, આકાશમાં, દિશાઓમાં કે વિદિશાઓમાં જતો નથી પણ કર્માદિ કલેશનો ક્ષય થવાથી કેવલ શાંતિને પામી જાય છે.

જૈનો કહે છે કે આ તેમનું કહેવું અયોગ્ય છે. જો નિર્વાણમાં કાંઇ વસ્તુ નજ રહેતી હોય અર્થાત્ નિર્વાણ એટલે પોતાની હૈયાતિનો અભાવ એજ અર્થ થતો હોય તો ત્યાગમાર્ગના ગ્રહણ કરવાદિ વિવિધ પ્રકારના તે સ્થિતિ માટેના પ્રયાસો નિર્થકજ જશે.

દીપકનો દૃષ્ટાંત પણ બરોબર નથી. કેમકે દીપકના અગ્નિનો સર્વથા નાશ થતો નથી, પણ તેવા પ્રકારનું પુદ્ગલના પરિણામોમાં વિચિત્રપણું રહેલું છે કે, તેજ અગ્નિનાં પુદ્ગલો, પ્રકાશ સ્વરૂપનો ત્યાગ કરીને શ્યામ અંધકાર રૂપે રૂપાંતરપણાને પ્રાપ્ત થાય છે. અગ્નિ બુઝાઇ જાય છે કે તરતજ કેટલાક વખત સુધી કાળાં પુદ્ગલરૂપ અગ્નિનો વિકાર રૂપાંતર દેખવામાં આવે છે. તે ઘણી વખત સુધી નથી દેખાતો, તેમાં એ કારણ છે કે, અંજન કે રજની માફક શ્યામ પુદ્ગલોનાં સુક્ષ્મ, અતિ સુક્ષ્મ પરિણામાંતરો થતાં જાય છે.

અંજનને, કપુરની કે કસ્તુરીની સુગંધને પવન અન્ય તરફ ઘસડી જાય છે. તે ઘસડાઇ જતાં પુદ્ગલો ઉડી જાય છે પણ દેખાતાં નથી, તે પણ પરિણામની સુક્ષ્મતાથીજ દેખાતાં નથી, પણ તેનો અભાવ છે એ માનવામાં કાંઇ સબળ કારણ નથી. જેમ આ પરિણામાંતરને પ્રાપ્ત થ-

ચેલો દીપક નિર્વાણ પામ્યો કહેવાય છે તેમ જીવ પણ કર્મ રહિત થતાં કેવલ અમૂર્ત્ત જીવ સ્વરૂપ પરિણામાંતરને પ્રાપ્ત થાય છે તે નિર્વાણ છે. આથી એ નિશ્ચય થાય છે કે દુઃખાદિનો સર્વથા ક્ષય થતાં જીવની અવસ્થા વિશેષ તે નિર્વાણ–મોક્ષ છે.

મોક્ષનો ઉપાય છે.

મોક્ષનો ઉપાય એટલે મોક્ષ મેળવવાનાં સાધનો છે. તે સાધનો સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ ત્રણ છે. આત્માની શ્રદ્ધા–આત્મા છે એવી દૃઢતા–તે સમ્યક્દર્શન છે. આત્મા કહેવાથી અજીવ, પુન્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, અને મોક્ષ એ નવે તત્ત્વોનું સમ્યક્શ્રદ્ધાન સમજી લેવું. તથાપિ આંહી આત્માની જે મુખ્યતા કહેવામાં આવી છે તેનું કારણ એ છે કે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય તેજ વસ્તુ છે. જુઓ કે આ આત્મા કાંઇ આપણાથી જુદો કે દૂર નથી કે તેને પ્રાપ્ત કરવો પડે ? આપણે પોતેજ આત્મા છીએ. ત્યારે પ્રાપ્ત કરવાનું શું ? ઉત્તર એજ કે તેનું સાચું ભાન થવું. સાચા હુંને ઓળખવો. તેનો અનુભવ કરવો. ફોતરાંથી ચોખા જુદા પાડવાની માફક આ વિભાવ–ઉપાધી–રૂપ દેહ અને કર્મ તેથી અલગ થઇ પોતે પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થીર થવું તેજ પ્રાપ્ત કરવાનું છે. નવતત્ત્વના વિસ્તારને સમજીને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય તો આત્માજ છે એટલે જેણે આત્માનો નિશ્ચય કર્યો, આત્માનું શ્રદ્ધાન કર્યું તેણે બધાનું શ્રદ્ધાન કર્યું અને જેણે આત્માને ન જાણ્યો તેણે બીજું જાણ્યું તો પણ ન જાણવા જેવુંજ છે. અર્થાત્ આત્માને જાણ્યા સિવાયનું જાણપણું તે નિરૂપયોગી છે.

સિદ્ધાંતમાં પણ એજ કહેલું છે કે જેણે એક આત્માને જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું. અને જેણે સર્વ જાણ્યું તેણે એક આત્માને જાણ્યો છે. આત્માને જાણવો તે જ્ઞાન છે. તેના ઉપર શ્રદ્ધા કરવી, તેજ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે એવો દૃઢ નિશ્ચય કરવો તે દર્શન છે, અને તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરવું–તે સ્વ-

રૂપમાં સ્થીરતા કરવી—તે ચારિત્ર છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષય કે ક્ષયોપશમથી સમ્યક્જ્ઞાન થાય છે. અને મોહનીય કર્મના ક્ષય, ક્ષયોપશમ કે ઉપશમથી દર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોહનીય કર્મના બે ભેદ છે—એક દર્શનમોહ અને બીજો ચારિત્ર મોહ. તેમાં દર્શનમોહ જવાથી ક્ષાયક સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. અને ચારિત્રમોહ જવાથી ક્ષાયક ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. જેને યથાખ્યાતચારિત્ર પણ કહે છે. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે જેવું જોઈએ તેવું ચારિત્ર. અથવા જેવું તીર્થંકરદેવે અનુભવ્યું છે કે કહ્યું છે તેવું ચારિત્ર. શ્રદ્ધા કરવી અને અનુભવ કરવો તે બન્ને વસ્તુ અલગ છે. શ્રદ્ધા થયા પછી અનુભવ મોડો થાય છે તેમ વસ્તુને યથાસ્થિત જાણવા છતાં તે પ્રમાણે વર્ત્તન મોડું થાય છે, આત્મ વસ્તુને યથાસ્થિત જાણવી તે જ્ઞાન. સર્દહવી તે દર્શન. અને વર્ત્તન કરવું તે ચારિત્ર છે. આ ત્રણે મોક્ષ પ્રાપ્તિના ઉપાયો છે.

દર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષય કે ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થતા ગુણને પણ દર્શન કહેવામાં આવે છે. આ દર્શન તે સામાન્ય બોધરૂપ છે. જ્ઞાન એ વિશેષ બોધરૂપ છે. સામાન્ય રીતે આત્માનું જ્ઞાન તે દર્શન છે અને આત્માના વિશેષ ધર્મોનું જ્ઞાન તે આત્મજ્ઞાન છે.

અથવા નિર્વિકલ્પ—નિરાકારપણાની સ્થીતિ તે આત્મદર્શન છે અને સાકાર—વિકલ્પવાળી આત્મ જાગૃતિ પૂર્વકની સ્થીતિ તે આત્મજ્ઞાન છે.

અથવા દર્શન એટલે સામાન્ય રીતે સર્વ દેહોમાં આત્મા રહેલો છે તેનું સામાન્ય જ્ઞાન. અને જ્ઞાન એટલે વ્યક્તિગત પોતાના દેહમાં આત્મા રહેલ છે તેનું જ્ઞાન. અથવા જુદા જુદા શરીરોમાં રહેલ આત્મા પોતાના જેવોજ છે તેનું જ્ઞાન તે વિશેષ જ્ઞાન.

દર્શન અને જ્ઞાન તે સામાન્ય વિશેષ ઉપયોગ રૂપ છે એટલે તે પ્રકાશ રૂપ છે. ચારિત્ર એ સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિ અને વિભાવથી નિવૃત્તિ કરાવનાર સાધકતમ ક્રિયા છે. દર્શન અને જ્ઞાનથી વસ્તુનું યથાર્થ દર્શન—અને બોધ થાય છે. ચારિત્ર તે પ્રમાણે વર્ત્તન કરી આત્મસ્વભાવથી વિરૂદ્ધ ભાવોને આત્મપ્રદે-

શોથી દૂર કરે છે. આ પ્રમાણે આ જ્ઞાન તથા ક્રિયાની મદદથી આત્મા કર્મમળને દૂર કરીને સ્વસ્વરૂપે સ્થીત થાય છે. પોતાનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. આ સાધન તે મોક્ષનો ઉપાય છે.

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગાદિ દુષ્ટ હેતુનો સમુદાય જો આ સમગ્ર કર્મની જાળને ઉત્પન્ન કરે છે, તો તેના વિરોધી સમ્યગ્દર્શનાદિનો અભ્યાસ સમગ્ર કર્મજાળને શા માટે નિર્મૂલ ન કરી શકે? અર્થાત્ કરી શકેજ.

મિથ્યાત્વ=	સમ્યક્દર્શન જ્ઞાન.
અવિરતિ=	ઇચ્છાનો નિરોધ.
કષાય=	અકષાય.
યોગ=	અયોગ.

આ કર્મબંધના પ્રતિપક્ષી કર્મબંધ રોકનાર અને તોડનાર સાધનો છે. મિથ્યાત્વ અવિરતિ, કષાય અને યોગ એ વિભાવ સ્વભાવ છે તેમાં પરિણમવાથી કર્મબંધ થાય છે તેનાથી વિરમવાથી કર્મ આવતાં અટકે છે. અને સ્વરૂપ સ્થીરતા કરવાથી પૂર્વ કર્મ નાશ પામી આત્મસ્વભાવ પ્રગટ થાય છે. સર્વથા આત્મસ્વભાવ પ્રગટ થવો તે મોક્ષ છે અને તે પૂર્વોક્ત હેતુથી સાધ્ય થાય છે.

આ પ્રમાણે આ છ સ્થાનકને જાણવાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય છે, જેમ જેમ કષાયની મંદતા તેમ તેમ આત્મા ઉજ્વલ થાય છે અમુક હદે આત્માની ઉજ્વલતા થવી તે સમ્યક્દર્શન છે.

આ પ્રમાણે સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિમાં સાહાયભૂત જાણવાયોગ્ય, આદરવા યોગ્ય અને ત્યાગ કરવા યોગ્ય વિવિધ કારણો બતાવીને આ સમ્યક્‌દર્શન કે જે આત્માનું સારી રીતે દર્શન કરાવનાર હોવાથી યથાર્થ નામ ધારણ કરનાર ગ્રંથ છે તે સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

આ ગ્રંથમાં કેટલાંએક રહસ્યો હૃદયમાં ન ઉતરે તેવાં જણાય તો ગુરૂની પાસે કે કોઇ અનુભવીની પાસે જાણવા, સમજવા યોગ્ય છે. તેમ કરીને જે એક સત્ય પોતાનો આત્મા છે તેને સારી રીતે સમજવો, જાણવો; જેણે એક જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું. આ પૂર્વના મહાન્ ગુરૂઓનું વચન, આ સત્યને જાણ્યા પછીથીજ સમજવામાં આવે છે.

આત્માને જાણવા પછી જાણવાનું કાંઇ બાકી રહેતું નથી. એ બોલવું જેટલું સહેલું છે તે પ્રમાણે અનુભવ કરવો એ તેટલોજ કઠીણ છે.

છદ્મસ્થપણાના કારણે ભૂલો થવી એ સુલભ છે. અને અન્યની ભૂલો બતાવવી કે કાઢવી તે પણ સહેલું કામ છે, તથાપિ હંસની માફક દષ્ટિ રાખીને તેમાંથી દૂધ પી લઈને આનંદિત થઇ ગગનવિહારી થવું એ સ્વપર બન્નેને હિતકારી છે. સજ્જનો ! તેમ કરવાને પ્રયત્નવાન્ થશો.

शुभंभूयात.

इति श्रीमान् तपागच्छीय मुक्तिविजयगणि शिष्य पंन्यास कमलविजयगणि स्तच्छिष्य पंन्यास केसरविजयगणि विरचितः सम्यक्दर्शन नामक ग्रंथो विक्रमीय द्विसप्तत्युत्तर एकोनविंशति वर्षे आश्विन् शुक्ल प्रतिपद् गुरूवासरे गोधावि ग्रामे समाप्तः ॥

